In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[पहिला भाग]

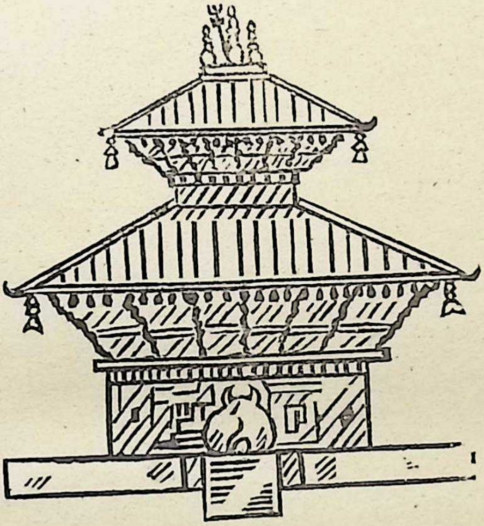

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

श्रीः

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलोक्यौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ॥
[बापूदेव शास्त्री]

(धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला

अभिलेख-संग्रह

पहिलो भाग

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषय—सूची

	पृष्ठ
इतिहासको खोजीमा मेरो अनुभव	३-१८
वक्तव्य	१९-२२
पञ्चदेवलको शिलालेख	२३
सूर्यघाटको "	२३-२४
खर्पिछेको "	२५
भस्मेश्वरको "	२६
बुगाहिटीको "	२७
हाँडिगाउँको "	२८
ब्रह्मटोलको "	२९
लेलेको "	२९-३१
काठेसिम्भूको "	३२
बण्डाहिटीको "	३३
स्वयम्भूको "	३४
अनन्तलिङ्गेश्वरको "	३५-३८

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहास-संशोधनको विषयमा

अमेरिका क्यालिफोर्निया विश्वविद्यालयका लिओ इ. रोज्को संमति

३० सेप्टेम्बर् १९५८

"इन्सिडेन्टल्ली वुड् यू टेल् दि ऑथर्स् अफ् दि इतिहास-संशोधन प्याम्फ्लेट्स् हाउ मच् वी ऐप्प्रीशिएट् दि एक्सलेन्ट् वर्क् दे आर् डुइङ्ग् इन् देअर् करेक्शन्स् अफ् हिस्ट्रि. जेनरल्ली, देअर् वर्क् ह्याज् बीन् अफ् ए भेरि हाइ स्कॉलर्शिप् यॉन्ड् आइ थिङ्क् द्याट् दे आर् डुइङ्ग् ए भेरि यूज्फुल् सर्भिस् टु द कॉज् अफ् नेपाली हिस्टोरिकल् रिसर्च्. सर्टन्ली, मोस्ट् अफ् द पीप्ल् हू ह्याभ् रिटन् हिस्ट्रिज् अफ् नेपाल अर् हिस्टोरिकल् ऐक्काउन्ट्स् ह्याभ् टेन्डेड् टु बी ए बिट् टू केअर्लेस् यॉन्ड् दि फ्याक्ट द्याट् देअर् इज् ए ग्रूप ऐराउन्ड् वेटिङ्ग् टु पाउन्स् अन् यॉन्ड् करेक्ट् दीज् एरर्स् शुड् मेक् ऑल् अफ् अस् बी मोर् केअर्फुल् इन् ह्वाट् वी राइट्. आइ आम् शूर् दे श्याल् फाइन्ड् मेनि मिस्टेक्स् इन् ह्वाट् वी प्रोड्यूस् हेअर् ऐट् बर्कले. बट् आइ क्यान् ऐशूर् यू वी श्याल् वेलकम् देअर् क्रिटिसिज्मस्."

लिओ इ. रोज्
यूनिभर्सिटि अफ् क्यालिफोर्निया
बर्कले, क्यालिफोर्निया, यू. एस्. ए.
वि. सं. २०१५ आश्विन १४ गते

"इतिहास-संशोधन-पुस्तिकाका रचयिताहरूका साथमा भेट भएमा इतिहासका संशोधनमा उनीहरूले गरेका उच्च कृतिहरूलाई हामीहरू अत्यन्त प्रशंसा गर्छौं भनी सुनाइदिनुहोला। प्रायः उनीहरूका कृति ठूलो पाण्डित्यका छन्। नेपालको इतिहासको अन्वेषणमा उनीहरूले धेरै उपयोगी काम गरेका छन् भन्ने मेरो विचार छ। नेपालको इतिहास अथवा ऐतिहासिक वर्णन लेख्ने धेरै रचयिताहरूले केही ज्यादै असावधानी गरेका छन्। तिनीहरूले गरेका अशुद्धिलाई आक्रमण गर्न र शुद्ध गर्न तयार रहेको मण्डलले जुन विषयमा हामीहरू लेख्न लागेका छौं, ती हामी सबैलाई धेरै सावधान गराइदिनेछ भन्ने निश्चय छ। यहाँ बर्कलेमा हामीले तयार गरेका ग्रन्थमा (नेपालका इतिहासका विषयमा) तिनीहरूले धेरै अशुद्धि भेट्टाउनेछन् भन्ने कुरा मलाई लागेको छ। तर उनीहरूले गरेका आलोचनालाई हामीहरू स्वागत गर्नेछौं भन्ने कुरामा म तपाईंलाई विश्वास दिलाउँछु।

लिओ इ. रोज्
क्यालिफोर्निया-विश्वविद्यालय
बर्कले, क्यालिफोर्निया, संयुक्त-राज्य-अमेरिका

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहास-संशोधनको विषयमा श्री ५ को सरकार पुरातत्त्व र संस्कृति विभागको संमति

श्रीः

श्री ५ को सरकार

पुरातत्त्व र संस्कृति विभाग

प्रशंसा-पत्र

इतिहास-संशोधनमण्डलद्वारा बखत बखतमा सम्पादन गरी प्रकाश गरिएका पुस्तिकाहरू आकार प्रकारमा सानातिना भए पनि, प्रत्येक पुस्तिकाभित्र नेपालको इतिहास-विषयमा उपयोगी सिद्ध हुने एक न एक सत्य कुरा अन्वेषण र अनुसन्धानद्वारा प्रमाणित गरेर देखाइएको भेटिन्छ । नेपालको इतिहासलाई विशुद्ध र सच्चा रूप दिन, नेपालको इतिहास लेखाईमा इतिहासकारहरूले जानी वा नजानी गरी आएका त्रुटि र छूटलाई संकेत गर्न तथा भावी इतिहासकार र पुरातत्त्वान्वेषकहरूलाई यत्र तत्र छरिएर विलुप्त भैरहेका ऐतिहासिक सामग्रीहरू सञ्चय गरी दिनमा इतिहास-संशोधन र तत्सम्बन्धी ल्याइएका नया प्रकाशले नेपालको इतिहासका पानामा ठूला ठूला पुस्तकका ठेलीले खोजी गरेर भेट्टाउन नसकेका अनेक महत्त्वपूर्ण कुराहरू सर्वसाधारणको समक्ष ल्याइ दिएका छन् । इतिहास संशोधनमा देखा परेको एउटा सानो शिलालेखको उतारले पनि आफ्नो देशको इतिहास आफैले परिश्रम गरी बुझ्नुपर्दछ भन्ने धारणालाई दरो पारेको छ, तथा नेपालको व्यापक विस्तृत इतिहास लेख्नलाई भरदेशभित्र यस्तै छरिएका र पुरिएका ऐतिहासिक सामग्रीहरू नबटुली भएको छैन भन्ने कुरालाई सत्य साबित गरेको छ ।

यसैले इतिहास-संशोधन-मण्डलद्वारा भैरहेको इतिहाससंशोधन कार्यलाई श्री ५ को सरकार, पुरातत्त्व र संस्कृतिविभागले सह्रानी गर्दछ । देशको इतिहास (प्राचीन र अर्वाचीन) तयार गर्ने काम सबैको साजा काम हो, किनभने आफ्नो देशको प्रामाणिक र वास्तविक इतिहास विना हामीले आफ्नो सभ्यता र संस्कृतिलाई बचाउन सक्तैनौं ।

इतिहास-संशोधन-मण्डल आफ्नो लक्ष्यसम्म पुग्न सकोस् । धन्यवाद !

सत्यमोहन जोशी

डाईरेक्टर

श्री ५ को सरकार

पुरातत्त्व र संस्कृतिविभाग नेपाल ।

२०१७ फागुन ? गते

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहासको खोजीमा मेरो अनुभव

आचख्युः कवयः केचित्संप्रत्याचक्षते परे।
आख्यास्यन्ति तथैवान्य इतिहासमिमं भुवि ॥२६॥

महाभारत आदिपर्व १ अध्याय,

[पृथ्वीमा यस इतिहासलाई केही विद्वान्‌ले अघि व्याख्यान गरेथे, केहीले अहिले व्याख्यान गर्दछन्, केहीले पछि व्याख्यान गर्नेछन्।]

आफ्नो जन्मभूमि नेपालको शुद्ध इतिहास आफैंले जान्न, आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई पढाउन तथा प्रकाश गर्न मलाई धेरै वर्षदेखि इच्छा लागिरहेछ। मेरो बालहृदयमा नेपालको इतिहासको छाप यसरी लागेथ्यो—

मेरो व्रतबन्ध भएको थिएन। म मेरा मातामह पं. भुवननाथ पाँडेको खण्डामनिको एउटा पिर्कामा बसी भात खाइरहेको थिएं। मेरा मातामह बिस्तारसँग खाँदै कुरा गर्दै गरिरहनुभएको थियो। म रस मानीकन कुरा सुनिरहेको थिएँ। मेरा मातामहले भन्नुभयो—

"शेरबहादुर शाह (रणबहादुरका भाइ)ले श्री ५ रणबहादुर शाहलाई गुप्ति हतियारले हानी मारे। बालनरसिंह (जङ्गबहादुरका बाबु) ले शेरबहादुरलाई मारे। भीमसेन थापाले शेरबहादुरहरूका साना साना केटाकेटीहरूलाई पनि पोडेद्वारा मराए। ती केटाकेटीहरू भन्थे—'हामीलाई नमारन नमार, तिमीलाई हामी हाम्रा हातका यी सुनका बाला दिन्छौं।' भीमसेन थापाले राम्रैसँग राजकाज गरेका थिए तापनि श्री ५ राजेन्द्रले स्वास्नीहरूका कुरा सुनी भीमसेन थापालाई बिगार्न खोजे। जेठा महारानीका बालक छोरालाई वैद्यद्वारा विष खुवाई भीमसेन थापाले मराए भन्ने झूटो मुद्दा उठ्यो। भीमसेन थापा थुनिए। आफ्नो घर बागदरबारबाट हनूमान्‌ढोकामा भीमसेन थापालाई मुद्दाको जाँच-बूझका निमित्त खिचापोखरीको बाटोबाट ल्याउँथे। एक दिन सिपाहीहरू टुँडिखेलमा कवायद खेलिरहेका थिए। भीमसेन थापालाई ल्याउन खोज्दा टुँडिखेलको बाटो मलाई लगिदेऊन भनी उनले भने। यसै भयो। सिपाहीहरूले मेरो दुःख देख्लान् र न्याय बोल्नन् भन्ने भीमसेन थापाले संझेका होलान्। तर भीमसेन थापालाई देखेर पनि सिपाहीहरूले न्याय बोलेनन्। धेरै अपमान भएपछि भीमसेन थापाले आफै सेरिएर प्राण छोडे। हामीलाई हाम्रा बाले यो कुरा सुनाउनुभएको हो। हाम्रा बा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भन्नुहुन्थ्यो — "भीमसेन थापाले पहिले अन्यायसँग बालहत्या गरे, पछाडि बालहत्या गरेको झूटो अपवादबाट आफैले प्राण छोड्नुपर्‍यो।"

यस कुराले मेरो मनमा गहिरो प्रभाव पार्‍यो। जस्तो गर्‍यो, उस्तै फल पाइँदो रहेछ क्यार भन्ने भाव पनि कता कता परे जस्तो भयो।

अर्को एक दिन मेरा मातामह र म डसनामा पल्टिरहेका थियौं। मेरा मातामहले भन्नुभयो— "उहिले उहिले मन्त्रीलाई काजी भन्थे। जस्तै काजी दामोदर पाँडे मन्त्री भीमसेन थापा पनि पहिले काजी नै भएका थिए। पछि जनरल भन्ने दर्जा लिए, त्यसपछि कम्याण्डर-इन-चीफ भन्ने दर्जा लिए। भीमसेन थापा बिग्रेपछि राम्रोसँग राजकाज गर्न कसैले पनि सकेनन्। कान्छा महारानीको आग्रहले भीमसेन थापाका भतिजा मातवरसिंह थापालाई श्री ५ राजेन्द्रले मन्त्री बनाए। मातबरसिंहले प्राइम्‌मिनिस्टर भन्ने दर्जा लिए। त्यसै वेलादेखि प्राइम्‌मिनिस्टर भन्ने प्रथा चलेको हो। कान्छा महारानी आफ्ना छोरालाई राजा बनाउन खोज्थिन्। त्यसमा आलटाल गर्दा कान्छा महारानीले जङ्गबहादुरद्वारा मातवरसिंहलाई मराइन्। जङ्गबहादुर मातवरसिंहका साक्षात् भानिज थिए। मातवरसिंह मारिएपछि चौतरिया फत्यजङ्ग शाह मुख्य भई जनरल गगनसिंह जनरल जङ्गबहादुर जनरल अभिमानसिंह रानासमेत भई राजकाज चल्यो। गगनसिंह कान्छा महारानीका मन परेका थिए। गगनसिंहलाई उनकै घरमा रातमा कसैले मारिदियो। त्यो कुरा सुनेर रिसाई कान्छा महारानी जगल्टा फिजाई हातमा नङ्गा तरवार लिई कोतमा पुगिन्। केही सुसारेहरूले हातमा चिराग लिएका थिए। केही सुसारेले हतियार भिरेका थिए। कोतमा सबैलाई सामेल हुने उर्दी भयो। हाम्रा बा पल्टनमा जागीरे हुनुहुन्थ्यो। त्यस कारण हाम्रा बा पनि कोतमा पुग्नुभएको थियो।

बीचैमा मैले सोधें— "कोतमा पुगेका सबैलाई मारे भन्ने सुनिन्छ। हजुरका बालाई जङ्गबहादुरले के बाहुन भनेर छोडिदिए त?"

मातामहले भन्नुभयो— किन छोड्दथे। भेट्टाएको भए सिद्धयाउँथे। हाम्रा बाका भिनाज्यू भूरमण* कान्छा महारानापट्टिका सुब्बा थिए। उनैले हाम्रा बाको कानमा आएर यहाँ बस्नु ठीक छैन भन्ने इशारा दिएछन्। त्यस वेला मानिसहरू राम्रो जम्मा भइसकेका थिएनन्। सिपाहीले घेरा त हालिसकेका थिए। तैपनि कृष्णपक्षको अँध्यारो रात थियो। बत्तीको प्रबन्ध राम्रो थिएन। हाम्रा बाले पिसाब फेर्छु भनी एउटा सिपाहीसँग भन्नुभएछ। फेर्नेभए यहीं फेर्नुपर्छ, पर जान पाइन्न भनी सिपाहीले भनेछ। हाम्रा बा पनि पिसाब फेर्न भनी चूप लागेर बसी सिपाहीले अर्कोसँग कुरा गर्न लागेको

*मातामहले थर पनि भन्नुभएको थियो। मैले अहिले सो बिर्सें। यहाँनेर नाता र नाममा पनि मलाई अलि धरमर परेको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वेलामा यस्तो मौका पारी कुल्लेलम भई घर आउनुभएछ । जङ्गबहादुरले मौका भेट्टाई फत्यजङ्ग शाह अभिमानसिंह रानाहरूलाई मारे। बूढा बूढा भारदारहरू पनि विना कसूरमा मारिए। हाम्रा जजमानहरू पनि घेरै परे। जङ्गबहादुर प्राइम्‌मिनिस्टर भए। लगत्तै हाम्रा बाको जागीर खोसियो। केहीपछि कान्छा महारानी पनि धपाइइन्। श्री ५ राजेन्द्र पनि कान्छा महारानीको पछि लागी काशी गए। जङ्गबहादुरलाई झन् मौका मिल्यो। केहीपछि श्री ५ सुरेन्द्रलाई गद्दीमा राखी जङ्गबहादुर हर्ताकर्ता भए। गद्दीको शोभा बढाउनु मात्र श्री ५ सुरेन्द्रको काम भयो । कान्छा महारानीतर्फका छोरा तथा केही मानिससाथ श्री ५ राजेन्द्र काशीबाट फर्केर आउँदा अलौमा जङ्गबहादुरका जेठानले श्री ५ राजेन्द्रका अनुयायीहरूलाई मारी पीटपाट पारी धपाए। राजकुमार पनि धपाइए। श्री ५ राजेन्द्र नजरबन्द भई आए। नजरबन्दीमै उनको जीवन बित्यो। हनूमान्‌ढोकाको लामो बार्दलीमा श्री ५ राजेन्द्र ओहोरो-दोहोरो गरिरहेको मैले पनि धेरै पटक देखेथें। कुंवर जङ्गबहादुर राणा भए। भीमसेन थापा काठको गजूर भएको छाता ओढ्थे। भीमसेन थापाका स्वास्नीहरूलाई मुखिनी भन्थे। जङ्गबहादुर सुनको गजूर भएको झल्लरीवाल छाता ओढ्ने भई श्री ३ महाराज भए । जङ्गबहादुरका स्वास्नी महारानी भए। जङ्गबहादुरको पालादेखि मन्त्रीहरू श्री ३ महाराज भएका हुन्।''

श्री ५ राजेन्द्र स्वास्नीको वशमा नपरेका भए उनी पदच्युत हुँदैनथे होलान् तथा उनका सन्तान पनि बन्धनमा पर्दैनथे होलान् भन्ने कुरा त्यस दिन मेरो मनमा पऱ्यो।

कार्तिकशुक्लपूर्णिमाको दिन थियो । मेरा मातामह पूजाखण्डमा बसी बेलुकाको आरति सिद्धचाई ७०७ सूते बत्ती बाली त्रिपुरोत्सव मनाइरहनुभएको थियो। म पूजाखण्डमनि सानो कुकुलमा बसिरहेको थिएँ। सो उत्सव मनाइसकेपछि मातामहले भन्नुभयो—

'धीरशमशेरका छोराहरूले आफ्ना ठाहिला बाबु श्री ३ रणोद्दीपसिंहलाई मारेको आज······वर्ष पुग्यो* । ४२ सालको पर्व आजकै दिनमा भएको हो। दिल्ली जान भनी चार पल्टन पाल हाली टुँडिखेलमा बसेका थिए। वीरशमशेर मुख्य भई दिल्ली जाने भएका थिए। अपुता रणोद्दीपसिंह आफ्ना कान्छा भाइ धीरशमशेरका छोराहरूलाई आफ्ना छोरा जस्तो गरी विश्वास गर्थे। अँग्रेजको चिठी आयो भन्ने निहुँ पारी सरासर रणोद्दीप-कहाँ गएर उनलाई धीरशमशेरका छोराहरूले गोली हानी मारे। टुँडिखेलमा पाल हाली बसेका पल्टनका भरले वीरशमशेर श्री ३ महाराज भए। हाम्रो घर त्यस वेला(४२ सालमा) यहाँ (प्यूखामा) थिएन, भीमसेन स्थानमा थियो । राति ढ्याङ्‌ढुङ भएको केही थाहै पाएनौं। भोलिपल्ट पो हाम्रा बा नारायणहिटी दरबार (रणोद्दीपसिंहको दरबार) जान

*वर्षको संख्या अहिले मलाई याद छैन।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भनी बाहिर निस्कनुभएको त दोबाटो दोबाटोमा तोप तेर्स्याएको देख्नुभएछ ।

मैले बीचैमा सोधें— हजुरका बालाई राजाको दरबारभित्र जान दिन्थे ?

मातामहले भन्नुभयो— उनताका पण्डितको विशेष मान थियो । हाम्रा बा लम्बरी पण्डित हुनुहुन्थ्यो । त्यसैले दरबारको ढोका खुला थियो । जङ्गबहादुरले आफ्नो बल राम्रो जमाइसकेपछि पुराना भारादारहरूका सन्तानलाई भोकै पनि नपार्ने, माथि उक्लन पनि नदिने, आफ्ना आशामुखी बनाइराख्ने नीति लिएका थिए । त्यसैले बहादुर शाहका पालादेखिका मानिसका नाति हुन् तथा आफ्ना मावलीका पुरोहित पनि हुन् भनी हाम्रा बालाई जङ्गबहादुरहरूले आफ्ना वैठकसम्म आउन दिएका थिए । बासँग म पनि कहिले कहिले जान्थें । जङ्गबहादुर कचहरी लाई रसिला रसिला कुरा गर्थे । दरबारभित्र बताउति जाँदा जङ्गबहादुर बुई चढी हिड्थे । जङ्गबहादुरले आफ्नो दरबारमा पहलमानी अखडा खोलेका थिए । मैले देखेको वेला त जङ्गबहादुर बूढा-बूढा भइसकेका थिए । त्यस ताका उनी सो अखडामा गई पहलमानहरूलाई यस्तो दाउ हान्, उस्तो दाउ हान् भनी कुस्ती खेल्न सिकाउँथे । एक दिन जङ्गबहादुर र हाम्रा बाको यस्तो कुरा भएथ्यो ।

जङ्गबहादुर— ए खरदार, तिमीलाई कसले खोसेको हूँ ?

हाम्रा बा— (हात जोडेर) ३ सालमा खोसिएको हुँ, महाराज !

जङ्गबहादुर— ल तिमी सुब्बा भयौ । आफ्नो मन लागेको अड्डा छानेर लेऊ ।

हाम्रा बा— (अनकन्याएर) अड्डामा जागीर खाएपछि बही बुझाउन नसके छोरा नातिलाई पनि पक्राउ आउँछ, अड्डामा जागीर खान नपरे हुन्थ्यो ।

जङ्गबहादुर— दिएको जागीर खाँदैनौ, के गर्छौ त अब । नखाए भइगयो ।

मातामहले भन्दै जानुभयो—

घरमा फर्की बाले भन्नुभयो— “रणोद्दीपसिंह मारिएछन् । धीरशमशेरका जेठा छोरा बीरशमशेर श्री ३ महाराज भएछन् । जङ्गबहादुरका जेठा छोरा जगत्जङ्ग र जेठा नाति युद्धप्रतापजङ्ग पनि मारिएछन् । बाँकी रहेका लैनमा पसेछन् । कसैको भागाभाग भएको छ रे । मातवरसिंहलाई जङ्गबहादुरले हानेको गोली ४० वर्षमा फर्केर जङ्गबहादुरका सन्तानकहाँ आइपुगेछ ।”

त्यस दिन मैले विचार गरें, के नरहत्याको परम्परा यसै गरी चलिरहन्छ । के यसबाट छुटकारा पाउने उपाय केही छैन ?

एक दिन आफ्नो कोठामा बसी मातामह पुराना कागतपत्रहरू हेरिरहनुभएको थियो । म अलि पर बसी एउटा पुस्तक पढिरहेको थिएँ । ल हेर् जङ्गबहादुरले हाम्रा बालाई गरिदिएको कागत भनी एउटा कागत मातामहले मलाई दिनुभयो । सो कागतको उतार यस्तो थियो—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

"स्वस्ति श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मज श्रीप्राइममिनिस्टर यान कम्यानडर इन चिफ जनरल जङ्गबहादुर कुंवर राणाजि श्रीकम्यान्डर इन चिफ जनरल बम्बहादूर कुवर राणाजिकस्य पत्रम् -

आगे षरिदार विश्वनाथ पांडेके जथोचित् उप्रान्त तिमिहरूले अघिदेषि श्रीकांछा जनरल बाज्याज्यू रणविरसिं थापाका घर प्रोहित्याई गरि आयावमोजिम आफ्ना षुसिले अव प्रान्त पनि प्रोहित्याईको काम गर्नु प्रोहित्याई कामबाहेक उनका तर्फबाट श्रीराजकाज काम कुरा पछि लाग्यौ भन्या जिय धन सर्वस्वमा पर्ला इति सम्वत् १९०७ साल मिति चैत्र शुदि ११ रोज ७ शुभम्--

(यो पत्र अहिले मोहननाथ पाँडेसँग छ।)

मैले भनें— के अरूलाई जजमानी गर्न पनि जङ्गबहादुर दिंदैनथे । मातामहले भन्नुभयो— जङ्गबहादुरका छोराहरूसँग 'लेखापढी गरे भनी वीरशमशेरका पालामा धेरैका उपर मुद्दा लागेको थियो । यस्तै हो ;

मेरा मातामहका दौंतरी शङ्कर खत्री क्षत्री उहाँकै आश्रयमा बसेका थिए। उनलाई हामीहरू शङ्कर दाइ भन्दथ्यौं । उनीसँग गएर म बराबर कथा सुन्ने गर्दथें । जङ्गबहादुरका एक जना छोरा रणवीरजङ्गले वीरशमशेरहरूसँग बदला लिन भनी तराई कब्जा गरी बसेको वेलामा शङ्कर दाइ तीर्थयात्रा जान भनी त्यहीं पुगेका रहेछन् र रणवीरजङ्गले सेना जमाई मानिसलाई आफ्नो पक्षमा मिलाउन उद्योग गरेको उनले देखेका रहेछन्। तीर्थयात्रा गरी फर्कंदा चारकोशको झाडीका रुख रूखमा झुण्ड्याइएका मानिसहरूका लाश पनि उनले देखेका रहेछन्। रणवीरजङ्ग भाग्दा पक्रिएका उनका अनुयायीहरूलाई वीरशमशेरका हुकूमबमोजिम झुण्ड्याइएको रहेछ। सो कुरा उनले मसँग उपन्यासकार जस्तो भई बडो विस्तारपूर्वक धेरै दिनसम्म घण्टौं घण्टौं लाई गरेका थिए ।

रणवीरजङ्गहरू किन असफल भए भन्ने प्रश्न मेरो मनमा वारंवार खेल्न लाग्यो ।

यी घटनाहरूसँग सम्बन्ध राख्ने पाइएका यी कागतपत्रहरूले मेरो प्रौढ हृदयलाई इतिहासका घटनालाई परीक्षा गर्न सजिलो पार्छन्—

"क्व च नृपरणबाहदूरसाहः
क्व च सहजाहितसेरबाहदूर : ॥१०४॥

"साक्षात् चक्रवर्ती सार्वभौम चौवीश राजा जितीकन रहन्या श्री ५ रणवहादूर साह जस्ता यतीश्वर स्वामिज्यू सेरवहादूर जस्ता अहित गर्न्या तरवार छोडन्या वैमातृक भाइ त्रिभुवन नाम भयाको कोही षवास केटो रहेछ तस्ले बनायाको घरभित्र इनै दुवै जना भाइको भावी भै गयोथ्यो ॥१०४॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

स्नायी गाङ्गेषु वासु (षु) क्षितिपरणबहादूरसाहः सहाङ्गं
श्रीमद्‌गीर्वाणयुद्धं प्रकृतिषु सरले भीमसेनेऽर्पयित्वा
द्वन्द्वातीत प्रपेदे पदममलमलं स्वाश्रयस्योपरिष्टात्
स्वाम्याज्ञां पालयित्वा जयति नृपहितो भीमसेनो यशस्वी ॥१०५॥

कूटसचिवहरूका अपमानले र अतिपियारी रानीका विरहशोकको उदासले तीर्थाटन गरी श्रीकाशी विश्वेश्वरका दर्शन स्पर्शन गरी गंगास्नानका पुण्यले पवित्र आत्मा श्रीस्वामि रणबहादुर साह जो छन् सप्ताङ्ग राज्यसमेत स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलकन श्री ५ गीर्वाणयुद्धविक्रम साह राजाकन राजकाजमा धुरंधर भयाका भीमसेन थापा काजीका आदरमा अर्पण गरि सुम्पेर आफु शीतोष्ण सुख दुःखले रहित भयाका अद्वैत पदवी मोक्षकन प्राप्त भया. पूर्वजन्मका भवितव्यताले आफु बस्याका डेराका अटालमा मुक्त हुँदा भया, श्री ५ स्वामिका हुकुमबमोजिम मुलुकको भारकन रक्षक भै महाराजाका हित गर्न्या भीमसेन थापाका जय जयकार चिरंजीवी होस् ॥१०५॥

राजा पाल्पीयो विदुर्साहसेरवाहादूर्साहोप्यमात्यो नृसिंहः ।
दाम्नैकेनानीतवन्तो निषादैरुल्लूनास्ते कर्मणे वै नमोस्तु ॥१०६॥

श्रीयतीश्वर स्वामिको र श्रीमहाराजको अहित गर्न्या प्रतीप भन्नु कूटसचिवहरूले आफुले गर्‍याका पाप पुण्यका अनुसारका फलकन भुक्तमान गर्‍याको कुराकन सक्षेपले कहन्छु। पालपाका पृथ्वीपालसेन नाम राजा वैमातृक सेरबहादुर साह विदुर साह चौतारा र गुरुङ काजी नरसिंह महा उल्लू ठहरिया. टाउको कटाई कबन्ध तुल्याई दामलाले बाँधि चण्डालहरूले आफालनु लैगयाका सबै दुनिआलाई देखाया. एस्ता भवितव्यबाकन प्रणाम छ ॥ १०६ ॥

श्रीस्वामिद्रोहिणो ये धरणिपपरिचर्याप्रतीपाः परोक्षा-
उल्लूनास्ते विलुण्ठद्विभवपरिजनाः पुल्कशानीततीर्थाः ।
आसुर्दात्यूहदाक्षाय्यवृकभषकगोमायुसंवाहिताङ्गाः
श्र्यब्दे ऽन्यङ्गाष्टरूपे ह्यहह सुकृतिनो येऽवशिष्टाः कृतज्ञाः ॥१०७॥

श्रीस्वामिज्यूका अनुग्रहले आर्जन गर्‍याका लाखौं दौलथ ऐश्वर्य सर्वस्वकन लुटाई परियार गैह्र कमारा कमारी समेतकन कुजाति सार्कि नगार्चि पोड्या इत्यादि च्यामा खरक लाई सोपाई पुल्कश भन्नु चाण्डाल जातिले विष्णुमती तीर्थका पारि पुर्‍याई उल्लूना भन्नु शिर काटि कवन्ध तुल्यायाका शरीर जो छन् मसानको गृध्र मसानकुक्कुर स्याल गैह्र चाकरले चाकरी गर्‍या झैं चारैतरफ घेरी हात पाउ भुँडी आंद्रा गैह्र ज्या पायो त्यो घिसारी लैगिकन मासु खाई तृप्त भया । श्रीसंवत् १८६३ सालमा जो बाँच्या सो दुनियामा कतज्ञ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नूनको सोझो गर्न्या ठहरिया। अहो हो स्वामिद्रोहफल र कूटसचिवको स्वभावफल एस्तो रहेछ भनि दृष्टान्त तेहि सालमा प्रत्यक्ष देखियो ।

[भीमसेन थापाका प्रशंसक पण्डित सुन्दरानन्द बाँडाले वि. सं. १८८९ तिर बनाएको त्रिरत्नसौन्दर्य्यगाथाबाट। गु. पु. जनकराज पण्डितज्यूको संग्रहमा रहेको यस पुस्तकलाई म र रामजी भई सारेका हौं ।]

वि. सं. १८६८ मा वाग्मतीको स्तम्भमा भीमसेन थापाका प्रशंसक पण्डित वाणी-विलास पाँडेले यही कुरालाई शब्दान्तरले बयान गरेका छन्—

यस्य श्रीभीमसेनः सचिवकुलमणिर्भाति भूपालमौलेः
कस्मिंश्चिद्घोरविघ्ने निपतति विधितो धीरगम्भीरधीर्यः।
आवीद्भूपं धियोपद्रवशममकरोत्स्वीययायुष्यहेतो
राज्ञः कीर्त्यै च नानाविधविमलयशोहेतुकर्माणि मन्त्री ॥१५॥
यत्क्रोधश्रुतिमात्रतोऽप्यरिवधूवृन्दाश्रुधारा वृह –
द्धारा वोपचिता निरीक्ष्य नटति द्राङ्नीलकण्ठावली।
यो मातेव पितेव बन्धुरिव सत्स्त्रीव प्रभौ दासव—
च्चास्ते तत्र निधाय भीमसचिवे राज्यं नृपः क्रीडति ॥१८॥

श्रीगीर्वाणयुद्धविक्रम साह महाराजाधिराज पैदा हुनुभयो······जस् महाराजाका सकल मंत्रिविषे शिरोमणि भयाका भीमसेन थापा काजी छन्। जो काजी दैववशले श्रीस्वामीज्यूको अकस्मात् परलोक हुनु एहि घोर विघ्न आउँदामा पनि धीर गंभीर बुद्धिले कल उपद्रवको निवारण गरि श्रीमहाराजाको रक्षा गर्न्या······जस्का क्रोधमा सब थर्थरायमान काँपदछन्। जो आफ्ना प्रभुविषे महतारि झैं हित गर्दछन्। पिता झैं उपदेशको वार्ता विति गर्दछन्। वंधुवर्ग झैं स्नेह गर्दछन्। सत्स्त्री झैं सुख दिंछन्। सेवामा दास झैं जो रहंछन्।

[यस अभिलेखलाई संस्कृत-सन्देश १।७ मा मैले प्रकाश गरेको छु।]

यस शिलापत्रमा देखिएको भीमसेन थापाको अधिकार लालमोहरबाट पनि सिद्ध हुन्छ—

(श्री ५ गीर्वाणको प्रशस्ति)

आगे जनरल भीमसेन थापाके,......गुरु पुरोहित चौतारा काजी कर्नेल कप्तान सर्दार सुब्बा सुबेदार गेरह पगरि छोटा बडा सबै मानिस्ले तँम्रा चाँजा सूरमा चली कामकाज गर्नू –

हाम्रा काज काममा तँम्रा चाँजा सूरमा चलन्या नचलन्या ठहराई सूर चाँजामा नचलन्यालाई तागिरि गर्नाको तागिरि गरी सासना गर्न्याको कुरा तिमिले बिन्ति गर्‍याको

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मन्जूर छ सासना गर्न्या गऱ्याउन्या काम गर्नू हुकुम वक्स्याको छ।

इति संवत् १८६९ साल मार्गशीर्ष शुदि १३ रोज ४ शुभम्।

[चित्तरञ्जन नेपालीको 'ज. भीमसेन थापा र तत्कालीन नेपाल' को २१–२२ पृष्ठमा छापिएको पत्रबाट।]

यिनबाट भीमसेन थापाको हातमा शक्ति कसरी आएथ्यो तथा उनी कस्तो व्यवहार गर्थे भन्ने कुराको झल्को पाइन्छ।

(श्री ५ राजेन्द्रको प्रशस्ति)

उप्रांत राजद्वारमा विषाघी औषधी नगर्नु भंन्या सास्त्रमा पनि छ। अघिदेखि हाम्रा दरबारमा विषाधि औंषधि नगर्नु भंन्या उर्दि पनि भयाको थियो मनाही भयाको छदाछदै हाम्रा कांछा नानीलाइ ६४ सालका आषाढ महिनामा वेराम हुन गयाको श्रावण महिनाको ११ दिन जाँदा मुक्त भया। इनै मुक्त भयाकालाई इलाज दिदामा भाजुमन वैद्यले हाम्रा हजुरमा विंती नगरि अफिम धतुरो विष पऱ्याको औषधि खुवाइ यस्तो हुन जाँदा त्यो विष पऱ्याको औषधि खुवाउँदामा भीमसेन थापा एकदेव वैद्य सिवानन्द भवानी इन्हेरुको समेत सल्लाहको भनी येही वैद्यले विंती गर्दा इन्हेरुको धनमाल जफत गरी कैद गरी राष्याका थिया। अघिदेषिका कुरा षोजिदै थिया। एकदेव वैद्यलाइ ल्याइ षारषेर गर्दा हजुरका कांछा नानीलाइ विष पऱ्याको औषधि दिन्या कुरामा भीमसेन थापाका र मेरा सल्लाहाले हो भनी वक्ता उसै कुरामा पनि कायेल हुँदै आयाको मुषले वकनु मात्र बाकिरह्याको थियो पछि पनि विष पऱ्याको औषधि नगर्नु भनी मनाही गऱ्याको थियो। विचमा एकसूर्य वैद्यले एकदेव वैद्यका सल्लाहसँग हाम्रा हजुरमा विंती नगरी विषसमेत मिलाइ हरिताल पाऱ्याको औषधि यो औषधि बढिया छ भनी झुक्याइ औषधिको पोका हाम्रा हजुरमा चढाउन आयाको रहेछ। सो कुरा प्रकाश हुन जाँदा मनाही भयाको कुरामा विषसमेत मिलाइ हरिताल पऱ्याको औषधिको पोका किन चढाउन आयिथिस् भनी भंदा जानिन विराजा भनी कायल भयो र येस वैद्यलाई पनि कैद गरी राष्याको थियो। फेरि पछि कैद भयाको एकदेउलाई झिकी षारषेर गर्दा हजुरका कान्छा नानीलाई पनि विष पाऱ्याको औषधि षुवाउँदा मेरो र भीमसेन थापाको सल्लाह हो अघि हजरका श्री ५ मुमाज्य् र श्री ५ बुबाज्यूलाई पनि विराम हुँदा भीमसेन थापाको सल्लाहले विष पऱ्याको औषधि षुवाइ वैकुण्ठवास गरायाको हो भनी कायल भयो र भिमसेन थापासँग जोरी पर्पक्ष गर्नपर्ला भनि उसै कयदमा रहन गयाको थियो। पर्पक्ष भयाको थियन। तेस्तै विचमा एकदेउ वैद्यले यो अघि पछिको सबै कुरा वक्याको थाहा पायेछ र आफुले गऱ्याको अघिको र पछिको कुकर्म प्रकास हुन लाग्यो भंन्या डरले कसैले थाहा नपाई हतियार मगाई ६६ साल श्रावण महिनाका दिन ८ जाँदा हतियारले आफनु गला

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

आफैले काटी अपहत्या गरी ६ दिन बाँची श्रावण महिनाका १६ दिन जाँदा भिमसेन थापा मऱ्यो । अघि पछिको यस्तो कुकर्म गर्न्या वैद्यहरू पनि जो जो थियो सबैलाई विराउ माफिक जो जो सासना गर्नुपर्न्या हो सो सो सासना भयो । त्यस्ले येस्तो कुकर्म गरी अपहत्या गरी मऱ्याको षवर आफुहरु छेउ पनि विन्ति गरी पठाउन्या हो भन्ना निमित्त लेषियाको हो । इति सम्वत् १८९६ साल श्रावण शुदि ३ रोज २ शुभम् ।

[चित्तरञ्जन नेपालीको 'ज. भीमसेन थापा र तत्कालीन नेपाल' को २७९–२८० पृष्ठमा छापिएको पत्र]

[श्री ५ राजेन्द्रको प्रशस्ति]

आगे जनरल रणवीरसिंह थापा जनरल मातवरसिंह थापा फाजि त्रिविक्रमसिंह थापा कम्यान्डर कर्नेल सेरजङ्गबहादुर थापा तम्रा भाइ दाज्यू छोरा भतिजा पन्र्या दसाहा भाइ विरादर गैह्र प्रति......कांछा साहेबज्यू छ मैह्नाका उमेरमा कालवसले ९४ सालका श्रावण मैह्नामा परलोक हुँदा दुष्ट कुबुद्धि भयाका अघिका निगुता नसमझन्या कृतघनी निमकहरामी करवीऱ्या रणजंग्या रणदल्या कुल्या पाँडे र इन्द्रविऱ्या रनबम्म्या थापा कर्नासिग्या वस्न्यात कासिनाथ्या वाहुन कुलचन्द्र साहि रंगु अर्ज्याल जगत नैनीकेटि चीत्रीकेटी वंस्या बस्न्यात् बौधमान्या कार्कि यति जनाले मतलव मिलाई जालसाजिको षेल उठायाछन् र श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापाले वैद्यलाई मतलव दि विष संबन्धको इलाज ज्यूनार गराई परलोक हुनुभयाको हो । कालवसले होइन भनी इ दुष्टहरूले हाम्रा र हाम्रा श्रीजेठा रानिका हजुरमा चुक्ली पारि श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापा इनका भाइ छोरा भतिजा दसाहा भाई विरादर रकमी कारबारी समेत पक्री कयेतमा तिमिहरूलाई हलाया तम्रा चेलि वेटिसमेतको सवै आल्माल धन दौलत जिमी जगा हातहतियार सवै सर्वस्व हरण गरिलिया । तिमीहरू सबैलाई नाना तरहका व्यहुर्मतको सासना गऱ्या । तेस वेलामा तिमिहरूसमेत श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापा बिन्ति गर्थ्यौं हामिले सर्कारको कुभाउदो कौनै बातको गऱ्याको छैन । हामि निसाफ पाउँ भनी वारंवार विन्ति गर्दै थियौ । दुष्ट बुद्धि भयाका निमष हरामीहरूले कृत्या कागत बनाई कायल भया भन्या वेहोराका चुल्कि गर्थ्या. पछि हामिबाट बुझिबक्सदा श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापा प्रभृति तिमिहरू सपै जनाले हाम्रा गात गाद्दिमाथि कौनै बातको विगार नचितायाको हाम्रा निमकको सोझो षरष्वाईमा रह्याका ठहराज्यू र श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापा प्रभृति कयेतमा रह्याका तिमिहरू सबैलाई फोईबक्स्यौं । केहि तम्रो धन दौलत जिमि जगा पनी फिराई बक्स्यौं । श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीममेन थापा हरहम्यास हाम्रा हजुरमा रह्या जनरल मातवरसिंह थापालाई हाम्रा काम निमित्त्य लाहुर पठाईबक्स्यौं । सबै बात ब्रिवस्ता भै

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

रह्याको थियो। ई दुष्ट बुद्धि भयाका अघिको निगुता नसंझन्या कृतघ्नी निमकहरामी रणजंग्याप्रभृतिहरूले फेरि थापाहरूको बन्न लाग्यो हामिले आँट्याको मनसुवा पुगेन भन्या ठहरायाछन् र फेरि जालसाजको षेल गरि हाम्रा २ सर्कारमा विरोध पारि थापाहरूले सर्कारको बिगार गर्‍यैका छन् भनि तिमि थापाहरूको चुकली पार्‍या र श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापालाई फेरि पक्राई कयेतमा हाल्या। हामीबाट बक्सीस भयाको धनदौलत फेरि सर्वस्व गरिलीया। जाल साजीका अर्जि कृत्या काथल्नामा आफुले लेषि थापाले यो बेहोरा गर्‍याका रह्याछन् भन्या बेहोरा पारि कृत्या कागत हाम्रा दुई सर्कारमा नजर गराई ई दुष्टहरूका चुल्किमा हाम्रा चित्त बिरोध गराई पत्यार पार्‍या। हामीबाट हुकुम भयाको छ भन्या बेहोरा पारि श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापाप्रभृतिहरूलाई नानातरहको सासना ब्येहुर्मत् गराया। कान्छी मुख्यानीलाई विपर्दा गराई सासना गर्नु श्री जनरल कम्यांडर इन चीफ भीमसेन थापालाई देखाउनु भनि हुकुम भयाको छ भनी आफुले कल्पना गरि श्री जनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापालाई सुनाया छन् यसै बेहुर्मत्को भय सुनाई दिंदा दुष्टहरूले विना अपराध येकदेउ वैद्यको अजात गराया। ब्राह्मणलाई यो फजियत गर्न्याले हामिलाई पनी इ दुष्टले ब्येहुर्मत् गर्न्यैंछन्। यो वेहुर्मत् मैले हेर्न जोग्य छैन भनी हाम्रा हजुरमा विन्ति नपारी इनै दुष्टका कुराको पत्यार मानी बेहुर्मत्का भयले श्रीजनरल कम्यान्डर इन चीफ भीमसेन थापाले आफ्नै हातबाट हतियार चलाइ प्राणत्याग गर्‍या। यसपछि ई दुष्ट निमकहरामिहरूको बल बढ्यो र रणजंग्या प्रभृतिहरूले कार्यसिद्धि भयो भन्या ठहराइ तिमि थापाहरूलाई जनै झीकि पानीसंमको अजात गराई चोकसम्म गै मागि षानु कसैका भन्यां नउक्लनु भनि उर्दि फिराया प्रजा भयौ भनी सुनाया तम्रा जनाना आईमाईहरूलाई तिलंगा प्यादा लाई विहुर्मत् गरी नङ्गा पयरसित हिंडाई हेल्मु भोट पुर्‍याया। वाहाबाट फिराई यस्तै बिहुर्मत्सित वोर्लां बुंकोट पहाड डुलाया।

[श्री ५ राजेन्द्रले मातवरसिह थापाहरूको नाउँमा गरिदिएको जितापत्रबाट। इतिहास-प्रकाश १।१ को ४१–४६ पृष्ठमा योगी नरहरिनाथद्वारा यो प्रकाशित भएको छ।]

यिनबाट भीमसेन थापाको हातबाट शक्ति कसरी गएथ्यो तथा उनको कुन गति भएथ्यो भन्ने कुराको झल्को पाइन्छ।

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का।

आगे श्रीरणभीम पल्टंका सुवेदार ज्मादार मेजर कोत्या अजिटन सिपाही गैह्रप्रति आश्विन वदि ९ रोज२ का रात्रिमा जनरल गगनसिंहलाइ दगा गरी घरैमा मानिसले मार्दा हाम्रा हजुरमा जाहेर भै कोतमा पुर्पछे हुदा पहिले पनि कंपु पल्टन गैह्रलाई हंगमा जोर जुलुम नगर्नु भन्या हुकुम वक्स्याकै थियो। निसाफ गर्ना खातिर सवै पल्टन सामेल गर्‍याका थिया। उस्तै वीचमा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पल्टन्हरूले हुल गर्दा चौतरिया फत्यजंग साह चौतरिया नरविक्रम साह चौतरिया षड्गविक्रम साह काजि दलभंजनपाडे काजि रणगंभीर पाडे काजि रणजोर थापा काजि नरसिंह थापा काजि गोप्रसाद साह काजि दलबहादुर साह काजि वक्तवार भडारी जनरल अभिमानसिं राना सर्दार भवानीसिं षत्री सर्दार समरबहादुर साह सर्दार गुणप्रकाश साह सर्दार शत्रुभंजन साही सर्दार युद्धरंजन साही कर्णेल अर्जुन थापा कप्तान मोहनवीर साही कप्तान वीरबहादुर साह ददा दंडकेशर द्वान्या जोगराज कपर्दार वीरकेशर पाडे कपर्दार कीर्तिध्वज पाडेहरू मारिनगया। कांछा गुरुज्यू काजि सिंहवीरपाडे हेमनाथ पण्डित काजि कालु साहि सर्दार सुमेर्दसिं कुवर कर्णेल बीजविक्रम साह प्रभृति भागीरह्याछन् । यो षवर सुन्दा तिमिहरूका चित्तमा हडबड पर्ला कत्ति हडवडाउनुपर्दैन आफना आफना काममा होसियारी षवर्दारीसँग रही गौडा गल्फाको षवर्दारी राषी कामकाज गर्नु। जनरल जंगबहादुर कुवरलाई कम्यांडर इन चीफको षिताव र कंपु पल्टन कंपनी मध्येस पाहाड गैह्रका कामकाजको मुषत्यारी बक्स्याको छ। ताहा परि आयाका कामकाजका चिठीपत्र लेषता अव उप्रान्त यसैका नाउमा लेषन्या काम गर इति संवत् १९०३ साल मिति आश्विन शुदि ३ रोज ४ शुभम्।

[ऐ. शि. बाबुराम आचार्यको संग्रहबाट यस पत्रको उतार मैले लिएको हुँ।]

यसबाट जङ्गबहादुरको उदयको कारण भएको कोतपर्वको झलक पाइन्छ।

स्वस्ति श्रीमदतीप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि श्रीश्रीश्रीमहाराज जङ्गबहादुर राणा जी सि बि थोङ् लिन् पिम्मा को काङ् वाङ् स्यान् प्राईम् मिनिष्टर याण्ड कम्याण्डर ईनचीफकस्य रुक्का

स्वस्ति श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मज श्रीकम्यांडर ईन चीफ जनरल रणउद्दिपसिंह कुवर राणाकस्य पत्रम्—आगे चौतरिया जान साहका नाती गोरिप्रसाद साह वीरनघोज साहके तिम्रा बाबा काजि गोप्रसाद साह सर्दार समरबहादुर साह कोतमा पर्दा र तिम्रा बाज्या मधेस्तिर धपाईंदा तिम्रा नगद जिनिस् धन संपती कंपुले लुटपिट गर्दा लुटमा गयाको सर्कार लाग्याको गयाको गयो तिमि पाउंदैनौ बाँकि रह्याको नासो राष्याको कारवारिसंगको षान्गीका ठेकदार मोहिसंग बांकि रह्याको केटाकेटी जत्रतत्र गयाको नगद जिनिस चौपाया⋯ङ षोजि षानु बेहोर्नु भनि रुक्का दस्षत् गरिबक्स्यौं। आफना षातिर ज्मासंग षोजि लिन्या काम् गर ईति सम्वत् १९२९ साल मिति श्रावण त्रदी २ रोज २ शुभम्।

[चौ. पूर्णचन्द्र शाहबाट यस पत्रको उतार मैले पाई यसलाई संस्कृतसन्देश १।७ मा प्रकाश गराएको छु।]

यसबाट कोतमा परेकाहरूको जङ्गबहादुरले कुन गति गराएथे भन्ने कुराको झलक पाइन्छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(श्री ५ राजेन्द्रको प्रशस्ति)

आगे श्रीप्राइममिनिष्टर यान कम्याण्डर इन चीफ जनरल माथवरसिंह थापालाई मार्न्या पनि जनरल जङ्गबहादुर हो, पछि कोतमा भैयाद श्रीफत्यजङ्ग साह काजी दलभंजन पाँडेलाई पनि मार्न्या पनि त्यही हो। त्यसै हुलमुलमा तेरा बाबु कपर्दार वीरकेशर पाँडेलाई मार्न्या पनि जनरल जङ्गबहादुरै हो, हामी चौधै सरकारको विन्यास पार्न्या पनि त्यही हो। हाम्रा हजुरमा आइ विन्ति गोचर कर्णेल रणउज्ज्वलसिंह थापाले गर्दा यो कुराको निरोपण र मुडको मुड बदला बक्सुला भनी उदैबहादुर शंसेरबहादुर पाँडेलाई खातिरदारीको र अभयको पञ्जा गरीबक्स्यां इति सम्वत् १९०३ साल मिति फागुन बदी ५ रोज २ शुभम् ।

[इतिहासप्रकाश २ अङ्क ३ भागको ४६५ पृष्ठमा योगी नरहरिनाथद्वारा प्रकाशित भएको पञ्जापत्र]

यसबाट जङ्गबहादुरउपरमा श्री ५ राजेन्द्रले पछि लिएको नीतिको झलक पाइन्छ।

स्वस्ति श्रीसर्वोपमायोग्येत्यादि राजभारासामर्थ श्रीकाजी कुलमानसिं वस्न्यातके इत श्रीप्राइम्मिनिष्टर यान कम्यान्डर इन चीफ जनरल जङ्गबहादुर कुवरकस्य सेवापूर्वक पत्रमिदं आहां कुशल ताहाँ कुशल चाहिये आगे आहाको समाचार भलो छ । उप्रांत भाग्याका साहि पाँडेहरूले आहा हामिसंग चढाइ गर्नानिमित्त फौज ली अलौमा आई विद्दत गर्न लाग्याको षवर आउँदा ति भगुवाका फौजलाई कत्तल गर्नु भंन्या हुकुम भै आहावाट कपतान् सनकसिं षत्री र कपतान् बलभद्र मांझि पुराना श्रीगोरष पल्टन्लाई पठायाको थियो. श्री ५ महाराजाको गाथ बचाई भगुवाहरूका फौजलाई कत्तल गरी आया गुरुप्रसाद साह र जगत्वं पाँडे भन्या भाग्या छन् अलौका लडाञीमा पर्‍या मानिसहरूका व्यहोराको तपसीलको कागज पठायाको छ । तेसैले विस्तार बुझियेला पश्चिमतर्फबाट फौज ली भीमविक्रम साह पनि आउँछन् भंन्या षवर सुनिदा कत्तल गर्नु भंन्या व्यहोराको लालमोहर अघि पठायाको हो पुग्यो हो। तेस तरफ आया भन्या आफनु हुसियारी राषी कत्तल गर्न्या काम गर्नु. उपर विस्तार पछि लेषि पठाउन्या काम गर्नुयेला। इति सम्वत् १९०४ साल मिति श्रावण वदि १२ रोज ७ मुकाम कान्तिपुर शुभम् ।

सं-१९०४ साल मिति आषाड शुदि १५ रोज ३ का रात्रिमा अलौका लडाईमा कप्तान सनकसिं षत्री कपतान वलभद्र माझी पुराना गोरष पल्टन्ले मार्‍याका मानिस्को तपसिल।

तपसिल

श्री ५ महाराजाका मामा रामवकस्सिं —	१
कप्तान कीर्तवीर थापा —	१

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

लेफटेन अम्बर साहि—	१
लेफटेन श्रीभक्त षवास—	१
सुबा कालिदास्—	१
सुबेदार वौधमान कार्कि—	१
सुबेदार जर्हासिं भडारि—	१
चोपदार रामनाथ पाध्या—	१
कस्मेरिराज दाँहको छोरो कासीनाथ—	१
गुरुप्रसादपट्टीका ज्मादारहरू—	८
मधेस्या रजपूतहरू—	२०
तुरुक सवार—	२
ज्मादार वद्रिवान् षत्री—	१
राजदलका बोलाहट जाँदा नआई अडियाका हुद्दा सिपाही—	११
गयासंकर कटुवाल—	१
श्रीसाहिला नानीसाहेवका मानिस—	३
साहि पाँडेका मानिस् नाउ नजानीयाका ज्मा—	३५
घाइत्या—	२३
हाम्रा रैति—	३
मुगलानामा गै मऱ्याका र घाइत्याको थाहा छैन—	
पाता फर्काइ बाधा ल्यायाका—	३
वन्वजीर रातो टोपी लाउन्या वहिदार—	१
चन्द्रकांत पंडित अर्ज्याल्—	१
वलभद्र धमला—	१
हाम्रापट्टीका• लडन जान्या कोहि मरेनन्। घाइत्या हुद्दा—	१
सिपाही ४। मर्न्या छैनन्—	५

श्री ५ महाराजालाई पनी श्रीगोरष पल्टनले चलाइ मकवानपूरमा ल्यायाछन्। श्रीसाहिला नानीसाहेवलाई जाली उग्रवेतालिनी भनि उन्का गहना दौलथ लिलाम गरी उन्लाई सिवाना कटाईदिया। श्री ५ बुढा महाराजलाई श्री ५ महाराजाधिराजका हुकुमले केवलपूरमा चलाई वाही राज गराउनु भंन्या हुकुम भई चलाउन्या काम गरियो। वाहाका साथमा नोकरि गर्नालाई कर्णेल १ कप्तान १ लेफटेन १ सुबेदार २ पंडित २ पाध्या कंपनीका सिपाहि ३०० लाई १५ दिनको पालो गरि बस्तछन्। ज्यूनार पोशाकदान अघि

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

गद्दिमा राज गर्दा जस्तो थियो उस्तै रहन्छ। ज्वान् ज्वान् भान्सा मुसाऱ्या २।२ जनाको पपन्ध्र दिनको पालो रहन्छ शुभम् ।

[श्रीवखतमानसिंह बस्नेतको संग्रहबाट यसको उतार मैले लिएको हुँ। यसको तल्लो भाग संस्कृत-संदेश १।५ मा योगी नरहरिनाथद्वारा छापिएको छ ।]

यसबाट राजेन्द्रको असफलता र जङ्गबहादुरको सफलताको झलक पाइन्छ ।

स्वस्ति श्रीमदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि श्रीश्रीश्रीमहाराज वीरसंशेरजंगराणावहादुर प्रायम्मिनिष्टर याण्ड कम्याण्डर इन चीफकस्य रुक्का—

स्वस्ति श्रीसर्वोपमायोग्य राजभारासामर्थ श्रीमेजर कप्तान जोगप्रसाद वस्नेत क्षेत्री कप्तान लक्ष्मु स्वार क्षेत्रीके सलाम उप्रान्त श्री ३ महाराज रणउद्दीपसिंह राणा स्वर्ग भया वागी भयाका जगतजंगलाई छोडाउन उनका मदतमा उनका भाइहरू र केदारनर्सिं अमरजं धोजनर्सिंसमेत लागी श्री ५ महाराजाधिराजको गाथ गादि श्री ५ माहिला बडामहारानीका स्मेत गाथ इजत ज्यानको दगा गऱ्याकोमा हामीबाट निमकको सोझो चिताई गाथ गादी बचाई इज्जतसमेतको सोझो गऱ्याको हुनाले गाथ गादी बचाउँदा स्वर्गवासी श्री ३ महाराज जंगबहादुर राणालाई अषत्यारि लालमोहर लेषीयाबमोजिको र हाल हुकुम काट्नु मार्नु मुढ्नु दामल गर्नु सर्वस्व गर्नु धपाउनु लिनु दिनु षर्च गर्नु गैह्र कामकाज गर्नु हाम्रो मंजुर छ भंन्या हाली मुहाली अषत्यारी महाराजी षिताब हामीलाई श्री ५ सर्कारबाट लालमोहर गरिबक्स्याको छ। तसर्थ सवारीलाई रसद षरीद गर भनी षटाइ पठायेका रसदहरू षरीद गर्नु पर्दैन। आजसम्म जो षरीद भयाका रसदहरू हिफाजतसंग राषन्या बन्दोबस्त गरी तिमी मेजर कप्तान जोगप्रसाद आफ्ना अडामा आई बस्न्या काम गर। तिमी कप्तां लक्ष्मुसिं स्वार जाहाँ आउन्या काम गर अब उप्रान्त ऐं सवाल र हाम्रा सनदबमोजिं कामकाज गऱ्यौ र काम असल गऱ्याको ठहऱ्यो भन्या कामअनुसार श्री ५ सर्कारमा जाहेर गरीबक्सन्या काम होला हाम्रा हुकुंबमोजि काम नगरी ऐं सवाल छोडी काम गऱ्याको ठहऱ्यो भन्या हाम्रा तजबीज ठहऱ्याबमोजीं होला सोबमोजीं निमक संझी काम गर वागी भयाका जगतजंगका मदतमा लागेका जनरल पद्मजंग जनरल रणबीरजङ्ग थापाथलीका राणाजीहरू र जनरल केदारनर्सिं अमरजङ्ग धोजनर्सिं-हरूमा कोही भागी त्यो बाटो आयो भन्या पक्री नेल ठोकी वाटामा नउम्कने गरी पक्का सुबेदार हुद्दा सिपाहीहरू लाई षडी पहरा गराई हाम्रा हजुरमा पठाइदिन्या काम गर इति संवत् १९४२ साल मार्ग वदि १ रोज २ शुभम्—

[ऐ. शि. बाबुराम आचार्यको संग्रहबाट यस पत्रको उतार मैले लिएको हुँ ।]

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यस पत्रबाट जङ्गबहादुरका सन्तानका हातबाट शक्ति कसरी गएथ्यो तथा उनको कुन गति भएथ्यो भन्ने कुराको झल्को पाइन्छ।

यस्ता कागतपत्रहरूलाई परीक्षा गरी गरी पढ्ने मेरो बानी छ। तिनबाट म सार निकाल्छु। ती सारहरू केही प्रकाशित भइसकेका छन् , केही प्रकाशित हुनेछन्।

यसरी इतिहासको विषयलाई प्रमाणसाथ परीक्षा गरी पढ्ने इच्छाले मलाई अत्यन्त प्रेरणा दिन्छ। तर संग्रह भइसकेका वस्तुलाई क्रम मिलाई राख्नु, यति संग्रह भयो भनी हिसाब राख्नु, नयाँ नयाँ संग्रह गर्दै जानु, संग्रह भएका पदार्थबाट काम लिनु एकले भई काम गर्दा अत्यन्त कठिन पर्ने कुराको अनुभव हुँदै गएको र आफूले परिश्रम गरी संग्रह गरेका वस्तु आफ्नो जीवनपछि त्यसै अलपत्र पर्ने चिन्ता पनि भएकोले मैले आफ्नो कामका साझीदार अरू अरू पनि भए बढिया हुँदो हो भन्ने संझी आफ्नो विद्याविषयक काममा आफ्नो सहवासमा आएका मनुष्यहरूलाई पनि यस कुराको परिचय गराउने बानी बसाएँ।

परन्तु यसरी क्रमबद्ध अन्वेषणको परम्परा बसाउन उद्योग गर्दा आफूले गन नखोजेको संघर्षको चक्करमा म पर्न गएँ। किनभने पढ्ने खोज्ने जाँगर भने नभएका तर कुरा गर्न सिपालु भएका मनुष्यहरूले आफ्नो स्वार्थसिद्धि गर्ने साधन मेरो परिश्रमलाई बनाउन खोजे। विद्यावंश चलाउने उद्योगमा म लागेको हुँ, कसैको स्वार्थ सपार्न वा बिगार्न म लागेको होइनँ। यो कुरा मैले केही मानिसलाई बुझाउन पनि २० वर्षजति संघर्ष गर्नुपऱ्यो। २० वर्षजतिको सो संघर्षको बयान म अर्को निबन्धमा गर्नेछु।

अहिले प्रकाश हुन लागेका लिच्छविकालका १२ वटा अभिलेखमध्ये मैले पहिले थाहा पाएको एउटामात्र (मानदेवकी छोरीका छोराको) छ। यी अभिलेखलाई मबाट प्रेरणा पाएका ८ जना मानिस मिली खोजी सम्पादन गरी प्रकाश गर्न लागेका छन्। यो कुरा देख्ता मेरो जीवनमा घटेका अघिका दुःखमय संघर्षलाई मैले केही बिर्सेको छु। यस किसिमका प्रकाशनले नै हाम्रो देशको इतिहास बन्न सक्नेछ भन्ने कुरामा सन्देह छैन।

मानदेव लिच्छविवंशका हुन् वा होइनन् भन्ने विषयमा श्रीडिल्लीरमण रेग्मीले आफ्नो ग्रन्थ 'एन्शेन्ट् नेपाल' (प्राचीन नेपाल) को २०० पृष्ठमा उठाउनुभएको बहस व्यर्थ छ भन्ने कुरा अहिले प्रकाश हुन लागेको पशुपति सूर्यघाटको अभिलेखले सिद्ध गरिदिएको छ। यस विषयको खुलस्त विवेचन इतिहास-संशोधनहरूले गर्नेछन्।

केही भलादमीहरूले हामी पनि इतिहाससंशोधन गर्छौं भनी गर्जना गरेको पनि केही वर्ष बितिसक्यो। तर उनीहरूबाट यस विषयमा अहिलेसम्म केही हुन सकेको हामीलाई थाहा छैन। विद्या कसैको पेवा होइन। आफ्नो देशको विद्या आफैंले पढ्ने बानी बसाएमा सबैले इतिहास-संशोधन गर्न सक्छन्। विद्या पढ्ने नाममा नाच–गान गरेर, भोज खाएर, ठूलो राम्रो घर

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बनाएर आनन्द गर्न तथा रवाफ बढाउन सकिन्छ, तर विद्या पढ्न सकिंदैन। त्यस्ता काममा लागेका मनुष्यहरू विद्याको क्षेत्रमा विदेशीको मुख ताकेर आफ्नो जीवन बिताउँछन् अथवा जहाँको तहीं थचीरहन्छन् भन्ने कुरा अहिलेसम्मका घटनाले स्पष्ट गराएका छन्।

तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः ।
हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा ॥
—कालिदास

[त्यसलाई असल र खराप छुट्याउन सक्ने सज्जनहरूले परीक्षा गरून्। सुनको चोखोपन र मिसावटपन पनि आगोमै हाल्दा थाहा हुन्छ।]

२०१८ वैशाख-संक्रान्ति
महाबौद्ध, काठमाडौं नेपाल

नयराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

नेपालको लिच्छविकालको इतिहास जान्ने मुख्य साधन त्यस वेलाका शिलालेखहरू नै छन् ।

अहिलेसम्म पश्चिमतिर गोरखा र पूर्वतिर पलाञ्चोकसम्मका क्षेत्रभित्रका लिच्छविकालका शिलालेखहरू प्रकाशमा आएका छन् । वि. सं. १९३७ मा भारतका पं. भगवान्लाल इन्द्रजीले १५ वटा लिच्छविकालका शिलालेख प्रकाश गराएर यस क्षेत्रमा बाटो खुलाएका थिए । यसको ६ वर्षपछि वि. सं. १९४३ मा विलायतका प्राध्यापक सेसिल बेण्डालले अरू ४ वटा लिच्छविकालका शिलालेख प्रकाश गराए । यसको २२ वर्षपछि वि. सं. १९६५ मा फ्रान्सका प्राध्यापक सिलभेन लेभीले २१ वटा लिच्छविकालका शिलालेख प्रकाशित गराए। वि. सं. २०१०–१६ मा संस्कृत-सन्देश, इतिहासप्रकाश, इतिहास-संशोधन, हिमवत्संस्कृतिहरूमा नेपालीहरूद्वारा १८ वटा लिच्छविकालका शिलालेख प्रकाशित भए । तिनमा ऐ. शि. बाबुराम आचार्य+श्रीगुरु पं. नयराज पन्तद्वारा ४ वटा, योगी नरहरिनाथद्वारा ५ वटा, योगी नरहरिनाथ+जनकलाल ढकालद्वारा ३ वटा, रामजी तेवारी+देवीप्रसाद भण्डारी+शङ्करमान राजवंशीद्वारा १ वटा, धनवज्र वज्राचार्य+ज्ञानमणि नेपालद्वारा २ वटा, धनबज्र बज्राचार्यद्वारा २ वटा, ऐश्वर्यधर शर्मा+घनश्याम सुवेदी+गौतमवज्र बज्राचार्य+कुमारधर शर्माद्वारा १ वटा प्रकाशित भएका छन् । यसै बीच वि. सं. २०१३ मा इटलीका प्राध्यापक जिशेप टुचीका चेला आचार्य रेनिइरो नोलीद्वारा त्यस वेला थाहा भए जति प्रकाशित र अप्रकाशित गरी जम्मा ९२ वटा लिच्छविकालका शिलालेखहरू “ नेपालीज् इन्स्क्रिप्शन्स् इन् गुप्त क्यारेक्टर्स् ” (नेपालका गुप्ताक्षरी अभिलेखहरू) भन्ने नामले एउटै पुस्तकको रूपमा प्रकाशित भए । त्यसमा नेपालीहरूले छपाइसकेका शिलालेखहरूलाई अप्रकाशितको रूपमा देखाई भगवान्लाल, बेण्डाल, लेभीहरूले छपाएका ३९ वटा शिलालेखहरूभन्दा बाहेकका ५३ वटा शिलालेख पढेको श्रेय आफैंले लिने प्रयास गरिएको छ। परन्तु नेपालीहरूले प्रकाशित गरिसकेका १३ वटा शिलालेख पनि त्यसमा परेका हुनाले वास्तवमा नोलीद्वारा प्रकाशित भएका शिलालेख ४० वटा मात्रै हुन् । यसपछि वि. सं. २०१५ मा अमेरिकाका टामस ओ. ब्यालिङ्गर द्वारा ५ वटा लिच्छविकालका शिलालेखका चित्र प्रकाशित भए ।

यसरी वि. सं. १९३७ देखि वि. सं. २०१७ सम्मको ८० वर्षभित्र अहिले हामीलाई

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

थाहा भएअनुसार लिच्छविकालका १०२ वटा शिलालेख प्रकाशमा आएका छन् । परिश्रमसाथ खोजी गरेमा यीबाहेक अरू पनि प्रशस्त लिच्छविकालका शिलालेख पाइनेछन् भन्ने कुरालाई हाम्रो केही खोजीले भेट्टिँदै गएका अप्रकाशित शिलालेखले स्पष्ट पारेका छन् ।

अन्वेषणको परम्परा चलोस् भन्ने अभिप्रायले हामीले यस कामको अलिकता कुरा यहाँ गर्नुपरेको छ ।

लेभीहरूलाई कोसेलीका रूपमा शिलालेखका उतारहरू पठाउने नेपालीहरूको पनि केही पत्ता पाइएको छ तापनि सबभन्दा बढ्ता लिच्छविकालका शिलालेख प्रकाश गर्ने नोलीको घटना हालसालै भएको र त्यसमा हामीहरू पनि प्रत्यक्ष मुछिएकाले अहिलेलाई नोलीको प्रकाशनको विषयमा यहाँ विचार गर्नु प्रसङ्ग मिल्दो हुन आउँछ ।

नोलीको सो पुस्तकको भूमिकामा टुचीद्वारा यस्तो लेखिएको छ—

"क्रेडिट् फर् डिस्कभरिङ्ग् देम् गोज् टु एच्. इ. केशरबहादुर,...'

"डॉक्टर् रेनिइरो नोली ह्याज् प्रिपेअर्ड् द प्रेजेन्ट् एडिशन् अन् द रब्बिङ्ग् सप्लाइड् बाइ एच्. इ. केशरबहादुर"

"टु कॉन्क्लूड्, आइ मस्ट् थ्याङ्क् ऐगेन् एच्. इ. केशरबहादुर विदाउट् हूज् काइन्ड् हेल्प् दिस् भॉल्युम् कुड् नेभर् ह्याभ् ऐप्पीर्ड्"

["यी शिलालेख खोज्ने श्रेय महामहिमा केशरबहादुरलाई छ ।...'

महामहिमा केशरबहादुरले पठाउनुभएको उतारको आधारमा आचार्य रेनिइरो नोलीले यो संस्करण तयार गरेका हुन् ।

आखिरमा मैले महामहिमा केशरबहादुरलाई फेरि पनि धन्यवाद दिनैपर्छ । उहाँले दयापूर्वक सहायता नगर्नुभएको भए यो पुस्तक कहिल्यै पनि प्रकाशित हुन सक्दैनथ्यो । "]

यसरी नोलीले छपाएका शिलालेखहरू जम्मै श्रीकेशरबहादुर खत्रीक्षत्रीले खोजी गर्नु भएको अथवा गराउनुभएको हो भन्ने स्पष्ट छ । आफूले खोजी गरेको वा गराएकोले मात्र नपुगी ऐ. शि. बाबुराम आचार्य + श्रीगुरु पं० नयराज पन्तद्वारा प्रकाशित ४ वटा. योगी नरहरिनाथद्वारा प्रकाशित ३ वटा. योगी नरहरिनाथ + जनकलाल ढकालद्वारा प्रकाशित २ वटा, रामजी तेवारी + देवीप्रसाद भण्डारी + शङ्करमान राजवंशी द्वारा प्रकाशित १ वटा, धनवज्र वज्राचार्य + ज्ञानमणि नेपालद्वारा प्रकाशित २ वटा, ऐश्वर्यधर शर्मा + घनश्याम सुवेदी + गौतमवज्र वज्राचार्य + कुमारधर शर्माद्वारा प्रकाशित १ वटा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

समेत नेपालीहरूले छपाइसकेका १३ वटा शिलालेखलाई नोलीको नाउँमा दर्ता गराउने चेष्टा पनि केशरबहादुरजीले गर्नुभएको छ। नोलीलाई त कति शिलालेख रहेको ठाउँसम्म पनि विशेष थाहा थिएन भन्ने कुरा उहाँकै वाक्यबाट स्पष्ट बुझिन्छ। जस्तै—

"फ्रैगमेन्ट् अफ् इनस्क्रिप्शन् विदाउट् इन्डिकेशन् अफ् प्लेस्, सेन्ट् टु मी बाइ एच्. इ. केशरबहादुर" (१३० पृष्ठ)

[शिलालेखको यो टुक्रा मकहाँ महामहिमा केशरबहादुरले पठाउनुभएको हो। त्यसमा उहाँले ठेगाना लेखिपठाउनुभएको थिएन+।]

केशरबहादुरजीको यस कामले परिश्रमपूर्वक खोजी, शिलालेखको पत्ता लगाइसकेपछि पनि नेपालीहरू आफैं शिलालेख पढ्न सक्ता रहेनछन्, केवल विदेशीको वाहनमात्र बन्न सक्ता रहेछन् भन्ने कुरा संसारको अगाडि राखिदिएको छ।

केशरबहादुरजीका महापुरुष टुचीका चेला नोलीले छपाएका शिलालेखभन्दा नयाँ शिलालेखको खोजी गरी हामीले इतिहाससंशोधनमा छपाउँदा 'स्वदेशको ऐतिहासिक सामग्री विदेशीलाई सुम्पने आफ्नो काम'मा बाधा पर्न लाग्यो भन्ने सम्झी केशरबहादुरजी इतिहाससंशोधनदेखि अत्यन्त क्रुद्ध हुनुभएथ्यो। अझसम्म पनि केशरबहादुरजी र उहाँका आशामुखीहरूले इतिहाससंशोधनलाई राम्रो आँखाले हेर्न सक्नुभएको छैन।

अभिलेखसंग्रहको यस पहिलो भागमा लिच्छविकालका १२ वटा अप्रकाशित शिलालेख परेका छन्। प्रायः लिच्छविकालका शिलालेखहरू व्यवस्थाप्रधान हुनाले तिनमा त्यस ताकका पाञ्चालिक, तल, द्रङ्ग आदि पारिभाषिक शब्दहरू परेका पाइन्छन्। तिनको शब्दानुवादमात्र छपाउँदा विशेष लाभ हुने देखिँदैन। त्यसका लागि अनुवादका साथै व्याख्याको पनि आवश्यकता पर्दछ। त्यस कारण अहिले छपाउन लागेका १२ वटा अभिलेख र हामीले संग्रह गरी पाठ निश्चित गर्न लागेका लिच्छविकालका अरू शिलालेखहरूलाई पनि अनुवाद र व्याख्यासमेत एउटा पुस्तकाकारमै छपाउने हाम्रो विचार थियो। परन्तु अघि हामीले छपाउन ठीक पारिराखेका कति शिलालेखहरू सुटुक्क विदेश पुगी त्यताबाट विदेशीको नाउँमा दर्ता भएको कटु अनुभव हामीलाई भएको हुँदा त्यसै गरी नेपाली ऐतिहासिक सामग्री विदेश पठाउनेहरूका गुप्तचरहरूबाट यी पनि सुटुक्क विदेश पुग्न नपाऊन् भन्ने अभिप्रायले अहिलेलाई मूलमात्रै भए पनि प्रकाशित गर्दै जाने विचार हामीले लिनुपरेको हो।

+यो शिलालेख पाटन कुम्भेश्वरको हो।

—सम्पादक

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

हाम्रो देशका कुनै विद्यालयमा पनि ऐतिहासिक अन्वेषणको कामको सप्रमाण शिक्षा दिने व्यवस्था भएको हामीलाई थाहाछैन ।

यस कारण हामीले अन्वेषणलाई उपयुक्त हुने शिक्षा चलाउनु, अन्वेषण गर्नु, विदेशीका भक्त चाकडीवाज जातिगत भ्रम फैलाउन खोज्नेहरूको र टपर्टुय्याँहरूको जालबाट बच्नुसमेत परेकोले हाम्रो काम मन्द गतिले चलिरहेको छ। यथाशक्ति अभिलेखसंग्रहको अरू अरू भाग पनि प्रकाशित गर्दै जानेछौं।

२०१८ वैशाख-संक्रान्ति

—सम्पादकहरू

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पञ्चदेवलको शिलालेख

पशुपतिको मन्दिरदेखि दक्षिणपट्टि पञ्चदेवल छ। सो पञ्चदेवलभित्र वायव्य (पश्चिमोत्तर) कुनामा एउटा शिवलिङ्ग छ 卐। सो शिवलिङ्गको जलहरीको पश्चिमपट्टि १ हात ६ अङ्गुल लम्बा ३ अङ्गुल चौडा भागमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यस अभिलेखको धेरैजसो भाग फुटिसकेको छ। यहाँ संवत् ४१० दिइएको छ।

१ संवत् ४१० ....

२ माघपौर्ण्णमास्याम् तस्य सुतः शे श(व) .... स ......

सूर्यघाटको शिलालेख

पशुपति कैलासबाट सूर्यघाटतिर ओर्ह्लँदा बाटामा बायाँपट्टि जमीनमा तीन वटा शिवलिङ्ग देखा पर्दछन्। तिनमा सबभन्दा छेउको शिवलिङ्गको जलहरीको पश्चिमपट्टि भागमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। जलहरीको अभिलेख रहेको भाग २ हात १ अङ्गुल लम्बा, ९ अङ्गुल चौडा छ। पहिलो पंक्तिका केही अक्षरलाई छोडी बाँकी स्पष्ट छन्। यहाँ संवत् ४२७ दिइएको छ।

१ यस्येच्छया जगदिदम्पृथु विश्वरूपम्
सर्गस्थितिव्ययजराव्यसनादियोगैः
संयुज्यते व्रत तथा प्रतिमुच्यते च
तस्मै नमः सततमस्तु महेश्वराय १

卐 यो शिवलिङ्गको दक्षिणपट्टि तथा पञ्चदेवलको पश्चिमपट्टि अर्को एउटा ठूलो शिवलिङ्ग छ। त्यसको जलहरीमा पनि लिच्छविलिपिमा अभिलेख कुँदिएको छ। परन्तु ५।६ अक्षरबाहेक अरू अक्षर फुटिसकेका छन्। यसलाई अर्को भागमा प्रकाश गर्नेछौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२ सततमरलकान्तस्वाङ्गशोभासमृद्धः
अनुपहतयशोधीविक्रमश्रीप्रभावः
सुनयविदनुरक्तस्फीतस (द्‌卐)वृत्तलोकः
नृपतिरिह हतारिर्म्मानदेवो बभूव २

३ तस्यानवद्यगुणरत्ननिधानभूता
भूतानुकम्पचतुरा विनयप्रवीणा
वीणानिनादमधुरस्वरवल्गुवाक्या
श्रीभोगिनीति कथितास्य बभूव देवी ३

४ तस्यां स लिच्छविकुलाम्बरपूर्णचन्द्रः
चन्द्रः प्रभामिव शरन्निशि निर्म्मलायाम्
स्फीतौजसं दुहितरं जनयाम्बभूव
आत्मानुरूपदि(विधामलसद्‌गुणाढ्याम् ४

५ नाम्ना सा विजयवतीति राजपुत्री
प्रख्याता विविधकलाविचक्षणत्वात्
या पत्यौ हर इव वार्त्तदेवलाभे
भक्तत्वात्तदनुनयैकपेशलाभूत् ५

६ तीव्रप्रसादजलधौतमनःकलङ्का
पुण्यक्रियापरिचयैकरसानुरक्ता
लिङ्गन्तदत्र विजयेश्वरमक्षयाय
सातिष्ठिपज्जनमनोनयनाभिरामम् ६

७ संवत ४२७ आषाढशुक्लदिव १

卐 कुँद्‌नको भ्रमवश मूलमा 'द्' छुटेको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

खपिंछेको शिलालेख

ललितपुर च्यासल टोलदेखि अलिकति दक्षिणतिर लागेपछि खपिंछेमा बायाँपट्टि भैरवको देवल आउँछ। सो देवलको दक्षिण पश्चिम (नैर्ऋत्य) भागको परखालमा जलद्रोणी-माथि रहेको ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। सो ढुङ्गाको अभिलेख रहेको भाग १ हात १६ अङ्गुल लम्बा ५ अङ्गुल चौडा छ। यसमा केही अक्षर खण्डित छन्। यहाँ संवत् ४५२ दिइएको छ।

१. ॐ स्वस्ति महर्षौ वैशम्पायने श्रद्धेये····[संवत्]४५२ पौषशुक्लतिथौ तृतीयस्याम्भट्टारकमहाराजश्रीवसन्तदेवे सम्यग्राज्यम्प्रशासति

२. याज्ञिकविप्रसेनेन वेदकृताम्ना(म्था)य भगवते कारणपूजार्थ-म्ब्राह्मणध्रुवसेनेन दत्तन्दक्षिणकोलिग्रामे भूशतद्वयम्पिण्डकञ्च व्रि (व्री)हिकस्य मानि–

३. कया १५० ब्राह्मणवृद्धिषेणेन पिकङ्कूलकप्रदेशे मालार्थं पिण्डकमानि ७ याज्ञिकवेदभट्टेन दत्तं दुलम्ग्रामे भू ३० पिण्डक १२

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भस्मेश्वरको शिलालेख

पशुपतिनाथको मन्दिरदेखि दक्षिण-पूर्वपट्टि 'भस्मेश्वर' भनी प्रख्यात शिवलिङ्ग छ। सो शिवलिङ्गको जलहरीभन्दा मनि आसनको रूपमा रहेको ढुङ्गामा पश्चिमपट्टि यो अभिलेख ÷ कुँदिएको छ। सो ढुङ्गाको अभिलेख रहेको भाग १ हात १६ अङ्गुल लम्बा, ६३ अङ्गुल चौडा छ। अक्षर जम्मै स्पष्ट छन्। यसमा संवत् ४५५ छ।

यस अभिलेखमा उल्लिखित ५ शिवलिङ्गमध्ये एउटा बीचमा रहेको यही भयो। अरू ४ शिवलिङ्ग चार कुनामा अद्यापि छँदैछन्। आजभोलि 'भस्मेश्वर' भनी प्रख्यात भए तापनि यस शिलालेखमा भस्मेश्वरको उल्लेख छैन। यस शिलालेखमा उल्लिखित भद्रेश्वर नै भस्मेश्वरको नामले प्रख्यात भएका देखिन्छन्।

१. ॐ संवत् ४५५ चैत्रशुक्लदिवा १० भगवतः पशुपतेः क्षेत्रे स्वयम्प्रतिष्ठापितेभ्यो भद्रेश्वरनाथेश्वरशुभेश्वर-

२. स्थितेश्वररवीश्वरेभ्यः पञ्चभ्यः कारणपूजानिमित्तं खण्डफुट्टप्रति-संस्कारनिमित्तञ्च प्रतीहारध्रुवसङ्घवार्तेन १

३. स्वपुण्याप्यायनार्थम्मातापित्रोश्चानुग्रहार्थञ्च स्वजनगोष्ठिकाधीनं कृत्वा शूपग्रामस्य दक्षिणेन संवेद्ये क्षेत्र–

४. न्दत्तं भूमि ४०० पिण्डकञ्च मा ४००

÷ ऐ. शि. बाबुराम आचार्यसंग कुराकानी हुँदा 'यो अभिलेख यहाँ छ' भन्ने कुरा प्रसङ्गवश उहाँबाट हामीले थाहा पाएका हौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

दुगाहिटीको शिलालेख

साँखु शहरको बीचमा भने जस्तै दुगाहिटी टोल पर्दछ। त्यहाँ सडकको पूर्वपट्टि एउटा दुगाहिटी (गहिरो धारा) छ । सो धाराको ईशान कुनामा केही देवताका भग्नावशेषहरू छन् । तिनमध्ये छेउको नारायणको पादपीठमा यो अभिलेख +कुँदिएको छ । यस अभिलेखको छेउको अलिकता भाग खण्डित छ । अभिलेख रहेको भाग २२ अङ्गुल लम्बा, ५ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ४६० छ।

१. ॐ स्वस्ति संवत् ४६० ज्येष्ठशुक्लदिव अष्टम्याम् भट्टारक-महाराजश्रीवामनदेवस्य [साग्रं वर्षशतं]

२. समाज्ञापयतः भगवतो वामनस्वामिनः क्षेत्रं लेंदुप्रदेशे भूमि १०० पिराडक मा ५० ....

३. सुब्रंकोप्रदेशे भूमि ४० पिराडक मा २६ शट्टम्मि भूमि १० पिराडक मा ४ ....

४. गम्मे भूमि १० पिराडक मा ४ [मिङ्को भू ६०पि मा ५० भूमि ५ पि मा ३]×

+ यसको प्रतिलिपि लिने काममा ज्ञानप्रसाद पौड़ेल र सामनाथ पौडेलबाट केही सहायता पाएका छौं ।

×कोष्ठभित्र राखिएको यो भाग नाममात्रको लिच्छविलिपिमा पछि थपिएको हो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

हाँडिगाउँको शिलालेख

२२ अङ्गुल लम्वा, ६ अङ्गुल चौडा भागमा यों अभिलेख + कुँदिएको छ । छेउका केही अक्षरबाहेक अरू अक्षर स्पष्ट छन् । यहाँ संवत् ४७२ दिइएको छ ।

१-संवत् श्रीमान् प्रभुश्च न च लोकविरुद्धकारी
रूपान्वितश्च न च रूपमदम्बिभर्त्ति ।

२--४७२ सम्पन्नपौरुषबलश्च बहुत्तमश्च
दाता च नाम न च दानविकत्थनश्च

३--फाल्गुण(न) तेनैवमादिगुणराशिसमन्वितेन
श्रीमानदेवनृपतेर्द्दुहितुस्सुतेन

४- शुक्लदि(वा) सुस्वादुशीतलविशुद्धजलाभिरामा
कीर्तिः कृतेयमिह भारविना(णा) न[वीना]

५- १२

+ वि. सं. १९९३–९४तिर श्रीगुरु पं. नयराज पन्तले यस अभिलेखको उतार लिनुभएको तथा पाठ पढ्नुभएको रहेछ। केही वर्षअगाडिसम्म हाँडिगाउँको डबली (अंशुवर्माको दुइटा शिलालेख भएको) मा यो अभिलेख कुँदिएको सानो ढुङ्गो थियो भन्ने श्रीगुरुको भनाइ छ। अहिले श्रीगुरु र हामी गई हेर्दा सो ढुङ्गो त्यहाँ देखिएन। अहिले श्रीगुरुले लिनुभएको उतार र पढ्नुभएको पाठको आधारमा यो पाठ यहाँ दिइएको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ब्रह्मटोलको शिलालेख

काठमाडौं ब्रह्मटोलको बीच बाटोमा नारायणको एउटा सानो मन्दिर छ । त्यस मन्दिरभित्र पश्चिमाभिमुख भई रहेको नारायणको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । सो पादपीठको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ४ अङ्गुल लम्बा, ३½ अङ्गुल चौडा छ। यस अभिलेखको धेरैजसो भाग फुटिसकेको छ। यहाँ संवत् ४७९ छ।

अभिलेखको बेहोराबाट यो पादपीठ वास्तवमा अवलोकितेश्वरको हो भन्ने स्पष्ट बुझिन्छ। अवलोकितेश्वरको त्यसै रहिरहेको पादपीठमा कसैले नारायणमूर्ति स्थापना गरेको देखिन्छ ।

१. संवत् ४७९ द्वितीय आषा(ढ) ... ... यजीव ... ...
२. ... ... भगवद्दार्य्या ... ... मानेनार्द्ध ... ...
३. ... ...सर्व्वज्ञज्ञानावाप्तये भवतु ॥

लेलेको शिलालेख

लेले शहरको बीचमा बाटोको दक्षिणपट्टि बारीको डीलमा यो शिलालेख+पश्चिमाभिमुख भई पश्चिमैतिर केही झुकी खडा रहेको छ। यसको अर्धचन्द्राकार शिरोभागमा ठूलो चक्र अङ्कित छ ।१ हात १० अङ्गुल लम्बा, १ हात ५ अङ्गुल चौडा भागमा अभिलेख कुँदिएको छ । पानीले खिइएका हुनाले केही अक्षर अस्पष्ट छन् । यहाँ संवत्को अङ्क ५२६ छ। तिथिको अङ्क भने देखिदैन ।

१. स्वस्ति मानगृहादपरिमितगुणसमुदयोद्भासितयशा बप्पपादानुद्ध्यातो लिच्छविकुलकेतु—

+ यसको प्रतिलिपि लिने काममा यादवप्रसाद चालिसे चिरञ्जीवी चालिसे वद्रीप्रसाद नेपाल र सामनाथ पौडेलबाट केही सहायता पाएका छौं ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२. भट्टारकमहाराजश्रीशिवदेवः कुशली लेम्बटीद्रङ्गनिवासिनः प्रधानपुरस्सरान्कुटुम्बिनः कुश–

३. लप्रश्नपूर्व्वं समाज्ञापयति विदितम्भवतु भवतां यथैतस्यां युष्मद्ग्रामसीमाभ्यन्तरभू–

४. मौ पूर्व्वराजभिरन्यैश्च साधुभिः श्रेयोभिवृद्धये क्षेत्राण्यतिसृष्ट-कान्यासंस्तेषामेव कैश्चि–

५. द्व्यनाक्षेपाय चिरस्थितिनिमित्तमनुपरतपुण्यसन्तानोपचीयमा-नविशदकीर्त्तिमालामो–

६. दितदिगन्तरः श्रीमहासामन्तांशुवर्म्मास्मदनुमोदनया शिलापट्ट-शासनमिदन्दत्तवान् क्षेत्र-

७. परिमाणं सिंहमण्डपे भगवद्वासुदेवब्राह्मणगोष्ठिकानाम्मा २० आरोग्यशालायाः मा २००

८. माद्ध्यवशालायाः मा ७५ प्रदीपगोष्ठिकानाम्मा ६० पश्चिम-शालायाः मा ६० पानीयगोष्ठिकानाम्

९. मा ४० विश्वेश्वरस्य मा १० ब्राह्मणगो(ष्ठिकानाम्मा) १० प्रदी-पगोष्ठिकानाम्मा १० पौजम्पानीयगोष्ठिका–

१०. नाम्मा १० मल्लयुद्धगोष्ठिकानाम्मा ६८ धूपगोष्ठिकानाम्मा २ इन्द्रगोष्ठिकानाम्मा ४ उत्तरशाला–

११. याः मा १२ वादित्रगोष्ठिकानाम्मा १०......रस्य मा ४० प्रदीपगोष्ठिकानाम्मा ८ अर्च्चागोष्ठिकानाम्

१२. मा२ ध्वजगोष्ठिकानाम्मा १७ प्र... गोष्ठिकानाम्मा २०प्रणाली-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

गौष्ठिकानाम्मा ८ ब्राह्मणसा--

१३. नात्थ्यगौष्ठिकानाम्मा १० हिड्डिमशालाया मा ... प्रदीप-
गौष्ठिकानाम्मा ८ प्रवहणगौ—

१४. ष्ठिकानाम्मा २० उत्तरशालायाः मा २० पूर्व्वशालाया मा १०
ध्वजगौष्ठिकानाम्मा ११ भूयो ध्वजगौ—

१५. ष्ठिकानाम्मा १० मल्लयुद्धगौष्ठिकानाम्मा ३ अर्च्चनीयगौ-
ष्ठिकानाम्मा ४ इन्द्रगौष्ठिकानाम्मा ६

१६ पूर्व्वशालायाः मा १० भगवतश्चूडिकेश्वरस्य पाञ्चालिकै
... मानङ्ग्रामस्य पूर्व्वतः मा ४० पश्चिमतश्च

१७. मा ४० तदेतेषां क्षेत्राणान्न केनचिदाक्षेपः पीडा वा कार्य्यो
यस्त्वेतामाज्ञामतिक्रम्यान्यथा प्रवर्त्ति—

१८. ष्यते तमहन्न मर्षयितास्मि दूतकश्चात्र प्रतिहारलच्छागोमी
संवत् ५२६ आश्वयुजशुक्लदिवा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

काठेसिम्भूको शिलालेख

...

काठमाडौं काठेसिम्भूको ठूलो चैत्यपछाडि नैर्ऋत्य (दक्षिणपश्चिम) पट्टि कोंबहा (कुम्भविहार) छ। त्यहाँ लहर ५ वटा ठूलठूला र एउटा सानो गरी जम्मा ६वटा घडा देवताका रूपमा राखिएका छन्। ती घडाहरूको आसनको रूपमा एउटा ठूलो ढुङ्गो राखिएको छ। सो ढुङ्गाको १६अङ्गुल लम्बा १०अङ्गुल चौडा बीचको भागमा यो अभिलेख÷ कुँदिएको छ। घडा राख्न अभिलेखलाई वास्ता नगरीकन ढुङ्गा ताछेको हुनाले अभिलेखको धेरैजसो भाग लुप्त भइसकेको छ। घडाको अन्तरमा दैवसंयोगले यति पङ्क्ति बाँकी रहेका हुँदा यस अभिलेखले आफ्नो अस्तित्वलाई बाँकी राखेको छ। उठान अन्त्य केही नभएको हुँदा यहाँको संवत् कति थियो भनी जान्नु सम्भव छैन। केवल लिपिले समयको अन्दाज लगाउनुपर्छ।

१ ... ... युद्धोत्सवमनुभूय ... ...

२ ... ... भवितव्यश्चिरस्थितये च ... राय

३ ... ... नामदनुत्तमतश्च क्षेत्रे पिण्डकसङ्ख्येति कर्तव्य ...

४ ... ख्यते माथङ्ग्रामदक्षिणेन वाटिकापिण्ड़कं विंशतिकया मा

५ ... विंशतिकया ... प्राकार गुड़शत १ पश्चिमेन वाटिका

६ ... ... क्षेत्रपिण्डकं विंशतिकया

७ ... ... ----- ... ... विंशतिकया मा

८ ... ... न्यना ... ...

÷पं. अमोघवज्र वज्राचार्य पूजा गर्न जाँदा एक दिन यस अभिलेखमा उहाँको आँखा परेछ। उहाँले हामालाई यस अभिलेखको सूचना दिनुभएको हो। यसको प्रतिलिपि उतार्ने काममा पनि उहाँबाट हामीले केहा सहायता पाएका छौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बण्डाहिटीको शिलालेख

काठमाडौं ढोकाढलबाट केही पश्चिमपट्टि लागेपछि बण्डाहिटी भन्ने एउटा ढुङ्गे धारा आउँछ । त्यही धाराको शिरानमा कुनै देवताको पादपीठमा यो अभिलेख× कुँदिएको छ। त्यसको अभिलेख रहेको भाग १ हात ६ अङ्गुल लम्बा, २½ अङ्गुल चौडा छ । माथिल्लो पङ्क्तिमा छेउमा केही अक्षरबाहेक सबै नष्ट भइसकेका छन् । यो अभिलेख खण्डित हुँदा यहाँ संवत् थियो, थिएन भनी निश्चय गर्न गाह्रो छ ।

यस अभिलेखमा उल्लिखित अवलोकितेश्वरको मूर्ति अहिले त्यहाँ छैन ।

१, ... सर्व्वसत्त्वो

२. बुद्धो भवेत् चेत्रश्च भूमि १० भगवतोस्यावलोकितेश्वरस्य धूपदीपेन मा २ आर्यसङ्घस्य च मा ५

×यो अभिलेख यहाँ छ भन्ने कुराको पत्ता श्रीमनवज्र वज्राचार्यले लाउनुभएको हो। उहाँबाट हामीले यसको सूचना पाएका हौं ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

स्वयम्भूको शिलालेख

स्वयम्भूनाथको ठूलो चैत्यअगाडि ईशान (पूर्वोत्तर) दिशामा रहेको प्रतापपुरको तल्लो तलाको उत्तर-पूर्व कुनामा रहेको ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ । सो ढुङ्गाको अभिलेख भएको भाग नदेखिने गरी रहेको छ । सो ढुङ्गो कुनै देवताको पादपीठ जस्तो देखिएकोले यसमा अभिलेख छ कि भनी हेर्दा अक्षर देखिएकोले ढुङ्गालाई अलि वर सारी सीसाकलमले उतार लिएका थियौं । अपठ्यारो ठाउँमा हुँदा मसीले उतार झिक्ता राम्रो आएको थिएन । पछि ढुङ्गो राम्ररी झिकी उतार लिनुपर्ला भन्ने हाम्रो विचार थियो । अहिले त अक्षर भित्र पट्टि पारो सिमेन्टीले पेटी बलियोसँग बनाइसकेको हुँदा हामीले हाल त्यसको उतार लिन सकेनौं । त्यस कारण हाम्रो पहिलेकै उतारका आधारमा पढ्न सकिएजति मात्र यहाँ दिइएको छ। यो ढुङ्गाको अभिलेख रहेको भाग १ हात ६ अङ्गुल लम्बा, ५½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् देखिंदैन ।

१. ... ... निश्शेषं सान्द्र ... ... सम्बुद्धस्रगदेकगु(रु) ... म्र

२. ... ... यत्पुण्यं सञ्चितम्मया

तेनेयञ्जनता कृत्स्ना बौद्धम्पदमवाप्नुयात्

३. ... ... नन्द्धस्य वलेपश्चिमप्रदेशे क्षेत्रमस्य पिण्डकं वर्त्तमान-विंशतिक ... ... मा २८

४. चार्द्धमा ...... तण्डुलश्चार्द्धमा ... मा ८ उपलेस्नधूपदीपानाम्मा ३

५. 卐

卐 पाँचौं पङ्क्तिमा पनि केही अक्षरका आकार देखिन्छन् । परन्तु हाम्रो उतारमा स्पष्ट नआएको हुँदा हामीले पढ्न सकेनौं ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अनन्तलिङ्गेश्वरको शिलालेख

भक्तपुर सूर्यविनायकदेखि दक्षिणपट्टि पाटन लुभु शहरदेखि ईशान [पूर्व उत्तर] पट्टि रहेको डाँडोमा अनन्तलिङ्गेश्वरको मन्दिर छ। सो अनन्तलिङ्गेश्वरको पूर्वपट्टि ओर्ल्ने सिंढीको दायाँतर्फ पखालमा अडेस लिई दक्षिणाभिमुख भई यो शिलाभिलेख खडा रहेको छ। अर्धचन्द्राकार शिरोभागमा फुर्तिलो जुरे साँढेको मूर्ति अङ्कित छ। यस शिलापत्रको २ हात लम्बा २१ अङ्गुल चौडा भागमा यो अभिलेख+ कुँदएको छ। शिलाको मोटाइ १० अङ्गुल छ। अक्षर केही मसिना र केही अस्पष्ट छन्। १८ पङ्क्तिदेखि मनितिर त बीचमा पाप्रो उडेकोले छेउ-छेउमा केही अक्षर मात्रै पढ्न सकिनेछन्। यहाँ संवत्मा अघिल्तिर दशस्थानीलाई बुझाउने ८० अङ्कको आधी जति देखिन्छ। एकस्थानीलाई बुझाउने अङ्कचाहिँ देखिंदैन। यस कारण यहाँको संवत् ८० देखि ८९ को बीचको देखिन्छ।

१. ॐ स्वस्ति कैलासशृङ्गाभान्नयनोत्सवकारिणः
कैलासकूटभवनात्

२. रम्याज्जगति विश्रु(श्रु)तात्।
राज्ञां मणिर्लिच्छविवंस(श)जानां योभूद्गुणैस्सर्वजनातिगण्यैः

३. शक्तित्रयापूरितमण्डलश्रीः शशीव संलक्ष्यतरो नृपाणाम्॥
स त्रिनयनयर-

४. शक्रमालङ्कृतमूर्तिर्भगवत्पशुपतिभट्टारकपादानुगृहीतो बप्प-
पादानुध्यातो भ-

५. ट्टारकमहाराजाधिराजश्रीनरेन्द्रदेवः कुशली नेपालसीमान्तःपा-
तिनः सर्वाधिकाराधिकृ

+ यसको उतार लिने काममा लीलादेवी पौडेलनी सनातन पोखरेल सामनाथ पौडेल-हरूबाट केही सहायता पाएका छौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. तान्वर्तमानान् भविष्यतश्च समाज्ञापयति विदितमस्तु भवतां हंसगृहद्रङ्गस्य ... पश्चिमको

७. ... ग्रामसहितस्य चाटभटाप्रवेशः शरीरकोट्टाभ्यनेकमर्या-दोपपन्नः कश्चित्प्रसा-

८. दशासनपट्टकोभूत्स च पूर्वराजविभ्रमतो (?) नष्टोधुनास्माभि-श्चिरन्तनव्यवस्थानुपाल-

९. नजातादरै(ः) स एव प्रसादश्चिरस्थितये शिलापट्टकाभिलेख्येन प्रसादीकृतोत्र

१०. च मर्यादा कुलपतिना देया कार्तिकशुक्लैकादश्याम्मार्ग-संस्कारार्थन्त-

११. ण्डुलमानिका ४ द्वादश्याम्भगवतो लोकपालस्वामिनः प्रतिष्ठा-दिने तत्रै-

१२. व ब्राह्मणजनस्य शान्त्युदकम्पणानां पुराणम् २५ द्रङ्ग-सीमाभ्यन्तरस्था-

१३. नाम्ब्राह्मणप्रमुखानामाचाण्डालेभ्यो घृताशनसमितादिभोज-नम्; आनर-

१४. स्तम्भानामेकैकस्य संस्थापनार्थम् तण्डुलमानिका ५४ गोयुद्ध-पताकावस्तु—

१५. पुराण २५ क्रियाकरणम्भगवतो लोकपालस्वामिनः पावनार्थ-न्धान्यमानिकाः

१६. ४० देवस्थापकस्य भुक्तिकाधान्यमानिका ...... दकभुक्तिका धान्यमानिकाः

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१७. २४ देवभृत्यानान्दशानामेकतो भुक्तिकाधान्यमानिका १४०
दासीनां विंशती--

१८. नामेकतो मानिकाशतत्रयं षष्ट्युत्तर ... त ... मानिकाशतद्वयं
चत्वारिंशद्वा--

१९. निकाधिकं भासच्चेत्रेणैव ... ... च यत्पूर-
णीयं मानिका--

२०. शतं त्रिंशदुत्तरं तत्कुलपते ... ... न्देवभृत्याना-
म्पुराण १२०

२१. दासीनाम्पुराण ८० मृत्तिका ... ... का ५
पणपुराण ६०

२२. अङ्गनशोधनार्थन्तण्डुलमा ... ... शोधनार्थङ्कोङ्कौ-
ग्रामपाश्वा--

२३. लिकानान्तण्डुलमानिका ... ... १ माघशुक्ल-
द्वादश्याम्

२४. द्रङ्गसीमाभ्यन्तरस्थानां ... ...
यथाग्ग्यफा--

२५. ल्गुनमासेन चैत्रमणि ... ... ज्येष्ठ-
शुक्लैकाद--

२६. श्यां वराहयात्रायां सीमाभ्यन्तर ... ...

२७. सीनान्तण्डुलमानिका ... ...

२८. मणया तन्धि ... ...

२९. अर्चनानिमित्तम ... ...

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३०. काः १२ इन्द्रो ... ...

३१. यजभवन ... ...

३२. दक्षिण ... ...

३३. ... ...

३४. ... ...

३५. पालनीयं ... ...

३६.× ... ...

३७. पूर्वराजप्र ... ... पालनपरैरेव ... ...

३८. शास्त्रानुशो ... ... यतः पूर्वदत्तां द्विजातिभ्यो य[त्नाद्रक्ष]
युधिष्ठिर

३९. महो महीभुजां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनमिति संवत् ८० ...

४०. कृष्णादिवा दशम्याम् दूतकश्चात्र श्रीयुवराज ... देवेति

× ३३, ३४, ३६ पङ्क्तिमा पनि छेउ–छेउमा २।४ अक्षर पढ्न सकिनेछन् । तर कुनै प्रसङ्गः मिलाउन नसकिएको हुँदा अहिलेलाई तिनलाई छोडिदिएका छौं ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—
संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल

वि. सं. २०१८ वैशाख-संक्रान्ति

मूल्य—
मो. रु. १)

मुद्रक—मु० ऋद्धिबहादुर मल्ल,
जोरगणेश प्रेस

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[दोस्रो भाग]

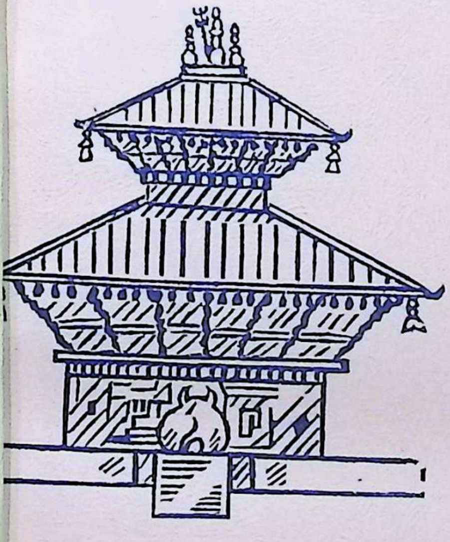

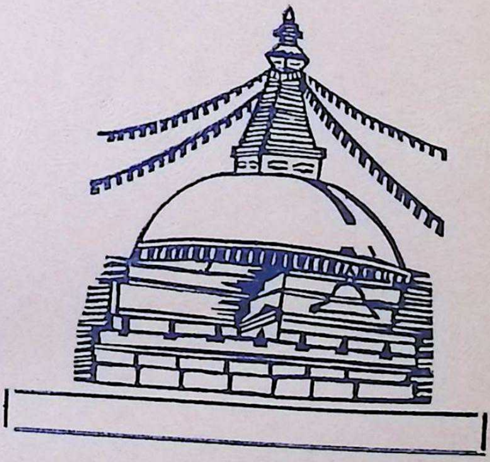

सम्पादक—

रामजी तेवारी

देवीप्रसाद भण्डारी

भोलानाथ पौडेल

शङ्करमान राजवंशी

धनवज्र वज्राचार्य

गौतमवज्र वज्राचार्य

महेशराज पन्त

नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलोकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

—बापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ। त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला]

अभिलेख-संग्रह

[दोस्रो भाग]

सम्पादक-

रामजी तेवारी | धनवज्र वज्राचार्य
देवीप्रसाद भण्डारी | गौतमवज्र वज्राचार्य
भोलानाथ पौडेल | महेशराज पन्त
शङ्करमान राजवंशी | नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषय – सूची

	पृष्ठ-
परम्परा नभई गहकिलो काम हुँदैन	५-७
वक्तव्य	८
सुनधाराको अभिलेख	९
भैरवस्थानको ,,	९
थपाहिटीको ,,	१०
नारायणचोकको ,,	१०-११
वज्रयोगिनीको ,,	१२
कुम्भेश्वरको ,,	१२
वलटोलको ,,	१३
चाँगुको ,,	१३
देउपाटनको ,,	१४
मोतीटारको ,,	१४
बटुकभैरवको ,,	१५
बालकमारीको ,,	१५-१६

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहास–संशोधनहरूको विषयमा

धर्मशास्त्राचार्य, काव्यतीर्थ पं. डाकुरनाथ पाँडे तथा पञ्चाङ्गकर्ता पं. नरनाथ पाँडेको सम्मति

श्रीः

१५ साल भाद्र १२ गते
७९८ इन्द्रचोक

प्रिय संशोधकवर्ग !

तपाईंहरूले इतिहास, व्याकरण र पञ्चाङ्गहरूका संशोधन–पुस्तिकाहरू प्रकाशन गरी निष्पक्षपात र सत्य अशुद्धिहरू जनताका अगाडी प्रस्तुत गरीदिनुभएकोले देश र दुनिआको साथै तत्तद् ग्रन्थकारहरूस्मेत अनुगृहीत हुनेछन्. विशेषतः- हाम्रा पञ्चाङ्गमा परेका अशुद्धि प्रकाशन गरी हामीले गर्नुपर्ने काममा सहायता पुग्न गएकोले अत्यन्त हर्षका साथ तपाईंहरूका संशोधन कार्य चिरकालसम्म चलीरहोस् भनि शुभकामना गर्दै यो अभिनन्दन समर्पण गर्दछौं ।

पुनश्च–वर्तमान १५ सालका पञ्चाङ्गका अशुद्धिहरू प्रकाशन गरीदिनुभई पञ्चाङ्गलाई गन्दगीबाट र जनतालाई धोकाबाट बचाईदिनुहोला भन्ने आशा गर्दछौं ।

हामी तपाईंहरूका हितैषी
पं. डाकुरनाथ
तथा नरनाथ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहास–संशोधनहरूको विषयमा

'जगदम्बाप्रकाशन'का प्रबन्धक श्रीकमल दीक्षितको सम्मति

श्रीदरबार, पुलचोक
नेपाल
मिति–२०१६–५–२७–७ मा

नयराजज्यू,

आफूले बीस बाइस वर्षसम्म गरेको तपस्याको अनुभव तपाईंले सबै आफ्ना शिष्यहरूलाई बांडिदिएकोको रहर लाग्दो फल हामीहरुले इतिहास-संशोधन, पञ्चाङ्ग-संशोधन, व्याकरण–संशोधनहरुमा पाएका थियौं। असामान्य खजाना पाइरहेथ्यौं हामी नेपालीले तपाईंका शिष्यहरुका सत्प्रयासबाट। कति पुनीत कार्य थियो त्यो। आफै सक्रिय नभए तापनि हामी तपाईंका शिष्यहरुको त्यस पवित्र संकल्पका महत्त्वाकांक्षी थियौं।

उठाइएको त्यो महान् कार्यमा किन अचेल केही गतिरोध आए झैं लाग्छ? तपाइले एका ठाउँमा भन्नुभए जस्तै, आर्थिक कारणले त संशोधन कार्य बन्द हुनुपर्ने होइन। त्यसो भए किन? त्यति राम्रो उत्साहले चलेको काम किन अहिले सेलाउन खोज्दैछ? हामीहरु चिन्तित छौं। यो कार्य—जातीय भूल सुधार्ने यो आन्दोलन-बन्द भयो भने हाम्रो देशको ज्ञानभण्डारको एउटा उज्यालो दीयो निभ्नेछ। त्यो निभ्न नदिनूहोला, यो प्रार्थना छ।

हामीले गर्ने कुनै सेवा छ भने संझनूहोला।

तपाईंको
कमल दीक्षित
निमित्त: जगदम्बा प्रकाशन, ललितपुर

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

परम्परा नभई महकिलो काम हुँदैन

"एतानि सरहस्यानि जृम्भकास्त्राणि यानि भगवतः कृशाश्वात् कौशिकमृषिमुप-संक्रान्तानि, तेन च ताडकावधे प्रसादीकृतान्यार्य्यस्य"

—भवभूति

[रहस्यसमेतका जृम्भकास्त्रहरू यी हुन् । कृशाश्वले आफ्ना चेला विश्वामित्रलाई यी अस्त्रहरू सिकाइदिनुभएको थियो । ताडकालाई मार्दा खुशी भएर विश्वामित्र ऋषिले यी अस्त्र रामचन्द्रलाई सिकाइदिनुभयो ।]

नेपाल-राष्ट्रलाई दासतामा जकड्न आएका मुसलमान र अंग्रेजलाई श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले लडाइँको मैदानमा आफ्नो बलले हटाउन नसकेका भए नेपाल-राष्ट्रको अस्तित्व आज संसारमा रहँदैनथ्यो★।

आफ्नो जीवनमा आफ्नो शक्ति र बुद्धिले विदेशीहरूलाई हटाई नेपाल-राष्ट्रलाई बचाउन पृथ्वीनारायण समर्थ भए तापनि म मरेपछि विदेशीहरूले नेपाल खान उद्योग गर्नेछन् र त्यसमा नेपालीहरूले शक्ति र बुद्धि देखाउन सकेनन् भने नेपाल-राष्ट्रको अस्तित्व संसारमा रहनेछैन तथा मेरो जीवनको परिश्रम खेर जानेछ भन्ने कुरालाई मृत्युशय्यामा परेका पृथ्वीनारायणले झलझली देखेका थिए—

"दषिनको समुन्द्रका वादसाह··· ··· ···महाचतुर छ. ··· ··· ···यक दिन त्यो वल आउन्या छ"

"सिपाही मै भारादारले स्वष गरेनन् भन्या चारै षुट्मा मेरो तरवार वजनैछ, स्वषमा पस्यो भन्या मेरा साना कुषले आर्ज्याको मुलुक होइन"

[पृथ्वीनारायणको उपदेशबाट]

यस कारण नेपाल-राष्ट्रलाई बचाउन पृथ्वीनारायणले आफू मरे तापनि आफूजस्ता राजनीतिज्ञ पुरुषहरू नेपालमा रहीरहून् भन्ने इच्छा गरी सोही कामका लागि आफ्नो अन्तिम अवस्थामा यसरी कुरा उठाए—

'बुढा मरै भाषा सर भनि भन्छन्. तिमिहरु सवैछेउ सुनाइ गयाको भया तम्रा सन्तानलाई सुनाउला र तम्रा सन्तानले हाम्रा सन्तानलाई सुनाउनं र यो राजे थामि षानन्"

★यस विषयको विशेष चर्चा व्याकरण-संशोधन ५ संख्यामा प्रकाशित 'संशोधनको आवश्यकता' भन्ने निबन्धमा मैले गरेको छु ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यताबाट राजनीतिज्ञको परम्परा बसाउन पृथ्वीनारायण उत्सुक थिए भन्ने कुरा स्पष्ट छ।

ज्यौतिष शास्त्रमा भास्कराचार्यको 'सिद्धान्तशिरोमणि'को ठूलो महत्त्व छ। सबैतिर दृष्टि पुऱ्याई निर्धक्कसंग बोल्ने र सन्देह परेका कुरामा प्वाक्क नबोल्ने भास्करको स्वभाव थियो❁। सिद्धान्तशिरोमणिमा चार अध्याय छन्। ती यी हुन्-लीलावती(व्यक्तगणित), बीजगणित, ग्रहगणित,गोल। ग्रहगणित र गोल यी दुइ अध्यायको भास्करले आफैले व्याख्या लेखी उपपत्ति दिएका छन्। लीलावती र बीजगणितको चाहिं व्याख्या र उपपत्ति भास्करले दिएका छैनन्। यसबाट लीलावती र बीजगणितको वास्तव अर्थ बुझ्न अरू ग्रन्थको सहायता आवश्यक हुन्छ।

लीलावती र बीजगणितमा घेरै विद्वान्ले व्याख्या गरी उपपत्ति दिएका छन् तापनि गणेश दैवज्ञको लीलावतीको व्याख्या बुद्धिविलासिनी र कृष्ण दैवज्ञको बीजगणितको व्याख्या नवाङ्कुर प्रामाणिक मानिएका छन्। यी गणेश र कृष्ण दुवै एउटै परम्पराका थिए। जस्तै--

'आसीत्······श्रीकेशवः सुगणितागमचक्रवर्ती। तस्मादभवद्‌······गुरुसंप्रदायप्रज्ञातशास्त्रहृदयो······गणेशः। तस्य भ्रातुः सुतो······नृसिंहोऽभूत्। तच्छिष्यो······गणिताम्नायविद्याशरण्यो······विष्णुनामाऽभूत्। तस्माद्‌ गुरो स्त्रिस्कन्धं ज्यौतिषमधीत्य कृष्णो बीजपल्लवं तनुते। ... ...

[नवाङ्कुरव्याख्या]

[ठूला गणितज्ञ केशव हुनुभया। उहाँका छोरा गुरु-परम्पराबाट शास्त्रको रहस्य बुझेका गणेश दैवज्ञ हुनुभयो। उहाँका भतिजा नृसिंह हुनुभयो। नृसिंहका चेला गणितविद्याका ठूला ज्ञाता विष्णु दैवज्ञ हुनुभयो। गुरु विष्णु दैवज्ञबाट त्रिस्कन्ध ज्यौतिषलाई पढेर कृष्ण दैवज्ञले बीजगणितको नवाङ्कुर व्याख्या बनाउन लागेका छन्]

केशवदेखि उठेका गणितज्ञको यस परम्पराले गणितशास्त्रका घेरै प्रामाणिक ग्रन्थ तयार गरेको छ।

यति भन्नाको तात्पर्य प्रामाणिक ग्रन्थ बनाउन खोज्नेले विद्या-परम्परा चलाउन पनि खोज्नुपर्छ भन्ने हो।

नेपालको प्रामाणिक इतिहास तयार गर्न अध्ययन र अन्वेषणको परम्परा बसाउनु

❁यसको विशेष चर्चा घनवज्र+ज्ञानमणिको इतिहास-संशोधन ४ संख्याको अभिनन्दनमा मैले गरेको छु।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

आवश्यक छ । सो परम्परा बसाउने उद्योगमा नलागी सभामा गएर आफूले राम्रोसंग नबुझेको कुरामा पनि अडकलपच्चु कुरा गरेर रबाफ छाट्न खोज्ने मनुष्यहरूले त—

तां भ्रान्तिमेव सहठं परिनिष्ठितेति
वाक्कौशलैः प्रतिसभं प्रतिपादयन्तः ।
तत्संस्कृतेर्दृढतया विवशाः पतन्ति
तेऽन्धे तमस्यथ परानपि पातयन्ति ॥

—गङ्गाधर शास्त्री

[त्यही भ्रमलाई दुराग्रहसाथ वास्तव कुरा हो भनी सभैपिच्छे वाक्चातुर्यसाथ भन्दै हिंड्ने मनुष्यहरू त्यही भ्रमको संस्कार मनमा जमेर रहेको हुनाले विवश भएर अन्धकारमा आफू पनि जाकिन्छन्, अरूलाई पनि जाक्छन्]

यसको उदाहरण देखाइदिनुसिवाय बढ्ता काम गर्न सक्लान् भन्ने आशा गर्न अहिलेसम्मका घटनाबाट सकिंदैन ।

२०१८ श्रावण-संक्रान्ति — नयराज पन्त
महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

★वक्तव्य★

अभिलेख-संग्रहको पहिलो भागमा लिच्छविकालका १२ वटा अप्रकाशित शिलालेख प्रकाश गरेका थियौं। अहिले यस दोस्रो भागमा लिच्छविकालपछिका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख पारेका छौं।

पशुपतिको प्रसिद्ध अभिलेखका संस्थापक लिच्छवि राजा जयदेवपछिको केही शताब्दीसम्मको नेपालको इतिहास प्रकाशमा आउन सकेको छैन। गोपालवंशावली आदि वंशावलीमा यस ताकाका केही राजाहरूको नामावली पाइन्छन् तापनि ती नामावली भर-पर्दा छैनन् भन्ने कुरा परीक्षा गरी हेर्दा स्पष्ट थाहा पाइन्छ। यस कारण वंशावलीमा उल्लिखित यस ताकाका राजाहरूको समय नाम क्रममा र कतिको त अस्तित्वैमा पनि शङ्का छ।

यस ताकाका स्वयं राजाहरूले राखेका कुनै अभिलेखहरू अहिलेसम्म हामीले भेट्टाउन सकेका छैनौं। अहिले यस भागमा परेका सबै अभिलेखहरू दुनियाँदारले जलद्रोणी (टुटेधारा=जन्हुँ[1]) आदि बनाउँदा राखिएका नै छन्। यस कारण यी अभिलेखहरूले त्यस ताकाको इतिहासमा बढ्ता प्रकाश पार्न सक्तनन् तापनि त्यस ताकाका केही राजाहरूको अस्तित्व, समयबारे तथा त्यस वेलाको अवस्थाबारे केही प्रकाश पार्छन्। यस दृष्टिले यी अभिलेखको महत्त्व छ।

यस ताकाका अभिलेख प्रायः अशुद्ध संस्कृतभाषामा लेखिएका पाइन्छन्। जस्ताको तस्तै दिँदा नै त्यस वेलाको विद्याको स्थितिको विषयमा केही कुरा प्रकाश पार्ने हुँदा अशुद्धिलाई सच्याएर कोष्ठमा शुद्ध पाठ राख्ने चेष्टा यहाँ गरिएको छैन।

अहिलेलाई अभिलेख-संग्रहको केही भागमा मूल मात्रै छाप्तै जाने विचार हामीले गरेका छौं। यस कारण यहाँ परेका संवत् तिथि, मितिविषयको विचार र यी अभिलेखहरूको अनुवाद व्याख्या पछि गर्नेछौं।

—सम्पादकहरू

---

१. जलद्रोणीको अपभ्रंश नेवारी भाषामा जन्हुँ शब्द देखिन्छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सुनधाराको अभिलेख

पाटन सुनधारासँगै पूर्वपट्टि भित्तामा अडेस लागेर एउटा ठूलो ढुङ्गो रहेको छ। उत्तरपट्टि फर्केको सो ढुङ्गाको १२ अङ्गुल लम्बा, १½ अङ्गुल चौडा माथिल्लो भागमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। खिइएका हुँदा केही अक्षर अस्पष्ट छन्।

१. ॐ सम्वत्सरशते पष्टे मासे कार्तिकसंज्ञके।
२. नराणाम्परिभोगार्थं ...

—०—

भैरवस्थानको अभिलेख

भक्तपुर तौमढि टोलमा भैरवको प्रसिद्ध मन्दिर छ। सो भैरवमन्दिरनिरै भजन गर्ने चोकमा एउटा इनार छ। त्यस इनारबाट पानी झिक्दा टेक्ने ढुङ्गा बनाइराखेको एउटा फुर्ने देवताको पादपीठ छ। त्यस पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ ★। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २२ अङ्गुल लम्बा ५ अङ्गुल चौडा छ। यो अभिलेखको छेउको केही भाग खण्डित छ।

१. ॐ श्रेयोस्तुः ॥ सम्वत् १२५ चैत्रशुक्लत्रियोदस्यां ...
२. महाराजाधिराजश्रीनिर्भयदेवविजयराज्येः ॥ श्रीख्वपु ...
३. शिवग्वलोत्तरधेनकवास्तव्यजयचतुपाकन श्रियाधरदवकपरक ...
४. देवस्थानार्थं द्वादस मानि धानि प्रज्ञातयति। तिलिकमराण

★ यसको उतार लिने काममा सनातन पोखरेलबाट पनि केही सहायता पाएका छौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

थपाहिटीको अभिलेख

ललितपुर महाबौद्धदेखि केही दक्षिण र पश्चिम लागेपछि थपाटोल आउँछ। त्य 'थपाहिटी' भन्ने ढुङ्गेधारामा ओर्लेपछि धारासँगै एउटा सुन्दर सूर्यमूर्ति देखिन्छ त्यस सूर्यमूर्तिको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। सो पादपीठको अभिलेख रहे भाग ८ अङ्गुल लम्बा, ३ अङ्गुल चौडा छ।

१. ॐ पञ्चासीतिनियुक्तवत्सरशतं प्राप्ता सुपूर्णं सुभा
२. मूलादित्ययुता (वि)धिश्च धवलाषाढत्रयोदस्यपि
३. श्रीप्रद्युम्नमहीपतेश्च सुखवद्राज्यं प्रतिष्ठापिता
४. तत्राचार्यवरेण सा प्रतिकृती रत्नाकरस्वामिना

—०—

नारायणचोकको अभिलेख

भक्तपुर तौमढी टोलमा भैरवस्थाननजीकै 'नारायणचोक' भन्ने ठाउँ छ। त्यह तिलमाधव-मन्दिरको अगाडि पूर्वाभिमुख भई रहेको एउटा गरुडध्वज छ। सो स्तम्भक पश्चिमपट्टिको पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ×। सो स्तम्भको अभिलेख कुँदिएक भाग १७½ अङ्गुल लम्बा १७ अङ्गुल चौडा छ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ क्षीरोदाम्बुनिधौ विधाय रभसात्
क्षुब्धं गिरिं मन्दरं
२ संभूता कमलालया प्रमथिते देवासुरैर्विश्वतः संवो-
३ दद स्वधिया विचिन्त्य च मुहुर्देवेषु सर्वात्मना श्रेष्ठोसावि-
४ ति यं मता स जगतां कुर्याच्छ्रियं माधवः। यः पारिजा-
५ तनरुमानयति स्म भर्त्तुर्लक्ष्मीपतेरसुरकाननधूमकेतोः

× श्रीमनवज्र वज्राचार्यले यस अभिलेखको पत्ता लाउनुभएको हो। उहाँबाट हामीले यसको सूचना पाएका हौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६ कर्त्तुं प्रमोदमवमत्य समस्तदेवान् देयाच्छुभं स जगतां विन-
७ ताततनूजः । पृथ्वीं नृपे सकललोकहृदंबुहंसे युवत्या प्रशा-
८ सति रिपुद्विपकेशरीन्द्रे । वित्ते गुणैर्जगति चंद्रकलाव--
९ दातैः श्र्यानन्ददेव इति सूर्यकुलप्रदीपे ॥ नप्त्रा सज्जन-
१० चित्तकैरवविधोः सम्पद्दयाशालिनः श्रीमद्रामुनिसंज्ञित-
११ स्य विहिता पुत्रेण पुण्यात्मनः । अर्चा श्रीपतिमाधवस्य प-
१२ रया सम्प्राप्तुमुच्चैः पदं भक्त्या श्रीगरुडस्य शंकर इति
१३ ख्यातेन भूमण्डले । पत्न्या सहानिन्द्यचरित्रवत्या कलं-
१४ कहीनोडुपबिम्बकान्तं वक्त्रं दधत्या हृदयं दिपन्त्या नि-
१५ रुत्तरे श्रेयसि तेजलक्ष्म्या ॥ समाशतद्वये प्राप्ते वसुवा-
१६ हसमायुते । कृष्णाष्टम्यां कृता ज्येष्ठे प्रशस्तिः सोमवास-
१७ रे । विद्वतोदयचन्द्रेण सेवायै कमलापतेः । पूजि-
१८ तो वाक्यपुष्पेण मुदमेति हि केशवः ॥

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वज्रयोगिनीको अभिलेख

साँखु वज्रयोगिनीको मन्दिरपछाडि लहरै तीन वटा ढुङ्गेधारा छन्। तिनः बीचको धाराको मुखमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख रहेको भाग १ अङ्गुल लम्बा, ८ अङ्गुल चौडा छ। खिइएका हुनाले केही अक्षर अस्पष्ट छन्।

१ सम्वत् २८८ फाल्गुणशुक्ल-
२ क्षाष्टम्याम् ... ...
३ कादि म ....
४ रुद्रदेवस्य विजयराज्ये मेतम्
५ ... ...
६ ...पुनर्जन्म हेतोः
७ मातापितापुत्रादिदिवङ्गता । सं-
८ स्वान् तेषाम् नरकादिदुः-
९ खोपशान्तये संप्रदत्तमिति

कुम्भेश्वरको अभिलेख

पाटन कुम्भेश्वर महादेवको मन्दिरदेखि उत्तरपट्टि सो मन्दिरमा चढ्ने खुट्किः बनाई राखिएको एउटा जलद्रोणी छ। सो जलद्रोणीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ अभिलेख कुँदिएको भाग १६½ अङ्गुल लम्बा, २ अङ्गुल चौडा छ।

१ ॐ सम्वत् २९१ कार्तिकशुक्लाष्टम्याम् राजाधिराज परमेश्वः राज्ये श्रीरुद्रदेवस्य

२ जगदानन्दकारिणः। अष्टम्यां कार्त्तिके शुक्ले प्रतिष्ठादिविधानतः

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वलटोलको अभिलेख

पाटन गावहाल वलटोलमा पूर्णचण्डीको मन्दिरदेखि नजीकै पूर्वपट्टि एउटा दक्षिणाभिमुख जलद्रोणीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख रहेको भाग ८½ अङ्गुल लम्बा, ४½ अङ्गुल चौडा छ।

१. ॐ अब्दे याति भुजग्रहाग्नियुगिते मासे तथा
२. कार्त्तिके रुद्राह्वे नृपतौ च शासति भुवं चन्द्रो ज्या-
३. ख्यः सुधीः। पार्श्वे पट्टिकया सहामलजलद्रो-
४. णीमिमां दत्तवान् मार्गोन्मार्जनगोष्ठिका-
५. सुनिहितं चेत्रश्च तृरोपणम्॥ तत्पट्टि-
६. कापटलाच्छादनाय च शिवकाचतुष्टयम्।

—०—

चाँगुको अभिलेख

चाँगुनारायणको मन्दिरदेखि आग्नेय (पूर्व-दक्षिण) कुनामा एउटा गणेशको मूर्ति छ। उत्तराभिमुख यो गणेशको आसनको रूपमा राखिएको ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख रहेको भाग २२ अङ्गुल लम्बा,३½ अङ्गुल चौडा छ।

यस अभिलेखमा कृष्णको मूर्ति स्थापना गरेको कुराको उल्लेख परेको छ। यस कारण अहिले गणेशको मूर्ति रहे तापनि वास्तवमा यो कृष्णमूर्तिको पादपीठ हो भन्ने देखिन्छ।

१ ॐ स्वस्ति। ऋतुग्रहसमायुक्ते सम्वत्सरशतद्वये।
ज्येष्ठमासासिताष्टम्यां राज्ये श्र्यमृतभूपतेः॥
२ भ्रातुर्विजयदेवस्य स्वर्ग्गसम्प्राप्तिहेतवे।
श्रीविशाखादिदेवेन जनन्या मधुकश्रियः॥
३ आज्ञां स्रजमिवाधाय मूर्ध्ना दोलाचलस्थितेः।
कृष्णस्य विधिवद्भक्त्या विष्णोरर्चा निवेदिता॥
४ पुण्येनानेन लोकोयं सुखी भवतु सर्व्वदा।
परार्थकरणायैव प्रवृत्तिर्हि महात्मनाम्॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

देउपाटनको अभिलेख

पशुपति देउपाटन जयवागीश्वरीमन्दिरदेखि केही उत्तर र पश्चिमपट्टि चौरको छेउमा एउटा सानो मन्दिर छ। त्यस मन्दिरभित्र केही देवताहरूका मूर्तिहरू छन्। तिनमध्ये पूर्वाभिमुख भई रहेको सुन्दर गौरीको मूर्ति छ। त्यसको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २१ अङ्गुल लम्बा, ३½ अङ्गुल चौडा छ।

१ ॐ कन्या विजयपालस्यामृतश्रीनाम सोभना।
कालस्य वसमापंना अलठधोद्वहनक्रिया।
२ तत् लोकाकुलितैरेभिः पितृमातृभिदुःखितैः
समुन्निनोषया तस्या शिवसायोज्यकारणात्।
३ रषपंक्त्यग्निसंख्याते प्राप्ते सम्वच्छरे शुभे
मास्याषाढे शिताष्टम्यां हस्तर्क्षे बुधवासरे।
स्थापिता श्रीमहागौरी भोगामोक्षसमीहया
निर्मिता नन्दपालेन शिल्पिना शुभजन्मना।

—०—

मोतीटारको अभिलेख

पाटनबाट लुभु जाँदा बाटामा मोतीटार भन्ने ठाउँ पर्छ। त्यहाँ एउटा कमलपोखरी छ। त्यसको नजीकै बाटामा जलद्रोणी छ। त्यो जलद्रोणीको बायाँपट्टि १९ अङ्गुल लम्बा, ७½ अङ्गुल चौडा भागमा यो अभिलेख× कुँदिएको छ। सो जलद्रोणीको ढुङ्गो बीच बीचमा खाल्डो परेको र खस्रो हुँदा केही अक्षर अस्पष्ट छन्। अक्षर ठूला ठूला छन्

१ ॐ श्रेयोस्तु ॥ सम्बत् ३.३ कार्तिक कृष्ण
२ राज्ञः श्रीश्रथभयमल्लदेवस्य विज(य)राज्ये ॥ श्री
३ सूतोगल जल कुंलक्ष युक्त मुहान लस····
४ स्यनक ··· युते प्रमुङा चित्तन जुया
५ ··· जलँ ल्होडा जुरो। शुभमस्तु जगताम्

× यो अभिलेख रहेको ढुङ्गामा अर्को पनि योभन्दा पुरानो अभिलेख कुँदिएको छ। त्यसलाई अरू भागमा प्रकाशित गर्नेछौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बटुकभैरवको अभिलेख

पाटन टुँडिखेलको पूर्वपट्टि बटुकभैरवको मन्दिर छ। सो मन्दिरको उत्तरपट्टिको परखालमा एउटा जलद्रोणी छ। सो जलद्रोणीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख रहेको भाग १ हात २२ अङ्गुल लम्बा, ३ अङ्गुल चौडा छ। यस अभिलेखमा अक्षर फुटिसकेका छन्।

१ ॐ सम्वच्छरयुगे जाते चन्द्रव(हि्न)समन्विते।
वैशाखशुक्ले रोहिण्यां तृतीयायां गुरोर्दिने ॥
राज्ये श्र्यानन्ददेवस्य ···· ।
२ श्रीमद्देवधरचन्द्रेण जलद्रोणी प्रकल्पिता ॥
तस्मिन् दिवंगते (दैवा)त्तस्य पुत्रेण श्रेयसे।
श्रीदिवाकरचन्द्रेण विहितेयं प्रणालिका ॥

—०—

बालकुमारीको अभिलेख

पाटन क्वाछे बालकुमारीस्थानदेखि केही पूर्वपट्टि सरस्वतीको मन्दिर छ। सो मन्दिरनिरै दक्षिणाभिमुख भई रहेको ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख कुँदिएको भाग १५ अंगुल लम्बा १२ अंगुल चौडा छ। यस अभिलेखको छेउका केही अक्षर खण्डित छन्।

१ ॐ नमः सारदायैः ॥ श्रेयोस्तु···
२ खकृष्ण अष्टम्याम् घटि ३ वे नवम्यां···
३ क्षत्रे घटि १४ प्र पूर्वभद्रनक्षत्रः वे घटि···
४ विष्कंभयोगः बुधवासरेः मकर्णे ·······
५ ···· होराया तदा उदयात् प्रतीघटि १८ वि···

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६ सके प्रटिष्ठा वेलाः। वेशाखमासमसिते तिथि…… ——
७ सते चतुःचतुत्रिंशकाले सोम्येकवारमरकर्णसंज्ञे…………
८ सारदा जगतः मातृ पटिथिते "राज"'
९ तकाममूर्ति श्रीश्रीमतजयानन्दनृपप्रभृते……
१०'" मति भजि विभाव भावजीर्ण'" वर
११ मु। श्रीजोतकराम श्रीजगराम श्री
१२ दहलकरनविहतिभृतः। स्वस्ति भवंति "मितेक
१३ स देसस्थानाधिपो श्रीनेवमल गनव'"भमस्तुः

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—
संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल

वि. सं. २०१८ श्रावण-संक्रान्ति

मूल्य- ।५०

मुद्रक- सु० ऋद्धिबहादुर मल्ल,
जोरगणेश प्रेस ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[तेस्रो भाग]

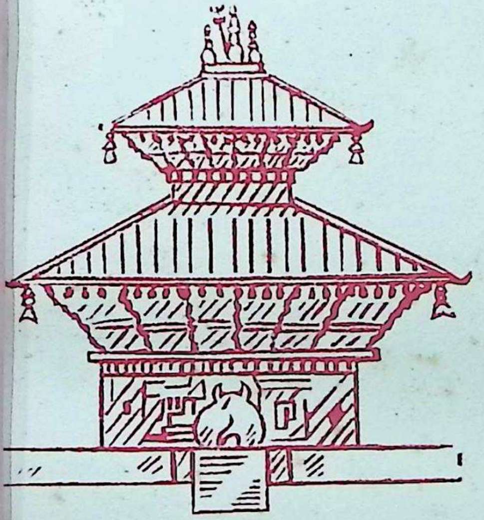

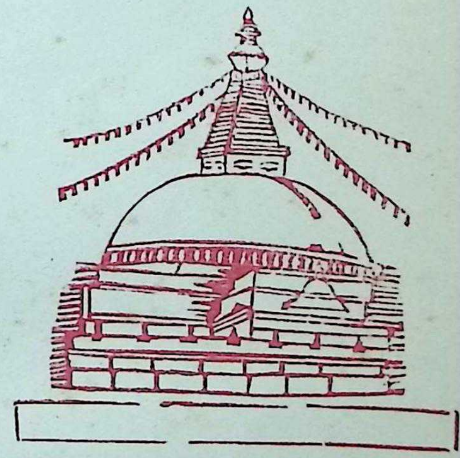

सम्पादक–
गौतमवज्र वज्राचार्य, महेशराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

बापूदेव शास्त्री

(धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ भूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।)

अभिलेख-संग्रह

[तेस्रो भाग]

सम्पादक—
गौतमवज्र् वज्राचार्य
महेशराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	पृष्ठ
विवेक धैर्य र परिश्रमले काम सफल हुन्छ	२ ३
वक्तव्य	४-६
पशुपति वासुकिस्थानको अभिलेख	७-८
पशुपतिको ,,	९-१०
साँखु वज्रयोगिनीको ,,	११-१४
काठमाडौं भीमसेनस्थानको ,,	१५-१६
स्वयम्भू अनन्तपुरको ,,	१७-१८
हनूमान्ढोका विश्वरूपको ,,	१९-२०
भक्तपुर महाकालीको ,,	२०-२१
विष्णुमतीको पुलको ,,	२२
स्वयम्भूको वज्रको ,,	२३-२४
रानीपोखरीका नारायणको ,,	२४-२५
रानीपोखरीको हात्तीको ,,	२६
हनूमान्ढोकाका हनूमान्को ,,	२६

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहास–संशोधनको विषयमा

जनकविकेसरी श्रीधर्मराज थापाको संमति

२।४।०१५

भूगोलपार्कमा

"इतिहास-संशोधन" को विषयमा २२ वटा विद्वान र ४ संस्थाले दिएको अभिनन्दन-पुस्तक मेरो हातमा राखीदिएर श्रीमहेशराज पन्त (१४ वर्षीय बालक) ले अधिका ऐतिहासिक विद्वानहरुको इतिहासमा त्रुटी हुन गएका कुराहरू अवगत गराउनुभयो— मलाई अत्यन्त आनन्द र प्रशंसाको मूल फुटाउन भूगोल पार्कमा करै लायो।

इतिहास संशोधन गर्ने संस्था र विद्वानहरूको हामीलाई अत्यन्तै खाँचो भएको नेपालमा यो पुस्तकबाट सम्पूर्ण परिचय पाउँदा हाम्रा भूलहरू अव्यवहारिक किसिमले कति छापिन गएका रहेछन् भन्ने कुराको पत्ता हुन्छ। यो कामको उठान गर्ने विद्वान सच्चा इतिहास-कार हुनुहुन्छ र पूर्वजको ऐतिहासिक भूलहरू देखाइदिएर भविष्यको नेपाली संसारको इतिहास सुनौला हुन जानेछ।

आज नेपालमा सांचो काम गर्नेहरूको इतिहास लोप भैरहेको छ, कति ऐतिहासिक पुरुषहरू चट्टानको ढुंगा झैं भएका छन्, तिनको चिहानले आज पनि— "खोई साँचो इतिहासकारको जन्म नेपालमा भएको छैन?" भनेर बोलिरहेको छ- मलाई लाग्दछ आजको नेपालको फूलबारीमा सच्चा इतिहास लेख्ने कोपिलाको जन्म भैसकेको छ।

—धर्मराज थापा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विवेक, धैर्य र परिश्रमले काम सफल हुन्छ

पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम्।
सन्तःपरीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः॥

— कालिदास

[पुरानो भन्दैमा सबै काव्य असल हुने होइन, नयाँ भन्दैमा सबै खराब हुने प होइन। सज्जनहरू परीक्षा गरीकन दुइटामा एउटा (असलचाहिं) लाई लिन्छन्। मू अरूको लहैलहैमा लाग्ने हुन्छ ।]

कान्तिपुरमा राजा प्रतापमल्लका जति अभिलेख पाइन्छन्, त्यति अरूका पाइँदैनन् यस कारण कान्तिपुरमा वास भएको इतिहासको अन्वेषण तथा अध्ययन गर्ने मनुष्य आँखाको अगाडि प्रतापमल्ल ब्वाट्ट देखा परिहाल्नु स्वाभाविक छ ।

हाम्रो देशमा इतिहासको सप्रमाण पठन पाठन गर्ने प्रणाली नबसेको हुनाले इतिहास नाउँमा सत्य कुराभन्दा कल्पित कुरा धेरै चलेका छन्। धेरैले कल्पित कुरालाई अज्ञा वश सत्य भनी संझेका छन् । अलिकता धूर्तहरूले चाहिं आफ्नो दुनु सोझ्या कल्पित कुरालाई सत्य भनी प्रख्यापन गरिरहेका छन् ।

जस्तै अन्धकार हटाउन अन्धकारले सक्दैन, अन्धकार हटाउन प्रकाश चाहिन्छ, त्य कल्पित कुरा हटाउन कल्पित कुराले सक्दैन, कल्पित कुरा हटाउन प्रमाणसाथ परी गरिएको सत्य कुरा चाहिन्छ ।

प्रतापमल्ल के बोल्थे भन्ने कुरा जति उनका अभिलेखहरूले देखाउँदछन, त्यति अ गर्न सक्दैनन्। प्रतापमल्लका अभिलेखका संग्रहको थालनी अहिले अभिलेखसंग्रहको य तेस्रो भागमा गरिएको छ।

यो काम पूर्ण गरी प्रतापमल्लको वास्तव रूप लोकको अगाडि राख्न धेरै धैर्य र परिश्रम आवश्यकता छ।

भकारीमा बसेको अन्नको गेडाले आफू जस्ता अरू अन्नका गेडालाई पैदा ग सक्तैन। प्रतिवर्ष अन्न फलाउने परिपाटी चलाउन नसके लोकयात्रा चलाउन सकिंदैन। बा फल्न नदिने धेरै थरि झारपात, कीरा फट्याङ्ग्रा तथा पशुहरू हुन्छन् । फलेको बा लाई लुट्न तम्सेका दुष्टहरू पनि हुन्छन्। यो कुरा बुझ्न नसक्ने खेतीवाल सफल हुँदै

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सामु आएको विघ्नसंग सामना गरी आफ्नो उद्देश्यमा पुग्न सक्नु नै बुद्धिमत्ता हो।

कृष्ट्वा गां परिपाल्य च श्रमशतैरश्नाति सस्यश्रियं
यत्नेन प्रविगाह्य सागरजलं रत्नश्रिया क्रीडति ।
शत्रूणामवधूय वीर्यमिषुभिर्भुङ्क्ते नरेन्द्रः श्रियं
तद्वीर्यं कुरु शान्तये विनियतं वीर्यं हि सर्वर्द्धये ॥

अश्वघोष

[जमीनलाई खनजोत गरेर अनेक परिश्रमले सह्यारेर बाली खान पाइन्छ। समुद्रको पानीमा जतनसँग डुबुल्की मारेर रत्न भेट्टाइन्छ । शत्रुको बललाई बाणले हटाएर राजा रजाइँ गर्छन् । सबै उन्नतिको लागि नियमपूर्वकको पराक्रम नै चाहिन्छ। त्यस कारण शान्तिको लागि पराक्रम गर।]

वि. सं. २०१८ कार्तिकसंक्रान्ति
महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

नयराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

प्रतापमल्ल कान्तिपुरका प्रसिद्ध राजा हुन् । उनीभन्दा अघिका र पछिका कान्तिपुरका राजाहरूको प्रतापमल्लको जस्तो विशेष ख्याति देखिंदैन । कान्तिपुर राज्यका सबैजसा प्रसिद्ध मन्दिरहरूमा प्रतापमल्लका अभिलेखहरू हुनु नै उनको विशेष प्रसिद्धि हुनाको मुख्य कारण हो !

हामीलाई थाहा भएअनुसार अहिलेसम्म प्रतापमल्लका १५ वटा अभिलेखहरू छापिसकेका छन् । ती यी हुन्—

नेपाली संवत्	ठाउँ	छपाउने
७६२	तलेजु त्रिशूलडबलीको ×	योगी नरहरिनाथ
७६९	हनूमान्ढोका कृष्णदेवलको (धेरैजसो भाग❁)	पं. भगवानलाल
७७२	मोहनचोक सुनधाराको (केही अंशमात्र)	धनवज्र वज्राचार्य
७७४	हनूमान्ढोका १५ थरि लिपि भएको (नेवारी भागमात्र ÷)	पूर्णकाजी ताम्रकार
७७४	गुह्येश्वरीको सिंहध्वजको	योगी नरहरिनाथ
७७४	गुह्येश्वरीको	,, ,,
७७७	पशुपतिको तुलादानस्तम्भको	,, ,,
७७७+	पशुपतिको (धेरैजसो भाग)	पं० भगवानलाल

× यो अभिलेखको नेपाली अनुवाद पं० बुद्धिसागर पराजुलीले छपाउनुभएको छ।

❁यो अभिलेखको संपूर्ण भाग शङ्करमान राजवंशी+ज्ञानमणि नेपालले छपाउनुभएको छ।

÷यो अभिलेखको चित्र डेनियल राइट तथा पर्सिवल ल्यान्डनले आफआफ्नो ग्रन्थमा छाप्नुभएको छ। रामजी उपाध्याय र ढुण्डिराज भण्डारीको ग्रन्थमा तथा ' थौं कन्हे ' पत्रिकामा पनि यसको चित्र छापिएको छ।

+यो अभिलेखको संस्कृतभागमा संवत ७७७ र नेवारी भागमा संवत् ७७८ छ । भगवानलालले यो अभिलेख ७७८ को हो भनी छाप्नुभएको छ। तर गणना गर्दा यहाँ ७७७ चाहिं मिल्न आउँछ। यसको विशेष चर्चा पछि गरिनेछ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नेपाली संवत्	ठाउँ	छपाउने
७७८	शान्तिपुरको卐	योगी नरहरिनाथ
७८०	गुह्येश्वरीकुण्डको	,, ,,
७९०	हनूमान्‌ढोका प्रतापध्वजको	ऐश्वर्यधर शर्मा
		+घनश्याम सुवेदी
		+गौतमवज्र वज्राचार्य
		+कुमारधर शर्मा
७९०	रानीपोखरीको	×ज. मृगेन्द्रशमशेर ज०ब०रा०
७९३	नृसिंहको	योगी शङ्करनाथ फलेग्रहि
७९४	तलेजुको ताम्रपत्र	धनवज्र वज्राचार्य
	(केही अंशमात्र)	+ज्ञानमणि नेपाल
	कवीन्द्रपुरको	योगी शङ्करनाथ फलेग्रहि

अहिले यस अभिलेखसङ्ग्रहको तेस्रो भागमा प्रतापमल्लका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेखलाई पारेका छौं ।

यी अभिलेखहरूमा ठाउँ ठाउँमा अशुद्धि परेका छन् । तिनको शुद्ध पाठ कोष्ठमा राख्ने वा टिप्पणीमा राख्ने काम अहिले यहाँ गरिएको छैन । प्रतापमल्लका अभिलेखलाई व्याख्या सहित छपाउँदा यस विषयमा विशेष चर्चा गरिनेछ । परन्तु अर्थ बुझ्न गाह्रो हुने ठाउँमा चाहिं () यस्तो कोष्ठभित्र शुद्ध पाठ राखिएको छ । शिलापत्रमा अस्पष्ट भएको,तर प्रसङ्गबाट पढ्न सकिनेलाई [ ] यस्तो कोष्ठभित्र थपेका छौं ।

श्रीगुरु पं० नयराज पन्तले धेरै वर्षअगाडिदेखि प्रतापमल्लका अभिलेखहरूको सङ्ग्रह गर्नुभएको रहेछ । यसमा परेका १२ वटामध्ये÷ ६ वटा अभिलेख श्रीगुरुको सो सङ्ग्रहमा

卐यो अभिलेखको संस्कृतभागको केही अंशको नेपाली अनुवाद योगी देवीनाथद्वारा छापिएको छ ।

×यो अभिलेखको जस्तै बेहोरा भएका अरू २ वटा अभिलेख पाइएका छन् । तिनमा एउटा श्यामराज पोखरेल+मोहननाथ पाण्डे+बाबुराम नेपाल+किशोरमणि आ.दी.+सुशील-कुमार पोखरेलद्वारा छापिएको छ । अर्कोचाहिं शङ्करमान राजवंशीद्वारा छापिएको छ ।

÷ वासुकि, पशुपति, विश्वरूप, विष्णुमतीको पुल, स्वयम्भूको वज्र, हनूमान्‌का अभिलेख-हरू श्रीगुरुका संग्रहका हुन् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

परेका हुन् । यहाँ पाठ निर्णय गर्ने काममा त्यसबाट हामीलाई सजिलो भएको छ ।

यी अभिलेखहरूको उतार लिने, पाठ रुजु गर्ने काममा संशोधनमण्डलका अरू कार्यक (रामजी तेवारी, देवीप्रसाद भण्डारी, भोलानाथ पौडेल, शङ्करमान राजवंशी, धनव वज्राचार्य, नयनाथ पौडेल) बाट सहायता पाएका छौं । विशेष गरेर धनवज्र वज्राचार्य हामीलाई सहायता गर्नुभएको छ ।

संवत्‌को अङ्कमा सन्देह पर्दा त्यसको निर्णयका लागि तिथि नक्षत्रको गणना आवश्य हुँदा सो गणना गर्ने काम रामजी तेवारी, देवीप्रसाद भण्डारी, भोलानाथ पौडेल, शङ्क मान राजवंशीले गर्नुभएको छ । विशेष गरी देवीप्रसाद भण्डारीबाट यो काममा सहाय पाएका छौं । प्रतापमल्लका अभिलेखलाई व्याख्यासहित छाप्दा यी गणनाहरू दिइ छन् ।

यस काममा सहायता गर्ने सबैमा यथायोग्य कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु हामीले आफ कर्तव्य संझेका छौं ।

वि. सं. २०१८ कार्तिकसंक्रान्ति —सम्पादक

महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पशुपति वासुकिस्थानको अभिलेख

पशुपतिनाथको मन्दिरको ईशान (पूर्वोत्तर) पट्टि केही सिंढी उक्लेपछि वासुकिको मन्दिर आउँछ । त्यस मन्दिरको ढोकाको दायाँपट्टि पश्चिमतिर फर्कैर यो अभिलेख रहेको छ। अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात २ अंगुल लम्बा र २३ अंगुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७७० छ ।

१. श्रीश्रीश्रीवासुकीरूपिणे नारायणाय नमः ।। सुरेन्द्रादि-
२. वृन्दारकामन्दचूडामणिश्रेणिसंशोभिपादारविन्दं । भ-
३. वत्त्रस्तरक्षाभिधानेषु मुख्यं, भजामो वयं धाम नारायणा-
४. ख्यं ।।१।। लसत्पीतपट्टाम्बरद्योतितांगं, ब्रजस्त्रीभिरंगीकृता-
५. नंगरगं । गवां त्राणहेतोद्धृतीच्चाचलेन्द्रं, घनश्यामपंकेरुहा-
६. भातिसान्द्रं ।।२।। रथांगं गदामब्जशंखं कराग्रे, दधानं सदा-
७. नन्दकन्दे निदानं । रमासंभ्रमालिंगने सानुरागं, पदद्वन्द्व-
८. सम्मर्दितोद्दामनागं ।।३।। महापीठनेपालमध्ये वसन्तं,
९. मुदा स्वर्गलोकादिवासं हसन्तं । रणे दुर्गमे पार्थसार-
१०. थ्यदक्षं, मुहुर्न्निर्ज्जितानन्तदैत्येन्द्रपक्षं ।।४।। भुवोपारभारा-
११. वतारे प्रसक्तं, कृपावीक्षितेनोद्धरन्तं स्वभक्तं। मनो वेणुना
१२. गोपिकानां हरन्तं, यशोदाकिशोरत्वमुद्भावयन्तं ।।५।। जग-
१३. त्त्रासकं कंसमुन्मूलयन्तं, यदूनां कुलं निर्भयं कल्पयंतं ।
१४. गुरुग्राहवक्त्राद्गजं मोचयन्तं, जरासूनुसेनासमूहं द-
१५. हन्तं ।।६।। सुदामानमुर्व्वीसुरं दीनवेषं, श्रिया राजभिर्न्नि-
१६. र्व्विशेषं नयन्तं। विनिर्जित्य सर्व्वावनीपालसंघान्सुरु-
१७. क्मांगदां रुक्मिणीमुद्वहन्तं ।।७।। पृथासूनुपत्नीमयत्ना-
१८. दपारे त्रपासागरे मज्जतीमुद्वहन्तं । गुरोस्सूनुमम्भोनि-
१९. धेस्सन्निधाने, हृतं शंखदैत्येन संजीवयन्तं ।।८।। भवानीस्व-
२०. रूपं भजे नागराजं, हृदा वासुकिं धारयन्तं हरन्तं । तदी-
२१. यैष्फणामण्डलस्थैर्म्मणीन्द्रैर्म्मुदाध्यातुरुच्चैस्तमस्संह-
२२. रन्तं ।।९।। कवीन्द्रप्रतापावनीशोक्तभव्यं, स्तवं देवना-
२३. रायणाख्यस्य विष्णोः। पठन् कष्टदुष्खाद्विमुक्तो नरस्स्यान्न

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२४. कस्मादपि प्राप्नुयाद्भीतिलेशं ॥१०॥ इति श्रीश्रीकवीन्द्र-
२५. जयप्रतापमल्लदेवविरचितं नारायणस्तोत्रं समाप्तं ॥
२६. आकाशान्वितसूर्य्यवाहमुनिभिस्संसूचिते सर्व्वतो, नेपालो-
२७. त्तमसम्मतेऽथ धवले पक्षे च राकातिथौ । नक्षत्रे पितृ-
२८. दैवते सुललिते माघे च वारे बुधे, सौवर्न्नं कलशं फणी-
२९. न्द्रभवने भूपः कवीन्द्रो व्यधात् ॥ महाराजा श्रीश्रीकवीन्द्र ज-
३०. यप्रतापमल्लदेवन श्री ३ वासुकीपरमेश्वरया, थम श्लो-
३१. क दयकाव साहासन रोहोस चोयाव देवल दङाव ग-
३२. जुल छायाव प्रतिष्ठा याङा जुरो ॥ थ्व साहासन राजासहितन सु-
३३. नान पिचिरथिचिर यातसां सेनकलसां कोटि पञ्चमहापातक को-
३४. टि अगम्यागमन कोटि अभक्षाभक्षन कोटि शिवलिङ्गध्वंसन थ्व-
३५. ते पाप राक जुरो ॥ निदान याङन भिनकरसा शिव-
३६. लिंगस्थापन याङा फल राक जुरो ॥ सम्वत् ७७० माघशु-
३७. क्ल पूर्णमास्यान्तिथौ मघनक्षत्र बुधवार कुहनु ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पशुपतिको अभिलेख

अहिले यो शिलालेख पशुपतिनाथको नैर्ऋत्य (दक्षिण पश्चिम) मा अरू शिलालेखहरूसँगै भित्तामा लहरै टाँसिई राखिएको छ। पूर्वपट्टि फर्केर रहेका ती शिलालेखहरूमा बायाँबाट यो शिलालेख तेस्रो हो। प्रतापमल्लले पशुपतिनाथको मन्दिरमा सुनको गजुर चढाएको र दुइ रानीसमेतका आफ्नो साखिक राखेको तिथिमिति परेको एक श्लोक यस शिलालेखको शिरोभागको मोटाइमा कुँदिएको थियो रे। तर अहिले जीर्णोद्धार गर्दा भित्तामा शिलापत्र टाँसिदिएकोले सो श्लोक देखिंदैन। त्यो श्लोक हामीले श्रीगुरुको सङ्ग्रहबाट लिएका छौं। अभिलेखको तल्लो भागमा तिथिमिति दिने प्रतापमल्लको चलन अन्त देखिएकोले त्यस श्लोकलाई यहाँ हामीले पुछारमा दिएका छौं। यसको अभिलेख रहेको भाग २ हांत ७ अङ्गुल लम्बा र २२ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७७५ छ।

१. श्रीश्रीश्रीपशुपतये नमः ॥ जटाधस्तटालम्बिगंगाप्रवाहं,
२. स्फुरन्नेत्रतेजष्कृतानंगदाहं। चिताभस्मभिर्भूषिताशेषदेहं,
३. पशूनां पतिं भव्यरूपं भजेहं ॥ १ ॥ हिमानीगिरिन्द्रोहिरूपं दधा-
४. नं, भवानीमुखालोकने सावधानं। दशग्रीवसम्पत्समूहे निदा-
५. नं, पशूनां पतिं भव्यरूपं भजेहं ॥ २ ॥ त्रिशूलत्त्रसत्त्रैपुरप्रौ-
६. ढशत्रुं, पिनाकप्रभानन्दितानन्तमित्रं। महेन्द्रादिवृन्दारका-
७. ज्ञातकृत्यं, पशूनां पतिं भव्यरूपं भजेहं ॥ ३ ॥ भुजंगाधि-
८. नाथोपवीताभिरामं, महाकालिकालिंग नोद्दामकामं।
९. लसन्नीलकंठद्युतिद्योतितांगं, पशूनां पतिं भव्यरूपं
१०. भजेहं ॥ ४ ॥ द्विषद्दैत्यमुंडावलीहृद्यहारं, कृपावारिसं-
११. प्लावितस्वीयभृत्यं। मुदा स्वीकृतोद्दामकैरातकृत्यं, पशु-
१२. नां पतिं भव्यरूपं भजेहं ॥ ५ ॥ कुठारं वरं दक्षहस्ते प्र-
१३. शस्तं, कुरंगाभयं वामपाणो स्पृशन्तं। रतीनायकं चा-
१४. रुकान्त्या हसन्त, पशूनां पतिं भव्यरूपं भजेहं ॥ ६ ॥ रवि-
१५. न्द्वग्निनेत्रैर्ज्जगद्योतयन्तं, मुहुर्न्नर्तनैष्किन्नरीर्म्मोदयन्तं।
१६. दृगन्तैस्सुरस्त्रीमनः क्षोभयन्तं, पशूनां पतिं भव्यरूपं
१७. भजेहं ॥ ७ ॥ दुकूलं परित्यज्य कृत्तिम्वसानं, विमानं विहा-
१८. याश्रयन्तं श्मशानं। उमासंगमे योगिनामप्यनूनं, प-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१९. शूनां पतिं भव्यरूप भजेहं ॥ ८ ॥ कवीन्द्रप्रतापक्षिती-
२०. शोक्तमेतन्महेशाष्टक यष्पठत्येकचित्तः । करे त-
२१. स्य सर्व्वा महासिद्धयः स्युः शिवप्रीतिमाप्नोति गुह्ये-
२२. श्वरीशः ॥ ९ ॥ इति श्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेव-
२३. विरचितं महेशाष्टकं संपून्नं ॥ ॥ श्रीश्रीश्रीमत्पशुपति-
२४. छत्रोपरि कनककलशस्य, श्रीमद्विहारनगरनरपतिम-
२५. हाराजाधिराजश्रीश्रीवीरनारायणराजकुमार्य्या श्रीश्रीरूपमतीदे-
२६. व्या, स्वर्णनिर्मितया, तद्भगिन्या श्रीश्रीअनन्तप्रियादेव्या, रुक्मघटि--
२७ तया पट्टमहिष्या सहितायाः स्वर्णघटितस्वमूर्त्तेश्च महाराजाधिरा-
२८. जश्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रतापमल्लभूपालकुलभूषणेन स्थापनं कृतं ॥
२९. पशुपतेरीशितुरग्रे छत्राकारदेवागारताम्रघटितकोटिलिं-
३०. गोपरि पाषणघटिताष्टोत्तरसहस्रलिंगस्थापनं च कृतं ॥ ॥
३१. श्रीश्रीश्रीपशुपतेश्वरस्के महाराजा श्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवन
३२. छत्रया चोस गजुर छायाओ, थम श्रीमत्‌विहारमहानगरया महाराज।
३३. श्रीश्रीवीरनारायणया ह्मयाच राजकुमारी, श्रीश्रीरूपमतीदेवी केहे श्री-
३४. श्रीअनन्तप्रियादेवी, थ्वपनि नेह्म रानिसहितन लुन दयकाओ सारि-
३५. क तया ॥ आओनलि राजासहितन सुनानं थ्व सारिक थ्व साहासन सनकाओ ह्ले याव
३६. पिचिर थिचिर याङनंसनसा कोटि शिवलिंगध्वंसन कोटि ब्रह्महत्या कोटि गोह-
३७. त्या, कोटि स्त्रीहत्या. कोटि बालहत्या, कोटि गुरुहत्या, कोटि अगम्यागमन, को-
३८. टि अभक्षाभक्षन थ्वते आदिन पाप राक जुरो ॥ निदान याङान भिनकरसा स-
३९. म्रपुरीयात्रा शिवलिंगस्थापन, थ्वते फल राक जुरो। श्री ३ पशुपतिया अग्रस
४०. महाराजा श्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवन छत्राकार देवल दयकाव ता-
४१. म्रन दयकाव कोटिलिंग, रोहोया लिंग दोलच्छि दयकाव स्थापना याङा ॥ सम्वत् ७७

शिरोभागको मोटाइम्।

नेपाले खलु सम्मते सुललिते बाणाचलागैर्मिते
चैत्रे कामतिथौ च चन्द्रदिवसे पक्षे च शुक्लेतरे ।
रेवत्यां प्रीतियोगे पशुपतिशरणे हेमकुम्भं प्रियाभ्यां
सार्द्धं मूर्तिं स्वकीयां पशुपतिशरणे सन्दधे श्रीकवीन्द्रः ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

साँखु वज्रयोगिनीको अभिलेख

साँखु वज्रयोगिनीको मन्दिरको नगीचै ईशान (पूर्वोत्तर)मा र पूर्वपट्टि रहेका २ वटा शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। पहिलो शिलापत्रको अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात १७½ अंगुल लम्बा र १ हात २० अंगुल चौडा छ, अर्कोचाहिंको १ हात १४ अंगुल लम्बा र १ हात चौडा छ। स्वयम्भू अनन्तपुरको प्रतापमल्लको अभिलेखमा र यो अभिलेखमा स्तोत्रभाग एउटै छ। यस कारण अनन्तपुरको सो अभिलेख स्तोत्रभाग नहाली प्रकाश गरिएको छ। अनन्तपुरको स्तोत्रभागको पाठान्तरचाहिं यहीं टिप्पणीमा दिइएको छ। यहाँ संवत् ७७५ छ।

पहिला शिलापत्रको

१. ओं [1]श्री ३ वज्रयोगिन्यै नमः ।। त्वदीयं पदद्वन्द्वमम्भोजवृन्दं रुचा वज्रयोगिन्यधो यद्दधाति। न चित्रं प-
२. वित्राकृते तस्य मातर्यतो देवराजांघ्रिपस्पर्द्धिरूपं ।।१।। लसज्जन्हुकन्याचलद्वीचिरम्यां जटामुत्कटां मौलि-
३. ना सन्दधानं। क्षणं सज्जनाष्पुण्यजन्मान एनामनङ्गारिभूतिं लभन्ते स्मरन्तः ।।२।। रणे [2]चंडमुंडादिमुण्डं नि-
४. कृत्योद्धृटां निर्म्मितां बिभ्रतीन्दिव्यमालां। विशालां करे [3]कर्तृकां बिश्वकर्त्री-मभिष्टार्थदात्रीं सदा चिन्तयामः॥३॥
५. [4]श्मशानालयाभ्यन्तरे शावबक्षस्थलस्थां [5]मुदालीढपादेन रम्यां। नगेन्द्रात्मजां नाग-भूषोज्वलाङ्गीं [6]कु—
६. रङ्गीदृशन्तां भृशं भावयामः ।। ४।। कृपाण महानील [7]पद्मं च [8]मुंडं कराम्भोरुहैरा-वहन्तीं स्मितास्यां। न–
७. मस्यां विरंचीन्द्रवृन्दारकौघैरघध्वंसिनीं योगिनीं नौमि नित्यं ।। ५ ।। शिरोभिस्त्रिभिस्सं-युताम्पानपात्रं,

---

१. श्रीश्रीश्री– २. चण्डमुण्डादि– ३. कर्त्तृकां ४. श्मशानानला– ५. मदा–
६. कुरङ्गीदृशं तां ७. पद्मञ्च ८. मुण्डं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

८. करे दक्षिणे ऽनुक्षणं लक्षयन्तीं । [1]विधायोद्धतां बिन्दुमुद्रां सुहृद्यामधो वामपाणौ शरण्य
स्मरामि ।। ६ ।। स्वकी-
९. यासनाभ्यासगाभ्यामुभाभ्यां वृहद्वीपि[2]सिंहाननाभ्यां स्फुरन्तीं । सदा दासिकाभ्यां मु
दक्षवामे
१०. हरप्रेयसीं श्रेयसीं [3]नौमि सौम्यां ॥ ७ ॥ कटौ द्वीपिचर्म्माम्बरोद्भासमानां , सदा विम
कान्ति रुचा निन्द-
११. यन्तीं । [4]प्रचंडाट्टहासेन वित्रासयन्तीमरीनुग्ररूपामहन्तां भजामि ॥ ८ ॥ न चे
मम ध्यान-
१२. सन्तानशक्तिर्न्न च प्राणरोधे जगत्राणहेतौ । जगन्मातरुद्धार[5]कर्त्री त्वमेका शिशोर्म
पराधा
१३. न वा भावनीयाः ॥ ९ ॥ दिनेशो धनेशो जलेशो रमेशो भवत्याष्प्रसादात्परां सि
मापुः ।ममाज्ञा-
१४. न[6]सिंधोः शिवो दीन[7]बंधुज्जनन्या हितार्थं सदा प्रार्थनीयः ॥ १० ॥ त्वदन्न
विधिर्दुष्करा मद्विधानां, कृ-
१५. पावारिधे पाहि [8]दुःखाम्बुराशेः । न सेवामपेक्ष्येह माता सुतानां सदा दुर्द्दशा
हितं [9]संतनोति ॥ ११ ॥
१६. शिवैर्भानुवक्त्रैष्कुलाचारतन्त्रं पठन्ती हितं [10]सेवकानां स्मरन्ती । जगज्जाड्यमानी
धृत्वा कपाले मृ-
१७, दत्युग्रतारा भुजे[11]स्तत्वसंख्यैः ॥ १२ ॥ विपत्तारणादुग्रतारा प्रसिद्धा जटाधारण
[12]देकपूर्व्वा जटासि ।
१८. सदा लीलया वाक्प्रदा देवि यस्मादतो लीलपूर्व्वा सरस्वत्यसि त्वं ॥ १३ ॥ इत्थं स
साधकास्त्वां स्तु--
१९. वन्ति त्वमेका जगत्राण[13]कर्त्रीति मन्ये । मुदानन्दसन्दोहमग्नं वपुर्म्मे । विधौ
क्वणत्किंकिणीके करा-
२०. ले ॥ २४ ॥ इति श्रीकवीन्द्रप्रताप[14]क्षितीन्द्रस्स्तुतिं निर्म्ममे देवदेव्या भवान्याः
इमामम्बिकाप्री-

---

१. विधायोद्गताम्बिन्दुमुद्रां २. -सिंहासनाभ्यां ३. स्तौमि ४. प्रचण्डाट्टहासेन ५,-कर्त्री
६. -सिन्धोः ७. -बन्धु- ८. दुःखा- ९. सन्तनोति १०. सेपकानां ११. -स्तत्व- १२. -देव-
१३. कर्त्री १४. क्षितिन्द्रः

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२१. तिहेतोष्पठेत श्रियै वांछितार्थप्रदाने समर्था ॥ १५ ॥ इति श्रीनेपालमहीमंडलाखंडल-
२२. श्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवविरचितं वज्रयोगिन्याष्टकामदं स्तोत्रं समाप्तं ॥ ॥
२३. नेपाले सम्मतेस्मिन् शरगिरिमुनिभिस्संयुते हस्तरिक्षे चाषाढे शुक्लपक्षे तदनु च परिघे
२४. योम(ग)राजे च शुक्रे । सप्तम्यां देवदेव्याः क्षितिपतितिलकः श्रीकवीन्द्रप्रतापष्प्रासादस्य
२५. प्रतिष्ठां कनकमयघटस्थापनम्वै विदध्यात् ॥ ॥ राजावजयरागे ॥ खर्जतिता-
२६. ले ॥ जय चण्डि चारुचकोरचंगिमलोलविमलविलोचने, अचलनन्दिनि गिरिशवन्दि-
२७. नि विपुलरिपुमदमोचने ॥ १ ॥ समरहतशतशोणितासवसततपानपरायणे, विविधफ-
२८. णिमणिकर्ण्णकल्पितललितभूषणभीषणे ॥ २ ॥ नीलकमलसहोदरद्युतिरचितपुररि-
२९. पुरञ्जने, तारविषधरहारकुचरुचिविहितगिरिवरगञ्जने ॥ ३ ॥ प्रकटविकटज-
३०. टासटाटविभुजगराजविभूषिते, परमशवशिवहृदयसरसिजसाधुसद्मसुखो-
३१. षिते ॥ ४ ॥ कर्त्तृकाधृतिवरविराजितदक्षकरष (ख)रनादिते, रभसलालितखड्ग-
३२. पङ्कजनरकपालकमोदिते ॥ ५ ॥ द्वीपिचर्म्मविनिर्म्मितामलवसननिवसनप-
३३. ण्डिते, उरगनूपुरतुन्दिलोदरवामनाकृतिमण्डिते । ६ ॥ सम्मितिखण्डितमु-
३४. ण्डमण्डितचण्डहृदयसुमालिके, विषमपितृवनवासतत्परदेवप-
३५. शुपतिलासिके ॥ ७ ॥ तव पदद्वयधूलिलोलुपनिकटविनिहितभालकं श्रीकवी-
३६. न्द्रप्रतापनरपतिमम्ब षा (पा) लय बालकं ॥ ८ ॥ ॥ श्री ३ वज्रयोगिनिस्त श्रीश्रीक-
३७. वीन्द्र जयप्रतापमल्लदेवन थ्व देवल दङाव गजुल छायाव थम श्लोक, मे चि-
३८. ङाव साहासनस चोयाव स्तोत्र याङा, थम श्रीमत् विहारमहानगरया नरप-
३९. ति महाराजा श्री २ वीरनारायणया ह्मचाच राजकुमारी श्री २ रूपमतिदेवी, केहे
४०, श्री २ अनन्तप्रियादेवी, भगवतीपुरनगरया महाराज श्री २ कीर्त्तिनारायणया
४१. ह्मचाच राजकन्या श्री २ लालमतिदेवी, लवर्तिनि कर्णाटदेशया, राजमतीदेवी थ्व —
४२. ते सहितन लुन दयकाव सालिक तया ॥ थ्व साहासन सुनानं ह्लं लसां सेनकरसां
४३. कोटि पञ्चमहापातक राक, निदानयातसा समस्त यज्ञफल राक जुरो ॥ शुभं ॥

अर्कोचाहिं शिलापत्रको

१. श्री ३ वज्रयोगिन्यै नमः ॥ अतः परं देशभाषा स्थानस्य ईसानदिशि प्रदेशे
२. सक्कोस देक्कबुक्षेत्रनामसज्ञक जथाचात्राघातमध्य दशरोपनीकं
३. क्षेत्राङ्कतोपि बुरो १० के फं १८० भुय कोस देक्वक्षेत्रनामसज्ञकं यथाचा-
४. त्राघातमध्य सप्तरोपनीकं क्षेत्राङ्कतोपि बुरो ७ के फं १३० थ्वते बु-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

५. याबलसानं हनेमाल पूजाजु १ पंचामृतजु १ थ्वते नित्य श्री ३ चैत-
६. भडालदेव पूजा यायमाल ॥ के प्र १ ग्वडके प्र १ स्वानयातं श्री-
७. खण्ड प्र २ चेत दछियात, नेभेयात सिन्ध्रत ग्ल ६ दछियातं मंश
८. ६ गुगुलि धूप नेभेयातं जजोमकायातं का प्र १ दछियात नेभेया-
९. तं चक्र अष्टा १ सुथं संध्यायातं दीप आरति नेपतक घेलमाधि त।
१०. १ नैवेद्ययातं थ्वते नित्य श्री ३ वज्रयोगिनीदेवस्त पूजा यायमाल ॥
११. पुन भाखा होमसामग्री प्र १ जोरणका प्र १ पताप पु १ के कुल
१२. ६ यलमाध्य ताय अक्षत फं २ अदुवारपात ६ पंचसूत्रका ग्व--
१३. ड १ निश्राबजु १ के फं १ देशवलियातं के फं ४ पूजाके बोया--
१४. त, वाहान ह्यं १ कवीन्द्रमल्ली टंका १ माथलङपात १ द्राम ट-
१५. का १ दंम ७० सकतान दक्षिणायातं, थ्वते वर्षं प्रति बो
१६. साधन यायमाल जुरो, थ्व कुन्हुं, चोस चपाडसके फं ३६ थ्व-
१७. तेगान थापिनिसुधान सामग्री जोरण दयकं पूजा
१८. यायमाल ।। के फं १२० थ्वतेयान चैत्रशुल्कपूर्णिमा
१९. कुन्हु, देवलं संध्वालन पायमाल जुरो ।। पुन भाखा चुत-
२०. गाम बुरो ८ के फं ११० भुय थंथ्व वंदोल बुरो ७ के फं १५० भुय तपा-
२१. दोल बुरो ६ वा फं ६० थ्वते बुधा वासन्तन हनेमाल के फं ३०
२२. थ्वतेयान प्रछि जोरण होमसामग्री दयकं पूजायातं के
२३. फं ८ कु २ देवलंपाट १ यातं, के फं १५ थ्वते न वाहान दुगु ह्यं
२४. १ यातं. वा फं ६० संध्वालयात, मगाक्व तंडा थ्वते वर्षं प्र-
२५. ति चैत्रशुल ।। पूर्णिमा पेन्हु हुं व होम छोयकाव श्री ३
२६. वज्रयोगीनिदेवस्त पूजा याङाव देवल संध्वारन
२७. दंश छुपोल पायमाल जुरो ।। के फं ५० देवल सेह्लो-
२८. यातं, के फं ५० थ्वते गुथि होनेयातं ।। थ्वया गुथिकत-
२९. क सखासखलक जुरो ।। थ्व साहासन सुनानं से-
३०. नकरसां ह्ललसां, कोटि पंच महापातक राक
३१. जुरो निदान यातसा समस्त यज्ञफल राक
३२. जुरो ।। सम्वत् ७७५ आषाढशुक्लसप्तम्यान्तिथौ,
३३. हस्तनक्षत्र परिघजोग शुक्रवार ।। शुभ ।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

काठमाडौं भीमसेनस्थानको अभिलेख

काठमाडौं भीमसेनस्थानको मन्दिरमाथि उक्लेपछि प्रदक्षिणा गर्ने बाटोमा दक्षिणपट्टि फर्की भित्तामा अडेस लाएर यो शिलालेख रहेको छ । यो शिलालेखको केही भाग चाकमत(बत्ती बाल्ने दीपमाला) को काउले छोपिएको छ । यस कारण यस अभिलेखको संपूर्ण भाग पढ्न सकिंदैन । जीर्णोद्धार हुन लागेको मौकामा हामीले यसको उतार लिई संपूर्ण पाठ पढेका थियौं । योअभिलेख रहेको भाग २ हात ६ अंगुल लम्बा र १ हात ३ अंगुल चौडा छ । यहाँ संवत् ७७५ छ ।

१. ॐ श्री ३ शिवरूपभीमसेनाय नमः ।।
२. राजविजयरागे ।। खर्जतिताले ।।
३. भज पवनजमिह भीमवरं, अनुसृतशिव-
४. त भीतिहरं ।। ध्रु ।। चिकुरचामरचारुचंचलचुम्बिता-
५. चलमस्तकं, धरणिधरणधुरीणधर्षितधर्म्मधुननकार-
६. कं । दर्प्पपूरितदैत्यदानवदुरितदारणकारणं, तरणिसुतकृतत-
७. र्जतर्ज्जनतापतापिततारणं । १।। कपटकोटिकपाटपाटनप्रकटकृत-
८. करपाटवं भीमरूपभयानकाननगमनजनितमहारवं। वह्निवासवव-
९. रुणसुरवसुवन्दितं वरदायकं, प्रौढदम्भहिडिम्बहिंसनबहलवकबलता—
१०. पकं ।।२।। भीमविक्रमवेगभंजितविपुलरिपुकुलकाननं, पादघातविदारिता—
११. वनिगमनरणजनकंपनं । चंचरीकसुचारुचंगिमनयनयुग्ममनोरमं मानि-
१२. नीजनमानमोचनरुचिररुचिमदनोपमं ।।३।। लौहकण्टककोटिसंकटललितर-
१३. णितगदाधरं रम्यरंकुसुमुद्रिकाधृतिरसितसरसिजसत्करं ।। कोकिलाकल-
१४. नादपूरितविपिनकृतसुविहारकं, द्रौपदीमुखचन्द्रदीधितिमुदितहृदयच-
१५. कोरकं ।।४।। कीचकानुजदेहदारणमगधनृपवधकारणं, दुःखपंक-
१६. निमग्नसोदरविविधविधिकृततारणं । विक्रमाहतलुब्धमधुकरघन-
१७. दकनकसरोरुह, सिन्धुराजशिरोरुहावलिकषणमनुजभयावहं
१८. ।।५।। रम्यरुक्मविनिर्म्मितामलवसननिवसनसुन्दरं, देहसद्युतिदूरनि-
१९. र्ज्जितविषमगिरिवरमन्दरं । घोररणखरनखरदारणनिहतकुरुवरसो-
२०. दरं, तद्वनागरुचिरमदिरापानपारणतत्परं ।।६।। दुष्टकर्म्मसुश-
२१. र्म्मबन्धनमकरनरपतिमोचनं, द्वीपिचर्म्मसुवर्णनिर्म्मलरचित-
२२. कटितटगोपनं । कौरवाधिपमानगंजननिषि (खि)लनिजगणतोषकं
२३. द्रौपदीकचभार(क)र्षणमुदितकुरुपतिपावकं ।।७।। त्रिंशदेकविशो-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२४. षलिपिवरपरमसिद्धिददेवतं, भुजगरूपिदशबाहुसुललि-
२५. तबाणवदनविराजितं । वीरकिर्म्मिरविजयतोषितनिखिल-
२६. सोदरमानसं, दहनकारणजनपुरोचनदाहजनितसुसा-
२७. हसं ॥८॥ नीलपंकजवासशोभितविमलकरवरधारिणीं वाम-
२८. जानुसदासनालयमध्यसाधुनिवासिनीं । धारयन्तमह-
२९. र्न्निशं लसदंकसुखशतभागिनीं, द्रौपदीमतिसंभ्रमोत्सववि-
३०. विधसुखचयदायिनीं ॥९॥ भूतनाथपिशाचिकाक-
३१. रमुदितहृदयसुसेवितं, पञ्चवर्ण्णसुमन्त्रसेवकसकलमुनि-
३२. गणभावितं । क्षेत्रपालकुमारयोगिनिगणपपरिवृतकोणकं
३३. द्व्यधिकत्रिंशच्छक्तिमण्डलवसतिरतिरसभावकं ॥१०॥ शुष्क-
३४. देहनृचर्म्मसंगमप्रलयघनचयभीतिदं, भीमदन्तभया-
३५. नकाननरुधिरदायकशर्म्मदं । अन्त्रमालमहोर्द्ध्वकुन्तलभू-
३६. तनाथमहाबलं, द्वीपिचर्म्मसुकम्बुकुण्डलविततकिलकिल-
३७. पुष्कलं ॥११॥ शुष्कशोणसुघोरतनुवरचंचलारुचिरोचि-
३८. नीं, पृष्ठलम्बितकुक्षिकुब्जकनिशितनखरदरागिनीं । देहमा-
३९. नविलम्बिताचलरमणरतिरसहासिनीं, चिन्तयामि पि-
४०. शाचिनीमपि पललकरयुगलासिनीं ॥१२॥ यन्त्ररा-
४१. जशुभप्रदन्तव वसति यदि जनहस्तके, कण्ठमस्तकसंस्थितं
४२. वरयुवतिजनकरवामके । दुर्ग्गसंगरसंकटादपि भजति जयच-
४३. यनिर्म्मलं, अर्थलाभमनुक्षणं किल सकलधनपतिसत्फलं ॥१३॥
४४. श्रीकवीन्द्रप्रतापमल्लनेपालनरपतिनिर्म्मितं, भीमसेनसुवर्ण्णनं कि-
४५. ल वसतु बुधहृदि सन्ततं । दावसंकटचौरजलभयविविधदुर्गसु-
४६. खावहं । तारकं शुभदायकं खलु निखिलमनुजभयापहं ॥१४॥
४७. इति श्रीमहाराजाधिराजश्री २ कवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवविरचितं श्री ३
४८. शिवरूपभीमसेनस्तोत्रं समाप्तं ॥ श्री २ कवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवनं थम
४९. शास्त्रस सोयाव ध्यानस पिकायाव, द्रोपतिया मूर्ति दयकाव श्री ३ भीम-
५०. सेनसहितन पेह्मस्तं थम श्लोक चिङाव, तोत्र याङ बिज्याङा जुरो
५१. थ्व साहासन सुन.नं ह्ले लसां सेनकलसां कोटि पंचमहापातक राक जुरो
५२. सम्वत् ७७५ आषाढशुक्लसप्तम्यान्तिथौ । हस्तनक्षत्र परिघजोग शुक्रवार ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

स्वयम्भू अनन्तपुरको अभिलेख

स्वयम्भूनाथको चैत्यअगाडि दायाँपट्टि अनन्तपुर भनी प्रसिद्ध मन्दिर छ। त्यो मन्दिरको पेटीमा अडेस लाई उत्तरपट्टि फर्केर यो शिलालेख रहेको छ। तिथिमिति, उग्रताराको स्थापनाको उल्लेख तथा प्रतापमल्लकी रानी अनन्तप्रियाको बयान परेका २ श्लोक र केही नेवारी वाक्य शिलालेखको शिरोभागमा कुँदिएका छन्। अभिलेखको तल्लो भागमा तिथिमिति दिने प्रतापमल्लको चलन अन्त देखिएकोले त्यसलाई यहाँ हागीले पुछारमा दिएका छौं। यहाँको स्तोत्रभाग साँखुकै अभिलेखमा परिसकेकोले शिलालेखको २२ पङ्क्तिदेखि मात्र यहाँ दिइएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात ६ अङ्गुल लम्बा र १ हात १९ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७७५ छ+।

२२. ··· ·· इति श्रीराजराजेश्वरश्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रता-
२३. पमल्लदेवविरचितं जाड्यमुद्गरस्तोत्रं समाप्तं ॥ ॥ स्वस्ति ॥ नानागुणाधारधामाधिप-
२४. धामघोरसङ्गरदुर्द्धरद्विरदयूथपतिपादोद्धूतधूमाकारधूलिधूसरितदिक्खण्डलाताड्यमानको-
२५. टिकोटिदुन्दुभिदोदोङ्कारप्रलयगर्ज्जद्धाराधरध्यानध्वनितदिक्खण्डलाखण्डलनिजयशश्खण्डी-
२६. कृतश्रीकण्ठहर्म्यचन्द्रमण्डलरिपुमुण्डमण्डलखण्डनप्रचण्डकाण्डमण्डितकोदण्डालङ्कृत-
२७. भुजदण्डदानसन्तानसम्मानितगुणिगणगीयमानानवद्यगद्यपद्यादिविविधकाव्य--
२८. करणचातुरीधुरीणसततकृतमीमांसान्यायपातञ्जलवेदान्तवैशेषिकव्याकरण-
२९. काव्यकोषालङ्कारादिसकलशास्त्रानुशरणसुगतमतविनोदितान्तष्करणशितिकण्ठ-
३०. भालनयनसमुत्थबालवह्निभस्मीभूतस्मरस्मरणानुत्सुककरणसुन्दरश्रीश्रीश्री-
३१. पशुपतिपादपाथोजपरागराजितश्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसाददे--
३२. दीप्यमानरविकुलतिलकहनूमध्वजनेपालेश्वरमहाराजाधिराजभूपकेस-
३३. रीश्रीश्रीकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवेन, थम थ्व श्लोक चिङाव, स्तोत्र याङाव थ्व
३४. साहासन रोहोस चोस्काव तया जुरो ॥शुभ॥ ॥ निजप्रचण्डभुजदण्डवि-
३५. लसत्कुण्डलितकोदण्डसंलग्नाखण्डकाण्डप्रचण्डतापतापितसकलप्रतिपक्षम-
३६. ण्डलनिरूपमदानधारोपार्ज्जितयशःपूरकर्प्पूरविफलीकृतश्रीखण्डखण्डपुण्डरीक-
३७. प्रचयपुण्डरीकनयनशयनसुप्रचण्डभानुद्वयहिमभानमण्डलहंसहिमहिमगि-

---

+यहाँ संवत् ७७५ भनी स्पष्टसंग लेखिएको छ तापनि गणना गरी हेर्दा ७७६ मात्र मिल्छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३८. रिहरहरहर्म्यहरवाहनभारहरिणाक्षीहासहीरकहिण्डीरपिण्डहलधरधवल-
३९. तरकेतककुमुदकाशकौमुदीकामिनीकपक्षकान्ताकर्ण्णरजतकुण्डलकान्तिक-
४०. लितकन्दर्प्पदर्प्पशान्तिज्ञानजनितसुरगुरुभ्रान्ति । श्रीजल्पीशचरणस्मरणशमितश-
४१. मनभयसकलकलाविलासमयकमताधराधिपसमस्तप्रक्रियाविराज-
४२. मानवानरध्वज श्रीमत् विहारमहानगरनायक नरपति महाराजाधिराज श्री-
४३. श्रीनरनारायण थ्वयात पुत्र महाराजाधिराज श्रीश्रीलक्ष्मीनारायण थ्वयात पुत्र
४४. राजाधिराज श्रीश्रीवीरनारायण थ्वयात पुत्र महाराजाधिराज श्रीश्रीप्राणनारा-
४५. यण थ्वयात केहे राजकुमारी श्रीश्रीरूपमतीदेवी थ्वयात केहे राजकुमारी श्री
४६. अनन्तप्रियादेवी थ्वह्य महारानि महाराजाधिराज भूपकेशरी श्रीकवीन्द्रजयप्र-
४७. तापमल्लदेवस पत्नी थ्वह्य महारानीन श्रीगोपुच्छपर्व्वतस देवल दङाव श्रीश्रीश्रीनी
४८. रस्वति उग्रतारा एकजटा परमेश्वरी स्थापना याङाओ गजुल छायाव प्रतिस्था याङ

–शिरोभागमा–

१. नेपाले सम्मते ते शरगिरिमुनिभिस्संयुते शुक्रपक्षे, चाषाढे वै नवम्यां सु–
२. ललितदिवसे योगराजे शिवाख्ये । चित्रायां शुक्रवारे जननयनहरेनन्तपूरे सुरम्ये,
३. तारायां उग्रपूर्वाः कृतमघहरणं स्थापनं राजपत्न्या ॥ या पत्नी श्रीप्रतापक्षितिप लकस्या–
४. नुरूपा सुरूपा, यैषा वङ्गाधिपस्य प्रबलरिपुहरस्याद्वितीया सुकन्या ॥ सैषानन्तप्रिया त्रिभुवनवि-
५. दिता रूपपुण्याभिजात्यैष्प्रासादस्य प्रतिष्ठां सुरनरसुभगां दिव्यलग्ने विदध्यात् ॥
६. आओनलि थ्वह्य राजानं सुनानं थ्व साहासन रोहो आखल सेनकरसा ह्लेलसां पंच महापातक राक जुला

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

हनूमान्‌ढोका विश्वरूपको अभिलेख

इन्द्रजात्राभरी हनूमान्‌ढोका ठानाअगाडि सुनको मोलम्बा लाएको विश्वरूपको मूर्ति राखिन्छ। सो विश्वरूपको मूर्तिको पादपीठ सिंढी जस्तो खण्डखण्ड परेको छ। एक अंगुल चौडा ती खण्डहरूमा सात पंक्तिमा मसिना अक्षरमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। माथिल्लो खण्डभन्दा तलका खण्डहरू क्रमशः लम्बिदै गएका छन्। तिनमा अभिलेख कुँदिएको सबभन्दा लामो भाग २ हात ७½ अंगुलको छ। यस अभिलेखको संवत् ७७७ छ।

१. ओं नेपाले सम्मतेस्मिन् हयगिरिमुनिभिस्संयुते शुक्लपक्षे, जीवे वैं पूर्ण्णमायां विमलतर-लसच्चातिगण्डे च योगे ॥ सिंहे संस्थे,.च सूरे॰सुललितदिवसे कु[म्भ]संस्थे च चन्द्रे. मल्लैः श्रीमत्प्रतापक्षितिपतितिलकैः स्थापितं विश्वरूपं ॥ कनकघटितरूपां स्वीयभृत्यै-स्समेतां, जननयनसुरम्यां स्थापितां स्वी—

२. यमूर्त्ति । प्रभुचरणसरोजे न्यस्तचित्तै ष्कवीन्द्रै र्न्निखिलगुणिगुणज्ञै र्य्योगत्रैलोक्यसाध्ये ॥ सधर्म्मपूर्व्वयात्रासु इन्द्रयात्रासु भूतये। स्थापितं किल पूजा(र्थं) विश्वरूपाख्यमीश्वरं ॥ ह्लपाङ श्रीश्रीस्वमाता सरस्वतिदेवीया नामन सालिक दयक बिज्याङा ॥ थननलि महाराजाधिराज भूपकेशरी श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापम—

३. ल्लदेवन थओ नामनं लुन विश्वरूप दयकाओ, श्रीमत्‌महाविहारनगरनायक नरपति महाराजाधिराज श्रीश्रीनरनारायण, थ्वयान पुत्र महाराजाधिराज श्रीश्रीलक्ष्मीनारायण, थ्व [या] न पुत्र महाराजाधिराज श्रीश्रीवीरनारायण, थ्वया पुत्र महाराजाधिराज श्रीश्रीप्राणनारायण, थ्वयान केहे॰ राजकुमारी श्रीश्रीरूपमतिदेवी, थ्वयान केहे राज-कुमारी श्रीश्रीअनन्तप्रि—

४. यादेवी; भगवतीपुरदेशया राजा सिंहनारायण, थ्वयान पुत्र श्रीश्रीबाघनारायण, थ्वयान पुत्र श्रीश्रीपद्मनारायण, थ्वया पुत्र श्रीश्रीलक्ष्मीनारायण, थ्वयान पुत्र श्रीश्रीमदननारायण, थ्वयान पुत्र श्रीश्रीजीवनारायण थ्वयान पुत्र श्रीश्रीकीर्त्तिनारायण, थ्वयान पुत्रि राजकन्या श्रीश्रीलालमतिदेवी; थ्वपनि सोह्म महारानिपनि महारा-

५. जाधिराज भूपकेशरी श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्लदेवस पत्नी, थननलि स्वपुत्र राजकुमार श्रीश्रीजयभूपेन्द्रमल्लदेव, पुत्रि राजकुमारी श्रीश्रीसिद्धिश्रीदेवी, थननलि

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

श्रीपार्व्वतिदेवी, श्रीचन्द्रमतीदेवी, श्रीजाम्बवतीदेवी, श्रीइन्दुमतिदेवी, श्रीनयनामतिदेवी राजमतीलक्ष्मी, लीलावतिलक्ष्मी, कमलकान्तिलक्ष्मी, जयन्तिलक्ष्मी थ्वते सहितन ह्याति ह्यातिस नामनं

६. लुन देव दयाकाओ, सधर्म्मयात्रा इन्द्रयात्रा नेगुलियात्रानं यात्रा यायमालक दयक बिज्याङ जुरो ॥ सम्वत् ७७७ श्रावणमासे शुक्लपक्षे पूर्णमास्यान्तिथौ धनेष्ठनक्षत्रे अतिगण्डयोग यथाकरणमुहूर्त्ते बृहस्पतिवासरे, सिंहरासिगते सवितरि कुम्भरासिगते चन्द्रमसि अ कुन्हु ॥ त्रैलोक्यसाध्ययोग राक ॥ शस्त्रशास्त्रसंगीतादिसकलविद्यापारग महाराजाधिराज विदग्ध–

७. चूडामणि श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्लदेवनं थम शा [स्त्र] स स्वयापिकायाव दयका जुरो ॥

भक्तपुर महाकालीको अभिलेख

भक्तपुर शहरबाहिर राजदरबारदेखि उत्तरपट्टि महाकाली भन्ने भ्याम्म रूख भएको थुंको छ त्यस थुंकोमा महाकाली देवीको उत्तर भागमा दक्षिणपट्टि फर्केर यो शिलालेख रहेको छ* यसको अभिलेख रहेको भाग १ हात १० अङ्गुल लम्बा र १६ अङ्गुल चौडा छ । यो संवत् ७८१ छ ।

१. ओं स्वस्ति । श्री ३ गरुडनारायण भट्टारकप्रीतिन शस्त्रशास्त्रसंगीतादिसक–
२. लविद्यापारग महाराजाधिराज विदग्धचूडामणि श्रीश्रीराजराजे–
३. न्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्लदेवन वृषप्रति पूजा याययात, ···
४, घरतथं बुरो २३० वर्षप्रति कार्तिक रछिह्निथं चाक्रमत १ छोयके या–
५. त, तोकदुलं बुरो ७४ दबुलि दोका बुरो ९२ दबुलि दोका ···
६. गालखिचा तागक्व बुरो १२६ तलेवो चपलि बुरो ··· ४३ तलेवो ···
७. ७० वृषप्रति कृष्णाष्टमी गुथियात दरडगामया चोड ···
८. ···पूजायात, दरडगाम क्वाठक्व बुरो ··· थ्वते गुथियात थ्वते

*यो शिलालेख हामीलाई श्रीसीताराम पौडेलले देखाइदिनुभएको हो ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

९. बु दुंता जुरो, ॥ आवनलि गोह्म राजानं गोह्म…सुनानं
१०. थ्व श्री ३ नारायणया मूर्त्ति व, साहासन कचंगर…क-
११. रसां, पिचिल थिचिल यातसां गुप्त याङान सुरकरसां…थ्वतेया
१२. बलसानन्, श्री ३ गरुडनारायणजुया व्रर्षप्रति मया-
१३. तसां, व्रर्षप्रति कार्तिक लछिह्निथं चाक्रमत १ मछोयकरसां कृ-
१४. ष्णाष्टमी दिनन मालक्क मयातसां नित्यपूजा यात … स्य-
१५. तक्व मयातसां; थ्वते ह्लास्यतक्व मयातसां, कोटि गोहथ्या, कोटि
१६. ब्रह्महथ्या, कोटि गुरुहथ्या, कोटि स्त्रीहथ्या, कोटि बालहथ्या, कोटि
१७. अगम्यागमन, कोटि अभक्षाभक्षण, कोटि शिवलिङ्गध्वंसन, कोटि
१८. श्री ३ नारायणया सरीरध्वंसन याङाया पाप पंचा …दि-
१९. …श्री ३ परमेश्वरीया सरीरध्वंसन याङाया पाप, यज्ञ …ध्वं-
२०. सन याङाया पाप, पृथ्वीस दक्व देव देवालय सेनकाया पाप
२१. थ्वते आदिन, समस्त पाप राक जुरो, ह्लास्यतक्व व्रर्षप्रति
२२. नित्य अछिद्रन श्री ३ गरुडनारायण भट्टारकस्के … सेवा
२३. यातसा, श्री ३ नारायणया मूर्त्ति … … … सुनानं भि—
२४. नकरसा; सप्तपुरी जात्रा … … राक जुरो ॥
२५. दृष्टसाक्षि, चन्द्र सूर्य्यं पृथ्वी … अग्नि आकास श्री ३ गरुड-
२६. नारायण भट्टारक, …… श्रीनिवासमल्लदेव ॥
२७. सम्वत् ७८१ फाल्गुणकृष्ण अमावास्यायान्तिथौ बुधवार ॥ शुभं ॥

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विष्णुमतीको पुलको अभिलेख

नरदेवीबाट स्वयम्भू जाने बाटाको विष्णुमतीपुलमा उत्तरपट्टि फर्कैर लहरै तीनवटा शिला-पत्र रहेका छन् । तिनमा सबभन्दा पहिलो शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख रहेको भाग १ हात ५ अंगुल लम्बा र १६ अंगुल चौडा छ । यहाँ संवत् ७८३ छ ।

१. ओं सिद्धिरस्तु ॥ श्रीश्रीश्रीवैरोचन श्रीश्रीश्रीअक्षोभ श्री-
२. श्रीश्रीरत्नसंभव श्रीश्रीश्रीअमिताभ श्रीश्रीश्रीअमोघ-
३. सिद्धि परमेश्वर श्री ३ विद्याधरियोगिनि परमेश्वरी-
४. प्रीतिन, शस्त्रशास्त्रसंगीतादिसकलविद्यापारग म-
५. हाराजाधिराज विदग्धचूडामणि श्रीश्रीराजराजेन्द्र
६. कवीन्द्र जयप्रतापमल्लदेव परमभट्टारक प्रभु ठा-
७. कुरसन थ्व ता दयक बिज्याङा जुरो ॥ थ्व ता सुनानं
८. सेनकरसा कोटि गोहथ्या कोटि ब्रह्महथ्या को-
९. टि गुरुहथ्या कोटि स्त्रीहथ्या कोटि बालथ्या (बालहथ्या) कोटि
१०. शिवलिंगध्वंसन याङाया प्रत्यवायन केङ कोटि
११. अगम्यागमन याङाया प्रत्यवायन केङ कोटि
१२. अभक्षाभक्षण याङाया प्रत्यवायन केङ थ्व ता
१३. साहासन पिचिलथिचिल यातसा सेनकरसा
१४. चोङथास मतस्यतो कपुयान सुरकरसाङ
१५. थ्वते आदिन पाप राक जुरो ॥ थ्व ता साहासन
१६. सुनानं निदान याङन भिनकरसा सख्वाल-
१७. न पारसा सप्तपुरीयात्रा आदिन समस्त यज्ञ-
१८. फल कोटि शिवलिंगस्थापन संपूर्ण्ण पृथ्वीदा-
१९. न याङा फल राक जुरो ॥ सम्वत् ७८३ ज्येष्ठ-
२०. शुक्लद्वीतीयान्तिथौ आर्द्रानक्षत्र गंधयोग
२१. बृहस्पतिवार थ्व कुह्न सम्पूर्ण ॥ शुभ ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

स्वयम्भूको वज्रको अभिलेख

स्वयम्भूनाथको स्तूपअगाडि सिंढीबाट उक्लनेबित्तिकै सुनको मोलम्वा लाएको वज्र देखिन्छ। ढुङ्गाको अग्लो वाटुलो आसनमा रहेको सुनको मोलम्वा लाएको मण्डलमा सो वज्र रहेको छ। वज्रको पेटमा र मण्डलको चारैतिर घेरामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। कतै अभिलेख कुँदेको पाता उडेको र कतै अक्षर छोपिएकोले मण्डलको अभिलेखचाहिं अलि अपूर्ण छ। वज्रको पेटमा अभिलेख रहेको भाग १५½ अंगुल लम्बा ४ अंगुल चौडा छ। मण्डलको अहिले देखिने अभिलेख रहेको भागचाहिं ६ हात १५ अंगुल लम्बा २½ अंगुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७८८ छ।

वज्रमा

१. ओं नेपाले सम्मते ऽस्मिन् फणिवसुमुनिभिस्संयुते शुक्लपक्षे चाषाढे हस्तऋक्षे दिनकरदिवस योगराजे शिवाख्ये,
२. षष्ठ्यां श्रीमत्प्रतापक्षितिपतितिलकैष्प्रीतये धर्मधातो भक्त्या संस्थापितन्तद्वरकनकमयं मंण्डलं वज्रकं च ॥
३. ओं स्वस्ति। श्रीश्रीश्रीधर्मधातुप्रीतिन ॥ शस्त्रशास्त्रसंगीतादिसकलविद्यापारग विद्वघचूडामणि महाराजाधिराज
४. नेपालेश्वर सकलराजचक्राधीश्वर श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्ल परमभट्टारक देवन थ्व वज्र दुन्ता
५. सम्वत् ७८८ आषाढ शुक्लः ॥ षष्ठी हस्तनक्षत्र, शिवयोग, आदित्यवार थ्व कुन्हु ॥ शुभमस्तु सर्व्वदाकालं ॥

मण्डलमा

१. ... ...शिवाख्ये षष्ठ्यां श्रीमत्प्रतापक्षितिपतितिलकैष्प्रीतये धर्म्मधातो भक्त्या संस्थापितन्तद्वरकनकमयं मण्डलं वज्रकं च ॥ नानागुणाधारधामाधिपधामघोरसंगरदुर्द्धं रद्विरदयूथपतिपादोद्धूतधूमाकारधूलिधूसलितदिशाष्खण्डलाताड्यमानको[टि]दुंदुभिदोदोंकारप्रलयगर्ज्जद्धाराध-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

रध्यानप्रतिध्वनितदिग्खण्डलाखण्डलनिजयशःखण्डीकृतश्रीकण्ठहर्म्म्यचन्द्रमण्डलरिपुमुण्ड-मण्डलखण्डनप्रचण्डकाण्डम...व्यकविसेव्यकाव्यकरणाव्याहताशयचुलुकितशास्त्रसंभारशि-तिकण्ठभालनयनसमुत्थाबालवह्निभस्मीभूतस्मरस्मरणानुत्सुककरण-

२. [श्रीश्रीश्रीपशुपतिपादपाथोजपरागरागित श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसाददेदीप्यमानः रविकु] लतिलकहनुमध्वजनेपालेश्वरमहाराजाधिराज विग्ध(विदग्ध)चूडामणि सकलराज-चक्राधीश्वर श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्लपरमभट्टारकदेवन सुवर्णमण्डल सुवर्ण वज्र स्थापित ॥ सम्वत् ७८८ आषाढशुक्लषष्टमी हस्तन[क्ष]त्र शिवयोग आदित्यवार थ्व कुन्हु स्थापना याङ बिज्याङा जुरो ॥शुभ॥ थम शास्त्र सोगाओ पिकायाओ शास्त्रस ह्लाको सुफल लाय कामनान, थ्व लुया धर्म्मधातुमण्डल...ङा थ्व मण्डलः वज्र सुनानं सेनकाओ कचंग्र थङन नास याङ सनसा कोटि ८च महापातक राक जुरो सुनानं निदान याङन भिनकाओ सनसा समस्त जज्ञफल राक जुरो ॥शुभ॥

रानीपोखरीको नारायणको अभिलेख

रानीपोखरीको उत्तर पाखामा गिर्दाभित्र बगैंचामा पश्चिमाभिमुख भई नारायणको ढुङ्गाको मूर्ति रहेको छ । सो मूर्तिको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । अभिलेख कुँदिएको भाग पश्चिम तथा उत्तरपट्टि पर्छ । अभिलेख कुँदिएको पश्चिमपट्टिको भाग १ हात २० अंगुल लम्बा १२ अंगुल चौडा छ । उत्तरपट्टिको चाहिं २१ अंगुल लम्बा ६ अंगुल चौडा छ । यहाँ संवत् ७६० छ ।

पश्चिम पाटाको

१. [ॐ नमःश्री] श्रीश्रीनारायणाय ॥श्री [श्रीराज]कवीन्द्रमल्लवसुधालं ... ... द्वन्द्वकुचा सरोजवदा[दना] संसार[रत्ना]करा । सर्वेषां सुखदा सुमीननयना दे-

२. [वी सु] रम्या वरा शैवालावलिकेशपा[श]विमला वापी जरीजृम्भते ॥१॥ गङ्गा शोणसरस्वती च यमुना गोदावरी गण्डकी कावेरी किल कौशिकी च सरितां पत्यादि-

३. पुण्योदकैः ।या सम्यक् परिपूरिता त्रिभुवने ख्याता सुयज्ञोत्सवै रम्या सैव मुनीन्द्रदेव-मनुजैस्संसं(से)व्यते सर्व्वदा ॥२॥ यस्यां पद्मवने निपीय निभृतं माध्वीकधारा-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(४) शतं,सानन्दं खलु चंचरीकपटली पाण्डित्यमभ्यस्यति । हंसाद्याश्च विहंगमास्सुललिताला मुदा कुर्व्वते, सानन्दं कोमलांगास्सुरकुलवनिता यत्र नित्यं रमन्ते ॥३॥

(५) या धन्या धरणीतले सुविमले पापौघविध्वंसिनी मर्त्यानां स्नानपानाच्छि[व]पुरवसतिं यान्तकाले ददाति । या च श्रीकमलापतेष्पदयुगास्स(त्स)द्यो बहिर्न्निर्गता सैषा

(६) विष्णुपदी प्रवाहसुजलैरापूर्य्यते वापिकां ॥४॥ यस्यां पुण्योदकायां विविधफणिमणि-श्रेणिविद्योतितायां नित्यं श्रीवाग्वती च प्रमुदितहृदया स्थातुमुत्कण्ठ-

(७) ते च । जातो वैकुण्ठनाथो सकलसुरगणैस्सार्धमागन्तुकामश्चिक ब्रूमो विश्वनाथो झटिति ... समगमत्काशिकां त्यज्य हर्षात् ॥५॥ नेपाले सम्मते खग्रह तु मु-

(८) नियुते माघमासे च शुक्ले, योगे सौभाग्यसंज्ञे कुजदिनसहिते पञ्चदश्यां तिथौ च अश्लेषायां पुण्ययोगे रविकुलतिलकश्रीकवीन्द्रप्रतापैः कृत्वा माघवतम्वै नि-

(९) खिलगुणयुतैः स्थापितो माधवाख्यः ॥६॥ अतः परं देशभाषा ॥ शस्त्रशास्त्रसंगीतादि-सकलविद्यापारग महाराजाधिराज नेपालेश्वर विद-

(१०) ग्धचूडामणि सकलराजचक्राधीश्वर श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्ल परमभट्टार-कदेवन महाराजाधिराज नेपालेश्वर रा—

(११) जराजेन्द्र श्रीश्रीजयचक्रवर्त्तीन्द्रमल्लदेवस नामन ... ... दयकाओ माधव स्थापन याङा जुरो ॥

उत्तर पाटाको

१. ... ... राजानं मेव सुनानं थ्व देव सेनकरसा पिचिरथिचि-
२. [र यातसां]गुप्त यातसां कोटि गोहथ्या कोटि ब्रह्महथ्या कोटि स्त्रीहथ्या
३. [याङा पाप को]टि अगम्यागमन याङा पाप कोटि अभक्षाभक्षण याङा पाप
४. कोटि श्री ३ परमेश्वरीया देवालय देवोध्वंसन याङा पाप
५. [शिवलिंग] ध्वंसन याङा पाप पृथ्वीस दक्क शास्त्रस ह्लाक पाप थ्वते पाप
६. [राक जुरो।] भिनक पूजा यालसा कोटि शिवलिंगस्थापन याङा पु-
७. [ण्य]... ... याङा पुण्य सप्तपुरीजात्रा आदिन समस्त पुन्यफल राक जु-
८. [रो । संवत् ७६० माघशुक्लपूर्ण]मास्यान्तिथौ अश्लेषनक्षत्र सौभाग्ययोग अंगारवार साक्षि जावत् चन्द्र...

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

रानीपोखरीको हात्तीको अभिलेख

रानीपोखरीको दक्षिण भागमा उत्तर फर्केको ढुङ्गाको ठूलो हात्ती छ। सो हात्तीमा चढेका तीनवटा मानिसका सालिक छन्। ती सालिक प्रतापमल्ल र उनका दुइ छोरा चक्रवर्तेन्द्रमल्ल तथा महीपतेन्द्रमल्लका हुन् भन्ने कुरा यही अभिलेखबाट बुझिन्छ। यो अभिलेख सो हात्तीको काँधमा दुवैपट्टि दुइ दुइ पङ्क्ति गरी कुँदिएको छ। जीर्णोद्धार हुँदा कतै अक्षर खुर्किएको र कतै अक्षरमा सिमेन्ट भरिएको हुनाले जम्मै अभिलेख पढ्न सकिंदैन। संवत् पनि देखिंदैन।

(१) ··· [शस्त्रशा] स्त्रसंगीतादिसकलविद्यापारग महाराजाधिराज नेपालेश्वर विदग्घ-
चूडाम [णि]

(अर्कोपट्टि) ··· सारिक ज्यातकाओ श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र ··· रक देवस ··· श्री राज···

(२) [चक्रव] र्त्तेन्द्रमल्लदेवस सालिक श्रीश्रीजयमहीपतेन्द्रमल्लदेवस सालिक थ्व सोह्मसं
सालिक ज्यातकाओ

(अर्कोपट्टि) ··· [शि] व लिङ्गस्थापन या ··· ··· सम्वत् ··· ··· ··· दिन जुरो।

हनूमान्ढोकाका हनूमान्को अभिलेख

हनूमान्ढोकाका हनूमान् र काठमाडौं ठूलो घण्टाअगाडिका हनूमान् (आजकल जाम्ब-वान् भनिने) को पादपीठमा एकै बेहोराका अभिलेख कुँदिएका छन्। हनूमान्ढोकाका हनूमान्मा चाहिं सिन्दूरले अक्षर छोपिएकोले जम्मै अक्षर पढ्न सकिंदैन। अर्काचाँहि (साना) हनूमान्को अभिलेख जम्मै पढ्न सकिन्छ। त्यस कारण सो ठूलो घण्टाअगाडिको अभिलेखलाई हामीले यहाँ छपाएका छौं। प्रसिद्ध हनूमान्को पादपीठको अभिलेखमा रहेको पाठान्तरलाई टिप्पणीमा दिएका छौं। साना हनूमान्को पादपीठमा रहेको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १½ अंगुल लम्बा र ४ अंगुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७९२ छ।

१) ओं स्वस्ति ॥ शस्त्रशास्त्रसंगीतादिसकलविद्यापारग महाराजाधिराज नेपालेश्वर वि
दग्घचूडामणि

२) सकलराजचक्राधीश्वर श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रतापमल्ल परमभट्टारकदेवन थ्व
हनुमान

३) स्थापन याङा जुरो ॥ विषमसंग्रामशत्रुसंहारणरणे जयति गृहे *रक्षति ॥ सम्वत्
७९२ वैशाख

४) मासे कृष्णपक्षे ॥ एकादशी प्र द्वादशी रेवतीनक्षत्र आयुष्मानयोग सोमवार कुन्हु ॥ शुभ-
मस्तु सर्वदाकाल ॥

* जयति

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—
संशोधन मण्डल
महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल।

वि. स. २०१८ कार्तिक-संक्रान्ति

मूल्य- मो. रु. १।५०

मुद्रक—मु० ऋद्धिबहादुर मल्ल,
जोरगणेश प्रेस,
नेपाल ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[चौथो भाग]

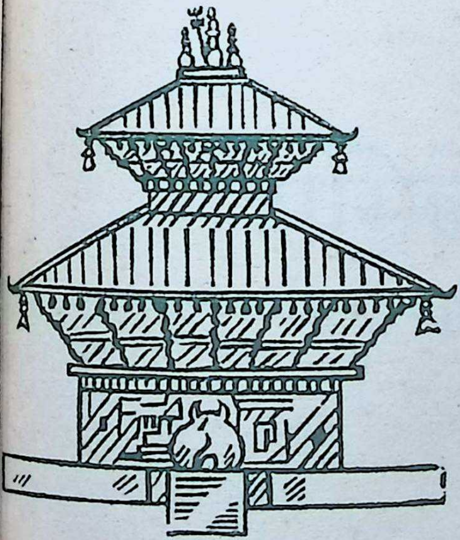

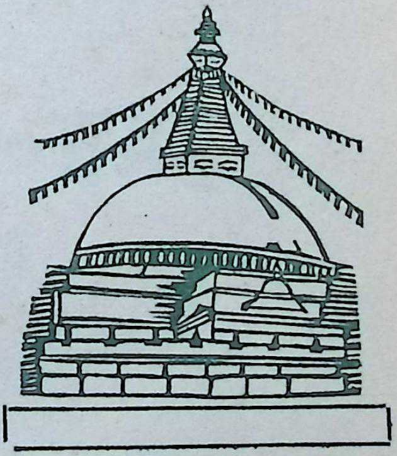

सम्पादक

नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तस्मिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

—बापूदेव शास्त्री

(धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।)

अभिलेख-संग्रह

[चौथो भाग]

सम्पादक
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	पृष्ठ
नहुडबडाई ब्रिसाई बिसाई काम गर्दै गए सफल भइन्छ	२-३
वक्तव्य	४
राजदरबारअगाडिको धाराको अभिलेख	५
नासमुनाटोलको अभिलेख	५
राजदरबारका हनूमान्को पादपीठको अभिलेख	५
राजदरबारका नृसिंहको पादपीठको ,,	६
मालतीचोकको अभिलेख	६-१०
मूलचोकको घण्टाको अभिलेख	११
नासमुनाटोलको अभिलेख	११
उग्रचण्डाको पाठपीठको अभिलेख	११
भैरवको पादपीठको अभिलेख	१२
डोलेश्वरको अभिलेख	१२-१३
हनूमान्घाटको अभिलेख	१३
वत्सलादेवीको घण्टाको अभिलेख	१४

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इतिहास–संशोधनहरूको विषयमा

श्रीऋषभदेव रेग्मी शास्त्रीजीको संमति

संशोधनमण्डलका लेखकहरु,

संशोधनले दोषापनयन गरी गुणाधान गराउँछ र वस्तु संस्कृत हुन्छ। सत्य कुराको खोजीका लागि गरिएको इतिहास, पञ्चाङ्ग व्याकरणादि संशोधनको काम प्रशंसनीय छ। यसको म दिलैदेखि स्वागत गर्दछु।

०१६।६।२५।७

भवदीय

ऋषभदेव रेग्मी

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

'नहडबड़ाई बिसाई बिसाई काम गर्दै गए सफल भइन्छ'

आरभेतैव कर्माणि श्रान्तः श्रान्तः पुनः पुनः ।
कर्मण्यारभमाणं हि पुरुषं श्रीर्निषेवते ॥

(मनु)

(थकाइ लागेमा बिसाई बिसाई काम गर्दै जानुपर्छ। काम गर्दै जाने मनुष्य नै सफल हुन्छ।)

पढ्दा पढाउँदा मलाई अत्यन्त आनन्द लाग्दछ । सौभाग्यले भनूँ कि दुर्भाग्यले भनूँ घरमा केही विद्यार्थीहरूलाई पढाउने बानी मेरो बसेको छ । नेपालको इतिहासको अध्ययन तथा अन्वेषण गर्ने इच्छाले मलाई अत्यन्त प्रेरणा दिन्छ । यसैले यतातिर पनि मैले हात हालेको छु । आफूसंग पढिरहेका ३ जना विद्यार्थीद्वारा वि. सं. २००६ मा इतिहास-संशोधनको थालनी मैले गराएँ। परन्तु यस पहिलो उद्योगको फल अत्यन्त नराम्रोसँग मैले चाख्नुपर्‍यो । यसको वर्णन अर्को निबन्धमा म गर्नेछु ।

यसपछि पनि पढाउन तथा इतिहास-संशोधनहरू चलाउन मैले सकेसम्म उद्योग गर्दै आएको छु। तर बालकृष्ण समको—

खान्छ ठक्कर जो चाँडै लामो जीवनमार्गमा ।
होशी कदम चालेर उही दौडन जान्दछ ॥

यस उक्तिको उदाहरण भई सकेसम्म होश गरी हिंड्न खोजेको छु। यसमा म कति सफल भएको छु। सो अहिले म भन्न सक्तिनँ ।

लुभुनिवासी नानी भोलानाथ पौडेल र उनका चेलाहरू तथा छोराले उत्साहपूर्वक इतिहास-संशोधन गरेका थिए। उनका चेलाहरूले सो काम छोडे तापनि बाबु छोराले चाहिं यतातिर काम गरिरहेकै छन् ।

भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्र मल्लका अभिलेखको संग्रहको थालनी अभिलेख-संग्रहको यस चौथो भागमा अहिले हुन लागेको छ। भक्तपुरबाट एक कोश जति फरकमा रहेको लुभुका बासिन्दा नानी भोलानाथका छोरा नानी नयनाथले यो काम गर्न लागेका छन् ।

भोलानाथले मसँग पढेका र मेरो सङ्गत धेरै वर्ष गरेका भए तापनि नयनाथले मसँग विशेष पढेकातथा सङ्गत गरेका छैनन्। आफ्ना बाबुकै शिक्षा तथा प्रेरणाले उनी कार्यक्षेत्रमा उत्रेका छन् ।

मैले कति ठीकसंग विचार गर्न सकेको छु, मेरो विचारलाई भोलानाथले कति बुझेका छन् तथा आफ्ना चेला छोरालाई कसरी कति बुझाउन सकेका छन्, नयनाथले यो कुरा कति बुझेका छन् भन्ने कुराको निर्णय पछि आउने घटनाले गर्नेछन् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पढ्दै अनुभव गर्दै काम गर्दै जाने शिक्षापद्धतिको आधारमा इतिहास–संशोधनहरू निक्लेका हुन् । यसबाट शिक्षा पाएका मनुष्य कर्मठ हुनु आदि धेरै लाभ छन् तापनि विद्याको नाममा अविद्या फैलाई आफ्नो दुनु सोस्याउन पल्केकाहरूको कपाल यसले दुखाएको छ। "दुइपत्रे चारपैसे पुस्तक लेख्नेहरू" भनेर संशोधकहरूलाई बदनाम गर्ने बाटोलाई अभिलेख-संग्रहले बेकार बनाइदिएको छ ।

एउटाले किनी ल्याएको बोकालाई ठग्न तंसेका तीनवटा धूर्तले बाटामा एक एक कोशको फरक पारी बसेर "किन ल्याएकौ यो कुकुरलाई' भन्ने कुरा बोकाको धनीलाई सुनाई उसलाई भ्रममा पारी उसबाट सो बोकालाई छुटाई आफूले सो बोका बाँडी खाएको कथा पञ्चतन्त्रमा पढिएको र त्यस्तै कुरा आफूले पनि भोग्नुपरेकोले यत्ति भन्नुपरेको हो ।

मैले राम्रोसँग हेर्न नसकेका अभिलेखहरूलाई खोजी तिनको उतार ल्याई पाठ पढी तिनलाई प्रकाश गर्न लागेका नाती नयनाथ पौडेलले—

यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा
मनुष्यसंख्यामतिवर्तितुं वा ।
निरुत्सुकानामभियोगभाजां
समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः ॥

–भारवि

[यश कमाउन होस्, अथवा सुख पाउन होस्, अथवा असाधारण काम गर्न होस्, चौचौ नपर्ने र काम गरीरहने मनुष्यकहाँ सिद्धि चौचौ परेर झैं आफैं आउँछ।]

यो कुरा बुझून् भन्ने मेरो इच्छा छ।

वि. सं. २०१८ माघसंक्रान्ति
महाबौद्ध काठमाडौं
नेपाल

नयराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

भक्तपुरका मल्ल राजाहरूमा भूपतीन्द्र मल्ल प्रसिद्ध छन् । ५५ झ्याल भएको दरबार भैरवमन्दिर आदि भूपतीन्द्र मल्लका कृतिहरू उनका स्मारकका रूपमा अझै पनि भक्तपुरमा रहेका पाइन्छन् । भक्तपुरमा भूपतीन्द्र मल्लका अभिलेखहरू पनि ठाउँ ठाउँमा पाइन्छन् । यस कारण उनको प्रसिद्धि हुन गएको हो ।

अहिले हामीलाई थाहा भएअनुसार भूपतीन्द्र मल्लका तीनवटा अभिलेखहरू प्रकाशित भइसकेका छन् । ती यी हुन्—

ने. सं.	ठाउँ	छपाउने
८२५	भ. पु. मूलचोकको ठूलो घण्टाको	लक्ष्मण सत्याल+अक्रर कुइंकेल
८२६	भ. पु. मूलचोक	लक्ष्मण + अक्रूर
८३२	भ. पु. मूलचोक	लक्ष्मण + अक्रूर

याबाहेक भूपतीन्द्र मल्लका अरू प्रशस्त शिलापत्रहरू अप्रकाशितको रूपमा रहेका छन् । अभिलेख-संग्रहको यस चौथो भागमा भूपतीन्द्र मल्लका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेखलाई पारेको छु ।

अभिलेख-संग्रहको योभन्दा अघिका भागहरूमा उल्लिखित नियमअनुसार नै यस भागको पनि संपादन गरिएको छ । ती नियमको उल्लेख अघिका भागहरूमा परिसकेकाले यहाँ फेरि दोहन्याउनु आवश्यक देखिदैन ।

यी अभिलेखको उतार लिने पाठ रुजु गर्ने काममा संशोधन-मण्डलका कार्यकर्ता भोलानाथ पौडेल धनवज्र बज्राचार्य गौतमवज्र वज्राचार्य महेशराज पन्तबाट सहायता पाएको छु । विशेष गरी श्रीपिताज्यू भोलानाथ पौडेल र धनवज्र वज्राचार्यले मलाई सहायता गर्नुभएको छ ।

ठाउँ ठाउँमा संवत्को अङ्कमा सन्देह पर्दा त्यसको गणना गर्ने काम संशोधनमण्डलका कार्यकर्ता रामजी तेवारी देवीप्रसाद भण्डारी भोलानाथ पौडेल शङ्करमान राजवंशीले गर्नु भएको छ ।

यस काममा सहायता गर्ने सबैमा यथायोग्य कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु मैले आफ्नो कर्तव्य संझेको छु ।

नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

राजदरबारअगाडिको धाराको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारअगाडि रणजित् मल्लको घण्टासंगै पश्चिमाभिमुख एक ढुङ्गे धारो छ । सो धाराको दुवैतिर १।१ पंक्ति गरी यो अभिलेख कुँदिएको छ । दुवैतिरको अभिलेख भएको भाग २३।२३ अंगुल लम्बा छ । यसको चौडाइ १ अंगुल जति छ । यहाँ संवत् ८११ छ ।

१. ॐ सम्वत् ८११ वैशाषकृष्ण द्वादशी रेवतीनक्षत्र सौभाग्ययोग वृहस्पतिवार थ्वकुन्हु श्रीश्री-०

(अर्कोपट्टि)

भूपतीन्द्रमल्लदेवसन, थ्व इति मङ्गल ह्वपाया सेनकाव कोत्खालोहोया तया दिन जुरो ॥

—०—

नासमुनाटोलको अभिलेख

भक्तपुर नासमुनाटोलमा दक्षिणाभिमुख नासःदेवल (नृत्यनाथको मन्दिर) छ । त्यसको सामुन्ने एउटा ढुङ्गे पानस छ । सो पानसको बीच भागमा वरिपरि १ पंक्तिमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यो अभिलेख कुँदिएको भाग २३ अंगुल लम्बा र ½ अंगुल जति चौडा छ । यहाँ संवत् ८१७ छ ।

ॐ स्वस्ति श्री ३ नाटेश्वरस्तं श्री २ जयभूपतीन्द्रमल्लदेवसन श्री ३ महालक्ष्मीमाहात्म्य कोलासुरवधोपाख्यान प्याखनया घाघलसिद्धि कुन्हु दुंता ॥सं. ८१७ फा शु ३॥

—०—

राजदरबारका हनूमान्को पादपीठको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारको मालतीचोकको मूल ढोकाको दाहिनेपट्टि दक्षिणाभिमुख हनूमान्को मूर्ति छ । त्यसको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । बीच भागमा श्लोक, त्यसको दायाँ बायाँ एक एक पंक्तिमा गद्यवाक्य कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात २१ अंगुल लम्बा र डेढ अंगुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८१८ छ ।

१. ॐ पारावारविलंघनो दशमुखस्यानन्दविध्वंसनो, लंकादेशविदाहको रघुपतेराज्ञाकरः सर्व्वदा ।

२. शी(सी)ताहर्षप्रदायको ह्यु पवने संत्रासनो रक्षसां, पायाद्भूपपुरन्दरं रघुकुलोद्भूतं हनूमानयं ॥

३. ॐ स्वस्ति ॥ श्री २ जयभूपतीन्द्रमल्लदेवसन, थ्व हनूमानमूर्त्ति दयका जुरों ॥ सम्बत् ८१८ फाल्गुण शुदि ६ ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

राजदरबारका नृसिंहको पादपीठको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारको मालतीचोकको मूल ढोकाको बायाँपट्टि दक्षिणाभिमुख नृसिंहको मूर्त्ति छ। त्यसको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। बीच भागमा श्लोक, त्यसको दायाँ बायाँ एक एक पंक्तिमा गद्यवाक्य कुँदिएको छ। अभिलेख भएको भाग २ हात लम्बा र १$\frac{3}{8}$ अंगुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८१८ छ।

१. ॐ स्फुरल्लपनभीषणो दितिजयूथसंत्रासनो हिरण्यकसिपुं रुषा हृदि विदारणैकोत्सुकः।

२. शटाविकटमूर्त्तिमान्सकललोकरक्षापरो युगानुदहनोपमो जयति नारसिंहो हरिः ॥

३. ॐ स्वस्ति ॥ श्री २ जयभूपतीन्द्रमल्लदेवसन, थ्व नरसिंहमूर्त्ति दयका जुरो ॥ सम्वत् ८१८ फाल्गुण शुदि ६ ॥

मालतीचोकको अभिलेख

भक्तपुर मालतीचोकको उत्तराभिमुख भित्तामा टाँसिइराखेका दुइटा शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। माथिल्लो शिलापत्रको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात २$\frac{1}{2}$ अंगुल लम्बा र २१ अङ्गुल चौडा छ। तल्लो शिलापत्रको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ४$\frac{1}{2}$ अंगुल लम्बा र २० अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८१८ छ+।

१. ॐ स्वस्ति ॥ ॐ अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपरार्द्धे श्वेतवराहकल्पे, वैवस्व-

२. तमनोरष्टाविंशतितमस्य चतुर्युगस्य कलेः प्रथमपादे जम्बुद्वीपे, भर-

३. तखण्डे भारतवर्षे, आर्यावर्तदेशे हिमवद्दक्षिणपादे, नेपालमण्डले, श्रीश्रीश्रीपशु-

४. पतिसन्निधाने, वासुकीक्षेत्रे वाग्मत्याः पूर्व्वकूले, श्रीभक्तपट्टने, राजधान्यां, इहैव पुण्यभू-

५. मौ ॥ याते नैपालिकेब्दे नगशशिवसुभिः फाल्गुने शुक्लपक्षे, दुर्गादिव्यास्तिथौ भे मृगशिरसि बुधे

६. वासरेऽप्यैन्द्रयोगे। प्रासादं प्राकरोद्वै विविधसुरतनुं स्थाप्य तोयप्रनालीं, कृत्वा श्री-भूपतीन्द्रो निजकुल-

७. जननीप्रीतये यज्ञसांगं ॥ । एवं विशिष्टतरे ॥ फाल्गुणमासे, शुक्लपक्षे नवम्यां तिथौ, मृगशिरनक्षत्रे, सौभा-

८. ग्ययोगे, यथाकरणमुहूर्त्तके, बुधवासरे, कुंभराशिगते सवितरि, मिथुनराशिगते चन्द्रमसि ॥ एवं पुण्य-

---

+यसको उतार गर्ने काममा महानन्द पोखरेल र रामनाथ पौडेलले केही सहायता गरेका थिए।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

९. दिवसे ।। भूमण्डलाखण्डपरिमण्डितस्वर्गस्थानीभूतभक्तपट्टननगरस्वर्णकादशकलशतोरण-
गवाक्षा-

१०. लंकृतमनोरमप्रासादनिवासिनी कुलदेवी तदाराधनतत्पूजातच्चर्चातत्सेवातत्स्मरणाहरह-
श्चित्तभुजबल-

११. दलितरिपुगणमत्तवारणवाजिरत्नानेकसुखभोगभुक्तिकरगुरुजनदेवताभूदेवादिस्वर्णदानवि-
तरण-

१२. धर्म्मद्रवामृतप्रसरणशीलस्वर्ण्णप्रनालीरूपनेपालचक्रवर्त्ती राजाधिराजपरमभट्टारकसूर्यवं-
शावतंसमानव-

१३. गोत्रश्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेववर्माहं, श्री ३ स्वेष्टदेवताप्रीतिकामनया, अस्मिन्मालतीच-
तुष्कनामधेयप्रासादे

१४. स्वर्ण्णप्रनाल्यां स्थापितदेवतानां, द्वारि स्थापितनरसिंहहनूमदादीनां च पूजननिर्मित्त्यार्थं
एकादशरोपणिकं क्षे-

१५. त्रं निवेदितवान् ।। ।। अथ नेपालभाषा ।। रोव ह्नस ७ दोलखा तिला बु रोव पि ४
खापि बु, थ्वते बुया वलसानन हाने

१६. ।। नित्यपूजाया स्वानयातं फं ४ के, दाछियातान केग्वडयातं फं ४× के, दाछियातान्,
चेत सिंधरयातं, दंम ३६ ।। आक्षत-

१७. यात कुड ६ के, दाछियातान ।। धुनपु १ ह्निन, दाछियातान, दंम २०।। ह्निनपु ४
जजमका, दाछियातन अस्ता १ का ।। वो ६

१८. धरि वो न्हिन ।। दाछियातन फँ ६ बजि, धरियाता दं ५०।। फं ४×चेकन, दाछियातान
रस कुडत्यातिन ।। कु ३ चेकन हनू-

१९. मान नरसिंह बुय, फाल्गुनशुक्लनवमी कुन्हु बुय कु १ चेकनन, आषाढशुक्लनवमी कुन्हु
कु १ चेकनन बुय कार्त्ति

२०. कशुक्लनवमी कुन्हु कु १ चेकनन बुय, नरसिंह हनूमान थ्व सोघातन चेकनन बुय ।।
दाछियातान इतार मूल

२१. दं ४।। दाछियातान गुगुलमूल दं २०।। थ्वते नित्यपूजायाता ।। ।। बोसाधनदिन, फाल्गु-
नशुक्लनवमी कुन्हु यायया-

२२. तं ।।पूजानित्ययार्थे ।। सकतायाता दं ८।। पात ४ धरि दुदु ।। अस्ता १ घेल ।। अस्ता १
साखल ।। अस्ता १ कस्ति ।। ग्व १ न्यान

२३. धारा ।। फं १ सबुन ।। ङा म्वातयाता दं ३।। चतामाढेयाता फं १ के ।। दष्टि कर्ण्णपताका
पंचपताका अदुवालपेताया

२४. न दं ३।। ह्य १ दुगुयातं फं २० के ।। अस्ता २ चि ।। प्र १ चेकन ।। पूजायातं कु १ के ।।
बलिपात १ ।। सेलानेवत पु १ ।। ग्व १

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२५. गोलजा।। नेवतपु १६ ।। द्वं दु १६।। स्वानमाल ३ मूल दं १ भोयुवस्वानयातं दं १।। दं ५ [दक्षिणायातं ।। दुगुया ला छ

२६ लृ ग्व १ दुगुकरण थ्वते श्री २ राजस तयमाल ।। श्रीश्रीश्रीतलेजुस्के मतापूजा याय-माल ।। बुसाधन कुह्न ।। जु ५ पू-

२७. जायाता दं ३२ ग्व १५ ग्वय दं १८ दाम घेल कुड १× छोचून कुड २× प्र ३ मास मरच दं १ जिर दं १ पालु दं १ क-

२८. चवलि छुड़ाव छाय ।। छायानलि बछि श्रीश्रीराजस दुते माल ।। बछि गुठिजनयातं ।। थ्वते बुसाधन कुह्न

२९. याय ।। ।। मार्ग्गशिरपुनिस कुह्न यययातं पूजा नित्ययाथें ।। पंचामृतसुद्धा सकतानं दं १० ।। माल ३ स्वान-

३०. यातं दं १ ।। दक्षिणा दं २।। एलमाढेयातं कुड १ के ।। हामल चाकुयातं दं २ ।। थ्वते यायमाल ।। ।। पोसपुनि-

३१. स कुह्न ।। पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। कुड १ म्वातमाढे स्वतान, म्वातमाढे छाय ।। ।। हामर सं-

३२. क्रान्ति कुह्न ।।पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। घेल चाकु दं ३ या प्ल २ केया हामल जा छाय

३३. ।। ।।श्रीपंचमी कुह्न ।। पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। दं ३ या सोकोल छाय ।। ।। शिवरात्री कु-

३४. ह्न पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। माथल दुवा ग्व ३ दं ३ यान छाय ।। ।। फाल्गुनपुनिस कुह्न

३५. पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। प्ल १×केया चाकुमाढे ।। चाकु चेकन-यातं दं ५× चाकुमाढे

३६ छाय।। ।। प्रसाचवदश कुह्न ।। पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। म्वातयातं जव २ प्ल २ केया च-

३७. टामाढे छाय ।। ।। विस्क्यातसंक्रान्ति कुह्न ।। पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। पूज वियमा-

३८. ल ।। दं २ या खयल क्वाकति छाय ।। ।। रामनवमी कुह्न ।। पूजा पंचामृत स्व नमाल दक्षिणा उथें ।।

(अर्थो गत्र।पत्रमा)

३९ धवन स्वान, ताय लडु वा ग्व ३ दं ३ या छाय ।। दरवाजास हनूमान पूजा याय जु १ मतापूजायातं दं ३ ग्व १ लडु वामादेयातं दं २ माल १ सेयातं दं २ दं १ सिघरन बुय

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

४०. थ्वते यायमाल ।। ।। सुभ्यात कुह्न्, पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ प्ला
२ धरि चि चेकनयात द ३ या धरि मूर छाय ।। । कातिचवदस कुह्न् ॥
पूजा पंचामृत
४१. स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ ग्व ३ ग्वलखेज दं ३ यान छाय ।। ।। अक्षयतृतीया कुह्न् ॥
पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ दं ३ साखल दं १ या ला थ्वतेयान
साखल
४२. ति दयके, सलै, १ इतियाता, सलै १ नरसिंह, सलै १ हनूमान, थ्वते छाय ।। ॥
वैशाखशुक्लचतुर्द्दशी कुह्न् ॥ नरसिंह पूजायाय जु १ मतापूजा दं ३ या ग्व १ क्षिरामा-
४३. ढे दं ३ या छाय ।। दं १ दक्षिणा देवस्ता ॥ ॥ वैशाखपूनिस कुह्न् ॥ प्ल २
छुस्यास चुन, घेल चाकु पेतान दं ४ नवान छाय ॥ ॥ शिथि कुह्न् ॥ पूजा पंचामृत
स्वानमाल दक्षि-
४४. णा उथें ॥ पूज बियमाल ॥ प्ल २ छोया छोचतामाढे ॥ प्ल १ चेकं ॥ दं १ चि प्ल १
मास प्ल १ कलसुल, प्ल १ कलकल वल छाय ॥ ॥ दशहरा कुह्न् ॥ पूजा पंचामृत
स्वानमाल द-
४५. क्षिणा उथें ॥ दं ४ या दुदुमाढे छाय ॥ ॥ ज्येष्ठपूनिस कुह्न् ॥ पूजा पंचामृत
स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ प्ल १ मास, चि चेकन॥ क्वातल धरि स्वतान दं ३ या
बाला छुडाव
४६. छाय ॥ ॥ गाथामोग्लचवदश कुह्न् पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥
चापस्वान ॥ प्याक डा कालाव छाय ।। चि, चेकन सुद्धान दं ३॥ दलसि भाता
नेतान, दं
४७. १ थ्वते छाय ।। ।। श्रावणपुनिस कुह्न् ।। पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥
तुलि ताला क्वार्कति, व्याङ जानके सुद्धान दं ३४ थ्वते छाय ॥ ॥ युगादि कुह्न् ।। पूजा
४८. पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। स २ के छाय।। तुसेयातं दं २ खव्वु जायाता दं ४
थ्वते छाय ।। ॥ येलाचोथाक कुह्न् ॥ पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥
४९. स १ ला अगति छुय ॥ छुसा दं २॥ स २ बजि ॥ थ्वते छाय ।। ॥ एनलापुनिस कुह्न् ॥
पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ।। फाकनसन्धान दं ३॥ स १ ला छुय चि
५०. चेकन दं २॥ स २ कयगुल फोया, पारु जव २॥ थ्वते छाय ॥ ॥ आश्विनसुदिनवमी
कुह्न् ॥ पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ ह्म १ बाहास बुयाव यि-
५१. व ॥ पालुमा ।। नवान्नबजि स २॥ घेल साखल सकतानं दं ५॥ पातछिबलि ॥ स २ सबुन
डा स्वात, न्यान सकतान दं ४॥ थ्वते यायमाल ॥ ।। लक्ष्मी पू-
५२. जा कुह्न् ।। पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ल २ वा ।। स २ के ।। वा सलैछि १
ताय ॥ पतवास वासरं १।। पु ४ धुन ।। पु ४० इताल ।। दं २ चेकन ।। थ्व-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

५३. ते यायमाल ॥ ॥ सुखरात्रि कुह्न ॥ पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ पात
४ धरि ॥ ग्व ॥ ४ तवसि ॥ स्र २ वा ॥ स्र २ के॥ ताय पतवास धुनपु ४ ॥ इ-
५४. ताल पु ४० दं २ चेकन ॥ थ्वते छाय ॥ ॥ कार्त्तिकशुक्लषष्ठी जन्मदिन कुह्न,
पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ पात ४ दुदु दायाव पात १ दय-
५५. कं छाय ॥ ॥ कार्त्तिकशुक्लनवमी कुह्न ॥ पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें।
स्र १ के ॥ दुदु दं ४॥ घेल साखलं दं १॥ क्षीरजा छाय ॥ सकेमाडापुनि-
५६. स कुह्न ॥ पूजा पंचामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें ॥ स्र १ वा ॥ सके छ्थोरछि १ काचि॥
छ्थोरसके माडाव छाय ॥ थ्वते छाय ॥ ॥ बालाचबदश कुह्न ॥ पूजा पं-
५७. चामृत स्वानमाल दक्षिणा उथें॥ स्र १ ला ॥ धरि ॥ चि चेकन ,दं ४॥ पंलादयकं छाय ॥
॥ थ्वते नैवेद्ययाको, श्रीश्रीजुजुस देगुलिस निस्तरपुह्मं भरियातं
५८. बिय ॥ ॥ फं २२४ के दंश दंश नायक ह्मं पूजावारि आचाध्ययातं बियमाल॥ ॥
थ्व जिलस्वानचूक उभयदर्शन चोताक बसि वाथुन सुद्धां दंश नेपोल वा-
५९. लाव सोयाव ह्लोनेमाल ॥ फं ३४ के नायक आवार छह्मायाता बियमाल ॥ फं २ के
कल्मिनायक छह्मायातं बियमाल ॥ फं २ के लोह्रोकल्मिनायक छह्मया -
६०. तं बियमाल ॥ थ्वते गुठिजनं बियमाल ॥ ॥ थ्वते चोस्यं तको अछिद्रन गुठिजनन
निस्तरपेमाल, मनिस्तरपलसा पंचमहापातक लाक जुरो, यातसा उ-
६१. त्तरा उत्तर धर्म्म लाक ॥ ॥ मालतीचतुरस्र (स्रं) वा, उभयं दर्शनं विदुः । भूयो
नवीनं भवनं, भूपतीन्द्रेण निर्म्मितं ॥ भैरवं शिखया युक्तं, हरिशङ्कररू-
६२. पिणं । लक्ष्मीनारायणं राज्ञा, प्रणाल्योपरि निर्म्मितं । नृसिंहं हनुमन्तं च, नागं गरुड-
मूर्द्धतः । द्वारि नारायणं स्थाप्य, बैकुण्ठं निर्म्मितं गृहम् ॥ प्रासाद-
६३ रक्षणार्थाय, देवतायजनाय च । क्षेत्रं निवेदितं भक्त्या भूपतीन्द्रनृपेण हि ॥ विहितप्रति-
पादनाच्छुभं प्रतिषिद्ध[स्य] कृतात्तु पातकं, परकीयय-
६४. शो हि विधेयमवनं मनुजेशभाविना ॥ स्वदत्तां परदत्ताम्वा, यो हरेत वसुन्धरां । कल्प-
कोटिसहस्राणि, नरके जायते कृमिः ॥ नेपालसंवत् ८-
६५. १८ कलिगत ४७९९ श्रीविक्रम १७९९÷ (१७५५) श्रीशक १६२० फाल्गुणमासे शुक्लपक्षे
नवम्यां तिथौ, मृगशिरनक्षत्रे, विस्कम्भयोगे, यथाकरणमुहूर्त-
६६. के, बुधवासरे, कुंभराशिगते सवितरि, मिथुनराशिगते चन्द्रमसि ॥ थ्व कुह्न दिनन तया
जुरो ॥ श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेव ॥ श्रीश्रीजयउग्रमल्ल-
६७. देव ॥ ॥ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥ ॥

÷यहाँ १७५५ हुनुपर्नेमा भ्रमवश १७९९ कुँदिएको छ। यहाँका तिथिमिति आदिको गणना विषयको चर्चा पछि गरिनेछ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मूलचोकको घण्टाको अभिलेख

भक्तपुर मूलचोकको उत्तरभागमा एक ठूलो घण्टा छ । त्यही घण्टा अडाउन राखिएका दुइ खम्बामध्ये पश्चिमपट्टिको खम्बाको दक्षिणपाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अंगुल लम्बा र ३½ अंगुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८२५ छ ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ सम्वत् ८२५ ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे द्वितीयायां तिथौ मृगशिरनक्षत्रे धृतियोगे यथाकरणमुहूर्त्त के आ-

२. दित्यवासरे बृषराशिगते सवितरि मिथुनराशिगते चन्द्रमसि ॥ थ्व कुह्नु, श्रीश्रीश्रा-स्वेष्टदेवताप्रीतिन श्रीश्रीजय-

३. भूपतीन्द्रमल्लदेव महाराजाधिराज प्रभु थाकुलसन महाकस्त याङ थ्व घण्टासहितन खम्भ दयकाव

४. थ्वगुलि दिनस वर्षप्रति थापूजा यायमालकं दुंता जुरो ॥ देव्यै निवेदिता घण्टा भूपतीन्द्रेण भूभृता ।

५. देवी ददातु साम्राज्यं, परितुष्टा हरप्रिया ॥ ॥ श्रीश्रीत्रैलोक्यजननी सदा सुप्रसन्ना ऽस्तु ॥ शुभं ॥

....

नासमुनाटोलको घण्टाको अभिलेख

भक्तपुर नासमुनाटोलमा पश्चिमाभिमुख एक नृत्यनाथको मन्दिर छ । त्यो मन्दिरअगाडि एक सानो घण्टा छ । त्यसै घण्टामा वरिपरि एक पङ्क्तिमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ८ अङ्गुल लम्बा र आधा अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८२७ छ ।

श्री ३ नृत्यनाथाय नमः ॥ ग्र ॥ ॐ स्वस्ति ॥ श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेव महाराजाधिराजसन गौरीविवाह प्याखन जँलस हुयकायातया दामन दुंता जुलो ॥ सम्वत् ८२७ माघसुदि ८॥ कु १७ प्र १ अस्ता ३ तो २ गेङ ॥ शुभं ॥

......

उग्रचण्डाको पादपीठको अभिलेख

भक्तपुर "श्रीपद्महाइस्कूल" को ढोकाको दाँयापट्टि उग्रचण्डादेवीको मूर्त्ति छ । तिनै देवीको पादपीठमा १ पङ्क्तिमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १७ अङ्गुल लम्बा र १ अङ्गुल जति चौडा छ । यहाँ संवत् ८२७ छ ।

ॐ श्री ३ उग्रचण्डादेवीस मूर्त्ति श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेवसन दयकाव प्रतिष्ठा याङा जुलो ॥ सम्वत् ८२७ वैशाख शुक्ल अक्षयतृतीया तिथि, रोहिणी नक्षत्र, अतिगण्ड योग, मेष सूर्य्य, वृष चन्द्र, बुधवार थ्व कुह्नु दिन ॥ शिवमस्तु सर्व्वदा ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भैरवका पादपीठको अभिलेख

भक्तपुर "श्रीपद्महाइस्कूल" को ढोकाको वायाँपट्टि भैरवको मूर्त्ति छ। तिनै भैरवको पादपीठमा १ पंक्तिमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १६½ अंगुल लम्बा र १ अङ्गुल जति चौडा छ। यहाँ संवत् ८२७ छ।

ॐ स्वस्ति ॥ श्री ३ भैरवमूर्त्ति, श्रीश्रीजयभूपतान्द्रमल्लदेवसन, दयकाव प्रतिष्ठा याङा जुलो ॥ सम्वत् ८२७ वैशाख शुक्ल, अक्षयतृतीयातिथि, रोहिणीनक्षत्र; अतिगण्डयोग, मेष सूर्य्यं, बुधबार, वृष चन्द्र, थ्व कुह्न दिन ॥ शुभमस्तु सर्व्वदा श्रीरस्तु ॥

—o—

डोलेश्वरको अभिलेख

भक्तपुर शहरदेखि एक कोश जति पर आग्नेयपट्टि एउटा डाँडाको काखमा 'डोलेश्वर' महादेवको मन्दिर छ। त्यसै मन्दिरको भित्तामा दक्षिणाभिमुख भई यो अभिलेख रहेको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अङ्गुल लम्बा र १४ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८२८ छ+।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्री ३ महेश्वराय नमः ॥ ॐ अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपरार्द्धे, श्वेतवराहक-
२. ल्पे, वैवस्वतमनोरष्टाविंशतितमस्य चतुयु गस्य कलेः प्रथमपादे भारतवर्षे
३. आर्य्यावर्त्तदेशे भरतखण्डे जाम्बूद्वीपे हिमवद्दक्षिणपादे नेपालदेशे, श्रीश्रीश्री-
४. पशुपतिसंनिधाने, वासुकीक्षेत्रे वाग्मत्याः पूर्व्वकूले, श्रीभक्तपट्टने, इहैव पुण्यभू-
५. मौ ॥ एवं विशिष्टदिने ॥ माघमासे, कृष्णपक्षे, नवमीपरदशम्यां तिथौ,ज्येष्ठनक्षत्रे, ह-
६. र्षणयोगे, यथाकरणमुहूर्त्ते बुधवासरे, कुम्भराशिगते सवितरि विच्छराशिग-
७. ते चन्द्रमसि ॥ श्रीश्रीश्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुहश्रीमन्मा-
८. नेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसादितरघुवंशावतारदेदीप्यमानमानोन्नतानवत-
९. रवितन्यमानसंतानजनितयशःशशधरधवलीकृतधरामण्डलप्रचण्डमार्त्त-
१०. ण्डप्रतापदूरीकृतरिपुतिमिर नेपालमहीमण्डलाखण्डल श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रम-
११. ल्लमहाराजाधिराजसन, श्रीश्रीश्रीदोलेश्वरमहादेवस, देवल जिर्ण्णोद्धार याङाव.
१२. सुवर्ण्णकलश छाया जुलो ॥ पुनघटि, चपाल, इति, ह्लोङाव, माघकृष्णया अष्टमी-
१३. कुह्न प्रतिष्ठा याङा दिन, थ्व वस्तु, दवल, चपाल, इति, कलौकालस, सेङाव वानिव
१४. श्रीश्रीटीकाधारी राजान, सेह्लायासे विज्यायमाल ॥ ॥ ततःस्तोत्रं ॥ पुरारे स्मरारे
१५. महादेव शम्भो, विभो पन्नगाधीशहाराभिरामः। शिवाकान्त दोलेश चन्द्रार्द्ध मौले, प्र-

---

+ यो अभिलेख सीताराम पौडेलले मलाई देखाइदिएका हुन्। यसको उतार लिने काममा सनातन पोखरेल र सामनाथ पौडेलले केही सहायता गरेका थिए।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१६. भो पाहि दीनं नृपं भूपतीन्द्रं ॥ उपेन्द्रादिदेवैः सदासेव्यमानस्त्वमेवासि दीनैकबन्धा
१७. महेशः । महीचन्द्रकीलालवाय्वादिमूर्त्ते, प्रभो पाहि दीनं नृपं भूपतीन्द्रं ॥ चिरं किन्न-
१८. रैः सादरं गीयमानं मुदा सिद्धगन्धर्ववृन्दैकवन्द्यः। लसन्नागचर्मावृताङ्गो गिरी-
१९. शः प्रभो पाहि दीनं नृपं भूपतीन्द्रं ॥ स्फुरद्भालनेत्रो जटाजूटमौले सदा कालकूटो-
२०. [लुप्त]न्नीलकण्ठः । परां जाह्नवीं मौलिना संदधानः प्रभो पाहि दीनं नृपं भूपतीन्द्रं ॥ इ-
२१. मं स्तोत्रं पठेन्नित्यं श्रीदोलेश्वरसन्निधौ । प्राप्नुयाद्विपुलां सिद्धिमन्ते शिवपुरं व्र-
२२. जेत् ॥ इति श्रीदोलेश्वरमहादेवस्य स्तोत्रं संपूर्णं ॥ ॥ ख्याते नेपाल शाकेगजभु-
२३. जभुजगैः संमिते माघकृष्णे ज्येष्ठानक्षत्रयुक्ते शशिसुतदिवसे कुम्भगे च-
२४. ण्डभानौ ॥ कृत्वा दोलेशशम्भोः पुनरपि मुदितो भूपतीन्द्रो नवम्याम्, शालां विश्रा
२५. न्तिशालां झटिति समकरोद् प्रासादजीर्णोद्धृतिम् । कलिगताब्दः ४८०८ शाका
२६. ब्द १६२९ विक्रमाब्द १७६४ नेपाल संवत् ८२८ माघवदि ९॥ शुभमस्तु

हनूमान्‌घाटको अभिलेख

भक्तपुर हनूमान्‌घाट ओह्लने बाटामा एउटा ज्यादै ठूलो शिवलिङ्ग छ । त्यसको पश्चिमपट्टि सानो साढेसहितको एक ढुङ्गे खम्बा छ । त्यसै खम्बाको पश्चिम पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग ९ अंगुल लम्बा र ८ अंगुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८३२ छ + ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीश्रीजयभूपती-
२. न्द्रमल्लदेवसन, थ्व पचाय-
३. न महादेव स्थापना याङा
४. ॥ सम्वत् ८३२ माघ शुक्ल
५. श्रीपंचमी, रेवतीनक्षत्र
६. शुभयोग, वृहस्पतिवार
७. थ्व कुह्नु जुलो ॥ शुभमस्तु ॥

—०—

+ यसको उतार लिने काममा भाइ सामनाथ पौडेलले केही सहायता गरेका थिए ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वत्सलादेवीको घण्टाको अभिलेख

भक्तपुर दरवारअगाडि वत्सलादेवीको एक मन्दिर छ। त्यस मन्दिरअगाडि एउटा घण्टा छ। त्यही घण्टामा एक पंक्तिमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १२ अंगुल लम्बा र ½ अंगुल जति चौडा छ। यहाँ संवत् ८४१ छ।

ॐ स्वस्ति॥ संवत् ८२० माग्ग (र्ग)शिरशुक्लद्वितीया कुह्नु श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्ल-दवसन श्रीश्रीश्रीवत्सलादेवीस्त कोट्याहुति यज्ञन दुंता ह्लपायागुलि सेङाव ह्नं थाङाव कलशाच्चन याङाव थ्व घण्टा दुंता॥ सं. ८४१० फाल्गुनवदि ६ शुभं॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—
संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

वि. सं. २०१८ माघ-संक्रान्ति

मूल्य- मो. रु. १५०

मुद्रक—सु० ऋद्धिबहादुर मल्ल,
जोरगणेश प्रेस,
नेपाल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[पाँचौं भाग]

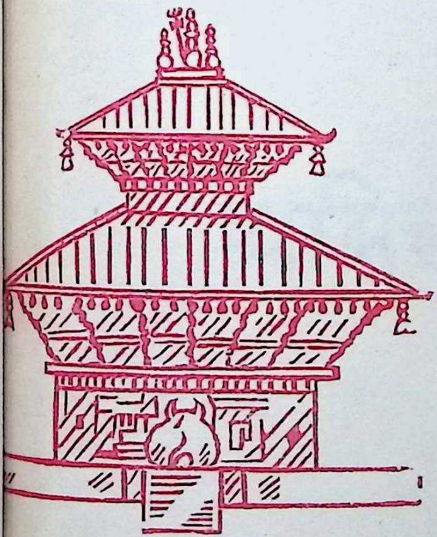

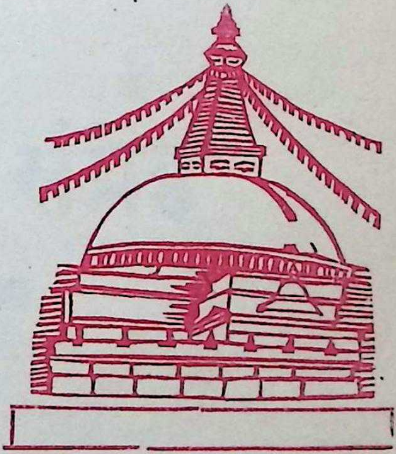

सम्पादक –

रामजी तेवारी — धनवज्र् वज्राचार्य
देवीप्रसाद भण्डारी — गौतमवज्र् वज्राचार्य
भोलानाथ पौडेल — महेशराज पन्त
शङ्करमान राजवंशी — नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

—बापूदेव शास्त्री

[बेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।]

अभिलेख संग्रह

पाँचौं भाग

सम्पादक-

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषय-सूची

	पृष्ठ
सयको लाठी एकको बोझ	१-३
वक्तव्य	४-५
पशुपति छत्रचण्डेश्वरको अभिलेख	६
पाटन बाहलुखाको ”	७
पाटन चपटोलको ”	८
भक्तपुर कुह्मालेटोलको ”	९-१०
पाटन मच्छिन्द्रबहाल बाहिरको अभिलेख	१०
नाला लगनटोल भगवती मन्दिरको अभिलेख	११
पाटन मङ्गलबजारको अभिलेख	११-१२
हनूमानढोकाको अभिलेख	१२
बलम्बु पासिख्यको अभिलेख	१३-१४
म्यूजियममा रहेको अभिलेख	१४
बलम्बु विहारभित्रको अभिलेख	१५
ज्ञानेश्वरको अभिलेख	१५-१७

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

शयको लाठी एकको बोझ

अपि यत्सुकरं कर्म तदप्येकेन दुष्करम्

—मनु

[सजिलै काम पनि एकलै गर्न गाह्रो हुन्छ]

अभिलेख—संग्रहका १, २, ३, ४ भाग वि. सं २०१८ मा प्रकाशित भए। आज वि. सं. २०१९ वैशाख १ गते अभिलेख-संग्रहको यो पाँचौं भाग प्रकाश हुन लागिरहेछ।

यसमा ८ जनाले मिली काम गरेका छन्। अहिले प्रकाश हुन लागेको यस पाँचौं भागमा ८ वटा अप्रकाशित र ४ वटा श्रीग्यालिन्जरद्वारा तसबीर छापिएका लिच्छवि-कालका अभिलेख परेका छन्। यी अभिलेख यहाँ छन् भन्ने कुरा मलाई राम्रो थाहा थिएन। परन्तु यस्तो काम होओस् भन्ने कुरा मेरो मनमा २५ वर्षभन्दा बढ़तादेखि खेलिरहेको छ। यस कारण माथि दिइएको शीर्षकको अर्थ मैले राम्रोसँग बुझेको हुँ र त्यसैअनुसार काम पनि गरेको हुँ। यसरी मिली काम गर्दा मानिसहरूको विभिन्न स्वभाव र स्वार्थ हुने हुनाले बाधा पनि बराबर आइपर्दोरहेछ। यसको अनुभव पनि इतिहास-संशोधनबाट मैले पाएको छु।

यस्तो काम गरेर विशेष पैसा नआउने हुनाले पैसाको दृष्टिबाट यस्तो काम चलाउन सकिंदैन। यसै कारण

परस्परविरोधिन्योरेकसंश्रयदुर्लभम् ।
संगतं श्रीसरस्वत्योर्भूयादुद्भूतये सताम् ॥

—कालिदास

[परस्पर विरोध भई एकै ठाउँमा पाउन दुर्लभ भएका लक्ष्मी र सरस्वतीको मेल सज्जनहरूको उन्नतिको खातिर होओस्[१]।]

भनी कविहरूले बोलेका हुन्।

विद्या पढ्दा मनमा आनन्द आउँछ तथा लोकको कल्याण हुन्छ भन्ने भावना नजमेसम्म डटेर विद्या पढ्न सकिंदैन। विद्या पढेर दुनियाँमा मान तथा केही धन पनि पाइन्छ, सोही मान तथा धनको मात्र आशाले विद्या पढ्नेहरू यस किसिमको काममा अहिले लाग्नु संभव छैन। यस कारण यस काममा लागेकाहरूले आफ्नो लक्ष्यलाई स्पष्ट राख्नुपर्छ। लक्ष्यमा स्पष्ट छ भने बाटो सफासँग देखिन्छ।

१. यो अनुवाद फील्डमार्शल श्रीकेसरशमशेरको विक्रमोर्वशीबाट लिइएको हो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रश्न—अनन्त बाटा बढुवा छ एक यो
विचारमा रुङ्मगिदा जनम् गयो।
छँदै छ शङ्का अब कृत्य हो कुन
तँलाइ मालुम् छ कि यो कुरा मन ॥५०॥

उत्तर—उद्देश्य आफ्नो छ भने सुनिश्चित
अनन्त बाटाबिच एक निश्चित।
शाइन्छ बाटो त यहाँ दनादन
इच्छानुसारै बुझ कृत्यबन्धन ॥५०॥

(बुद्धिविनोद–प्रश्नोत्तरीबाट। प्रश्न कवि शिरोमणि लेखनाथज्यूको र उत्तर मेरो हो)

अहिलेसम्म प्रकाश भएका अभिलेख-संग्रहहरू काँचा मालका रूपमा आएका छन्। बोटबाट टिपी थुप्र्याइएका कपासको डुङ्गुरलाई केलाई तिनबाट धागो काती तिनबाट कपडा बुनी तयार पारेपछि मात्र जसरी कपासको उपयोग साधारण दुनियाँले बुझ्दछ त्यसै गरी यी अभिलेखहरूको पदार्थ गरी ऐतिहासिक व्याख्या र त्यसबाट इतिहास निकालेपछि मात्र साधारण लोकको दृष्टिमा यो सङ्ग्रह उपयोगी हुन सक्नेछ। यो कामका लागि धेरै परिश्रम तथा योग्यताको आवश्यकता छ।

लिच्छविकालका अङ्कमै अहिलेसम्म दोधार मेटिएको छैन। सो दोधार हटाउने उद्योग इतिहास-संशोधनले भरखर गर्न आँटेको छ।

लिच्छविकालका संवत्मा उठेको झमेलालाई प्रामाणिक ढङ्गले परीक्षा गरी निर्णय गर्ने काम अहिलेसम्म हुन सकेको छैन। सो कामका लागि त्यस वेलाको पञ्चाङ्गको विषयमा राम्रो ज्ञान हुनु आवश्यक छ। आजभोलि चलेको गणनाअनुसार पौषमा अधिमास केही गरे पनि आउन सक्दैन। परन्तु लिच्छविकालका अभिलेखहरूमा आषाढमा र पौषमा मात्र अधिमास देखिन्छन्। यस विषयमा पञ्चाङ्ग-संशोधकहरूले परिश्रम गरी उस वेलाको पञ्चाङ्ग तयार गर्नुपरेको छ। यस काममा परिश्रम तथा अध्ययन प्रशस्त पर्छ।

लिच्छविकालको अभिलेखका पाञ्चलिक, द्रङ्ग, तल, इत्यादि प्रशस्त पारिभाषिक शब्दको अर्थ गर्नुपरेको छ। यसका लागि संस्कृतका प्राचीन ग्रन्थहरूको गहिरो अध्ययन हुनुपर्छ। पाणिनि तथा कौटल्यहरूको कुरा सुन्नु यसै कारण परेको हो। यस कामले परिश्रम तथा अध्ययन धेरै खोज्छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वि. सं. २०१८ मा अभिलेख-सङ्ग्रहका हाम्रा सम्पादकहरूले देखाएको उत्साह र जाँगर स्थिर भईरह्यो भने माथिका काम विस्तारै हुँदै जानेछन् ।

जो ढूँढा सो पाइयाँ गहिरे पानी पैठि ।
वे बपुरी क्या पाइयाँ रहीं किनारे बैठि ॥

—कबीरदास

[गहिरो पानीमा डुबेर जसले खोज्छ, उसैले] पाउँछ । किनारामा बसेका बबुरा-हरूले के पाउँछन्]

२०१६ वैशाख-संक्रान्ति
महाबौद्ध काठमाडौं
नेपाल.

नयराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

इतिहास भनेको कल्पना गरेर लेखिने कुरा होइन। इतिहास लेख्न तत् तत् कालका प्रमाणको आवश्यकता हुन्छ। नेपालको शुद्ध र सम्पूर्ण इतिहास तयार पार्न पहिले प्रमाणहरूको अन्वेषण, अध्ययन र प्रकाशन गर्दै जानु आवश्यक छ।

लिच्छविकालभन्दा अगाडिको नेपालको इतिहासको प्रमाण ता पाइएकै छैन भने पनि हुन्छ। यस कारण त्यस बेलाको इतिहास तयार पार्न प्रशस्त परिश्रमपूर्वकको अन्वेषण र अध्ययन गर्न बाँकी छ।

लिच्छविकालका केही अभिलेखहरू पाइएका छन्। त्यसैको आधारमा लिच्छविकालको इतिहास तयार पार्नु परेको छ। ती पाइएका अभिलेखबाट ठीक ठीक कुरा बुझ्न पनि प्रशस्त अध्ययन गर्नु परेको छ।

लिच्छविपछिको डेढ दुइ शय वर्षको इतिहासको त अत्तोपत्तोसम्म पाइएको छैन।

यसपछिको पुरानो मल्लकालको इतिहास पनि अत्यन्त धमिलो छ। पछिल्लो मल्लकालको इतिहास केही पाइएको छ तापनि त्यो पनि सन्तोषपूर्ण छैन।

यसै गरी पूर्वका दोलखा, मकवानपुर, चौदण्डी, विजयपुर राज्यको र पश्चिमका बाईसी, चौबीसी राज्यको विषयमा प्रायः अन्धकार छ।

यसरी हाम्रो देशका इतिहासमा जताततै अपूर्णता छ। यसलाई पूरा पार्न निरन्तर अन्वेषण गर्ने, अध्ययन गर्ने र प्रकाशन गर्दै जाने परम्परा बसाल्नुपर्छ। यही काम गर्ने उद्देश्यले हामीहरू वर्षौंदेखि यस काममा लागिरहेका छौं। यसै प्रसङ्गमा 'संशोधन-मण्डल' को स्थापना भएको हो।

इतिहास तयार पार्ने कामका लागि तत् तत् कालका अभिलेखहरू अत्यन्त सहायक हुन्छन्। परन्तु लिच्छविकालदेखिका ती अभिलेखहरू प्रायः यता-उता कुनाकाप्चामा मिल्किरहेका, कति त ज्यादै असुरक्षित अवस्थामा छरिएर रहेका छन्। यसो गर्‍यौं, उसो गर्‍यौं भनी व्यर्थको प्रचार मात्र गर्नुसट्टा ती अभिलेखहरूको सुरक्षा गरी श्रमिलाई राख्नु नितान्त आवश्यक छ। तर यो कुरा हाम्रो शक्ति तथा अधिकारदेखि बाहिरको हुनाले आफूले जो सकेको अभिलेखहरूको प्रकाशन गर्दै जाने विचार हामीले गरेका छौं।

वि. सं. २०१८ मा पहिलो वर्षमा जम्मा ४ भाग अभिलेखसंग्रह प्रकाशित भए। तिनमा पहिलो भागमा लिच्छविकालका १२ वटा, दोस्रो भागमा लिच्छविकालपछिका १२ वटा, तेस्रो भागमा कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्लका १२ वटा, चौथो भागमा भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख परेका छन्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अब दोस्रो वर्षमा पनि चार भाग अभिलेख-संग्रह निकाल्ने हाम्रो विचार छ। पहिलो वर्षको आरम्भमा जस्तै यस वर्षको आरम्भमा पनि लिच्छविकालका अभिलेख प्रकाशित गर्नु राम्रो लागेकोले सोहीअनुसार यो भाग तयार गरिएको छ।

धेरै पुराना हुनाले र सुरक्षा गर्ने प्रबन्ध पनि केही नहुनाले लिच्छविकालका अभिलेख प्रायः फुटेका खिइएका अवस्थामा पाइन्छन्। अहिले हामीले पाएका लिच्छविकालका अप्रकाशित अभिलेखमा ३।४ वटा त ५।७ अक्षरमात्र बाँकी रहेका छन्। तिनबाट पनि कुनै न कुनै प्रकारले लिच्छविकालका अलिकता कुराको संकेत पाइन्छ तापनि तिनलाई यस भागमा राखेका छैनौं।[1] अहिले यस भागमा मूलको रूपमा ८ वटा अप्रकाशित अभिलेख र परिशिष्टका रूपमा ४ वटा अभिलेख राखेका छौं। परिशिष्टमा दिइएका ती ४ वटा अभिलेखको चित्र र तिनको परिचय टामस. ओ. ब्यालिन्जरले छपाउनुभएको छ। परन्तु ब्यालिञ्जरले तिनको पाठ पढ्न सक्नुभएको छैन। परिचय दिंदा संवत् आदिको उल्लेख गर्नुभएकामा पनि आनको तान फरक पर्न गएको छ। यस कारण ब्यालिन्जरले चित्र छपाएका ती अभिलेखका पनि पाठ पढेर छपाउनु आवश्यक सम्झेकाले यहाँ परिशिष्टका रूपमा तिनलाई राखेका हौं।

२०१९ वैशाख संक्रान्ति
महाबौद्ध, काठमाडौं
नेपाल

—सम्पादकहरू

---

१. यसको उल्लेख तत् तत् ठाउँमा टिप्पणीमा गरिएको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पशुपति छत्रचण्डेश्वरको अभिलेख

श्रीपशुपतिनाथको मन्दिरसँगै दक्षिण भागमा छत्रचण्डेश्वरको मूर्ति रहेको एउटा सानो वेदी छ । त्यस वेदीको दक्षिणपट्टि भित्तामा सिमेण्ट लगाई जडेर राखिएको ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। सो ढुङ्गाको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १५½ अङ्गुल लम्बा र १५ अङ्गुल चौडा छ। यसमा जम्मा ८ पङ्क्ति देखिन्छन्। यस अभिलेखमा संवत्को अङ्क देखिदैन । अक्षरहरू धेरै नै खिइइसकेका हुनाले स्पष्ट छैनन्। पहिलो पङ्क्तिमा त धेरैनै अक्षर पढ्न सकिदैनन् । शिरबेहोरा र वाक्ययोजना पनि राम्रो नमिलेकोले यो अभिलेख खण्डित देखिन्छ । यहाँको लिपिको शैली मानदेवको ताकाको जस्तो छ। त्यस कारण लिपिको आधारमा हामीले यसलाई सबभन्दा माथि राखेका हौं।

(१) .... त्रैलोक्यनाथ ....

(२) ... ... पूर्व्वं वातवाहनस्य दक्षिणेन क्षेत्रन्दत्तम्भूमि ३५० पिण्डकमा २५५ ....

(३) .... १६ काष्ठमूल्यम्पणमेकैकम्प्रतिदिवसं मा.... .... श्चैत्रकृष्णपञ्चमी ....

(४) .... पुराणाः १५ ज्येष्ठशुक्लत्रयोदश्यां राज्यवर्द्धनदेवस्य स्नपनमङ्गपूजा ....

(५) त्थम्भूते दानवस्तुनि तृष्णाभिभूतमनसां पापबुद्धिर्म्माभूदिति कृत्वा मया स ....

(६) मस्य पूर्व्वेण क्षेत्रन्दत्तम्भूमि २३० पिण्डकमा ११० पणका- तैलघट १ राज्ञा राज्यवर्द्धनस्नपनादीनां भूमि—मा६० इत्थ- मिह

(७) व्ययःमा ५० उभयत्र तैलघट १ भवितारो मदूर्द्ध्वं ये नृपाः कुर्य्युरिहान्यथा .... स्तर्हिं वयं ....

(८) त्मना लेखितोयं क्रियाकारः स्ववंश्यानतुरञ्जता

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पाटन वाहालुखाको अभिलेख

पाटन वाहालुखाटोलमा त्रिलिङ्गेश्वर महादेवको मन्दिर छ। त्यस मन्दिरको पश्चिमपट्टि पेटीमा आड लागी पश्चिमाभिमुख भई यो अभिलेख रहेको छ÷। त्यस शिलापत्रको आधा भागभन्दा बढी जमानभित्र गाडेको छ। जमीनदेखि माथिल्लो भागको अक्षर घेरै फुटिसकेका हुनाले एक पङ्क्तिमा ७ अक्षरभन्दा बढी बचेका छैनन्। अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ६ अङ्गुल लम्बा र २२ अङ्गुल चौडा छ। यस अभिलेखमा जम्मा १७ पंक्ति छन्। एघारौं पंक्तिमा १।२ अक्षर खण्डित छन्। बाह्रौं पङ्क्तिदेखि सत्रौं पङ्क्तिसम्मका अक्षर पूरा र स्पष्ट छन्। यहाँ संवत् ४३५ लेखिएको छ।

(१) ॐ स्वस्ति मा(नगृहात्) ....
(२) महाराजश्रीपाद ....(वस)
(३) न्तदेवः कुशली ....
(४) धिकृतान्प्रेषणे ....
(५) त .. स्त ....
(६) ....
(७) ... . तद ....
(८) न .... त्तेत्र....
(९) हृत्त .... (प्रदे)शे चत्वारिम्शतो भूमिः
(१०) तत्रै .... (प्रदे)शे दशानाम्भूमिः ह्नीम्-
(११) को प्रदेशे विम्शतेर्भूमिः गुडन्दुलुत्तरप्रदेशे (ष)राणाम्भू-
(१२) मिः तदासां पिराडकं १४२ तदेवं विदिता(त्थैर्न्न क)थ-
(१३) श्चिद्युष्माभिरस्मत्पादोपजीविभिरियमाज्ञा विलङ्घ-
(१४) यितव्या यश्चैमामाज्ञामुल्लङ्घ्य स्मरयेत्स्मारयेद्वा त-
(१५) स्याहं यथोचितं मर्य्यादाबन्धमनुष्ठास्यामीति समाज्ञा-
(१६) पना, दूतकोत्र सर्व्वदराडनायकमहाप्रतिहाररवि-
(१७) गुप्त इति, संवत् ४३५ द्वितीयपौषे शुक्लदिव ५

÷यो अभिलेख यहाँ छ भन्ने कुराको सूचना श्रीहेमराज शाक्यवंशबाट हामीले पाएका हौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पाटन चपटोलको अभिलेख

पाटन चपटोल इलाननीमा पश्चिमाभिमुख भई रहेको एउटा बुद्धको मूर्ति छ। सो बुद्धमूर्तिको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ ÷ । अभिलेखको एक पंक्ति बाहेक अरू पंक्ति जमीनभित्र गडेका छन् । अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात १० अङ्गुल लम्बा र ८ अङ्गुल चौडा छ । यस अभिलेखमा जम्मा ५ पङ्क्ति छन् । पहिलो पङ्क्तिमा एक दुइ अक्षरबाहेक अरू स्पष्ट छैनन् । अरू पंक्ति जमीनभित्र परेको हुनाले अक्षर फुटेका छैनन् । यहाँ संवत्को अङ्क देखिंदैन ।

(१) ....

(२) देयधर्म्मोयम्परमोपासिकायाः विशिष्टधर्म्मपालभोगिन्या मृगिन्याः यदत्र पुण्यं तद्भवतु समातापितृभर्तृपूर्व्वङ्गमानां सर्व्वसत्वानां

(३) निश्शेषदुःखविनिवृत्तये स्वात्मनश्चाग्रप्रवरतरामृतकाय-प्रतिलाभाय भूयात्, गन्धकुटीप्रतिसंस्करणाय तद्प्रयोजने च चातुर्व्विंश–

(४) महायानप्रतिपन्नार्य्यभिक्षुणीसङ्घपरिभोगायाक्षयणीवी प्रति-पादिता पनप्फुनामपश्चिमप्रदेशे भूमिशत १०० पिण्डमान्या पञ्चाश ५०

(५) भूय ग्रामदक्षिणप्रदे(शे[१])भूमि षष्टि ६० पिण्डमान्या षट्त्रिं-ङ्श ३६ गृहप्रस्थ षष्ठश्शताय ॥

÷ यो अभिलेख यहाँ छ भन्ने कुराको सूचना श्रीगोविन्दबाट हामीले पाएका हौं।

१. कुँदनेको भ्रमवश मूलमा 'शे' छुटेको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भक्तपुर कुह्मालेटोलको अभिलेख

भक्तपुर कुह्मालेटोलको डबलीमा एउटा सानो मन्दिर छ। त्यस मन्दिरको चारैतिर भित्तामा केही देव देवीहरूको मूर्ति स्थापना गरिएका छन्। त्यस मन्दिरको दक्षिण-पट्टिको भित्तामा रहेका तीन मूर्तिमध्ये माझको मूर्ति अडेस लगाई राखिएको ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ+। देवताको मूर्ति अडेस लाइएकोले अभिलेखको तल्लो भागमा छेउ-छेउमा २।४ अक्षर मात्र देखिन्छन्। गुम्बजले छोपिएकोले माथिल्लो भागमा पनि १।२ पङ्क्ति देखिदैनन्। देखिने भागमा पनि उठानमा अक्षर स्पष्ट छैनन्। यो अभिलेखको सम्पूर्ण भाग पढ्नाका लागि कित मूर्तिलाई हटाउनुपर्छ, कित सो मन्दिरको एक छेउ भत्काई सो ढुङ्गा झिक्नुपर्दछ। अभिलेख पढी उतार लिई हामी मन्दिर तथा मूर्ति जस्ताको तस्तै बनाइदिन्छौं भनी त्यहाँका मानिसहरूसँग हामीले भन्यौं, ५, ६ पटकसम्म त्यस ठाउँमा धायौं, तर हामी सफल भएनौं। धेरै भाग छोपिएको हुनाले यस अभिलेखको नापो ठीक ठीक दिन गाह्रो हुँदा त्यसको उल्लेख यहाँ गरिएको छैन।

(१) ....
(२) .... लिच्छविकुलकेतु ....
(३) .... (कु)शली माखोदुलुं ....
(४) .... गोत्तरतरंफुथुल्व ....
(५) .... मार्गस्य हेली तिलं ....
(६) .... उत्तरतः वि—यखोट्ट सुल्पमार्ग ....
(७) .... सङ्कोसन्जरासम्पातनद्याः प्रणालीश्वर ....
(८) .... वृह(त्)पथस्यः दट्टणाद्ल्पसपूर्वोत्तर—लमस्य ....
(९) लदेवीमार्गे .... सीमापरिसि ....
(१०) प्रधानपुरस्सरान् .... कुशल ....
(११) प्रश्नपूर्व्व .... भवतु (भ)
(१२) (व)तां यथा .... नय ....

+ यो अभिलेख यहाँ छ भन्ने कुराको सूचना श्रीमनवज्र वज्राचार्यबाट हामीले पाएका हौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(१३)व ....
(१४) ....
(१५) ....
(१६) ....
(१७) प्रसाद् .... प्रवे ....
(१८) व्यदान .... तिप्रसा-
(१९) त–दे .... पजीवि ....
(२०) त–दे ....

पाटन मछिन्द्र बहालबाहिरको अभिलेख

पाटन राता मछिन्द्रको मन्दिरमा जाने बाटाको दायाँपट्टि बहालभित्र नपस्दै बहालको पूर्वपट्टिको ढोकाबाहिर बलरामको एउटा सानो मन्दिर छ। त्यस मन्दिरभित्र बलरामको पादपीठको ढुङ्गामनिबाट पूर्वाभिमुख भई अर्को एक जलहरी रहेको छ। त्यस जलहरीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १७ अङ्गुल लम्बा र ३$\frac{१}{२}$ अङ्गुल चौडा छ। यस अभिलेखमा जम्मा ४ पङ्क्तिमा अक्षर देखिन्छन्। तर ज्यादै नै खिइइसककाले स्पष्ट छैनन्। यहाँ संवत् १०९ लेखिएको छ।

(१) .... सतम्याम्भट्टारकमहारा ....
देवस्य राज्यम् ॥ संवत् १०९ वैशाखशुक्लदिव
द्वितीया ....
(२) .... नालवर्मणा ....
गीताद्या –मा
(३) .... रस्य वदति ....
प्रदेश–त्र पिराडकं
(४) .... ९ मानिका ....
मानिकात्रयम् ....

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नाला लगनटोल भगवतीमन्दिरको अभिलेख

भक्तपुरभन्दा २ कोश जति पूर्वपट्टि नाला शहर छ। सो नाला-शहरको लगन-टोलमा भगवतीको मन्दिरअगाडि एउटा ढुङ्गे धारा छ। सो ढुङ्गे धारामा ओर्लने सिँढीको बायाँपट्टि सानो जलद्रोणीको ढुङ्गामा यो अभिलेख÷कुँदिएको छ। अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अङ्गुल लम्बा र ४ अङ्गुल चौडा छ। यसमा जम्मा तीन पङ्क्ति छन्। अक्षर स्पष्ट छन्। यहाँ संवत् ११८ लेखिएको छ।

(१) ॐ संवत् ११८ जेष्ठशुक्लदशम्याम् राजाधिराजश्रीशिवदेवस्य राज्यम्

(२) उपरिमनालङ्ग्रामस्योपभो(गा१)र्थम् तत्रैव ग्रामाधिवासी हूंध्रुवशीलस्य,

(३) तद्भ्राता हूंअणाङ्गशीलसहितेन पुण्याधिकारप्रणाली कृतम्।

पाटन मङ्गलबजारको अभिलेख

पाटन मङ्गलबजारमा अदालतको अगाडि बायाँपट्टि सडकको किनारामा एउटा चारपाटे डबली छ। त्यस डबलीमा एउटा ठूलो ढुङ्गे धारो डबलीकै डीलको रूपमा तेर्स्याई जडिएको छ। सो धाराको मुखभागमा दवैपट्टि यो अभिलेख कुँदिएको छ। एकापट्टिको भाग थिचिएको छ। यस अभिलेखको उठान थिचिएको भागमा परेको छ। त्यस भागमा धेरैजसो अक्षर फुटिसकेका छन्। तर संवत्को अङ्क र केही अक्षर चाहिं स्पष्ट छन्। माथिल्लोपट्टिको भागमा ३। ४ अक्षरबाहेक अरू सबै पढ्न सकिन्छन्। दुवैपट्टि गरी अभिलेख कुँदिएका भाग ६ अङ्गुल लम्बा र ८ अङ्गुल चौडा छ। दुवैपट्टि गरी जम्मा १० पङ्क्ति अक्षर देखिन्छन्। यहाँ संवत् १९० लेखिएको छ।

÷ यसको प्रतिलिपि लिन काममा सामनाथ पोडेलले केही सहायता गरेका छन्।

१. कुँद्नेका भ्रमवश मूलमा 'गा' छुटेको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(क)

(१) संवत् १७० कार्तिक ।
(२) .... दिवादशम्याम्
(३) .... णा
(४) .... णां

(ख)

(१) हिवाकरन दत्तम्
(२) .... हितम् धोलवास
(३) प्रदेशे महापथे
(४) दक्षिणस्य चुल्लंखूप
(५) छिम कलोपिग्राम (स्य)
(६) पाञ्चालिकाणाम्

काठमाडौं हनूमान्ढोकाको अभिलेख

काठमाडौं हनूमान्ढोका दरबारको नासलचोकको दक्षिण पश्चिम कुनामा एउटा कलधारो छ। त्यस कलधाराको नजीकै एउटा ढुङ्गे डूँड छ। सो डूडमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यस अभिलेखको पहिलो पङ्क्तिमा बाँया भाग खिइसकेकोले पढ्न सकिदैन। यसमा जम्मा ३ पङ्क्ति छन्। अभिलेख कुदिएको भाग २२ अङ्गुल लम्बा २ ७½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् २०७ लेखिएको छ।

(१) ॐ भक्त्या विष्णोः समुद्दिश्य ....
(२) आषाढकृष्णसप्तम्याम् दत्तं अमृतवर्मणा
(३) संवत् २०७

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

परिशिष्ट

बलम्बु पासिंख्यको अभिलेख

बलम्बुदेखि पूर्व खोलापारि केही पर पासिंख्य भन्ने ठाउँ छ । त्यस ठाउँमा एउटा बकैनाको रूख छ। त्यस रूखदेखि २।३ कान्लो पूर्वपट्टि ओर्लँदा भित्तामा दक्षिणाभिमुख भई यो शिलापत्र रहेको छ। यसको शिरोभागमा दायाँ बायाँ फुटी चोइटा उप्किसकेका र अक्षर पनि खिइइसकेका छन्। यसमा जम्मा १८ पङ्क्ति अक्षर कुँदिएका छन्। अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ८ अङ्गुल लम्बा र २२ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ४५४÷ लेखिएको छ।

(१) ....
(२) .... महाराजश्रीवसन्तदेव: ....
(३) ....
(४) .... (समाज्ञा)पयति विदितमस्तु भवतां यथेयस्मच्छा
(५) .... माणां कूथेराधिकरणास्य ....
(६) .... दिति विज्ञापितेन म(या)
(७) सर्व्वदण्डनायकमहाप्रतिहाररविगुप्तमहाराजमहा
(८)(सामन्त)श्रीक्रमलीलाभ्यां साकं समवाय्य तथेति प्रसाद:(कृ)
(९) तस्तदित्थम्भूते यदि कश्चिदस्मत्पादोपजीवी वान्यश्च मा
(१०) माज्ञामुत्क्रम्याभिलेख्यं प्रवेशयेद्यश्च शोल्लंपञ्चापराधेन
(११) स्मारयेत्तावहमत्यर्थन्न मर्षयिष्याम्येवं विदितार्था (यू)
(१२) (यं) निर्वृ तविश्वस्तास्सुखम्प्रतिवसतेति ततो ग्रामीणैर
(१३) पि मा राजकोशस्यापचितं भूदिति तत्प्रतिमोचनाय स्वे
(१४) स्वे ग्रामेधिकरणायोरुभयो: क्षेत्रं दत्तं ग्रामस्य दक्षि

÷ग्यालिङ्गरले यस अभिलेखको संवत् ३५४ पढ्नुभएको छ। परन्तु मूलमा संवत्को अङ्क ४५४ स्पष्ट देखिन्छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(१५) गोद्देशे भूमि ४ पिराडकं शोल्लस्य मा १ कुथेरस्य मा
(१६) – दूतकोत्र सर्व्वदराडनायकमहाप्रतिहाररविगु
(१७) प्तः । ब्रह्मा ुडे च प्रतिहारभवगुप्त व्यवहरतीति
(१८) संवत् ४५४ ज्येष्ठकृष्णादिव ६ ।

म्यूजियममा रहेको अभिलेख

छाउनी नेपाल म्यूजियमको मूल घरका तल्लो तलामा यो शिलालेख राखिएको छ। यसको धेरैजसो भागमा अक्षर अस्पष्ट छन्। हामीले यसको प्रतिलिपि लिन सकेका छैनौं तथा म्यूजियममा बसेर पाठ सार्न पनि अनुकूल नभएको हुनाले अहिले ब्यालि ग्नरले दिनुभएका चित्रको आधारमा हामीले यो पाठ पढेका हौं।

(१) स्वस्ति [कैलासकूटभवना] द्भगवत्पशुपतिभट्टारकपा[दा]
(२) नु[ध्यातो] ब[प्पपादानुगृहीतः]श्रीमहासामन्तांशुवर्मा [कु]
(३) [शली] शु .... [ग्राम] निवासोपगतान् [कुटुम्बि]
(४) [नो य]थाप्र[धान]ङ्कु [शलमाभाष्य] समा[ज्ञाप]यति [विदितम्भवतु]
(५) [भ] वतां कर्मलीतीशङ्करनारायणस्य ....
(६) म सम्यक्प्रतिपालनात्पश्चिमा ....
(७) तकम्प्रतिमुच्य .. .... मधिक ....
(८) श्यङ्कृत्वा प्रतिसंस्कृत्य मया वः ....
(९) म्प्रसादः कृतस्तदेवमधिगतार्थैर्न [कैश्चिदल्पापि]
(१० पीडा विधेया यस्त्वेतामाज्ञां ... .
(११) न्न मर्षयिष्यामि भविष्यद्भिर[पि भूपतिभिः पूर्व्वराज]
(१२) कृतधर्माधिकारपालनादृतै[र्भवितव्यं दूतकोत्र]
(१३) महासामन्तभोगवर्मा ॥ संवत् ....

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बलम्बु विहारभित्रको अभिलेख

बलम्बुमा हालसाले बनेको 'प्रणिधिपूर्ण विहार' नामको एउटा विहार छ । सो विहारको घरभित्र अहिले यो शिलालेख रहेको छ । यो अभिलेखको माथिल्लो भाग आधाभन्दा बढ्ता खण्डित भएको छ । त्यस विहारमा रूख लगाउन खन्दा यो शिलापत्र यस रूपमा मैले पाएको हुँ भन्ने त्यस विहारका धम्मवंश श्रामणेरको भनाइ छ। अहिले पाइएका भागमा जम्मा ८ पङ्क्ति देखिन्छन् । पहिलो पङ्क्ति केही फुटेको छ। अरू पङ्क्तिका अक्षर स्पष्ट देखिन्छन् । अहिले पाइएकोमा अभिलेख कुँदिएको भाग २२ अङ्गुल लम्बा र ११ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ९०× लेखिएको छ।

[१] इत्येवं विदितार्थै[रस्म]त्पादोपजीविभि[रन्यैर्वायं प्रसादो नान्य]

[२] था करणीयो यस्त्वेतामाज्ञामुत्क्रम्यान्यथा कुर्यात्कारयेद्वातमह

[३] मत्यर्थन्न मर्षयिष्यामि ये वास्मदूर्ध्वम्भवितारो भूमिपतय

[४] स्तैरपि पारम्पर्य्यमेवं स्थितमित्यस्मत्प्रसादप्रतिपालनसं

[५] विधानपरैरेव भाव्यमिति स्वशासनचिरस्थित्यै लोक

[६] द्वयविशुद्धये रक्षितव्यं नृपैर्यत्नात्पूर्वभूपतिशासन

[७] मिति स्वयमाज्ञा दूतकश्चात्र रुद्रचन्द्रगोमीति

[८] संवत् ९० वैशाखशुक्लदिवादशम्याम्.

ज्ञानेश्वरको अभिलेख

ज्ञानेश्वरको चौबाटोदेखि दक्षिणपट्टि चौरमा एउटा सानो नारायणमन्दिर छ । त्यस मन्दिरअगाडि पश्चिमाभिमुख भई यो शिलापत्र खडा रहेको छ । त्यसमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । सो शिलापत्रको बायाँपट्टि शिरोभागमा आधा जति र फेदमा चौथाइ जति भाग फुटिसकेको छ । अहिले देखिने अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ११$\frac{१}{२}$ अङ्गुल लम्बो छ । चौडाइमा एक नासको नापो छैन । शिरोभागमा २२$\frac{१}{२}$ अङ्गुल र

×ग्यालिन्जरले यस अभिलेखको संवत् १९० पढनुभएको छ । परन्तु मूलमा संवत्को अङ्क ९० स्पष्ट देखिन्छ ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

फेदमा १ हात ७ अङ्गुल छ। यसको शिरोभागको बीचमा चक्र र दायाँतिर शङ्ख अङ्कित छ। बायाँपट्टि फुटेको छ। यसमा जम्मा ३६ पंक्ति अक्षर कुँदिएका छन्। उठानमा दायाँतिर र अन्त्यमा बायाँतिरका अक्षर ज्यादै खिइइसकेकाले पढ्न गाह्रो छ। यहाँ संवत् देखिँदैन। दूतक युवराज विजयदेव देखिन्छन्।

[१] .... कैलासकूटभवनादप्रतिहतधर्मशासनो लिच्छवि ....
[२] ....परमभट्टारकमहा ....
[३] .... नेपालमण्डलान्तर्निवासिनो यथास्वमधिकरण ....
[४] .... यथार्हं कुशलमभिधाय समाज्ञापयति ....
[५] .... भवतां वर्णोत्तमा भूमिदेवास्स्मार्तशास्त्राणाम् ....
[६] .... लं तैरनुपाल्यमानमाप्रजाका ....
[७] .... पूर्वस्थित्या परिपालननिमित्त ....
[८] .... स्माभिस्तत्र वसतां ....
[९] .... सीमापरिच्छिन्नस्यास्य स्थानस्य पूर्वत ....
[१०] .... विधारणादिपीडाहेतोर्न कैश्चिद ....
[११] .... बहिर्गतानाञ्च देहिनां धनिकमनुष्यैरपि
[१२] .... विषादसापराधकारण स्वराज ....
[१३] .... त पाञ्चालिकैरेव गृहीतो राजकुलस्यार्पणीय ....
[१४] .... पणपुराण एको मंध्यकं हंसे–श्रीपूर्वाधि
[१५] .... पूर्वकं कार्येषु ब्राह्मणानां मा ४० प्रसादानां वृद्धि
[१६] .... दक्षिणराजकुलस्य (पू)र्वाधिकरण .... थें ....
[१७] .... करणीयं .... मात्रं .... य करणत्रयस्य ....
[१८] .... न्यपूर्वाधिकरणानाम् यच्च करणत्रयं ....
[१९] .... पण .... दि .... कार्येण ....
[२०] ....

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

[२१] — — स्थानोत्पन्नानि — — कार्याणि
[२२] .... — हंस्य च दण्डार्हस्य उत्तमसाहस — पणाःपणप्रा —
[२३] — — — धिकार — पञ्च पणा
[२४] — — — रिके पित्रोर्दण्डः शरीरापराधश्च —
[२५] .... तेषां पणपुराण देया .... पूजा तस्य च दात —
[२६] .... पाञ्चालिकानां प्रदातव्या यस्तु द्रव्यं न प्रयच्छेत् ....
[२७] .... पणद्वयम् षट् पणपुराण ....
[२८] .... स्वद्वारावगतं दक्षिणराजकुल ....
[२९] .... पणशतमात्रं सक्षेत्रं ....
[३०] .... देयं—स्थानचेटिना ....
[३१] .... करणिकावाहैरपि पण ....
[३२] .... तण्डुलमानिकाद्वयं दातव्यं ....
[३३] .... मात्रस्य स्वाधिकारसम्बन्धेन च पीडा कार्या
[३४] .... कुर्यु स्तेस्माभिर्भाविभिश्च भूनाथैः पूर्वराज ....
[३५] .... पूर्वेषां पृथिवीन्द्राणां प्रजार्थै करतात्मनां ....
[३६] .... दूतकोत्र युवराज श्रीविजयदेवः ....

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—

संशोधन-मण्डल

महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

वि. सं. २०१९ बैशाख-संक्रान्ति

मूल्य- मो. रु. १५०

जोरगणेश प्रेस काठमाडौंमा मुद्रित

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[छैटौं भाग]

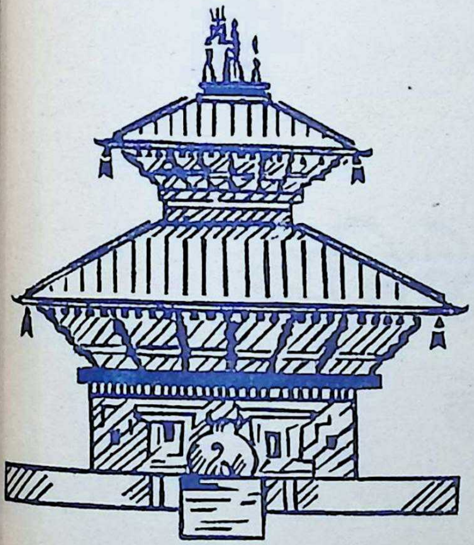

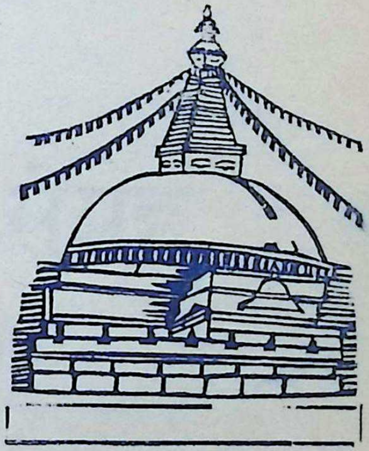

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी

धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

बापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।]

अभिलेख-संग्रह

छैटौं भाग

सम्पादक –

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषय-सूची

	पृष्ठ
अभिलेखहरूमा पाइएका सूत्रात्मक इतिहासलाई व्याख्यात्मक बनाउनु छ	१-४
वक्तव्य	५-६
भण्डारखाल देवास्थानको अभिलेख	७
मङ्गलबजार नरसिंहमन्दिरको अभिलेख	८
मङ्गलबजार विश्वेश्वरमन्दिरको अभिलेख	९
नासलचोकको अभिलेख	१०
मूलचोकको अभिलेख	११-१२
सिंहासनको अभिलेख	१२
भण्डारखालको अभिलेख	१३
मङ्गलबजार भाइदेवलको अभिलेख	१४-१५
वंशगोपालमन्दिरको अभिलेख	१६-१८
मङ्गलबजार भीमसेनमन्दिरको अभिलेख	१८-१९
यम्पिविहा को अभिलेख	२०
मङ्गलबजार मणिमण्डपको अभिलेख	२१-२२

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेखहरूमा पाइएका सूत्रात्मक इतिहासलाई व्याख्यात्मक बनाउनु छ

संक्षिप्तवाग् भवति शिष्यजनावधानतात्पर्यवेदनपरीक्षणधारणार्हा ।

—गंगाधर शास्त्री

[विद्यार्थीहरू छोटो कुरालाई सावधान भई सुन्न, बुझ्न, मनमा खेलाउन, अड्याइ-राख्न पनि सक्तछन् ।]

यही विचारको आधारमा हामीहरूका प्राचीन ग्रन्थ बनेका थिए ।

जस्तै-

न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनाम् २ । ३ । ६९

पाणिनिको यस सूत्रको अर्थ-

शतृ शानच् कानच् क्वसु कि किन् उ इष्णुच् उक क्त क्तवतु शानन् चानश् शतृ तृन् यी प्रत्यय र खल्का अर्थमा हुने प्रत्यय अन्त्यमा हुने प्रातिपदिकको र अव्ययको पनि कर्ता र कर्ममा षष्ठी हुँदैन ।

—यस्तो हुन्छ ।

यति अर्थ भनेर मात्रै विद्यार्थीको मनमा कुरो चढ्दैन र उदाहरण पनि दिनुपर्छ । यसो गर्नुपर्ने हुनाले सूत्रको बीस गुना जति बाहिरका कुरा नबुझी सूत्रबाट काम लिन सकिँदैन । यसै कारण सूत्रका व्याख्यात्मक ग्रन्थ वा पढाउने गुरुको आवश्यकता पर्दछ ।

दुनोट नघोकी कसैले पनि गुन्न सक्तैन । परन्तु प्राचीन गणितका पुस्तकमा दुनोट लेखेको पाइँदैन । आर्यभटले जम्मा गर्ने घटाउने गुन्ने भाग लिनेको केही चर्चा नगरी एकदम वर्गको चर्चा गरेका छन् । ब्रह्मगुप्तले चाहिँ भिन्नको योगबाट कुरा उठाएका छन् ।

आजभोलि हामीहरू यस्ता कुरालाई रुचाउन वा नरुचाउन सक्तछौं । परन्तु प्राचीन ग्रन्थको अर्थ गर्न बस्ता यस्ता प्राचीन शैलीलाई बुझ्नैपर्छ ।

हाम्रो देशको प्राचीन इतिहास प्राचीन शैलीमा लेखिएको छ । त्यसलाई बुझ्न हामीलाई व्याख्यात्मक ग्रन्थ वा गुरुको आवश्यकता पर्दछ । परन्तु हामी ती दुवै पाउँदैनौं ।

मुगलकालको इतिहासलाई पनि प्राचीन शैलीका पण्डितहरूले सूत्रात्मक शैलीमा लेखेका छन् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

जस्तै—

जित्वा दाराशाहं सूजाशाहं मुरादशाहं च ।
अवरङ्गजेबशाहे शासत्यवनीं ममायमुद्योगः ।।७०।।

विक्रमार्कनृपराज्यसमासु
क्ष्माभृदिन्दुकुभृदिन्दुसमासु (१७१७)।
आश्विनस्य दशमेऽह्नि समाप्ता
मत्कृतिः कृतिमुदेऽस्तु समाप्ता ।।७१।।

(रघुनाथले बनाएको मुहूर्त्तमालाको ९ अध्यायबाट)

[दारा शाह, सूजा शाह, मुराद शाहलाई जितेर अवरङ्गजेब शाहले राज्य गरिरहनु भएको बेलामा वि. सं. १७१७ आश्विन शुक्ल दशमीमा समाप्त भएको मेरो यो ग्रन्थ विद्वान्हरूको प्रसन्नताको लागि होस् ।]

यताबाट वि. सं. १७१७ मा औरङ्गजेबले राज्य गरिरहेका थिए। उनले राजा हुन दारा, शुजा, मुरादलाई जित्नुपरेको थियो भन्ने बुझिन्छ।

यति संकेतबाट औरङ्गजेबले राज्य हात लाएको घटनालाई हामी राम्रोसंग बुझ्न सक्तैनौ र हामीलाई व्याख्याको आवश्यकता पर्दछ । मुसलमानहरूमा व्याख्यात्मक इतिहास लेख्ने चलन हुनाले सो कुरा हामी पाउँछौं। जस्तै—

"मुगल बादशाह शाहजहाँका दारा, शुजा, औरङ्गजेब, मुराद नाउँ भएका ४ छोरा थिए। जेठा दारा बाबुका हजुरिया भई डिल्ली आगरातिर रहन्थे। माहिला शुजा पूर्व भारतका शासक बनाइएका थिए। साँहिला औरङ्गजेब दक्षिण भारतका शासक पदमा नियुक्त गरिएका थिए। कान्छा मुराद पश्चिम भारतका शासक बनाइएका थिए। दारा मुसलमानबाहेक अरू धर्मावलम्बीसँग पनि उदारताको व्यवहार गर्दथे । 'औरङ्गजेब मुसलमान धर्मको मात्र समर्थक बनेका थिए ।

वि. सं. १७१४ आश्विन ५ गते ६५ वर्ष भएका सम्राट् शाहजहाँलाई कडा रोग लाग्यो र उनी ओछ्यानमा परे। उनले दारालाई युवराजाधिराज (उत्तराधिकारी) बनाए । चारै भाइ सम्राट् बन्न तंसेका थिए । यस कारण दाराको भलो अरू भाइ हेर्न सक्तैनथे। शाहजहाँ मरे भन्ने हल्ला चल्यो र वि. सं. १७१४ को हिउँदमा शुजा र मुरादले आफूले बादशाह भएको घोषणा गरे। औरङ्गजेब धूर्त थिए। यस कारण उनले आफू बादशाह भएको घोषणा नगरी आफ्नो सैनिक शक्तिलाई खूप बढाए । 'दारा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नास्तिक छ, त्यो बादशाह भयो भने हाम्रो मुसलमानको नाश हुन्छ'' भन्ने कुरा सुनाई कट्टर मुसलमानलाई आफ्नो पक्षमा मिलाउने प्रयत्न औरङ्गजेबले गरे। भाइ मुरादलाई औरङ्गजेबले फकाई फुल्याई आफ्नो पक्षमा मिलाए। यस कारण दक्षिण र पश्चिमको मुगल सेना मिलेकोले औरङ्गजेबको सेनाको निकै बल बढ्यो। राजधानी कब्जा गर्न भनी शुजा पूर्वतिरबाट फौज लिई डिल्लीतिर आए। औरङ्गजेब र मुराद पनि मिली संयुक्त सेना लिई डिल्लीतिर लंकिए।

छोराहरूको यस्तो आचरणले गर्दा बूढा रोगी सम्राट् शाहजहाँलाई ठूलो पीर पऱ्यो र उनले आफ्नै हस्ताक्षरले लेखिएको लालमोहर छोराहरूकहाँ पठाए। त्यसमा 'म बाँचेकै छु, तिमीहरू आफ्नो आफ्नो ठाउँमा शान्त भई बस' भन्ने भाव परेको थियो। यो लालमोहरको छोराहरूले टेरपुच्छर नलाएका हुनाले उनलाई रोक्न भनी शाही सेना खटिए। 'पहिले आक्रमण नगर्नू, संझाई बुझाई फर्काउनू, केही नलागे मात्र हतियार उठाउनू' भन्ने आज्ञा शाही सेनालाई दिइएको थियो। शुजालाई शाही सेनाले रोक्यो। तर औरङ्गजेब र मुरादको संयुक्त सेनालाई शाही सेनाले रोक्न सकेन र औरङ्गजेब र मुराद विजयी भई आगरानगीचै आइपुगे। दारा भाइहरूलाई रोक्न भनी फौज लिई आफैं गए। वि. सं. १७१५ ज्येष्ठ ३० गतेको ठूलो लडाइँमा दाराको हार भयो र उनी भागे। भाग्दा उनले प्रशस्त सुन जुवाहारात साथ लिए। चौध हजार सिपाहीका साथमा दाराले राजधानी छोडे। विजयी औरङ्गजेबको सेनाले आगराको किल्लालाई घेऱ्यो। सम्राट् शाहजहाँ सोही किल्लामा थिए। सम्राट्का आज्ञाले किल्लाका रक्षकले लडेर किल्लाको रक्षा गरे। किल्लाभित्र यमुनाबाट पानी जान्थ्यो। औरङ्गजेबले सो पानीको मुहान रोकिदिए। बूढा बादशाहले छोरालाई भेट्न भनी बोलाएका पनि थिए। तर उनीहरू गएनन्। शाहजहाँले विवश भई ३ दिनपछि किल्लाको ढोका खुलाउनै पऱ्यो। वि. सं. १७१५ आषाढ ६ गते आगराको किल्लामा औरङ्गजेबको अधिकार जम्यो। शाहजहाँ नजरबन्द भए। यति भएर पनि औरङ्गजेब सिंहासनमा बसेनन्।

मुराद अघिबाट त औरङ्गजेबसँग मिलेका थिए, तर पछि औरङ्गजेबको छलको शंका गरी उनी दाजुसंग पर पर हुन लागे। धूर्त औरङ्गजेबले भोजको निहुँ गरी मुरादसँग भेट गरी मीठा मीठा कुरा गरी रक्सी खुवाई उनलाई सुताए। सुतेका मुरादलाई पाता कसी सुटुक्क किल्लामा लगी औरङ्गजेबले नजरबन्द गरे।

मुराद कैद भएपछि औरङ्गजेब वि. सं. १७१५ श्रावण २० गते सिंहासनमा बसे। दारालाई औरङ्गजेबको सेनाले लघार्दै थियो। दारा कतै आश्रय पाइन्छ कि भनी घुम्दै थिए। यही भगाइमा दाराकी प्यारी रानी नादिरा बेगमको वि. सं. १७१६ आषाढ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

७ गते मृत्यु भयो। यसले गर्दा दारा अत्यन्त दुःखी भए। एक जना अफगान भारादारले अघि आफूले लाएको गुनले आपद्‌मा आफ्नो रक्षा गर्ला भन्ने संझी दारा उनको आश्रयमा रहे। तर ती अफगानले विश्वासघात गरी सपरिवार दारालाई पक्राए। कैदी दारालाई वि. सं. १७१६ भाद्र २२ गते डिल्लीमा ल्याए। मामूली हात्तीमा कैदी दारालाई चढाई शहर घुमाइयो। औरङ्गजेबले यस्ता नास्तिकलाई के गर्ने भनी ठूलो भारादारी गराए। भारादारीले यस्ता नास्तिकलाई प्राणदण्ड दिनुपर्छ भनी निर्णय गऱ्यो। वि सं १७१६ भाद्र २९ गते राती दारा मारिए। उनको लाश शहर घुमाइयो। दाराको टाउको चाहिं नजरबन्दमा रहेका बूढा बादशाह शाहजहाँलाई देखाउन उनकहाँ पठाइयो। औरङ्गजेबले सुन चाँदी खूप लुटाए। कविहरूले राम्रा राम्रा कविता बनाई औरङ्गजेबको जयजयकार गरे।

दारासँग शुजा पनि रिसाएकै थिए। यस कारण दारालाई औरङ्गजेबले हराउँदा र औरङ्गजेबले मीठा कुरा गर्दा शुजा औरङ्गजेबसँग प्रसन्न जस्तै भएका थिए। तर पछि औरङ्गजेब गद्दीमा बसेपछि शुजा उनका विरोधी भएका थिए। वि. स. १७१५ माघ ६ गते औरङ्गजेबले शुजालाई लडाइँमा हराए। यसपछि पनि शुजा यताउति गर्दै थिए। वि. सं. १७१७ को गर्मीमा औरङ्गजेबको सेनाले शुजालाई लघार्दै उनको सर्वनाश गरिदियो। कैदमा परेका मुरादलाई भगाउन उनका अनुयायीले ठिक्क पारेका थिए। तर पछि भेद खुल्यो र त्यस पटक उनी भाग्न सकेनन्। मुरादका उपरमा ज्यानमाराको उजूर पऱ्यो। न्यायालयले मुरादलाई अपराधी ठहराई उनलाई प्राणदण्डको सजाय दियो। वि. सं. १७१८ पौष ४ गते मुरादले प्राणदण्डको सजाय पाए। वि. सं. १७२२ माघ २३ गते कैदमै शाहजहाँको मृत्यु भयो।"

हाम्रो देशमा व्याख्यात्मक इतिहास पाइन्न भने पनि हुन्छ। अभिलेखहरूमा सूत्रात्मक इतिहास पाइन्छन्। ती सूत्रको व्याख्या गर्न मौरीले मह बनाउन गरेको परिश्रमलाई सकार्नु पर्छ। यो कुरा संशोधन-मण्डलले बुझ्नैपर्छ।

२०१९ श्रावण-संक्रान्ति

महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल

नयराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

नेपाल-उपत्यकामा भक्तपुर, कान्तिपुर, ललितपुर यी तीन स्वतन्त्र राज्य खडा भएपछि यहाँको यस ताकाको इतिहास पनि तीन प्रवाहमा बग्न थाल्दछ। यसैले यस वेलाको नेपाल-उपत्यकाको इतिहास बुझ्न यी तीनै राज्यमा ध्यान दिनु आवश्यक छ। यी तीन शहरमा यस ताकाको इतिहाससंग सम्बन्ध राख्ने निकै अभिलेख पाइन्छन्। यी अभिलेखहरूलाई प्रकाश गराउनु आवश्यक हुनाले 'अभिलेख-संग्रह' हरूमा तिनलाई प्रकाश गर्दै जाने विचार हामीले गरेका छौं। यी तीन शहरका अभिलेखहरूलाई एकै ठाउँमा छ्यासमिस पारेर प्रकाश गर्नु भन्दा एक एक राज्यका अभिलेख मात्र एक ठाउँमा पारी प्रकाश गर्दा पाठकहरूलाई पढ्न सुबिधा हुने हुनाले त्यसै गरी प्रकाश गर्दै जाने व्यवस्था हामीले मिलाएका छौं।

अभिलेख-संग्रहको यस छैटौं भागमा ललितपुरका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख परेका छन्। यिनमा दुइवटा अभिलेख पुरन्दरसिंहका छन्। पुरन्दरसिंह विष्णुसिंहका छोरा हुन्। यक्षमल्लका सन्तानहरूको कलहले भएको मल्ल राजाहरूको कमजोरीबाट फाइदा उठाई ललितपुरका महापात्र यी विष्णुसिंहले ललितपुरमा आफ्नो स्वतन्त्र राज्य खडा गरेका थिए। विष्णुसिंह र उनका सन्तानका केही अभिलेख पाइएका छन्। तिनमा दुइटा अभिलेख प्रकाशित भएका पनि छन्।

कान्तिपुरका राजा शिवसिंहमल्लले पुरन्दरसिंहलाई जिती ललितपुरमा पनि आफ्नो राज्य कायम गरेपछि त्यहाँको शासन चलाउन उनले छोरा हरिहरसिंहलाई नियुक्त गरेका थिए। हरिहरसिंहका छोरा सिद्धिनरसिंह भए। आफू ललितपुरको राजगद्दीमा बसेपछि सिद्धिनरसिंहले ललितपुरमा देवमन्दिर धारा आदि निकै बनाएका थिए। देवमन्दिर आदि बनाउँदा ठाउँ-ठाउँमा शिलालेख पनि उनले राख्न लगाएका छन्। तिनमा केही अभिलेख प्रकाशित पनि भइसकेका छन्। यहाँ हामीले सिद्धिनरसिंहका तीनवटा अप्रकाशित अभिलेखको समावेश गरेका छौं। तिनमा दुइवटा अभिलेख उनी राजा छँदै राख्न लाएका र एउटाचाहिं छोरालाई राज्य दिई आफू स्वामी महाराज बनेपछि राख्न लाएका हुन्। यसै गरी सिद्धिनरसिंहका छोरा श्रीनिवासका र उनका पालाका पाँचवटा अभिलेख, श्रीनिवासका छोरा योगनरेन्द्रका र उनका पालाका गरी २ वटा अभिलेख यस भागमा परेका छन्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यसरी यस भागमा ललितपुरका बाह्रवटा अप्रकाशित अभिलेख परेका छन्■। यो अभिलेखबाट ललितपुरका राजाहरूको वंशक्रम, त्यस बेलाको राजकाजको अलिकता झलक तथा त्यस बेलाको धार्मिक स्थिति इत्यादि विषय बुझ्न सहायता पाइन्छ। यस विषयमा विस्तारपूर्वक विवेचना पछि पछिका अभिलेख-संग्रहहरूमा गर्नेछौं।

वि. सं. २०१९ श्रावणसंक्रान्ति —सम्पादकहरू

महाबौद्ध, काठमाडौं नेपाल

■ यिनमा पुरन्दरसिंहको नरसिंहमन्दिरको अभिलेखको अलिकता भाग इतिहास-संशोधन ४९ क्रमागत संख्यामा प्रकाशित भएका छ।

श्रीनिवासमल्लको मूलचोकको सुवर्णपत्राभिलेख श्रीगुरु पं. नयराज पन्तको संग्रहको हो। त्यसबाट हामीलाई यसको पाठ निर्णय गर्न सजिलो भएको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भण्डारखाल देवीस्थानको अभिलेख

ललितपुर राजदरबारको मूलचोकबाट भित्र पसेपछि 'भण्डारखाल' नामक बगैंचा आउँछ । सो बगैंचाको दक्षिण-पश्चिम कुनामा चारैतिर पर्खालले घेरिएको देवीको स्थान छ। त्यसभित्र देवतासंगै दायाँपट्टि यो शिलालेख रहेको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १५½ अङ्गुल लम्बा, १५ अङ्गुल चौडा छ । खराप ढुङ्गामा अभिलेख कुँदिएको हुँदा यस अभिलेखको बाँयापट्टिको केही भाग खिइएको छ। त्यस कारण केही अक्षर पढ्न नसकिने छन् । यहाँ संवत् ७०९ छ।

१. ॐ नमः श्रियै ॥ भृगोः ख्यात्या समुत्पन्ना, श्रीदेवी विष्णुवल्लभा । द्रुतचामीक-
२. रः कान्त्या सर्व्वाभरणभूषिता॥ प्रणम्य देवदेवेशीम्, लक्ष्मीं भुवनपूजितां ॥
३. अभूच्छ्रीविष्णुसिंहोसौ, राजा विष्णुपरायणः । सर्वराजगुणैर्युक्तो राजराजो-
४. पमः श्रियः ॥ तस्यात्मजो महाराज …… भुवि राजते । वीरनारायणो वी-
५. रो, विपक्षदलनक्षमः ॥ श्रीपुरन्दरसिंहेति युधिष्ठिर इवापरः । तस्य
६. पुत्रोतितेजस्वी युवराजगुणाकरः । पुरुषोत्तमसिंहेति,धनंजय इवाप-
७. रः। तस्य पाणीगृहीता या, पत्नी भर्तृपरायणाः । ललितालक्ष्मिविख्याता सा
८. तु कालवशं गता ॥ तस्याः स्वर्लोकसंस्थायाः प्रासादे दिव्यसुन्दरे । प्रतिमां कमलादे-
९. व्यास्तत्र संस्थाप्य भूपतिः । लक्ष्मीपूजादिकं सर्व्वम,… पर्यकल्पयत् ॥ ॥
१०. अतः परं देशभाषा ॥ थो सत्रयात दुंता……बुरो…
११. मेरुचलरोव…स्तपि १४ संख्ववोशने वो, यं थ्वते चलन चल जुरो ॥
१२. थ्वते बुया वरिसानन प्रतिदिन अविच्छिन्नन जाके कुडछि १ फलके
१३. कुडछि १ घरिपाट छि १ मतं बिययात चेकन – अस्ता घारे थो
१४. सत्रस चोङ ब्राह्मणोस्त ह्निथं बिय जुरो । विशेषन बुगंयात इन्द्रयात-
१५. न रङनयात, मनिग्लथातन मत घ थिङ प्वाठ ५० घारे छोयके माल
१६. रङन यात कुह्नु दान बिय, सियाफलके फं ४ जिव थ्वं फ ४ ला दन ४
१७. घरिपाट १२ थ्वते चाछि फलके, पा- चयि भुति ……
१८. कलगुडि फोया, थ्वते दान बियमाल ॥ थ्वतेया चिन्ता याङ गोष्ठी
१९. मानिग्ल कोविछें केशवभारो त्वबाहार रूपकेश भारो तनिह्म
२०. हनूमन्तछें हाक्वनायक हतखानिह्म माधव भारो थ्व पेह्म
२१. लवह्लाया जुरो, थ्वते चोस्यं तको हीन यातसा पंच महापातक
२२. जुरो ॥ सम्वत् ७०९ मार्गशिरकृष्ण ९ जुरों । शुभमस्तु ॥ ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मङ्गलबजार नरसिंहमन्दिरको अभिलेख

पाटन मङ्गलबजारमा राजदरबारअगाडि नरसिंहको मन्दिर छ । सो मन्दिरको ढोकाको दायाँपट्टि यो शिलालेख रहेको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भागको लमाइ १७ अङ्गुल, चौडाइ बढीमा १७½, घटीमा १४ अङ्गुल छ । यस अभिलेखको दायाँपट्टिको आधा जति भाग खिइएका छ । यस कारण अभिलेख सम्पूर्ण पढ्न सकिँदैन । यहाँ संवत् ७१० छ ।

१. ॐ नमो नरसिंहाय ॥ ॥ क्रोधादालोलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्य्याग्निनेत्रं
२. ... ... निशितं भिन्नदैत्येन्द्रगात्रं । चक्रं शंखं सपाशां कुलिशगदां
३. ... ...मणिमयविविधाकल्पमीडे नृसिंहं ॥ नृसिंह पातु दैत्यारे
४. ... ... कोटीनां निपातैरकृतव्रणः ॥ अभूपभूमिःप्रतिपक्षभीतिः
५. सदा समासादितभूरिकीर्त्तिः । चिरं कृतार्थीकृतभूमिदेव(:)स्फुरत्प्रतापो नृपविष्णुसिंहः ॥
६. तस्माद्भूपशिरोमणेः समजनि श्रीवीरनारायणो धर्म्मज्ञानविवेकनिर्म्मलधियः स-
७. ... ... धिकदो दान्तः सदा धर्म्मवाक् श्रीमान् धीरपुर-
८. न्दरो निजगुणै ... ... सर्व्वदा । तस्याग्रजोसौ नरसिंहदेवस्त्यक्त्वा धरित्रीं वररा-
९. ज्यलक्ष्मीम् ॥ ... ... तस्यैव हेतोश्च मठं चकार । नृसिंहदेवार्थ-
१०. नृसिंहरूपं, नारायणस्य प्रतिमां चकार । नृसिंहरूपं च विधाय भ्रातुः पुरन्दरो भूप-
११. ... ... ॥ ॥ अतः परं देशभाषा श्रीश्रीजयपुरन्दरसिंहदेवठाकुरसनं,
१२. ददा नरसिंहजु परलोक बिज्याङा, थोसते निमित्तनं देवल गंधकूट दयक
१३. नरसिंहमूर्ति प्रतिमा स्थापन याङ ... के वं धुरि को खलंबुरोव ङा ५ ममीखा
१४. बुरोव ङा ५ बेलखम्व बुरोव ४ थ्वते बुया वर्षानन नित्यपूजाजोछि धरि
१५. के फं १ फलके कुड १ ... ग्वल ... ... स्थान मत ह्लिथं बियमाल ॥
१६. ... ... कुह्न ... ... लन यायमाल ।
१७. ... ... धनपूजा, धरिपाट ४ दुदुपाट ४ घेर ... ... दंम १ ... ...
१८. दंम्म १ दक्षिणा दम्म १॥ बु- यात ४ ... यात नमतोछे पुनप्वाथ १
१९. थ्वतेया गोष्ठी कोनिह्म ... कुशल बाबु ओटा बाबु ... गो पार दति
२०. ल जिता ... ... पूजा दुदु स दं २ घेर ... ...
२१. साषहनया थ्वते सेह्लातक ... ...मनिस्तरपं का-
२२. ले पंचपातक जुरो ॥ सम्वत ७१० कार्त्ति(क)शुक्ल २ ज्येष्ठानक्षेत्र शुक्र-
२३. मानयोग शुक्रवार विच्छसंक्रान्ति कुह्न तया जुरो ॥ शुभ ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मङ्गलबजार विश्वेश्वरमन्दिरको अभिलेख

ललितपुर मङ्गलबजारमा राजदरबारअगाडि प्रसिद्ध कृष्णमन्दिरसंगै बायाँपट्टि विश्वेश्वरको मन्दिर छ। त्यस मन्दिरको पूर्व ढोकाको दायाँपट्टि यो शिलालेख रहेको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १७½ अङ्गुल लम्बा, १७ अङ्गुल चौडा छ। राम्रोसंग नकुँदिएको हुँदा यस अभिलेखको तल्लो भागमा अक्षर अस्पष्ट छन्। कहीं कहीं फुटेको पनि छ। यस कारण सम्पूर्ण अभिलेख पढ्न सकिदैन। यहाँ संवत् ७४७ छ।

१. ॐ नमः श्रीविश्वेश्वराय ॥ [यदुत्तमाङ्गसङ्गिनी दिवौकसस्तरङ्गिनी यदर्धदे-
२. हसङ्गिनी तुषा[षा]रशैलनन्दिनी । यदंघ्रिपद्मवन्दिनी सुरासुरादिमोदनी यद-
३. ङ्गभूषणं फणी जयत्यसौ सुराग्रणी(:) ॥ संजातो हरसिंहदेवनृपतिः प्रोद्यत्प्रतापोन्न-
४. तिर्व्वंशे चण्डरुचेरचिन्त्यमहिमा श्रीमैथिलक्ष्माहरिः। ज्ञात्वा दुर्ज्जवनात्कलेरिव नि-
५. जे राज्ये स्वधर्म्मक्षतिं, नेपालं वरपीठमेत्य सुचिरं राज्यञ्चकार प्रभुः ॥ अस्यान्वये
६. तिभद्रे क्षीरसमुद्रे कलानाथः ॥ समजनि [म]हीन्द्रमल्लो रिपुहृदि भल्लो महीपालः ॥
७. अस्याभूत्तनयो नयोदितविधिः प्रत्यग्रतेजोनिधिर्वैर्य्याधिः शिवसिंहदेवनृपति-
८. :प्रोद्यद्गुणाम्भोनिधि । देवीपूजनतत्परेण निखिलक्ष्माभृत्कुले येन तत्साम्राज्य-
९. श्चिरमारचय्य धनदेनेवोत्तरा पालिता ॥ अस्याभून्नरकारिपोरिवात्मजन्मा
१०. प्रद्युम्नो हरिहरसिंहराजसिंहः। प्रत्यर्थिक्षितिपतिदर्प्पभिक्षुकालीदारिद्र्य-
११. द्विपदलनैकदर्प्पसिंहः ॥ हरिहरसिंहनृपतेस्त्रिलोचनात्कार्त्तिकेय इव ।
१२. उमयेव लालमत्यासावि श्रीसिद्धिनरसिंहः ॥ चित्वापीसदृशीम्विधाय सुजलां
१३. स्वर्ण्णप्रणालीन्ततो वारुण्याम्परितोष्य होमनियुतेनास्थाप्य विश्वेश्वरं। कैलाशा-
१४. भगृहे तदा स नृपति (:) सन्तर्प्य सर्वान् यतीन् काश्यां···वासिनां विरहज-
१५. ··· ··· ··· ··· ··· नेपालक्षोणिपति···हर्षेण गृहर
१६. ··· ··· ··· ··· ··· पञ्चम्यां गुरौ ···
१७. ··· ··· ··· ··· ··· ··· अतः परं देशभाषा लिख्य-
१८. ते सम्वत् ७४७ माघशुक्लपञ्चम्यां तिथौ···महाराजाधिराज जयसिद्धिन-
१९. रसिंहमल्ल[प्रभु]ठाकुरसन श्री ··· ··· ··· श्व देवल दय-
२०. ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नासलचोकको अभिलेख

ललितपुर राजदरबारको नासलचोकको पश्चिमपट्टि भित्तामा यो शिलापत्र टाँसी राखिएको छ। यसको अभिलेख कुँदएको भाग १४ अङ्गुल लम्बा १० अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७६१ छ।

१. ॐ नमः श्रीभवान्यै ॥ भक्तस्वष्टपददायिनी भवनवक्रीडाकलासाक्षिणी दै-
२. त्यासृग्जलपायिनी स्वनृशशोधाराधराशोभिनी। पाषण्डाशयखण्डिनी धरणि-
३. भृच्छृङ्गाटवीमण्डिनी मोहध्वान्तविनाशिनी सुरभयच्छेदोत्सवोद्वासिनी ॥ दृप्य-
४. द्दानवदारिणी परिलसत्पारीन्द्रसञ्चारिणी प्रोद्यत्पन्नगधारिणी विधुकला-
५. माला जगत्कारिणी। संसाराम्बुधितारिणी निजपदासक्ताघसंहारिणी शम्भुक्रोड-
६. विहारिणी विजयते शैलाधिराजात्मजा ॥ तत्पादाम्बुजनिःसृतामृतरसप्रायप्रभाक्षा-
७. लितप्रोद्यन्मोहघनान्धकारपटलप्रव्यक्तबोधोदयः। शान्तवत्मान्तपराभवायतधरा-
८. धौरेयचूडामणी राधाकान्तनितान्तचिन्तनचमत्कारी विचारी सतां। दानैष्कर्णसमो गु-
९. णैरनुपमो रूपै रतीवल्लभो धैय्यर्द्दाशरथिष्प्रतापततिभिश्चण्डः प्रचण्डांशुकः। गाम्भीर्य्य-
१०. ज्ज लधिर्व्विचारनिचयैर्गोर्व्वाणगोष्ठीगुरुः श्रीमत्सिद्धिनृसिंहमल्लजगतीजानिस्स-
११. मुज्जृम्भते ॥ येनादायि सुरारयेऽश्मसदनं सर्व्वाय वापीद्वयं पुत्रायावनिपालता हुतवह-
१२. ज्वालाय कोटयाहुतिः। विप्रायाथ धरागजाश्वसदनस्वर्ण्णान्नकल्पद्रुमा लक्षप्रस्थमिता-
१३. क्षताष्टपटचया हैमाश्च सप्ताश्वयः ॥ तारानाथपदार्थसप्रवलिते नेपालसम्वत्सरे
१४. स्फुर्ज्जत्फाल्गुनकृष्णपक्षविषये हृद्यद्वितीयातिथौ। हस्ते चन्द्रसुते शुभे शुभपले दे-
१५ वीपद्मप्रीतये तेन स्वर्ण्णंविभूषितं गृहमिदं भव्यास्पदं कारितं॥सम्वत् ७६१ फाल्गुन-
१६. कृष्ण द्वितीया हस्तनक्षेत्र, शुभयोग बुधवार कुन्हु श्रीश्रीश्री इष्टदेवताप्रीतिन
१७. श्रीश्रीजयसिद्धिनरसिंहमल्ल देव ठाकुरसन डातपोलल देवर दायकं सुवर्ण्णकल-
१८. शध्वजावरोहन याङन प्रतिष्ठा याङा दिन जुरो ॥ शुभ(म)स्तु ॥ सर्व्वदा ॥

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मूलचोकको अभिलेख

ललितपुर राजदरबारको मूलचोकको पूर्वपट्टिको लङ्मा दलानका निदालमा यो सुवर्णपत्राभिलेख टाँसी राखिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २१½ अङ्गुल लम्बा १० अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७८६ छ।

१. ॐ स्वस्ति॥ श्रीभवान्यै नमः॥ महारणाट्टहासिनीं प्रचण्डचट्टहासिनीं, समुण्ड-
चण्डघातिनीं विशालमुण्डमालिन । मदान्धदैत्यदारिणा प्रचण्डरूपधारिणीं,
युगान्तमेघ-

२. नादिनीं नमामि रुद्रकामिनीम्॥ ॥श्रीरत्नमल्लो नृपतिर्ब्बभूव त्रिशक्तितः प्राप्तवर-
प्रसादः। मार्त्तण्डवंशोऽभवदस्य सूनुः श्रीसूर्य्यमल्लोऽनलसूर्य्यतेजाः तदीयपु-

३. त्रोऽमरमल्लभूपो बभूव भूमीधनदोर्ज्जितश्रीः। तदात्मजोऽभूद्भुवि भूरिकीर्त्तिम्म-
हेन्द्रमल्लो हि महीमहेन्द्र॥ अभददतुलतेजास्तत्सुतः सुप्रतापी नृपमणि-

४. शिवसिंहःशत्रुनागेन्द्रसिंहः। विसमशरसमश्रीरात्मजस्तस्य राज्ञो भुवि हरिहरसिंहा
राजते राजसिंहः॥ अजाजनत्सिद्धिनृसिंहभूपस्तस्मान्नरेन्द्रात्किल

५. लालमत्यां। श्रीकृष्णपादाम्बुरुहैकभृङ्गो महद्यशोमण्डलमण्डिताशः। महौजसा
भूसुरसात्कृतश्रिया नृपेण येनाहुतिकोटिसंख्यया विधाय होमं

६. विधिना महाधिया प्रतिष्ठिता सुप्रतिमा रमापतेः। राजर्षितोऽस्माद्भुवि भानुमत्यां
श्रीश्रीनिवासो नरवासवोऽभूत्। दातृत्वशक्त्यालिपतकल्पवृक्षो, ज्वल-

७. त्प्रतापालिपतसूर्य्यतेजाः॥ देवेन्द्रो भगभूषितो मनसिजोऽनङ्गो मगेन्द्रः पशुः, श्रीदः
किंपुरुषेश्वरो जलपतिः पाशी यमः प्रेतराट्। राहुप्राप्तपराभ-

८. वो दिनमणिश्चन्द्रः कलङ्की यतः, तुल्यः कोपि निवासभूमिपतिना तेनास्ति नो
पि(वि)ष्टपे॥असूत सूनुं वसुधाधिपारात मृगावती पुण्यवती पतिव्रता। श्रीयोगमल्लं

९. वसुधासुधाकरं जीव्याद्वचोभिः स च पूर्वभूभुजां॥ ।। नैपालिकाब्दे रसकुञ्जराब्धौ
दुर्गापदाम्भोरुहपूजनार्थम्। अचीकरद्गेहमिमं मनोज्ञं स श्रीनि-

१०. वासश्चतुरस्रशोभं॥ तद्गेहाङ्गनमध्येसौ श्रीनिवासो नृवासवः। स्वर्णप्रासादमकरोत्स-
रोजकलिकोपमं॥ ॥ अतष्परं नेपालभाषया लिख्यते॥ ॥

११. श्रेयोऽस्तु॥ संवत् ७८६ आश्विनशुक्लप्रतिपद्यां तिथौ।। श्रीसूयवंशोद्भवरघुकुल-
तिलक श्रीमाणिग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्ल

१२. देव प्रभु ठाकुरसन महानवमी कुन्हु श्री ३ परमेश्वरीपूजायात निमित्तन थ्व मूलचोक
दोयका जुरो।।थ्व मूलचौकया दथुस श्री ३ इष्टदेवता श्रीयन्ताजु-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१३. सके, सुवर्णया देवल दोयकं प्रतिष्ठा याङा जुरो ।। ।। पुन भाषा वर्षप्रति महानवमी कुह्नु श्री ३ परमेश्वरी पूजायात निमित्तन कुचुपोया जगातया दाम दक्वन.
१४. मेस मालक्व दयकं श्री ३ परमेश्वरीसके दोहलपे मालकं दुन्ता जुरो ।। भाषा ग्वह्मन मेसस चिन्ता याक जुर, ओह्मन कुचुपोया जगातस चिन्ता याय जुरो ।। शुभ

—०—

सिंहासनको अभिलेख

ललितपुर मङ्गलबजारको प्रसिद्ध कृष्णमन्दिरमा प्रतिवर्ष ज्येष्ठपूर्णिमाका दिन एउटा सुनौला सिंहासन राखिन्छ। यस सिंहासनमा दुइटा हात्तीमाथि बसेका सिंहका मूर्ति दुइतिर राखिएका छन्। तोरणको रूपको पाटामा उभिएको गरुडको मूर्ति अङ्कित छ तथा त्यसमाथि दुइटा नाग बेरिएर रहेको दृश्य अङ्कित छ। पछाडि अडेस लिने ठाउँमा ६ वटा नागको शरीर बेरिएर रहेको दृश्य देखाइएको छ। त्यसको वरिपरि कदम्बवृक्ष राखिएका छन्। गरुड भएको पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात ११ अङ्गुल लम्बा, आधा अङ्गुल जति चौडा छ। यहाँ संवत् ७८७ छ।

१. श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ७८७ श्रावणमासशुक्लपक्षे अष्टम्यान्तिथौ गुरुदिने ॥ थो कोह्नु, श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्ल प्रभु ठाकुरयात, वकुबाहार महाबोधिगृह ॥ साक्यवंश श्रीजोधाजुसन पिण्डपात्र दान याङन. सुवर्णरचित सिंहासन, कदम्बवृक्षसहित दुंता ॥ सुनानों थ्व सिंहासन ङरसा ह्मं विद्या बाल बियाव काय दो ॥ शुभं
२. पुन भाषा सिजकमि, सिकमि, नेषरकयात बियमार मो टं २.

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भण्डारखालको अभिलेख

ललितपुर भण्डारखालभित्र एउटा पोखरी छ। त्यसको उत्तर किनारमा 'सिद्धिनरसिंहले बनाएको भूगोल' भनो प्रसिद्ध ठाउँ छ। त्यसको उत्तरपट्टिको भित्तामा यो शिलालेख टाँसी राखिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अङ्गुल लम्बा १२ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७९६ छ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मा-
२. नेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसादित देदीप्यमान मानोन्नत रविकुलतिलक
३. हनूमद्ध्वज राजऋषीश्वर श्रीश्रीजयसिद्धिनरसिंहमल्लदेव प्रभु
४. ठाकुरसन ॥ श्री ३ इष्टदेवतायात स्वानयात निमित्तन थ्व क्यव दुन्ता जु-
५. रो, महानवमिन निकलाख काययात खँल सेलेयात कारणस थ्व हितिसहि-
६. तन भंदारखाल दयका जुरो ॥ भाषा थ्व हितिस पुखुडिस मेव मोड ह्लु यमदो,
७. वा दायमदो नरक चलक वायमदो जीर्णवस्त्र आदिन मभिङ वस्तु वाय
८. मदो श्रीश्रीजुजुबाहिकन मेव लकामनं न्हचायमदो भूगोलस चोने-
९. मदो। श्रीथकुनीजुपनि बाहिकनं मेव मिसतो दुंहायमदो, थ्व वेलस माल
१०. नास श्रीउपाध्याजुपनिजुको स्नान याय दो, श्रीउपाध्याजुपनिस ब्राह्म-
११. णीजुपनि जुको बिज्याय दो जुरो ॥ पुनर्भाषा ॥ क्यवनायकपनिस्थन जुर-
१२. सां मे स्वान श्री ३ इष्टदेवतायात बाहिकन मेलेयात यन्नेमदो क्यव दुं
१३. हावको वस्तु सोसि भंडा आदिपन छु वस्तु जुरसां पितयन्नेमदो मल-
१४. मूत्र आदिनं कचंगल थडन अगम्य कर्म्म यायमदो जुरो ॥ थ्वति मानय
१५. मयातसा श्री ३ इष्टदेवताया कुदृष्टि श्रीश्रीथाकुलया गुणाहागा
१६. र लाक जुरो गोब्राह्मणादिहथ्या पञ्चमहापातक लाक जुरो ॥ थ्वतिया
१७. साक्षी नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्लदेव प्रभु
१८. थाकुलस दृष्टः ॥ सम्वत् ७९६ कार्त्तिकशुक्लप्रतिपद्यान्तिथौ ॥
१९. पुनर्भाषा श्रीश्रीथाकुलस आज्ञा दतसा आज्ञादोर्तापं याय तेव वि-
२०. ना आज्ञान जुको छु यायं मतेव, थ्व चोस्यं तयाथ्व परिमान जुरो, शुभ

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मङ्गलबजार भाइदेवलको अभिलेख

पाटन मङ्गलबजारमा राजदरबारदेखि अलिकति पर पश्चिमपट्टि विश्वनाथको मन्दिर छ। श्रीनिवासमल्लका मन्त्री भगीरथ भयाले बनाएको हुनाले विश्वनाथको यो मन्दिर 'भैयादेवल = भाइदेवल' भनी प्रख्यात छ। यस मन्दिरको पूर्वपट्टिको भित्तामा यो शिलापत्र टाँसी राखिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २३ अङ्गुल लम्बा २२ अङ्गुल चौडा छ। मन्दिर सिंगार्नेहरूले यस शिलापत्रमा समेत बार्नेस जस्तो रङ लाइदिएकाले यो अभिलेख पढ्न गाह्रो थियो। अहिले हामीले बल्लतल्ल रङ पुछी यसको पाठ पढेका छौं। यहाँ संवत् ७९८ छ।

१. ॐ श्री ३ विश्वेश्वराय नमः ॥ ॥ गजासुरेन्द्रदारिणं विदारितान्धकासुरं, सदाशिवं सदा शिवप्र-

२. दं सदारमीश्वरम्। विभूतिभूषितं विभुं स्वभक्तभूरिभूतिदं भजे भुजङ्गभूषणं भवं भवाभयप्रदम् ॥

३. श्रीश्रीनिवासो यशसो निवासो भूवासवो वत्सरनाथतेजाः। ज्ञाता च दाता ललितानगर्य्यां विभाति ने-

४. पालनृपालसिंहः ॥ महीयसस्तस्य महीभुजोऽभूत्, भगीरथो नाम महान् सुमन्त्री। वशीकृतानेकपरा-

५. वनीन्द्रः परावनीन्द्रैः सुसमर्प्पितेभः। साधौ यः सुखदः शशीव च खले सन्तापदो वह्निवत्, गाम्भीर्य्ये ज-

६. लधिर्य्यथा सुरतरुर्दातृत्वशक्तौ यथा। धैर्य्ये धर्म्मसुतो यथा च समरे भीमो यथा भीषणः। सोऽयं मन्त्रिमणिर्व्वि-

७. भाति मतिमान् देवद्विजे भक्तिमान्। धर्म्मात्मना तेन भगीरथेन विश्वेश्वरः स्थापित एष भक्त्या। संपूज्य विप्रान् द्वि-

८. वसेऽनुकूले श्रीश्रीनिवासस्य विभोः प्रसादात्। असौ भगीरथो धीमान् प्रासादमकरोन्मुदा। भक्त्या श्रीविश्व-

९. नाथार्थं श्रीनिवासनृपाज्ञया ॥ प्राचीनेन भगीरथेन गिरिशान्नीता क्षितौ जाह्नवी, विश्वेशः किमु नूतनेन यव-

१०. नादभीतः प्रचण्डादिव। काश्याः पुण्यपुरः पुरे च ललिते नीतस्त्रिलोकेश्वरः, किं जनो हि कृपाभरेण लभते श्रीश्रीनिवा-

११. सप्रभोः। नेपालाब्दे गजबिलमुनौ माधवे मासि पक्षे, कृष्णेऽष्टम्यां विधिवदमुना शैवयज्ञं विधाय। प्रासादेऽस्मिन्

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१२. कनककलशः स्थापितो ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा वस्त्रं कनकरचितं भूषणं चाश्वमुख्यान् ॥
श्रीहरिवंशेन कृताः श्लोकाः ॥

१३. ॥ ॥ श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ७९८ माघशुक्लषष्ठम्यां तिथौ । थ्व कुन्हु श्रीमाणि-
ग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्रीजय-

१४. श्रीनिवासमल्लदेव ठाकुलस मन्त्री भगीरथ भैया भारोसन, श्री ३ विश्वेश्वरस्थापना
याङन स्वंतपोल देवल

१५. दयकं वैशाख कृष्ण सप्तमी पर अष्टमी थ्व कुन्हु प्रतिष्ठा यास्यं सुवर्ण कलश
ध्वजावरोहन याङा जुरो ॥ थ्वते घुङ-

१६. काव श्री ३ विश्वेश्वरप्रीतिन गुथि दुन्ता जुरो ॥ राव ७ तवदोल क्षेत्र, रोव ५
बदेग्रामक्व क्षेत्र, रोव, ३ × मपालथं क्षेत्र

१७. रोव ९ कोटिजोल क्षेत्र, रोव २ बिंसिद्व क्षेत्र, राव १० जव ३ नवक क्षेत्र, रोव
७ नतुख्वात क्षेत्र, रोव ४ जव १ परवादोल

१८. एते क्षेत्र स एव भगीरथ भैया भारोसन भ्राता भागी भारोस मोहोन दुन्ता
जुरो ॥ भाषा थ्वते बुया वर्षप्रति वरसानन, नि-

१९. त्यपूजायात दानपत्रस चोस्यं तक्क अविछिन्न याङन दयकं पूजा यायमाल ॥
संक्रान्ति प्रति पञ्चामृत दयकेमा-

२०. ल ॥ भूय शिवरात्रि कुन्हु पेप फलसं मोहोर शुका २ व्यालपत्र, घेल कुड १
घेलदिवायात वो आ

२१. रतीयात वो दयकं पूजा याय चेक्न फं २ तोचकं चाक्रमतं छोयके माल ॥
भूय बुंग लगनयात कुन्हु वो इन्द्रजा-

२२. त्राया मणिग्लयात कुन्हु वो नेत घातसं चेक्न कुड ६ घाले तोचकं चाक्रमत
छोयके माल ॥ भूय वैशाख कृष्ण

२३. अष्टमी कुन्हु होम याङन देशबलि छोस्यं बोसाधन यायमाल ॥ प्रशोषन जाक्य
फं २७० भूय कोटिजोलया श-

२४. स्य दक्क वो देवलहिक ब्राह्मणयात पिंबियमाल जुरो ॥ जाक्य फं ३० देवलस
बंपुक जोगियात व्रर्षप्रति

२५. पिंबियमाल जुरो ॥ थ्वतेया चिन्ता याक गोष्ठीनिकबहिरि अमात्रो बलिमाहात
भ्राते सह, इन्द्रराज मा-

२६. हात भ्रात्ते सह देवीदास भारो भ्रात्ते पुत्र सह, देवीदास भारो भ्रात्ते सह,
थ्वतेसन व्रर्षप्रति अविछिन्न

२७. याङन निस्त्रपेमाल जुरो ॥ भूय रोव ६ बुया वरसानन गुथि मुनेयात जुरो ॥शुभ॥
थ्व ज्यास चिन्ता याक श्रीराजवंश रावुत्त नरसिंह भा जुरो

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

कुम्भेश्वरनजीकैको वंशगोपाल मन्दिरको अभिलेख

ललितपुर कुम्भेश्वरबाट अलिकति पूर्व-दक्षिणतिर लागेपछि वंशगोपालको ठूलो ढुङ्गे मन्दिर आउँछ । त्यसको दक्षिणपट्टि भित्तामा यो शिलालेख टाँसी राखिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग ३०½ अङ्गुल लम्बा, २५ अङ्गुल चौडा छ । यहां संवत् ८०० छ ।

१. ॐ श्रीश्रीश्रीगोपीनाथाय नमः ॥ सुनादवेणुनादिनं, विशालपुष्पमालिनं, व्रजाङ्गना-
विहारि-

२. णं, धराधरेन्द्रधारिणं । महाफणीन्द्रशायिनं, सितेतराहिशायिनं, बकासुरासुहारिणं, नमा-

. मि मावविलासिनम् ॥ श्रीमान् सिद्धिनृसिंहमल्लनृपतिर्भाति स्म भानूपमो, यः श्रीमल्ललिताभिधान-

४. नगरे स्वर्गे यथा स्वर्विभुः । पश्चाद्राज्यमिदं विहाय तृणवत्तीर्थानुगामी भवन् शान्तात्मा स वशाक्ष-

५. तेन्द्रियगणो राजर्षितुल्योभवत् ॥ राजर्षेस्तस्य सूनुः क्षितिपतितिलकः श्रीनिवासो निवासो, ध-

६. र्म्माणां कश्यपर्षः स्मरपतिरिव प्रोल्लसत्सङ्गरश्रीः । दाता धाता प्रजानाममृतकरयशा भानुभानु-

७. प्रतापो रूपेणानङ्गतुल्यो गुणमणिजलधी राजते राजचन्द्रः । मध्यमा च सुता तस्य, भूपतेः की--

८. र्त्तिमङ्गला । जामातामरसिंहश्च तौ विभातश्च दम्पती ॥ अकारि देवालय एष ताभ्यां, सुवर्णपा,

९. षाणमयो महीयान् । गौरप्रभः कृष्णपदाब्जभक्त्या महोच्चयो मेरुरिवाद्भुतश्रीः । प्रासादेऽ

१०. स्मिन् स्थापिता कृष्णमूर्त्तिः, भक्त्या ताभ्यां दम्पतीभ्यां मनोज्ञा । पार्श्वद्वन्द्वे गोपिकारम्यमूर्तिः, हस्ता-

११. म्भोजद्वंदसंन्यस्तवेणुः । नेपालाब्दे गगणखगजे, ज्यैष्ठमासे च कृष्णे, विष्णुप्रीत्या विषधरतिथौ, द

१२. म्पतीभ्यां च ताभ्यां । प्रासादेस्मिन् कनककलशाः स्थापिताः सोमवारे, कृत्वा होमं द्विजवरगणम् पूज-

१३. यित्वा स्वशक्त्या ॥ ॥ श्रीहरिवंशेन कृतानि पद्यानि ॥ ॥ अतष्परं देशभाषा लिख्यते ॥ श्रेयोस्तु ॥ स्वस्ति

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१४. सम्वत् ८०० ज्यैष्ठमासे कृष्णपक्षे, चतुर्थ्यान्तिथौ, श्रवणाप्रधनेष्ठानक्षत्रे, वैधृती-प्रविष्कंभयोगे, आ-

१५ दित्यवासरे, थ्व कुन्हु अग्निस्थापन यांङ, श्रीमत्श्रीश्रीवंशगोपालमूर्ति गोपिसहितन स्थापना यांङा

१६. संति, पंचमी कुन्हु, श्रीब्राह्मणपनी बोदानथं सिध्रतेको ब्राह्मणीपनि जोशि, आचार्य्यपनि बिज्या-

१७. चकं जिमस्वंपु गजुरी छास्यं प्रतिष्ठा याङा दिन जुरो ॥ थ्व देवलयातं आय प्रत्याय दुन्ता, बिसि-

१८. ङ द्वंबु नेखण्डन रोव ३लंपित्या १४× बन्देग्राम बुरो गु ९ थसिवं बु रोव षुत्या थ्वते बुया वर्षप्रति वर

१९. सानन निते पूजायात पूजाक्ये अस्ता १ स्वानयातं अस्ता १ दिवायातं घेल जं २ दं ४ तोचकं माधे ता २ घलि दं १

२०. बजि कुड १ दंछियातनं श्रीखण्ड प्र २ थ्वते नित्यपूजायातं जुरो ॥ ज्येष्ठकृष्ण, पंचमी कुन्हु होम यांङ

२१. बोसाधन यायमाल ॥ श्रावणकृष्ण, अष्टमी कुन्हु, होम यांङ पवित्रारोहण यायमाल ॥ चैत्रशु-

२२. क्ल, त्रयोदशी कुन्हु, होम यांङ दमनारोहण यायमाल ॥ प्रशेषनं जावये फं पियङा ४५ देव-

२३. पूजायात ब्राह्मणस्तं, वर्षप्रति पिबियमाल जुरो ॥ भूय सिन्ध्रतं र १ गुगुल दं २ चेकन प्र २

२४. थ्वते लस लस नित्यपूजायात जुरो, थ्वते श्रीअमरसिंह कुंह्मरजुस भार्य्या श्रीकीर्त्तिमङ्गला थकुनिजु

२५. श्रीपुरुखसेन थ्व लोहों, दयकं, स एवो श्री३परमेश्वरमूर्त्ति भट्टारक स्थापन याङ थ्वते बु दुंता

२६. जुरो, थ्व देवल देवप्रतिष्ठा याकं, थंबुबरवनिह्म द्विजवर सुदर्शण उपाध्या, वखनबाहार दै-

२७. वज्ञ सिद्धिराज जोशि, थ्व देवलस कम्म याचके मालकोपनिस परिबालन जुरो, पुनर्भाखा, बोसाधननं

२८. पु १ पवित्रारोहनने पु १ दमनारोहननं पु १ स्वप घातनं मोहोर शुकि १ थाले लव द-

२९. स्यं चोंगव जोनास तंन्यमाल; थ्वते हङन, दको सेह्लोयातं लेनके माल, थ्वतेया चिन्ता याक गोष्ठी

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३०. कोबाहार केशवराम भारो, जयकृष्ण भारो, कारण्डबहार सूर्य्यराम मुलमी भारो
३१. थ्वतेसन थ्व चोस्यंतको अविछिन्न यांङन लोभ मयास्यं निस्त्रपे माल, चोस्यं तको मनिस्त्रपं लोभ या काले
३२. गोब्राह्मणादि पञ्च महापातक लाक जुरो, लोभ मयाकाले उत्तोत्तर जुरो। थ्व देवस तिसानो,
३३. वस्तुजातनों, थ्व गुथि भारोपनीसनं विचाय यायमाल, मयायमदो जुरो। थ्व देवपूजा याचका
३४. बलनिह्मया विप्र श्रीहरिनन्दन सर्म्मण जुरो, थ्व ब्राह्मणन काल कपत मयातोले, थ्वया परिवार याचके
३५. माल, काल कपत यांङ, कंचिगल थंनसा, मालको मनिगुपरसा, सेबु ब्राह्मणन पूजा याचके ये, थ्व देवलया
३६. तलेस जुक्क प्याखन स्वय, गुथि भारोपनिसके मङस्यं चोनेमदो जुरो॥

—०—

मङ्गलबजार भीमसेन-मन्दिरको अभिलेख

ललितपुर मङ्गलबजारमा भीमसेनको प्रसिद्ध मन्दिर छ। त्यस मन्दिरको ढोकाको दायाँपट्टि कुनामा यो शिलालेख पूर्वाभिमुख भई रहेको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात लम्बा १७ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८०१ छ।

१. ॐ श्री ३ भीमसेनाय नमः ॥ ॥ दोर्दण्डेन बलेन येन निहतो दुःशारदुःशासनं युद्धे भीषणया जघान गदया दुर्य्योधनं योऽधम-
२. म् । यो हन्ति स्म निशि प्रचण्डबलिनं कामातुरं कीचकं, शत्रूणां भयदं भयङ्करनिभं तं भीमसेनं भजे ॥ नानानृत्यकलाविलासर-
३. सिकः कन्दर्प्पवत्सुन्दरो, वीणातालमृदङ्गगीतनिपुणः सङ्गीतविद्यानिधिः। भास्वद्भानुनिभः प्रतापनिहतप्रोद्यत्प्रतीपद्यु-
४. तिः, नेपाले ललितापुरे विहरति श्रीश्रीनिवासो नृपः ॥ यस्यात्मजो योगनरेन्द्रमल्लो नाकाधिनाथस्य यथा जयन्तः। प्रभात-
५. भानुप्रतिमप्रतापो विराजते मारसमानरूपः ॥ स श्रीनिवासो नृपवासरेशो भगीरथस्यानुमतं गृहीत्वा, अकारयद्भीषण-
६. भीमसेनप्रासादमेनं नयनाभिरामं ॥ नेपालाब्दे शशधरनभःकुञ्जरे मासि मार्गे शुक्ले पक्षे गुहतिथियुते वासरे चन्द्रपु-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

७. त्रे प्रासादेऽस्मिन् कनककलशौ स्थापितौ भीमभक्त्या। होमं कृत्वाऽनुपमयशसा श्रीनिवासेन राज्ञा ॥ ॥ हरिवंशेन कृताः

८. श्लोकाः ॥ अतः परं नेपालभाषया लिख्यते ॥ ॥ स्वस्ति ॥ श्रीमाणिग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्ल

९. देव प्रभु ठाकुलस। स्व नगरं छगुल जुयाव नेपालेश्वर जुयाव विजयराज्य याङबिज्याक, थथि अवसरस श्री ३ भीमसे-

१०. न भट्टारकक्कास न्हपा चपाङ याङ चोङस स एव ठाकुलसन मन्त्री भगारथ भैया भारोस व संमत याङन आज्ञा प्रसन्न जु-

११. स्यं, थ्व देवल दयकबिज्याक जुरो ॥ ॥ श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८०१ मार्गशिल शुक्ल ॥ षष्ठ्यान्तिथौ श्रवणप्रधनेष्ठानक्षेत्रे ॥

१२. ध्रुवप्रव्याघातयोगे ॥ बुधवासरे ॥ थ्व कुन्हु थ्व देवल प्रतिष्ठा यास्यं सुवर्ण्ण कलश ध्वजावरोहन याङा दिन जुरो ॥ भाषा

१३. थ्व देवलस ह्लोनेमाल काले मेवन ह्लोङमदतसा व्यसतपनिस्यन चिन्ता याङन देवया वस्तुन ह्लोनेमाल जुरो ॥ थ्व दे-

१४. वल ज्यास चिन्ता याक पात्रवंश रावुत तवभ्यालं भाकतु कोथ्य तवभ्याल पात्रवंश रावुत्त रत्नराज भारो भ्रात्ते स

१५. ह दथुलाछे पात्रवंश रावुत काशिराज भारो, दधबाहार पात्रवंश रावुत्त मयासिंह भारो, नकबाहर वि-

१६. श्वसिंह भारो ॥ व्यसत मानिग्ल कोविछे मनोहरसिंह भारो भ्रात्ते भागोसिंह भारो, मनिकराज भारो भ्रात्ते

१७. विष्णुनारायण भारो कनेष्ठ भ्रात्ते शिवनारायण भारो, मोतिराज भारो, चाखाबाहार वैकुण्ठराम भारो

१८. भ्रात्रे विश्वसिंह भारो कनेष्ठ भ्रात्रे नरसिंह भारो थ्वतेस्वन चिन्ता याचक थ्व देवल दयकबिज्याक जुरो ॥ शुभ ।

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यम्पिविहारको अभिलेख

ललितपुर यम्पिविहारको प्रसिद्ध स्तूपको पूर्वपट्टि भागमा यो शिलालेख टाँसी राखिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २० अङ्गुल लम्बा, १५ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८१० छ।

१. ॐ नमो बुधायः शाक्यसिंह महाबुद्धः जिनेन्द्र गु-
२. नशागल कोतिशूर्ज प्रभुं नाथन्नमामि भव-
३. तालकः ॥ स्वस्ति ॥ श्रीमन्माणिग्लाधिपति सकलशस्त्र-
४. शास्त्रनृत्यवाद्यसकलकलाकोशल सङ्गीतविद्यापार-
५. ग महाराजाधिराज श्रीश्रीजययोगनरेन्द्रमल्लदे-
६. व प्रभु ठाकुलसन विजयराज्य याङबिज्याक, रा-
७. जा राजापनिस्के किसि सलं आदिपं स देश कास्य-
८. बिज्याङाव, राजा राजाया चूडामणि जुयाव बिज्या-
९. क, क्वात गुगोरं चयाघरनं काव, याकात चोङा-
१०. व, थथि अवसरस, यंपिविहारिया ब्रह्म-
११. चर्यभिक्षुश्रीचिन्तामणिजु, कोनिह्म घर खा-
१२. छेया राम भारो, प्रमुखनं गुथि समुह-
१३. न, यम्पीथुपया प्रिउखादेवस्के देव-
१४. ल दयकंस्यं ।। श्रेयोऽस्तु ।। सम्वत्
१५. ८१० ज्येष्ठकृष्णदितीयायां तिथौ
१६. पुर्व्वाखाध प्रर उत्राखाध नक्ष-
१७. त्रे ऐ जोगे ।। ।। सुक्रवाल,
१८. थ्व कुन्हु प्रतिस्था याङा जुरो
१९. थ्वन न्हतु कुन्हु लथ भेत
२०. बोर, लथजंत्रन थन
२१. देव रथन कोकायाव
२२. थ बुगारया फुरस तर
२३. शुभ ।।

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मङ्गलबजार मणिमण्डपको अभिलेख

ललितपुर मङ्गलबजारमा राजदरबारसंगै उत्तरपट्टि 'मणिमण्डप' भन्ने प्रसिद्ध स्थान छ। त्यसको बीच भागमा मण्डपको राजासनको रूपमा राखिएको ढुङ्गाको उत्तराभिमुख पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात लम्बा १६ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८२१ छ।

१. ॐ नमः श्रीलोकनाथाय ।। दाक्षिण्योत्तरदिग्गतः करतले पङ्केरुहः सारथिं कृत्वा चाण्ड-
२. जमब्जगः प्रतिदिशं स्थित्वा भ्रमत्स्यन्दने । अ गानां प्रभवो तनोतु हि सदा मोदं परं प्राणि-
३. नामारक्ताकृतिसुंदरो रविरिव श्रीलोकनाथ प्रभु ।। श्रीभीमस्य मणेः सभास्थलमिव
४. व श्रीभूपतीनां सभास्थानं सन्मणिमण्डपं सुललित जीर्ण्णं त्वपास्य द्रुत संगीतार्ण्णवपा-
५. रगेन सुकुलाम्भोजाटवीभास्वता, श्रीमद्वीरनरेन्द्रभूमिपतिनाऽकारि स्फुटं नूतनं ।।
६. यन्निर्म्मानविधौ महच्छ्रमभृताधिक्योद्यमारंभकृद्वीरस्याऽनुचरो नरेन्द्रनृपतेः सं-
७. गीतविद्यानिधेः । यस्य प्रेमतमो वरो नरहरिर्न्नामा महत्सेवको, दासानां गणनाय-
८. कः क्षितिपतेः स स्यात्सदा मान्यभृत् ।। ब्रह्मानेत्रदिगङ्गनाङ्कसहिते नेपालस-
९. वत्सरे । चैत्रे मासि सिते दिने सुरगुरोः षष्ठ्यां तिथौ संयुते । श्रीमद्भैरवमूर्त्तिशक्ति-
१०. सहित संस्थापयामास स, कृत्वा तत्र नरेन्द्रभूपतिमणिर्होमं च कोटचाहुतिं ।। ।।
११. संवत् ८२१ चैत्रमास शुक्लपक्ष षष्ठी बृहस्पतिवार, थ्व कुन्हु संगीतार्ण्णवप रग
१२. रविकुलतिलक हनुमद्ध्वज माणिग्लाधिपति महाराधिराज वीरश्रीश्रीजयजो-
१३. गनरेन्द्रमल्ल प्रभु थाकुरन, न्हपाया मणिमण्डप जीर्ण्ण जुयाव न्हुर दयकं बिज्याङाव
१४. कोटचाहुति होम याङाव थो मणिमण्डपस शक्तिन सहित भैरव दयकं स्थापना
१५. याङाव प्रतिष्ठा याङ बिज्याक ।। महाराजाया आज्ञान स्वथया शिवहरिया पुत्र घो-
१६. पोगारबहिलिपछें नरहरि, म्ह्याच मनोहरी, मान्येश्वरी, प्रमुख थो स्वह्मसे-
१७. न थो मण्डप दयकाया समस्तं चिंता याङाव महाकष्ट याङाव महाराजाया से
१८. वा याक ।। थोगुर सेवान, महाराजा प्रसन्न जुयाव थो मणिमण्डपस बिज्याङाव नर
१९. हरियात मान्य बिसे बिज्याक ।। थो वेलस नरहरिन थव शक्यन चावथें, वरतु जा
२०. त दुन्ता व, मुर्कासिर, दस्पतिदुंता व महा(रा)जा वीरश्रीश्रीजयजोगनरेन्द्रमल्ल प्रभु था
२१. कुरया चरणारविन्द पूजा याक ।। ।। भाषा बु रोव ६... ❋ बुरो खोनाथरि थ्वो

❋ यहाँ जग्गाको नाउँ खुर्केर अस्पष्ट पारिएको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२२. ति बुया वरसानन, नित्य अस्ता १ चेक तस्यं मत छोयके माल, इन्द्रजात्राया पूर्णमा-
२३. सि कुन्हु राजगुर्व्वाहारन श्रीभैर व)मूर्ति पूजा यायमाल ।। फं १ सियाफलकि
प्र २ स्वात कु-
२४. ड १ रा कुड १ बजि दं ४ धरि कुड १ क्गु फोया, थ्वति दान बियमाल ।।
गुर्व्वाहार मत छोयकू-
२५ ह्म ह्मोयथो स्वह्म भोज नके माल, मंडपस चिंता याकह्मन ।। बरषुनि चपालया जो-
२६. गियात नित्य प्र २ जाकि बियमाल, नित्य बपुयमाल, जोगि संन्यासिन थो
मंडपस जा-
२७ थुयमदु, मि छोयकेमदु वरषूनि चपालया जोगिन विचार याथमाल विचार मया-
२८ तसां महाराजाया गुणाहागा(र जुरो ।। थ्वति ल्हासे तको मयातसा पंचमहापाप ला-
२९. क जुरो, थ्वति ल्हासे तको यातसा महापुन्य लाक जुरो ।। थोगुर लोहोया सिंहा-
३०. सन महाराजाधिराज वीरश्रीश्रीजयजोगनरेन्द्रमल्ल प्रभु थाकुरया जुरो ।। थ्व
३१. सिहासनस मेव सुनं चोनेमदु चोनसा महाराजाया गुणाहागार जुरो ।। थ्व अक्षर
३२. बंलानिह्मया विप्र श्रीपरशुरामन श्रीश्रीवीरजयजोगनरेन्द्रमल्लदेव प्रभु थाकुलया
३३. आज्ञान चोया जुरो । शुभमस्तु त्रिजगताम् ।।

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—
संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध काठमाडौं, नेपाल

मूल्य- मो. रु. १५०

वि. सं. २०१९ श्रावण-संक्रान्ति

जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड, काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[सातौं भाग]

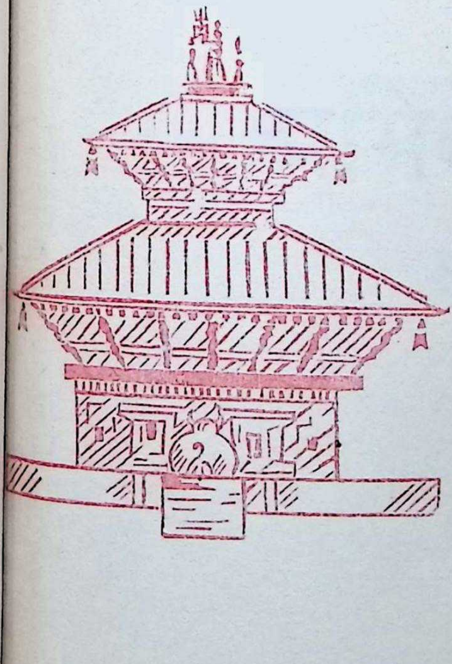

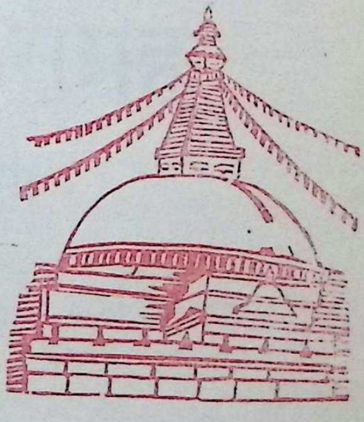

सम्पादक–

रामजी तेवारी

धनवज्र वज्राचार्य

देवीप्रसाद भण्डारी

गौतमवज्र वज्राचार्य

भोलानाथ पौडेल

महेशराज पन्त

शङ्करमान राजवंशी

नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

— बापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।]

अभिलेख-संग्रह

सातौं भाग

सम्पादक —

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषय-सूची

	पृष्ठ
अभिलेख-संग्रहको व्याख्या गर्ने बाटो	१-१७
वक्तव्य	१८-१९
तलेजुचोकको आँखीझ्यालको नरेशमल्लको अभिलेख	२०
तलेजुचोकको लक्ष्मीमूर्तिको नरेशमल्लको अभिलेख	२०
खौमाटोलको भवानीशङ्करमन्दिरको जगत्प्रकाश मल्लको अभिलेख	२१-२३
तलेजुचोकको जगत्प्रकाश मल्लको अभिलेख	२३-२४
कुमारीचोकको जितामित्र मल्लको अभिलेख	२४-२५
राजदरबारनजीकै गहिरीधाराको जितामित्र मल्लको अभिलेख	२५-२८
तलेजुचोकको तोरणको जितामित्र मल्लको अभिलेख	२८
तलेजुचोकको योगनरेन्द्र मल्लको अभिलेख	२९-३०
तलेजुचोकको लालमतीको अभिलेख	३१
तलेजुचोकको लालमतीको अभिलेख	३२
काछें भगवतीमन्दिरको रणजित् मल्लको अभिलेख	३३-३४
तलेजुचोकको जयन्तलक्ष्मीको अभिलेख	३४

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख–संग्रहको व्याख्या गर्ने बाटो

व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिर्नहि सन्देहादलक्षणम् ।

(वैयाकरण परिभाषा)

[व्याख्यानबाट विशेष कुरा बुझ्नुपर्छ । सन्देह हुँदैमा अप्रामाणिक हुने होइन ।]

नखाईकन कोही मनुष्य पनि खडा रहन सक्तैन । खानेकुरो कमाउने विद्या वार्ता (खेती गर्नु, गोठ राख्नु, व्यापार गर्नु) कहाउँछ । मनुष्यमा प्रायः खानेकुरालाई लिएर हानथाप भइरहन्छ । सो हानथाप दुनियाँमा हुन नपाओस् भन्ने विद्या दण्डनीति (राजनीति) कहाउँछ । हाम्रा अघिका पुर्खाहरू वार्ता र दण्डनीति पनि पढ्थे । तर पछिका हाम्रा पुर्खाहरूले वार्ता र दण्डनीति पढ्न छोडिदिए[●] । तर खान छोड्न कसैले सकेन । यस कारण खानेकुरा कमाउने रीति पनि चल्दै गयो । खेती र पशुपालनमा विशेष उन्नति हुन सकेन । ठूलठूला व्यापार विदेशीका हातमा पर्न गए । दुनियाँमा हानथाप रोक्ने रीति पनि चल्नु स्वाभाविकै थियो । कति भने दण्डनीति पढेगुनेका मानिसको विषय नभई हाटहुट गर्ने मनुष्यका हातमा पर्न गयो । यसबाट हाटहुट गर्न सक्ने छट्टूहरूले मोज मारे, नसक्ने सीधासाधा मान्छे पाखा लाए । हाटहुट गर्ने मनुष्य र तिनका चाटुकार (खुशामदी)-हरूले रवाफ राख्न केही कुरा भन्नु स्वाभाविकै थियो । परलोकभीरु मनुष्यले आफ्नो परत्र सप्रोस् भनी गरेका धर्मकर्मलाई संझाउने केही लेख र हाटहुट गर्ने र तिनका खुशामदीहरूले रवाफ राख्न लेखेका केही लेखलाई मात्र हामी अहिले पाउँछौं । यिनैको संग्रह अभिलेखसंग्रह भइरहेछ[ञ] । हामीले तिनैबाट आफ्नो देशको इतिहास बनाउनुपरेको छ । चाटुकारहरूले आफ्ना मालिकलाई मन पर्ने कुरा मात्र लेख्नु स्वाभाविक छ । हामीले चाटुकारका कुरालाई सुनेनौं भने पुरानो इतिहास बनाउन सक्तैनौं । विश्वास गरेर सुन्यौं भने आफैं बेवकूफ बन्छौं । यसरी उभयतः पाशा रज्जुः (दुवैतिरबाट आपत्) आइपरेको छ । चाटुकारका कुराबाट साँचो कुरा पत्ता लाउन सकिदैन तापनि सत्य कुराको आभास टाढा टाढाबाट पाए पाए जस्तो हुन्छ ।

● ऐतिहासिक पत्रसंग्रह (पहिलो भाग) को उपोद्घात र गल्लीमा पर्याँकिएका कर्सिगरको उपोद्घात हेर्नु होस् ।

ञ पुराना स्थितिबन्देजविषयका अभिलेख पनि पाइएका छन् । तर तिनको संख्या धेरै छन ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

उदाहरणका लागि श्री३चन्द्रको स्तुति गर्नाका लागि लेखिएको आचार्यवंशावलीलाई औंल्याउन सकिन्छ। आचार्यवंशावलीकार श्री ३ चन्द्रका सामानकालिक भएका हुनाले यस वेलाको स्थिति बुझ्न आचार्यवंशावली काम लाग्छ। ★

जस्तै—

अथ किल प्रधानसेनापतिः···महाराणाकुलतिलकस्य बालनरसिंहवर्मणो नेपालप्रधानपुरुषस्य कनीयान् पुत्र आसीत्। जज्ञिरे···बालनरसिंहवर्मणः सप्त···तनयाः। तेषु ··श्रीश्रीश्रीमहाराजजङ्गबहादुरो जी. सी. बी. एण्ड. जी. सी. एस. आइ थोङ्. लिङ्. पिम्माको. काङ्. वाङ्. स्याङ्. प्राइम्मिनिष्टर एण्ड कम्याण्डर इन् चीफ् महाराणा बहादुर इत्यादिभिः··· परितुष्टयूरपदेशसम्राट्चीनप्रधानपरिवृढोपदीकृतोपाधिभिःप्रख्याप्यमानानन्यगामिगुणो ज्येष्ठ आसीत्। यःस्वबाहुबलेन स्वपितुर्बालनरसिंहादप्यत्युच्छ्रितं नेपालदेशप्रधानमन्त्रिपदमविन्दत। द्वितीयो मिनिष्टरबम्बहादुरराणाभिधस्तृतीयः कम्याण्डर इन् चीफ् जनरल बद्रीनरसिंहराणाबहादुरश्चतुर्थः कम्याण्डर इन् चीफ् जनरल कृष्णबहादुरराणाख्यः पञ्चमःश्रीश्रीश्रीमहाराजरणोद्दीपसिंहः के. सी. यस्. अ इ. थोङ्. लिङ्. पिम्माको. काङ्. वाङ्. स्याङ् प्राइम्मिनिष्टर एण्ड. कम्याण्डर इन् चीफ इत्याद्युपाधिभूषितः षष्ठः कम्याण्डर इन् चीफ् जनरल जगत्संसेरजङ्गराणाबहादुरः सप्तमः सर्वेभ्यः कनिष्ठः कम्याण्डर इन् चीफ् जनरल धीरसंसेरजङ्गराणाभिधो बभूव। ···

मन्त्र्यग्रणीर्जङ्गबहादुरो यान् नेपालराज्ये विदधे प्रबन्धान्।
नयप्रतापानुगतैरमीभिः प्रजाः समस्ता अलभन्त सौख्यम् ॥१५७॥
समुद्रमुल्लङ्घ्य युरोपदेशे गत्वाऽविशङ्कं विक्टोरियाख्याम्।
सौहार्दतो भारतसार्वभौमीं संतोष्य राष्ट्रं स दृढं चकार ॥१५८॥
अत्रान्तरे तिब्बतभूमिपालैः कृतेऽपराधे स इमान् प्रशास्तुम्।
सेनैकदेशं प्रणिधाय तेऽपि क्रूराः प्रकृत्या समरं व्यधित्सन् ॥१५९॥
परस्परोत्साहिनि संप्रवृत्ते रणे निशम्यात्मभटान् स भग्नान्।
समादिशत्स्वप्रियधीरसंसेराख्यं दृढाभिः सह वाहिनीभिः ॥१६०॥
पुरस्कृताज्ञः कृतसिंहनादो द्रुतं स भोटानमवाप्य देशम्।
अवारितस्तैः कृतभूरियत्नैस्तद्राजधान्यन्तिकमाप वीरः ॥१६१॥
तत्रारिवीरान् विनिपात्य शौर्याज्जयश्रियाऽनुक्षणमीक्ष्यमाणः।
द्रुते दिशः शत्रुगणे प्रहृष्टो भोटानदेशं स्ववशे चकार ॥१६२॥

★ आचार्यवंशावलीकारले पुरानो अलिकता इतिहास पनि लेख्ने चेष्टा गरेका छन् तापनि सो अन्तबाट सारिएको र नबुझेर तथा स्वार्थवश अण्डबण्डसमेत पारिएकोले त्यसको चर्चा यहाँ गर्नु आवश्यक देखिदैन।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अथ जलधिशशाङ्काङ्केन्दु (१९१४) वर्षे समस्तां
व्यथयति भरतानां क्ष्मां प्रजाद्रोहवह्नौ।
तदुपशमनमिच्छुः शूरपाश्चात्यसम्राट्
स्वहितविहितसन्धं तं स्पशैराजुहाव ।। ६३।।

तदनु बहुलसैन्यं श्रीरणोद्दीपसिंहं
रिपुकरिकुलसिंहं धीरसंसेरयुक्तम् ।
समरशिरसि गच्छन् जङ्गबाहादुरोऽसौ
भुजयुगमिव शत्रुश्रीहठाकर्षणाय ।।१६४।।

कृत्वा पुरस्ताल्लखनौपुराख्यां गत्वा तुरुष्काधिपराजधानीम् ।
हृत्वा रिपून् स्तोषितसार्वभौमो नेपालमापूरयति स्म रत्नैः ॥१६५।।
कनीयांस्तता धीरसंसेरनामा रणोपार्जितैर्वित्तपूरैश्चकार ।
अनेकानि दानानि विद्वत्सपर्यां शिवश्रीशयोर्मन्दिराण्युत्तमानि ॥१६६।।
तथा निःस्वसंरक्षणीः पाकशाला दृढा धर्मशाला बृहत्पाठशालाः ।
अदन्त्यावसन्त्याप्तविद्या लभन्ते दरिद्राश्च पान्थाश्च विप्राश्च यासु ।।१६७॥

पञ्चविंशत्यधिकैकोनविंशतिशत(१९२५)तमाब्दे धीरसंसेरप्रभुवरः कलकत्ताख्यराजधानीं प्रस्थितः···

चन्द्राग्निनन्देन्दुमिते (१९३१)ऽथ वर्षे श्रीधीरसंसेरमहीमहेन्द्रः ।
ज्ञातुं प्रजावृत्तमभिप्रतस्थे नेपालराज्यस्थितमध्यदेशम् ।।१७४।।
अमुच्यमानः क्षणमप्यनेन शिरोमणिः प्राप्य वराहतार्थम् ।
सुदुर्गमं तोयपथैकगम्यं स्नात्वा कृतार्थःस्वपितॄनतार्प्सीत् ।।१७५॥

··· पञ्चत्रिंशदधिकैकोनविंशतिशत(१९३५)तमे वत्सरे पुनः कारणान्तरेण कलकत्ता-राजधानीं समागतवता पूर्वत्रयस्येव जगन्नाथरामेश्वरद्वारकाबदरीनारायणसप्तपुरीयात्रा यथाविधि कृतवता···धीरसंसेरजङ्गराणाबहादुरप्रभुवरेण सहाऽगतोऽयं हरिहरक्षेत्रवैद्य-नाथेश्वरवाराणसीप्रयागसाकेतादिप्रधानतीर्थयात्रा विधिवद्विधाय···सहैव प्रभुपुङ्गवेन निर्व-र्तितगयाश्राद्धविधिर्न्यवृतत् सहैव तेन नेपालम् ।

अथर्तुवह्निचङ्कधरा(१९३६)मितेऽब्दे श्रीधीरसंसेरबहादुरस्य ।
समस्तनेपालचमूपतित्वपदव्यवाप्त्युत्सवहृष्टचेताः ।।१८०।।
श्रीविश्वरूपे पशुपत्युपान्ते सहस्रसुब्राह्मणभोजनेन।
गृहे सभायां विबुधार्हणेन हर्षप्रकर्षं प्रकटीचकार ।।१८१।।
भूवेदनन्देन्दु(१९४१)मितेऽथ वर्षे श्रीधीरसंसेरबहादुरस्य ।
नेपालभूदुष्कृतदुर्विपाकैराचक्रमे रोगभरेण कायः ।।२०८।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदानीं व्यग्रेषु तत्प्रतीकाराय भिषग्वरेषु समारब्धेषु कर्मविपाकाद्युक्तेषु महत्सु दानेष्वनुष्ठीयमानेऽवति रुद्रजपसहस्रचण्डीपाठहोमादिषु भोज्यमानेषु तत्साद्गुण्यसिद्धये ब्राह्मणेषु समाराध्यमानेषु नेपालप्रान्तगतसकलपीठप्रतिष्ठितेषु पशुपतिगुह्येश्वरीप्रभृतिसुरनिकरेषु निर्वर्तिते चाष्टादशसहस्रव्ययेन तिलगर्भदाने किमप्यनुल्लाघः कार्तिककृष्णनवम्यां पशुपतिक्षेत्रे आर्यातीर्थमासाद्य तत्र गजवाजिभूधेनुश्रीमद्भागवतमहाभारताद्यसंख्यदानानि विधाय समाराध्य पशुपतिं गुह्येश्वरीं च विशिष्टविभवैः श्रीरामचन्द्रचरणनलिनयुगलरोलम्बीकृतचित्तवृत्तिस्तुलसीचन्दनं तुलसीलेखन्या समादाय हृदयदेशलिखितराममामा कार्तिककृष्णैकादश्यां ··नियत्य···निजदेहं सायुज्यमगाद्रघुपुङ्गवस्य महाप्रभुश्रीधीरसंसेरजङ्गराणाबहादुरः।

···नेत्राब्धिनन्दभू (१९४२) वर्षे ··

संवत्सरेऽत्रोर्जगपौर्णमास्यां श्रीवीरसंसेरबहादुराय ।
श्रीमन्महामन्त्रिपदं व्यतारीत् प्रसद्य नेपालमहीमहेन्द्रः ॥२१३॥
प्रज्ञाप्रकर्षोत्कटशौर्यशंसिश्रीचीफइत्यादिपदैरनेकैः ।
अभूषयत्तं गुणतुष्टचेता विद्युर्महान्तो महतां महत्त्वम् ॥२१४॥
मन्त्रित्वान्निदशाहतः परमयं यात्वाऽनुयातोऽनुजै—
रार्यातीर्थमुपान्तगं पशुपतेर्दत्वाऽप्यसंख्यं धनम् ।
गोरक्षेश्वरतोऽधिगत्य विधिवद्राज्याभिषेकं महा-
राजत्वाधिकृतः प्रजावनवृधोन्नत्योरभूद् दीक्षितः ॥२१६॥
हेमाद्युद्धृतदानखण्डकथितान्यामन्त्र्य विप्रोत्तमान्
श्रद्धापूतमनाः स षोडश महादानानि सर्वाण्यदात् ।
गोरक्षेश्वरनाथकाञ्चनतुलां कृत्वा स्वयं काञ्चनै-
रारुह्याथ तुलां यथावदतनोत् सत्कोटिहोमान् बहून् ॥२१८॥
नेपालश्रियमुन्नतिं गमयता तेनोत्तमा रीतयः
प्राचार्यन्त जनेषु सर्वपृतना वीक्षांबभूवेऽन्वहम् ।
चक्रे सा खुरलीर्विधाय बहुलाः कान्तारयुद्धक्षमा-
स्तस्या नूतनरीतिभिश्च विदधे स्वास्थ्यं परा चोन्नतिः ॥२१९॥
दीनानाथरुगागार्त्तसर्वजनताऽऽरोग्याय निर्मापिता
वीराख्या नरवृन्दयोषिदुचिता भैषज्यशालाःपृथक् ।
दूरस्थं नलिकामुखेन विमलं तोयं समस्ते पुरे
संचार्यालमवार्यतात्र मलिनाम्बूत्थो गदो दुःखदः ॥२२०॥
तातेनागतिविप्रबालककृते संस्थापितां पण्डितै-
स्तेषां पाठनहेतवे नियमितैः सत्पाककशालां युताम् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

संवर्ध्य द्विगुणां विधाय शतकं चाष्टाधिकं पुष्णता
द्विर्भोक्तुं ददताऽमुना पितृयशो द्वैगुण्यमानीयत ॥२२१॥
वेदव्याकृतितर्कजैमिनिवचःसाहित्यसांख्यद्वयी-
वेदान्तान् गणितं फलागमयुतं भाषाश्च नानाविधाः।
सम्यक् पाठयितुं विधाय बृहतः पाठालयान् पुस्तका-
गाराण्युत्तमपण्डितावलिभृता चक्रे च नेपालभूः ॥२२२॥
अत्राऽधीत्य ततोऽधिकं विविदिषून् विद्यार्थिनो वृत्तिभि-
र्निश्चिन्तान् विरच्य काशिकमहापाठालयप्रेषिणा।
प्राप्ताचार्यपदानिमानतुगुणैर्मानैर्धनैश्चार्चता
विद्यावृद्धिपरायणाः किल कृताः सर्वेऽपि नेपालगाः ॥२२३॥
नेपालाधिपराजधान्यतितरां जीर्णा भृशं संकटै-
र्मार्गैर्वार्षिकपूतितोयनिचितैर्निन्द्यस्थितिः संस्कृता।
रम्यान् राजपथान् विधाय विधनाः संपूर्य वित्तैःप्रजाः
स्वच्छागारविशालहट्टविपणिप्रासाददेवालया ॥२२४॥
शैले वार्षिकवाहिनीरयवहद्दीनप्रजासौख्यदा
लौहाः सेतुवरा दृढा विरचिता आलोच्य तत्तत्स्थले।
कुष्ठिस्थानमथान्नपानसहितं कृत्वा दृढं वाग्मती-
तीरे च त्रिपुरेश्वरे च विबुधास्तच्छान्तये स्थापिताः ॥२२५॥
क्रोशानब्धिमितानतीत्य नगराद्याम्यां हरित्युत्तमं
गोदातीरगतं विशालभवनं हीरापुरं कारितम्।
पन्थास्तत्र च संकटो बहुविधोद्यागेन विस्तारितो
येनाऽऽयान्ति रथैः सुखेन धनिनस्तद्रम्यतां वाक्षितुम् ॥२२६॥
वारुण्यां दिशि काष्ठमण्डपपुराद्बालाविभोर्मन्दिर
जीर्णोद्धारविधानतः सुरुचिरं यत्नेन संस्कारितम्।
गव्यूतिद्वयतः परं नगरकोटे चैव भूभृत्सभा
रम्याः स्वच्छविशालमार्गसहिता ऐश्यां दिशि स्थापिताः ॥२२७॥
दुर्गे पर्वतवर्त्मनि प्रतिपदं हिंस्रैर्वृते जन्तुभि-
श्चोरैश्चाप्यभयेन पान्थगतये विस्तारिता रक्षकाः।
त्रिक्रोशोत्तरतः प्रधाननगराच्छाशेषशायिस्थले
पूज्ये वैष्णवशैवमन्त्रनिचयैः पन्था विशालःकृतः ॥२२८॥
प्रत्यब्दं सकलप्रजागतविपद्दूरीकृतिं वाञ्छता
गत्वाऽऽखेटमिषेण पर्वततले बंभ्रम्यते सर्वतः।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्राच्यां रीतिमपास्य नव्यविधिना संस्थाप्य दक्षान् शुचीन्
न्मेशानधिकारिणश्च विभयाः संपादिताःस्वप्रजाः ॥२२९॥
सम्राट् चीननराधिपश्च सुहृदौ नानाविधोपाधिभिः
प्रीत्या सत्कुरुतःस्म भूरि पदवीःप्रादाच्च गोर्खेश्वरः।
यात्रा धामचतुष्टयस्य विहिता देशान् बहून् पश्यता
तेनाशेषवसुन्धरास्थविषयप्राबीण्यमासादितम् ॥२३०॥
सम्राड्मन्त्रिनिमन्त्रितेन सविधे पाश्चात्त्यसीमावने-
र्मिथ्यायुद्धविधौ परीक्षितवताऽशेषाश्चमूर्भागशः।
आविष्कृत्य नवा विधा अविदिताः सम्राट्चमूनायकै-
राश्चर्यं स्तिमितैःकृता निरुपमा प्राप्ताऽमुना सत्क्रिया ॥२३१॥
श्रीश्रीश्रीवीरसंसेनरपतितिलको भारतेऽस्मिन् प्रदेशे
याःयाः संमानमाला नृपपतिसचिवात् प्राप्तवान् सत्क्रियाभिः।
निःशेषास्वासु चित्रप्रतिपदनयनैपुण्यबुद्धेः प्रभावा
जागर्त्त्येव जगत्यां श्रुतिशतधरधीचन्द्रसंसेरनेतुः ॥२३२॥
...त्रिक्रोशान्तरतः प्रधाननगरात् पूर्वस्थितं दुर्जलं
भक्तग्राममपालयत् प्रतिपथं तोयैः सुदूराहृतैः ॥२३३॥
सप्तामुष्य सुताःसुनीतिनिपुणा विद्यासु पारं गताः.....
ज्येष्ठस्तेषु परिश्रमी स्वरचितैर्गेहेन्द्रसंसेरजङ्-
गाख्यो विस्मयकारिवस्तुनिवहैः प्रीणाति तातं नवैः ॥२३४॥
भक्त्या नित्यमुपासते नरपतिं स्वभ्रातरः षोडश ॥२३५॥

तेषु महाराजतः कनीयान् कम्याण्डर इन् चीफ् जनरल खड्गसंसेरजङ्गबहादुर-राणाख्य..."पश्चिमप्रान्तस्थितप्रजापालनाधिकृतो नेपालात् षष्टिक्रोशान्तराले पाल्पानगर-स्थाने कृतनिकेतनो नेपाले चोभारगणेशनाम्ना प्रथितस्य विनायकस्य जीर्णं प्रासाद विपुलव्ययेन संस्कृत्य तत्रैव वाग्मतीतीरे महान्तं घट्टं धर्मशालां च कारयामास। स्वप्राणप्रियायां पत्न्यां कैलासवासिन्यां तत्स्मरणाय गण्डकीतटे देवमन्दिरधर्मशालादीनि बहूनि सत्कार्याण्युत्तमया रीत्याऽतनोत् ।

तृतीयः कम्याण्डर इन् चीफ् जनरल रणसंसेरजङ्गराणाबहादुरोऽल्पेनैव कालेन स्वरयासीत् ।

चतुर्थःकम्याण्डर इन् चीफ् जनरल देवसंसेरजंगराणाबहादुरः... स्वसहचरीकृष्ण-कुमारीदेवीसमीहितसंपत्तये नेपालाद् दशक्रोशान्तराले भिम्फेदीस्थाने यात्रिकाणां तत्र वसतां च विपुलं जलालाभजनितं क्लेशमालोच्य पर्वताधित्यकातो नलिकाद्वारा जलमानाय्य

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रतिपथं तद्द्वारा: प्रवाह्य ततान महोपकारम् । पुनरयं…ज्येष्ठपत्न्या: कमलकुमारीदेव्या: स्मृतये नि:श्रेयसाय च नेपालात् षोडशक्रोशान्तराले भिच्छाखोरीस्थानमारभ्य सिमरापर्यन्तं क्रोशचतुष्टयमितां भुवं निर्जलतया मरुमप्यभिभवन्तीं तथैव जलपूर्णां विधाय प्रतिक्रोशं प्रवाहितजलधारस्तत्रत्यजनाननुगृह्य धर्मशाला: प्रतिष्ठाप्य यात्रिकान् सुखिनश्चकार ।…

पञ्चमोऽपि पश्चिमप्रदेशरक्षणनियुक्त: कम्याण्डिङ्ग जनरल चन्द्रसंसेरजङ्गराणाबहादुर:…

षष्ठश्च पूर्वदेशपालनाधिकृत: कम्याण्डिङ्ग जनरल भीमसंसेरजङ्गराणाबहादुर:… श्रीरामचन्द्रमुपास्ते ।

सप्तमोऽपि दक्षिणदेशावनसमादिष्ट: कम्याण्डिङ्ग जनरल फत्तेसंसेरजंगराणाबहादुर:…

अष्टम उत्तरदेशसंरक्षणाय समाज्ञप्त: कम्याण्डिङ्ग जनरल ललितसंसेरजङ्गराणाबहादुर: स्वल्पेनैव कालेन कैलासवासी बभूव ।

अथ नवम: उत्तरदेशपालनप्रेरित: कम्याण्डिङ्ग जनरल जितसंसेरजङ्गराणाबहादुर:…

दशम: श्रीजनरल युद्धसंसेरजंगराणाबहादुर:…

अन्ये च लेफ्टेण्ट जनरल डम्बरसंसेरजङ्गराणाबहादुर:कर्णेलपूर्णसंसेर-यदुसंसेर-सेरसंसेर-दुर्गासंसेर-खम्बसंसेरजङ्गराणाबहादुराभिधा:… ।

सर्वेभ्य:कनिष्ठ: कर्णेल हर्षसंसेरजङ्गराणाबहादुर: स्तोकेनैव कालेन प्रतस्थे परं पदम् ।

…चतुश्चत्वारिंशदधिकैकोनविंशतिशत(१९४४)तमेऽब्दे कालिकाताराजधानीं समागतं स्वस्तिश्रीमदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादिश्रीश्रीश्रीमहाराजवीरसंसेरजंगराणाबहादुर जी. सी. एस. आइ. थोङ्. लिङ्. पिम्माको. काङ्. वाङ्. स्याङ्. पृ. अ. गो. द. बा. प. अ. गो. प्र. प. प्राइम्मिनिष्टर एण्ड कम्याण्डर इन् चीफ् वर्माणं दिदृक्षुस्तत्र गत्वा…प्रयाते निजविषयं महाराजे प्रत्याजगाम काशीपुरीम् ।

पञ्चचत्वारिंशे हायने चैत्रे महाराजकुमारस्य जनरल चक्रसंसेरजंगराणाबहादुराख्यस्य विवाहोत्सवे नेपालं गत: षट्चत्वारिंशदधिकैकोनविंशतिशत(१९४६)तम…वत्सरे मार्गशीर्षमासे महाराजद्वितीयकनिष्ठकन्ययो: श्री ५ नेपालसर्ववसुन्धरामहाराजाधिराजेन सह प्रवृत्ते विवाहमहोत्सवे…प्रयाय नेपालं…त्रिपञ्चाशदधिकैकोनविंशतिशत (१९५३) तमवर्षे पुनर्महाराजे कलिकातापुरीमागते तं दिदृक्षुस्तत्र…पुरश्चकार सभावसन्तपूजादिभिर्ब्राह्मणान् ।…

उत्तरभाग:

मुनीषुनन्देन्दु (१९५७) समा…
यत्ने पालनृपालमुख्यसचिवश्रीवीरसंसेरज-
ङ्गाख्यस्य प्रभुपुङ्गवस्य सहसाऽश्रावि प्रयाणं भुव: ॥१२॥
फाल्गुनपौर्णमास्यां … …

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

…तदनुजं तदात्वे समस्तनेपालपृतनापतिं महाराजदेवसंसेरमुपश्रुत्य तत्पदप्रतिष्ठितं… स्वस्तिश्रीमदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि श्रीश्रीश्रीमहाराजचन्द्रसंसेरजङ्गराबहादुरस्य थोङ् लिङ्. पिम्माको, काङ्. वाङ्स्याङ्. प्राइम्मिनिष्टर एण्ड मार्सल इत्यादिविविधविरुदावलीविराजमान…महाप्रभोरष्टपञ्चाशदधिकैकोनविंशतिशत (१९५८) तमवत्सराधिकाषाढशुक्लदशम्यां बुधवासरे श्रीमन्नेपालभूमिपालप्रधानामात्यपदवीसंप्राप्तिमहोत्सवो मोदयति स्म मानसं सुत्वपुङ्गवस्य।

…अस्तं याते नयसुरगुरौ वीरसंसेरजंगे
ये ये दोषाः प्रकृतिषु शनैर्गुप्तरूपाः प्रसस्रुः।
धृत्या नीत्या मधुरवचनैर्विक्रमैश्च क्रमेण
प्रोत्सार्यैतानतिशयितवांस्तं स्वमत्यैष मन्त्री ॥३५॥
देशाचारस्थिरपरिचयो देववाण्यां प्रवीणो
नानाद्वीपव्यवहृतबहुश्लिष्टभाषासु दक्षः।
पुत्राऽन्यूनं प्रतिपदमवन् स्वप्रजा अस्ततन्द्रं
स्तोकैरेवालभत समयैः सार्वभौमादरं सः ॥३६॥
…रामं ह्रीणं रचयतितरामेकपत्नीव्रतैर्यः

…अयं किल महाराजोऽचिरादारूढोऽपि परमोच्चं पदं ललितपट्टने नलिकाभिर्जलसौलभ्यमगदङ्कारालयं च भक्तपुरेऽपि बृहदौषधालयं समादिदेश संव्यधत्त च जीर्णं काष्ठमण्डपं विपुलव्ययेनोद्धृत्योज्ज्वलीकर्त्तुम्। भारतवर्षात्तत्रत्यप्रशस्तगुरुतरवस्तूनि नेपालं निनीषूणां भीमफेदीस्थानात् थानकोटग्रामपर्यन्तं विषमतरतया पर्वतपथस्य सम्पद्यमानं दुःसहमायासं परिजिहीर्षुः…अयं तथा यतते स्म यथा यान्त्रिकप्रक्रियाभिस्तत्प्रापणे नानुभूयेत तैः कष्टम्।

अनतिक्रान्ते च स्वोदयादर्धाधिकेऽब्दे षोडशसु महादानेषु यथाविधि स्वल्पावशेषाणि निरवर्तयत् समुत्सहते स्म हेमाद्रुचपनिबद्धानि सर्वाण्येव दानानि पात्रेभ्यः प्रतिपादयितुम्। दुष्कराणि तिष्यकाले विपुलवित्तव्ययायाससाधनीयानि कोटिहोमादीनि सुकृतानि सम्यगाहर्तुमुद्युङ्क्ते स्मासौ…।

ईशानुग्रहलब्धविश्वविजयख्यातयैडवर्डाभिध-
श्रीमत्सप्तमसार्वभौमपदवीसंमानसीमाजुषः।
इन्द्रप्रस्थपुरोपकण्ठविलसत्साम्राज्यघोषोत्सवे
निःसीमादरपत्रसत्कृतिशतैरेष न्यमन्त्रि प्रभुः ॥४१॥
नानाद्वीपवसुन्धरापतिशतैः सूपस्कृतैर्भासितं
साम्राज्योत्सवमण्डपं सिततरं तन्वन् यशोराशिभिः।
स्वं यात्राऽखिलसंविधाननिरतैः सम्राडनिदेशस्थितैः
सत्कारं विपुलं विलोक्य मुमुदे भूलोकवाचस्पतिः ॥४२॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मध्येमागमुपागतेषु विधिना तीर्थेषु तन्वन् क्रिया:
पुण्याः स्वगतरङ्गिणीशिवपुरीसत्तीर्थराजादिषु ।
दानाभ्यर्चनतोषितोभयबुध स्नातो महिष्या समं
दुःसम्पादमवाप्य भूरि सुकृतं स्वौचित्यमख्यापयत् ॥४३॥
इन्द्रप्रस्थविराजिते निजपतौ साकेतमायापुरी—
तीर्थे तां मथुरापुरीमथ कुरुक्षेत्रं च तत्प्रेयसी ।
गत्वा स्नानसुरार्चनोचितमहादानानि तन्वन्त्यभूत
कार्यव्यग्रनिजप्रियाहरहराचर्यक्रियाधूर्वहा ॥४४॥
इत्थं भारतसर्वभूपतिलकैः सम्राड्निदेशस्थितैः
नानाद्वीपनिकेतनैरपि नृपैर्जुष्टं सभामण्डपम् ।
उल्लास्य स्वसमागमेन महतां सम्राट्कृतां सत्क्रियां
सम्प्राप्याथ ततो निवृत्य विषयं स्वं प्रापदेष प्रभुः ॥४५॥

…अस्मिन्नेवमारूढे परमोच्चमधिकारमस्य…कनिष्ठोऽनुजो जनरलभीमसंसेरजङ्गराणाबहादुरः कम्याण्डर इन् चीफ् पदवीसमुद्भासितो लब्धवानमात्यपदम् ।

अस्मादपि कनीयान् पाश्चात्यदेशपालनाधिकारमारुरोह कम्याण्डिङ जनरल फत्तेसंसेरजङ्गराणाबहादुरः … ।

एवमनयैव दिशा सर्व एव महाराजपरिवार आससादावाप्तचरादधिकमधिकारम् । ÷

(महाराणावंशका शिरोमणि नेपालका ठूला भारादार (काजी) बालनरसिंहवर्माका कान्छा छोरा यहाँ प्रधानसेनापति (कम्यान्डर–इन–चीफ) धीरशमशेर हुनुहुन्थ्यो । बालनरसिंहवर्माका ७ जना छोरा हुनुभयो । उहाँहरूमा जेठा श्री ३ महाराज जङ्गबहादुर प्राइम्मिनिस्टर् यान्ड् कम्यान्डर्-इन्-चीफ् महाराणा बहादुर हुनुभयो । खुशी हुनुभएको बेलायतका बादशाहबाट उहाँले जी. सी. बी. यान्ड् जी. सी. एस्. आई. तक्मा पाउनुभयो । चीनका बादशाहबाट पनि श्री ३ जङ्गबहादुरले थोङ्, लिङ्, पिम्माको, काङ्, वाङ, स्याङ् तक्मा पाउनुभयो । ,आफ्नो बाहुलीको पौरखले आफ्ना बुबा बालनरसिंहको भन्दा पनि ज्यादै ठूलो नेपालको प्रधानमन्त्री भन्ने दर्जा उहाँले पाउनुभयो ।

मिनिष्टर बमबहादुर राणा माहिला, कम्याण्डर-इन-चीफ ज. बद्रीनरसिंह राणा साहिला, कम्याण्डर-इन-चीफ ज. कृष्णबहादुर राणा काहिला, श्री ३ महाराज रणोद्दीपसिंह के. सी. एस्. आइ. थोङ्, लिङ्, पिम्माको, काङ्, वाङ, स्याङ्, प्राइम्मिनिस्टर् यान्ड् कम्यान्डर-इन्-चीफ् ठाहिला, कम्यान्डर-इन-चीफ ज. जगत्शमशेर जङ्ग राणा बहादुर राहिला, कम्याण्डर-इन-चीफ ज. धीरशमशेर जङ्ग राणा कान्छा हुनुभयो ।

÷ आचार्यवंशावली वि. सं. १९५९ मा प्रकाशित भएको हो ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुरले नेपालराज्यमा बाँध्नुभएका नीति र प्रतापसहित भएका बरबन्दोबस्तले सारा दुनियाँले सुख पाए।

समुद्र नाघीकन निर्धक्कसँग जङ्गबहादुर यूरोप जानुभयो। त्यहाँ भारतकी महारानी भिक्टोरियालाई राम्रोव्यवहारले खुशी पारेर जङ्गबहादुरले आफ्नो राष्ट्रलाई बलियो पार्नुभय।

यसै बीचमा भोटका शासकहरूले बेजाइबिद्दुत गर्दा यिनीहरूलाई तहलाउन जङ्गबहादुरले केही पल्टन पठाउनुभयो। स्वभावैले क्रूर भएका भोटेहरू पनि लडाइं गर्न तम्से। लडाइँ पऱ्यो। दुवै पट्टिको हानि भयो। आफ्नो फौज पछि हटेको सुनेर मन परेका आफ्ना भाइ धीरशमशेरको मातहतमा मजबूत पल्टन दिएर जङ्गबहादुरले पठाउनुभयो। आज्ञा शिरोपर गरी सिंह जस्तो गर्जी धीरशमशेर चाँडै नै भोट पुग्नुभयो। बाटामा उहाँलाई रोक्न भोटेहरूले भरमगदूर कोशिश गरे। तर तिनीहरूले रोक्न सकेनन् र उहाँ भोटको राजधानीनजीकै पुग्नुभयो। त्यहाँ आँट गरेर शत्रुको पल्टनलाई हराएको हुनाले शत्रुहरू चारैतिर भाग्न थाले। धीरशमशेरको विजय भयो। अनि धीरशमशेरले खुशी भएर भोट दखल गर्नुभयो।

वि. सं. १९१४ मा हिन्दुस्थानभर दुनियाँहरूमा विद्रोहको आगो दन्कियो। त्यसलाई शान्त पार्न आँटिला अङ्ग्रेज बादशाहले भित्रभित्रै कुरा मिलाएर श्री ३ जङ्गबहादुरको मद्दत माग्नुभयो। शत्रुलाई बलजफती नुहाउन सक्ने बहादुर भाइहरू रणोद्दीपसिंह र धीरशमशेरको साथ प्रशस्त फौज लिई लडाइँको मैदानमा जङ्गबहादुर आफैं जानुभयो। मुसलमान राजाको राजधानी लखनौ पुगी उहाँले शत्रुहरूलाई सखाप पार्नु भयो। यसबाट बादशाह प्रसन्न हुनुभयो। जङ्गबहादुरले नेपाललाई रत्नैरत्नले भर्नु भयो।

लडाइँमा कमाएका पैसाले धीरशमशेरले अनेकौं दान र विद्वान्हरूको सत्कार गर्नुभयो। शिवजी र नारायणका असल असल मन्दिर बनाउनुभयो। गरीब विद्यार्थीको लागि पाकशाला बनाउनुभयो, त्यहाँ गरीब विद्यार्थीहरू खान पाउँछन्। ठूलठूला धर्मशाला बनाउनुभयो, त्यहाँ बटुवाहरू बस्न पाउँछन्। ठूलठूला पाठशाला बनाउनुभयो, त्यहाँ बाहुनहरू पढ्न पाउँछन्।

वि सं. १९२५ मा धीरशमशेर कलकत्ता जानुभयो। वि. सं. १९३१ मा तराईको दौडाहामा धीरशमशेर पाल्नुभयो। जान गाह्रो, खोला तरेर जानपर्ने वराहक्षेत्रमा शिरोमणि पण्डितसँगै पुगी धीरशमशेरले श्राद्ध र तर्पण गर्नु भयो। वि. सं. १९३५ मा फेरि अर्कै कारणले महाप्रभु धीरशमशेर जङ्ग राणा बहादुर कलकत्ता पाल्नुभयो। उहाँसँग शिरोमणि पण्डित पनि जानुभयो। धीरशमशेरले पहिले नै जगन्नाथ रामेश्वर द्वारका बदरी सप्तपुरीको विधिपूर्वक यात्रा गरिसक्नुभएको थियो। अनि उहाँले हरिहरक्षेत्र

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वैद्यनाथ, काशी, प्रयाग, अयोध्या आदि मुख्य मुख्य तीर्थको विधिपूर्वक यात्रा गर्नुभयो र गयाश्राद्ध गरी शिरोमणि पण्डितसँगै नेपाल फर्कनुभयो।

वि. सं. १९३६ मा श्रीधीरशमशेर कम्याण्डर-इन-चीफ हुनुभयो । शिरोमणिले पशुपति विश्वरूपमा हजार ब्राह्मणलाई भोजन गराई घरमा सभामा विद्वान्‌हरूको सन्मान गरीकन हर्षबढाइँ गर्नुभयो ।

वि. सं. १९४१ मा नेपालको दुर्भाग्यले धीरशमशेरको गाथमा आराम भएन। असल असल चिकित्सकले औषधि गर्न थाले। कर्मविपाकमा कहिएका ठूला ठूला दानहरू गरिए। अतिरुद्रीको जप, सहस्रचण्डीपाठ, होम आदि गरिए। जप पाठ होमको असल फलको लागि ब्राह्मणभोजन गराइयो। पशुपति गुह्येश्वरी आदि भरनेपालका देवदेवीका पीठमा पूजा गरियो। १८ हजारको लगतले तिलगर्भदान गरियो। तैपनि प्रभुलाई कत्ति पनि आराम भएन। कार्तिक कृष्ण नवमीको दिन पशुपति आर्यघाटमा उहाँलाई घाट चलाइयो। त्यहाँ हात्ती, घोडा, गाई, जग्गा, श्रीमद्भागवत आदि अनेकौं दान श्रीधीर-शमशेरले गर्नुभयो। खूप खर्च गरेर पशुपति र गुह्येश्वरीको पूजा उहाँले गर्नुभयो। श्रीरामचन्द्रको पाउमा मन लाएर तुलसीको कलमले तुलसी र चन्दन लिई छातीमा रामनाम लेखाईकन कार्तिक कृष्ण एकादशीको दिन महाप्रभु धीरशमशेर जङ्ग राणा बहादुर परमधाम हुनुभयो।

नेपालका महाराजाधिराजले खुशी भएर वि. सं. १९४२ कार्तिक पूर्णिमाको दिन वीरशमशेरलाई प्रधानमन्त्री बनाउनुभयो। बुद्धिको बढिबढाउ र ठूलो सुन्याइँलाई बुझाउने श्रीकम्याण्डर-इन-चीफ इत्यादि अनेकौं पदहरूले उहाँको गुणले खुशी हुनुभएका महाराजा-धिराजले उहाँलाई सिंगार्नुभयो। ठूला मान्छेको महत्व ठूलै मान्छे जान्दछन् ।

प्रधानमन्त्री भएको दश दिनपछि भाइहरूसाथ पशुपति आर्यघाटमा गई धेरै दान पुण्य उहाँले गर्नुभयो। श्री ५ महाराजाधिराजबाट श्री ३ महाराजको अख्तियार पाउनुभई विधिपूर्वक राज्याभिषेक गरिएपछि उहाँ दुनियाँको रक्षा गर्न र धर्मको उन्नति गर्न लाग्नुभयो। असल असल ब्राह्मणहरूलाई निम्तो गरेर हेमाद्रिदानखण्डमा बताइएका १६ महादानहरू वीरशमशेर महाराजले गर्नुभयो। उहाँले श्री ५ महाराजाधिराजको सुवर्णतुला गराउनुभयो। आफूले पनि सुवर्णतुला गर्नुभयो। विधिपूर्वक धेरै पटक कोटिहोम गर्नुभयो।

नेपालको उन्नति गर्न वीरशमशेर महाराजले असल असल बरबन्दोबस्त बाँध्नुभयो। दिनकादिन कवायद खेलेको निरीक्षण गर्नुभयो। गाह्रो गाह्रो लडाइँमा पनि फौजलाई लड्न सक्ने पार्नाको लागि मार्चपास गराउनुभयो। नयाँ किसिमले फौजको उन्नति गर्नुभयो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

दुःखी अनाथ रोगी सबै दुनियाँको स्वास्थ्यको लागि लोग्नेमान्छेको लागि भिन्नै, स्वास्नीमान्छेको लागि भिन्नै गरीं वीरअस्पताल बनाउनुभयो। टाढाबाट पाइप लगाएर सफा पानी सारा शहरमा ल्याउनुभयो। यसले गर्दा फोहर पानीबाट फैलने खराप रोगहरू फैलिन पाएनन्। बुबा धीरशमशेरले गरीब बाहुनका छोराहरूको लागि पाकशाला स्थापना गर्नु भएको थियो। ती ठिटाहरूलाई पढाउनको निम्ति पण्डितहरू पनि राखिदिनुभएको थियो। त्यो पाकशालामा खाने विद्यार्थीको संख्या वीरशमशेरले पहिलेको भन्दा दोबर पार्नु भयो। अब त्यहाँ खाने विद्यार्थीहरू १०८ भए। पहिले त्यहाँ विद्यार्थीहरू एक छाक मात्र खान पाउँथे। अब त्यहाँ दुइ छाक खान पाउने भए। यसरी वीरशमशेर महाराजले आफ्ना बुबाको कीर्ति दोबर फैलाइदिनुभयो। वेद व्याकरण, न्याय, मीमांसा, साहित्य, सांख्य, योग, वेदान्त, फलितसहितको गणित, धेरै थरीका भाषा पढाउन उहाँले ठूलठूला पाठशाला, पुस्तकखानाहरू खोल्नुभयो यसबाट नेपालमा पण्डितहरू धेरै हुन थाले। यहाँको पाठशालामा पढिसकेपछि त्योभन्दा बढ़ता पढ्न खोज्ने विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति दिई निश्चिन्त पारेर काशीको महा-विद्यालयमा पढ्न पठाउनुभयो। आचार्य पास गरेर आएका यिनीहरूलाई उचित धनमान दिनुभयो। यसबाट सबै नेपालीहरू विद्या बढाउन लागे। नेपालको राजधानीमा बर्खामा हिलो पानी जमेर टमाटम हुन्थे। त्यसबाट दुर्गन्ध आउँथ्यो। यस कारण उहाँले मूलसडकहरूको संस्कार गरी राम्रो पार्नुभयो। गरीब दुनियाँहरूलाई पैसा दिईकन राम्रा राम्रा घर बनाउन लाउनुभयो। ठूलठूला बजार, ठूलठूला दरबार र मन्दिरहरू बनाई नेपालको राजधानीको जीर्णोद्धार गर्नुभयो। पहाडमा बर्खामा खोलामा बाढी आएर मानिसहरू बग्थे। यो मर्का बुझी दुःखी रैतीहरूलाई सुबिधा होस् भनेर ठाउँठाउँमा फलामका बलिया पुलहरू बनाउनुभयो। कुष्ठरोगको रोकथामको लागि वाग्वतीको किनारमा र त्रिपुरेश्वरमा कुष्ठिखाना बनाई ती रोगीहरूलाई खानेकुराको बन्दोबस्त गरी चिकित्सकहरूको प्रबन्ध गर्नुभयो। काठमाडौंबाट ४ कोश पर दक्षिणमा गोदावरीको किनारमा हीरापुर भन्ने नाउँको ठूलो दरबार बनाउनुभयो। त्यहाँको अप्ठ्यारो बाटोलाई धेरै मिहिनेत गरीकन फराकिलो पार्नुभयो। त्यो बाटोबाट सवारीमा चढेर धनीहरू त्यहाँको सौन्दर्य हेर्न जान्छन्। काठमाडौंबाट पश्चिमतिर बालाज्यूको मन्दिरको वीरशमशेर महाराजले राम्ररी जीर्णोद्धार गर्नुभयो। काठमाडौंबाट ४ कोशपर ईशान (पूर्व र उत्तर) कोणमा पर्ने नगरकोटमा दरबार बनाई त्यहाँसम्म सफा फराकिलो बाटो बनाउनुभयो। हिंड्न गाह्रो पहाडी बाटोमा बाघ भालूको र चोरहरूको डर हुन्छ। त्यस कारण हिंडडुल गर्नेलाई दुःख हुन्छ। उनीहरूको डर हटाउनाको लागि ठाउँठाउँमा उहाँले चौकी बढाउनुभयो। काठमाडौंबाट ३ कोश उत्तरमा रहेका बूढानील-कण्ठको पूजा वैष्णव र शैव विधानअनुसार हुन्छ। उहाँले त्यहाँसम्म फराकिलो बाटो

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बनाउनुभयो । सारा रैतीको पीरमर्का हटाउन शिकार खेल्ने निहुँले वर्षेपिच्छे श्री ३ वीरको तराईमा दौडाहा हुन्थ्यो । पुरानो रीत हटाएर नयाँ रीतले बात नलागेका जान्ने थरी मुखिया हाकिमहरू बनाउनुभयो । यसबाट दुनियाँहरू निर्धक्क भए ।

मित्र बेलायत र चीनका बादशाहले धेरै किसिमका तक्माले वीरशमशेर महाराजको सत्कार गर्नुभयो । नेपालका महाराजाधिराजले पनि उहाँलाई धेरै तक्मा दिनुभयो । श्री ३ वीरले चार धाम गर्नुभयो । धेर देशहरू घुमा उहाँले पृथ्वीमा भएका सारा विषयहरूमा ज्ञान बढाउनुभयो ।

भारतका भाइसरायबाट निमन्त्रणा आएको हुँदा भारतको पश्चिमपट्टिको सिमानामा भएको मार्चपासमा फौजलाई खण्ड खण्डमा बाँडी नयाँ नयाँ किसिमले मार्चपास देखाउने बन्दोबस्त गर्नुभयो । यसबाट त्यहाँका जनरलहरू छक्क परे र उहाँको ठूलो सत्कार गरे। भारतमा श्री ३ वीरले भाइसरायबाट सन्मान र तक्माहरू पाउनामा राजनीतिमा प्रखर बुद्धि भएका तीक्ष्ण स्मृति भएका चन्द्रशमशेरको हात थियो ।

काठमाडौंबाट ३ कोश पूर्वमा भक्तपुरमा पानीको दुःख थियो । त्यो दुःख हटाउनाको लागि टाढाबाट पानी ल्याई बाटाबाटामा उहाँले धारा बनाउनुभयो ।

श्री ३ वीरका राजनीतिमा सिपालु विद्वान् ७ जना छोरा हुनुहुन्छ । उहाँहरूमा जेठा परिश्रमी गेहेन्द्रशमशेर हुनुहुन्छ । आफूले बनाएका नयाँ नयाँ अनौठा मालसामान-हरूले बुबालाई उहाँ खुशी पार्नु हुन्छ ।

महाराजलाई उहाँका १६ भाइहरू भक्तिपूर्वक सधैं सेवा गर्नुहुन्छ । उहाँहरूमा माहिला कम्याण्डर-इन-चीफ खड्गशमशेर ज. ब. रा. हुनुहुन्छ । उहाँ पश्चिम दिशाको रक्षामा खटिनुभएको हो । नेपालखाल्डोदेखि ६० कोश पर पालपामा उहाँको दरबार छ । चोभार-गणेशको मन्दिरको धेरै पैसा खर्चा गरीकन उहाँले जीर्णोद्धार गर्नुभयो । त्यहीं वाग्वतीको किनारमा ठूलो घाट र धर्मशाला बनाउनुभयो । प्राणप्यारी स्वर्गवासी रानीको संझनामा कालीगण्डकीको किनारमा मन्दिर र धर्मशाला आदि राम्ररी बनाई धेरै सत्कार्य गर्नुभयो ।

साहिंला कम्याण्डर-इन-चीफ ज. रणशमशेर जङ्ग राणा बहादुर चाँडै नै स्वर्ग हुनुभयो ।

काहिंला कम्याण्डर-इन-चीफ ज. देवशमशेर जङ्ग राणा बहादुर हुनुहुन्छ । आफ्ना रानी कृष्णकुमारीदेवीको इच्छा पुऱ्याउन नेपालखाल्डोबाट १० कोश पर भीमफेदीमा बटुवा र त्यहींका बासिन्दाहरूको पानीको दुःख तुटाउन पर्वतको टाकुरोबाट पाइप लगाई पानी ल्याएर बाटाबाटामा धारा हालेर उहाँले ठूलो उपकार गर्नुभयो । फेरि उहाँले जेठा रानी कमलकुमारीदेवीको संझनामा उहाँको मोक्ष होस् भनीकन

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नेपालखाल्डोदेखि १६ कोश परको भिच्छाखोरीदेखि सिमरासम्म ४ कोशको झाडी पानी नभएर मरुभूमि जस्तै भएको थियो। त्यहाँ पनि कोशैपिच्छे धारा हालेर त्यहाँका बासिन्दाहरूलाई दया गर्नु भयो। धर्मशाला बनाएर उहाँले बटुवाहरूलाई आनन्दी पार्नु भयो।

ठाहिला प. क. ज. चन्द्रशमशेर जङ्ग राणा बहादुर हुनुहुन्छ।

राहिला पू. क. ज. भीमशमशेर जङ्ग राणा बहादुर हुनुहुन्छ। उहाँ रामचन्द्रको भक्त हुनुहुन्छ।

सातौं द. क. ज. फत्तेशमशेर जङ्ग राणा बहादुर हुनुहुन्छ।

आठौं उ. क. ज. ललितशमशेर जङ्ग राणा बहादुर चाँडे नै स्वग हूनुभयो।

नवौं उ. क. ज. जितशमशेर जङ्ग राणा बहादुर हुनुहुन्छ।

दशौं ज. जुद्धशमशेर जङ्ग राणा बहादुर हुनुहुन्छ।

ले. ज. डम्बरशमशेर जङ्ग राणा बहादुर, क. पूर्णशमशेर जङ्ग राणा बहादुर, क. यदुशमशेर जङ्ग राणा बहादुर, क. शेरशमशेर जङ्ग राणा बहादुर, क. दुर्गाशमशेर जङ्ग राणा बहादुर, क. खम्बशमशेर जङ्ग राणा बहादुर नाउँ भएका अरू भाइहरू हुनुहुन्छ।

सबैभन्दा कान्छा क. हर्षशमशेर जङ्ग राणा बहादुर चाँडे नै स्वर्ग हुनुभयो।

स्वस्ति श्रीमदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादिश्रीश्रीश्रीमहाराज वीरशमशेर जङ्ग राणा बहादुर जी. सी. एस्. आइ. थोङ्. लिङ्. पिम्माको. काङ्. वाङ्. स्याङ्. पृ. अ. गो. द. बा. पृ. अ. गो. प्र. प. प्राइम्‌मिनिस्टर् यान्ड् कम्यान्डर्-इन-चीफ् वर्मा वि. सं. १९४४ मा कलकत्ता पाल्नुभएको थियो। उहाँको दर्शन गर्न शिरोमणि पण्डित कलकत्ता जानुभयो। महाराज नेपालमा फर्कनुभएपछि पण्डितजी पनि काशी फर्कनुभयो।

वि. सं. १९४५ चैतमा महाराजका छोरा ज. चक्रशमशेर जङ्ग राणा बहादुरको विवाहको उत्सवमा शिरोमणि नेपाल जानुभयो।

वि. सं. १९४६ मङ्सीरमा महाराजकी माहिली र कान्छी छोरीको नेपालका महाराजाधिराजसँग हुने विवाहको उत्सवमा पण्डितजी नेपाल जानुभयो।

वि. सं. १९५३ मा महाराज फेरि कलकत्ता पाल्नुभयो। महाराजका दर्शन गर्न पण्डितजी कलकत्ता पाल्नुभयो। त्यहाँ सभा र वसन्तपूजाहरू गरी पण्डितजीले ब्राह्मण-हरूको सत्कार गर्नु भयो।

वि. सं. १९५७ को फाल्गुन पूर्णिमाको दिन नेपालका महाराजाधिराजका प्रधानमन्त्री वीरशमशेर महाप्रभुको अकस्मात् स्वर्गवास भएको सुनियो।

त्यस वेला कम्याण्डर-इन-चीफ हुनुभएका उहाँका भाइ देवशमशेर महाराज भएको सुनियो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

स्वस्ति श्रीमदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादिश्रीश्रीश्रीमहाराज चन्द्रशमशेर जङ्ग राणा बहादुर थोङ्, लिङ्, पिम्माको, काङ्, वाङ्, स्याङ्, प्राइम्मिनिस्टर् यॉन्ड् मार्शल् इत्यादि धेरै किसिमका तक्माहरूले सुहाउनुभएका महाप्रभु वि. सं. १९५८ अधिक आषाढ शुक्ल दशमी बुधवारको दिन नेपालका महाराजाधिराजको प्रधानमन्त्री हुनुभयो । यस उत्सवले शिरोमणिजीको मन खुशी भयो ।

बृहस्पति जस्ता नीतिज्ञ वीरशमशेर परलोक भएपछि जुन जुन दोषहरू गुप्त तवरले दुनियाँमा फैलिए । धैर्य नीति मीठो बोली पराक्रमले क्रमैसँग तिनलाई आफ्ना बुद्धिले हटाएर श्री ३ चन्द्रले श्री ३ वीरलाई पनि माथ गर्नुभयो । मुलुकको रीतिस्थिति राम्ररी जान्नुभएका, संस्कृतभाषा राम्ररी जान्ने, नाना द्वीपमा बोलिने गाह्रा गाह्रा धेरै भाषामा दखल भएका श्री ३ चन्द्रले अल्छी नमानीकन आफ्नो दुनियाँलाई छोरालाई झैं रक्षा गर्नुभएकोले उहाँले सम्राट् सप्तम एडवर्डबाट चाँडै नै मान पाउनुभयो ।

श्री ३ चन्द्रले एक पत्नीव्रतले (एउटै स्वास्नीसंग रहनाले) रामचन्द्रलाई लज्जित पार्नुभएको छ ।

यहाँ महाराज श्री ३ चन्द्र प्रधानमन्त्री हुनुभएका धेरै भएको छैन तापनि उहाँले पाइप लगाइकन पाटनमा पानी ल्याउन, पाटनमा र भादगाउँमा अस्पताल बनाउन आज्ञा दिनुभएको छ। धेरै पैसा खर्च गरीकन काठमाडौंको जीर्णोद्धार गरी राम्रो पार्न उद्योग गर्नुभएको छ। हिन्दुस्थानबाट असल असल ज्यादा गह्रौं चीजबीज नेपालमा ल्याउँदाखेरि भीमफेदीदेखि थानकोटसम्मको माल ल्याउने पहाडी बाटो ज्यादै अडयाङखडयाङ छ। त्यसको कष्ट हटाउन यन्त्रबाट (रोपलाइनबाट) माल ओसार्ने काममा उहाँले कोशिश गरिरहनुभएको छ।

श्री ३ चन्द्रले सोह्र महादानमा धेरै दान महाराज नहुँदै गरिसक्नुभएको थियो। बाँकी दान महाराज हुनुभएको डेढ वर्ष नपुग्दै विधिविधानबमोजिम गर्नुभयो। हेमाद्रि दानखण्डमा बताइएका सबै दानहरू सत्पात्रमा दिन उहाँले आँट गर्नुभएको छ। कलियुगमा गर्न गाह्रा धेरै पैसा लाग्ने र धेरै मिहिनेत गर्नुपर्ने कोटिहोम आदि धर्मकर्म विधिपूर्वक गर्न उहाँले उद्योग गर्नुभएको छ।

ईश्वरको वरदानले विश्वलाई जित्नुभएका सम्राट् सप्तम एडवर्डको दिल्लीमा हुने साम्राज्यघोषणाको उत्सवमा श्री ३ चन्द्रकहाँ आदरपूर्वक निमन्त्रणा आयो। नाना द्वीपबाट आएका सयौं राजाहरूले सुहाएको साम्राज्यघोषणाको उत्सवको मण्डपमा राज भएर पृथ्वीका बृहस्पति जस्ता श्री ३ चन्द्र सवारीको बन्दोवस्तमा लागेका बादशाहका कर्मचारीहरूले आफूलाई ठूलो सत्कार गरेको देखेर खुशी हुनुभयो ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बाटामा परेका गङ्गाजी काशी आदि तीर्थमा महारानी समेत भई विधिपूर्वक धर्मकर्म गरेर विद्वानलाई दान दिई देवताको पूजा गरी स्नान गरी गर्न गाह्रा धेरै धर्मकर्म गरेर आफ्नो महत्ता श्री ३ चन्द्रले प्रचार गर्नु भयो। श्री ३ चन्द्रचाहिँ दिल्लीमै बस्नुभयो। उहाँकी महारानीचाहिँ अयोध्या, हरद्वार, मथुरा, कुरुक्षेत्र जानुभयो। ता तीर्थहरूमा स्नान देवपूजा दानहरू गनुभयो। उहाँका पति श्री ३ चन्द्रलाई कामले फुर्सद थिएन। यसैले उहाँले दिनका दिन गर्नु पर्ने नित्यदान आदिलाई महारानीले गर्नुभयो। बादशाहलाई मानेर बसेका हिन्दुस्थानका सबै मुख्य मुख्य राजाहरू र नानाद्वीपबाट आएका राजाहरूसमेत भएको सभामण्डपमा आफू जानुभई बादशाहले गनु भएको सन्मान पाईकन दिल्लीबाट श्री ३ चन्द्र स्वदेश फर्कनुभयो।

चन्द्रशमशेर श्री ३ महाराज हुनुभएपछि उहाँका भाइ कम्याण्डर--इन-चीफ ज. भीमशमशेर जङ्ग राणा बहादुर मन्त्री हुनुभयो ।

यहाँपछिका भाइ फत्तेशमशेर जङ्ग राणाबहादुर प. क. ज. हुनुभयो।

यही रीतले महाराजका सबै परिवारको एक एक दर्जा बढ्यो।]

बालनरसिंहका ७ छोराका नाउँ, धीरशमशेरका १७ छोराका नाउँहरू बुझ्न तथा तिनीहरूको विषयमा केही कुरा बुझ्न माथिको यो लेख उपयुक्त छ। उनीहरूले गरेका सुकर्म यहाँ जम्मै जस्ता छन्। कुकर्म जति दबाइएका छन्। परन्तु नजीकैको घटना भएको हुनाले यस विषयमा केही कुरा हामीले अन्तबाट पनि थाहा पाएका छौं। जङ्गबहादुरसमेत ६ भाइहरूका सन्तानको नामनिशाना यहाँ पाइँदैन।

४२ सालको कार्तिकपूर्णिमामा वीरशमशेर श्री३ महाराज भएको यहाँ उल्लेख पाइन्छ। श्री ३ महाराज रणोद्दीपसिंहको के भयो ? यहाँबाट केही बुझिँदैन। वीरशमशेरले श्री ३ महाराज भएको १० दिनपछि आर्यघाटमा गई दानपुण्य गरेको कुरा यहाँ लेखिएको छ। यसबाट अडकल गर्ने बाटो खुल्छ ।

वीरशमशेरको मृत्यु भएपछि नेपालमा उपद्रव भयो। त्यसको शमन चन्द्रशमशेरले श्री ३ महाराज भई गरे भनी यहाँ लेखिएको छ। श्री ३ देवशमशेरको के भयो ? यसको चर्चा यहाँ छैन ।

जङ्गबहादुरले बेलायत गई बेलायतकी महारानीलाई खुशी पारी राज्य बलियो पारे भन्ने कुरा यहाँ लेखिएकोले राणाराज्य केको भरमा अडेको थियो भन्ने कुराको झल्को पाइन्छ। अङ्ग्रेजी बोल्न सिपालु श्री ३ चन्द्रशमशेरले अङ्ग्रेजलाई रिझाई ठूलो इज्जत पाए। परमेश्वरले अङ्ग्रेजलाई संसारभर रजाइँ गर्न वरदान दिएका छन् भन्ने कुरा यहाँ लेखिएकोले श्री ३ चन्द्र के कुराको प्रख्यापन गराई के कुराको भरमा शक्तिशाली भइरहेका थिए भन्ने कुरा बुझ्न बाटो खुल्छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रहका हाम्रा सम्पादकहरूले यस्ता पुस्तक हेरी भूसको डुङ्गुरबाट अन्न टिपे जस्तै गरी इतिहास बुझ्ने लेख्ने चेष्टा गरी अभ्यास गर्दै गए अभिलेख-संग्रहका प्रामाणिक व्याख्याहरू पनि लोकको सामुन्ने आउनेछन् ।

सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु

(सुभाषित)

[त्यहाँबाट फोस्रा कुरा छोडेर सार कुरो लिनुपर्छ ।]

नयराज पन्त

संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल
वि. सं. २०१९ कार्तिकसंक्रान्ति

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

नेपाल-उपत्यकाका तीन राज्यमध्ये भक्तपुरको इतिहास प्रकाशमा सबभन्दा कम आउन सकेको छ। वशावलीकारले पनि भक्तपुरको कुरा कम मात्र लेख्न सकेका छन्। भक्तपुरमा ऐतिहासिक सामान पाइँदै नपाइने हुनाले यसो भएको होइन, त्यतापट्टि खोजी नै कम भएको हुनाले त्यसो भएको हो। हुनत ललितपुर र कान्तिपुरको भन्दा भक्तपुरमा अभिलेखहरू कम देखापर्छन् तापनि भक्तपुरमा पनि प्रशस्त ऐतिहासिक सामान अहिले पनि छन्। भक्तपुरका कुनाकाप्चामा रहेका घरघरमा अज्ञात अवस्थामा रहेका ऐतिहासिक सामानको खोजी गरेर प्रकाशमा ल्याउने कुरा त परै छ, भक्तपुरदरबारभित्र र त्यसका आसपासमा रहेका शिलालेख ताम्रपत्र सुवर्णपत्रहरू पनि प्रकाशमा थोरै मात्र आएका छन्। यस कारण भक्तपुरको इतिहास तयार पार्दै जान पहिले त्यहाँ पाइने ऐतिहासिक सामान प्रकाश गर्दै जानु आवश्यक छ।

अभिलेखसंग्रह चौथो भागमा भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्र मल्लका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख प्रकाशित गरिएका थिए। अभिलेख-संग्रहको यस सातौं भागमा चाहिं नरेश-मल्लदेखि रणजित् मल्लसम्मका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेखलाई पारेका छौं।

मल्लकालमा राजाहरू परस्परमा सन्धि गर्दा ती सन्धिपत्रलाई ताम्रपत्रमा कुँदाई देवतास्थानमा टाँसेर राख्ने गर्दथे तथा आफूले बाँधेको व्यवस्था र गूठी चढाएको कुरा पनि सुवर्णपत्र ताम्रपत्र आदिमा कुँदाई देवतास्थानमा राख्न लाउँथे। यो चलन शाहकालमा पनि केही चलेको थियो। प्रसिद्ध देवस्थलमा रहेका त्यस्ता अभिलेखहरू त्यस ताकाको कुरा बुझ्न उपयोगी छन्।

यस्ता ताम्रपत्रहरू भक्तपुर कान्तिपुर ललितपुर तीनै शहरका दरबारभित्र पाइन्छन्। ललितपुरदरबारमा केही वर्षअगाडिसम्म निकै ताम्रपत्रहरू थिए। तिनमा केहीका प्रतिलिपि हामीसंग छन्। केहीको प्रकाशन पनि हामीले गरिसकेका छौं। परन्तु सुरक्षाको प्रबन्ध नहुँदा ती अभिलेखहरू हराउंदैछन्।

कान्तिपुरदरबारमा यस्ता ताम्रपत्रहरू तलेजुमन्दिरभित्रै टाँसिराखिएका छन्। ढोका खुला रहेको वेलामा बाहिरबाट ती ताम्रपत्र देखिन्छन् तापनि पढ्न सकिंदैनन्। भित्र जाने अनुमति नपाइने हुँदा तिनलाई हामीले पढ्न सकेका छैनौं।

भक्तपुरदरबारभित्र तलेजुचोकको उत्तर लङ्मा लहरै १२ वटा ताम्रपत्र सुवर्णपत्रहरू टाँसिराखिएका छन्। तिनमा दुइटा शाहकालका छन्। अरू मल्लकालका छन्। तिनमा केही

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सन्धिपत्र पनि छन् । यी सन्धिपत्रहरूको अनुवाद व्याख्यासमेत गरी तिनलाई हामीले 'ऐतिहासिक पत्र-संग्रह' (दोस्रो भाग) मा पारेका छौं । अरू ४ वटा ताम्रपत्रहरूलाई चाहिं यस 'अभिलेख-संग्रह' को सातौं भागमा पारेका छौं। शाहकालको ताम्रपत्र इतिहास-संशोधन ५२ संख्यामा प्रकाशित भएको छ। बाँकीलाई हामी पछि प्रकाशित गर्नेछौं ।

यी अभिलेखहरूले भक्तपुरको इतिहासमा केही प्रकाश पारेका छन् । यसको, चर्चा यनको अनुवाद व्याख्या छपाउँदा हामी गर्नेछौं ।

वि. सं. २०१९ कार्तिकसंक्रान्ति —सम्पादकहरू

महाबौद्ध, काठमाडौं नेपाल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तलेजुचोकको आँखीझ्यालको नरेशमल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको दक्षिण लङमा देवतास्थानभित्र पस्ने ढोकाको दायाँ बायाँ दुवैतिर सुनका साना आँखीझ्याल छन्। तिनै दुवै आँखीझ्यालको माथिल्लो भागमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। एकातिरको झ्यालमा एक पंक्ति र अर्कोतिरको झ्यालमा एक पंक्ति छ। यसको दुवैतिर अभिलेख कुँदिएको भाग १७ अंगुल लम्बा, आधा अंगुल जति चौडा छ। यहाँ संवत् ७५७ छ।

(एकापट्टि)

१. ॐ नेपालाब्दे सप्तबाण, मुनियुक्ते तथाश्विने।
मूले शोभनयोगे च, सिताष्टम्यां शनैश्चरे॥

(अर्कोपट्टि)

२. गवाक्षयुगलं स्वर्ण्णं, निर्म्मितं गेहमण्डनं।
श्रीश्रीनरेशमल्लोसौ, ददौ देव्यै मनोहरम्॥

तलेजुचोकको लक्ष्मीमूर्तिको नरेशमल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको दर्ा । लङमा देवद्वारको दायाँ बायाँ लक्ष्मीका मानिस जत्रा सुनका दुइ मूर्ति छन्। ती मूर्ति दुवैतिर सुनका अष्टमङ्गल टाँसिएका छन्। दायाँपट्टिको मूर्तिको माथि स्वर्णपट्टमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात लम्बा, डेढ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७६१ छ

१. पृथ्वीषट्स्वरसंख्यया परिमिते नेपालसंवत्सरे, मासे चाश्विनके सिते भृगुदिने तोयेश-
संख्यातियो। देवीमन्दिरभित्तमण्डनकरीं लक्ष्मीं श्रिया

२. संयुतां, संयुक्तां वसुमङ्गलैः सुरचितां यत्नैश्चिरं काञ्चनैः। श्रीमन्मल्लनरेशभूपतिवरो
देव्यै ददौ भक्तिमान्; संयुक्तः परदेवतापदयुगध्याने स-

३. दा बुद्धिमान्। यद्वांछात्र परत्र लोकविषये देवीगतिः सर्व्वदा, सा कुत्रापि न विस्म-
रत्वनुपलं मां चामुणा कर्म्मणा॥ सम्वत् ७६१ आश्विन शुदि ८॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

खौमाटोलको भवानीशङ्करमन्दिरको जगत्प्रकाश मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारसंगै खौमाटोलमा भवानीशङ्करको मन्दिर छ । त्यस मन्दिरको दक्षिण भागमा यो अभिलेख कुँदिएको शिलापत्र टाँसिराखिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग ३४½ अङ्गुल लम्बा, १ हात चौडा छ । यहाँ संवत् ७८७ छ ।

१. ॐ नमः श्रीभवाणीशङ्कराभ्यां ॥ वसन्त ॥ चो ॥ जेहि मोरि जिवतुल, चन्द्रशे-
२. खरसिंह, सेहि देलि यहि धनिवारि जगतप्रकाश भूप पावली घरि निवर, अन्नपुरनाम
३. नारि॥ सेहि धनिक यरह प्रासाद अतिभल, तथहु देवि हि शिवमूल, नेपालमण्डलका संवछल-
४. अवे वाजिवसुमुनिमो तिकूल ॥ माघक महिना दशमिस तिथिपर जेथनक्षत्र वज्रयोगे, गुरुवार-
५. स दिवस कनककलश भलव धावल घरम कहोगे ॥ भनय प्रकाश भूप गीत हिममोहर एहि
६. खने ऋतु ऋतुराजे चाँदशेखरसिंह तुअतुल नहि जन, मोरि हृदि तोहह विराजे ॥ ॥ स्वप्रा-
७. णोपमचंद्रशेखरवरामात्याग्रणीदत्तया, स्वर्गायातुलनीलनीरजदृशा मध्येपदाक्षिण्यया । आ-
८. त्मानं स जगत्प्रकाशनृपतिर्व्वीरोन्नपूर्णाख्यया, मेने नाम कलत्रप(व)न्तमनया सद्वृत्तया कान्तया ॥ य
९. खर्व्वीकृतवैरिवक्त्रकमलम्लानिर्द्विरेफस्फरे छायान्तर्गतचन्द्रमायितपदस्फूर्जन्नखैद्य कृती। तस्य श्रीलजगत्प्रकाशनृपते-
१०. श्चक्रेन्नपूर्णा प्रिया, प्रासादं शिवयोर्न्नगाहिमुनिभिर्न्नेपालशाके मिते । माघे मास्यसिते सुरेज्यदिवसे स्वःसार्व्वभौमस्य भे, वज्रे
११. योगवरे तथा शुभकरे लग्ने दशम्यान्तिथौ । प्रासादोपरि शातकुंभकलसं शोभाद्यमारो-पयांचक्रे श्रीशिवयोःकृते
१२. थितधरादेवा प्रिया भूपतेः ॥ भूपालेन्द्रजगत्प्रकाशकविना वैदग्ध्यपाथोधिना, गीतं तेन धुरि स्थितेन विदुषां का-
१३. लेन भूनालये । गीर्व्वाणालयचक्रवर्त्तिमहितोप्याक्रम्य चित्तासनं, यत्यैवेह स चन्द्रशेखर-महावीरः सदा राजते ।
१४. ॥ वसन्त । प्र ॥ मातर मनमयसहित वसन्ते, रसनिरतन देवि सदा शिवकन्ते ॥ पिरिति कव सभय भेल यक देह,
१५. करे नहि तन तेज हरहि सिनेह ॥ गाढ आकमकपर शंकर भवानि, प्रेम कपास वाटिरा खर सयानि ॥ परकाश भ-
१६. न चाँदशेखरस भाव, अन्नपूरना तिरिम दारग पाव ॥ ॥ ॐ अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपराद्ध, श्वेतवाराहक-
१७. ल्पे वैवस्वतमनोरष्टाविंशतितमस्य चतुर्युगस्य कलेः प्रथमपादे, जम्बूद्वीपे, भरतखण्डे भारतवर्षे आर्य्या-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१८. वर्त्त देशे, हिमवद्दक्षिणपादे, नेपालमण्डले, श्रीश्रीश्रीपशुपतिसन्निधाने, वासुकिक्षेत्रे वाङ्मत्याः पूर्व्वकूले श्री-

१९. भक्तपत्तने इहैव पुन्यभूमौ ॥ माघमासे कृष्णपक्षे, दशम्यान्तिथौ, ज्येष्टनक्षेत्रे, वज्रयोगे, यथाकरणमुहूर्त्ते बृ-

२०. हस्पतिवासरे, कुंभराशिगते सवितरि वृश्चिकराशिगते चन्द्रमसि ॥ श्रीश्रीश्रीभवाणी-शंकरमुद्दिश्य नित्यकर्म्म-

२१. नैमित्तिककर्म्मसमेतं रघुवंशजलनिधिसमुद्भवपरमसुकृतिभवाणीशंकरचित्तपरायणाभ्यां नित्यकर्म्मा-

२२. दिपूजानिमित्तार्थं श्रीश्रीजयजगत्प्रकाशमल्लदेवेन अन्नपूर्णालक्ष्म्या च ॥ पाक्वक्षेत्रनाम-संधेयं तस्य क्षेत्राङ्क पञ्च

२३. रोपनीकं ५ ॥ अपरञ्च सतखाँलक्षेत्रनामसंधेयं, तस्य क्षेत्राङ्क षड्रोपनीकं ६ ॥ अपरञ्च खतनासक्षेत्रनामसंधेयं

२४. तस्य क्षेत्राङ्कत्रिरोपनीकं ३ ॥ अपरञ्च बलाक्वक्षेत्रनामसंध्येयं तस्य क्षेत्राङ्क पञ्च रोपनीकं ५ ॥ अपरञ्च गलबुक्षेत्र-

२५. नामसंधेयं, तस्य क्षेत्राङ्क चतुरोपनीकं ४ ॥ अपरञ्च सवतबुगालक्षेत्रनामसंधेयं तस्य क्षेत्राङ्क षड्रोपनीकं ६ ॥

२६. अपरञ्च बलदेक्वक्षेत्रनामसंधेयं, तस्य क्षेत्राङ्क पञ्चरोपनिकं ५ ॥ अपरञ्च, खापिक्षेत्र-नामसंध्येयं तस्य क्षेत्रा-

२७. ङ्क त्रिरोपनीकं ३ ॥ थ्वते बुया वरसानन हाने, खनिमादेवलस श्रीश्रीश्रीभवाणीशंकरदेवस्त नित्यकर्मयातं

२८. लस दंम ३ सिद्र, दंम १५ पञ्चामृत, दं २ जजमका, फं १ बजिन धरि वो, दंम १ धून, दंम ५ गुग्गुलि, कुड २ चे-

२९. कन, दंम १० इताल कापोस लस थ्वते ॥ ६ मोहोरन दवथे ह्निन नेता २ माह-के अस्ता २ स्वान, वा अस्ता, अक्षत

३०. अस्ता १ के ग्वल, पात १ घरि वोओ पंचामृत, ओन कुड १ बजि निश्राव, पात १ घरि, ग्वड २ ग्वलद्द, थ्वते ह्निना । तुफे २

३१. कोट २ खेहुसा, दास ॥ के फं ५ आवाल ॥ भूय वर्षवर्द्धनपवित्रारोहनार्थम् ॥ जवछिं-कलनामसंधेयं

३२. तस्य क्षेत्राङ्क, पञ्च रोपनीकं ५ ॥ अपरञ्च मुगलुथलिक्षेत्रनामसंधेयं, तस्य क्षेत्राङ्क चतु-रोपनीकं ४ ॥ अप-

३३. रञ्च पाक्वक्षेत्रनामसंधेयं, तस्य क्षेत्राङ्क एकरोपनीकं १ कर्षत्रय ३ ॥ थ्वते बुया वरसा-नन हाने, बुसाधन

३४. क्हल होम कुडाछ जोलन ॥ कुड १० चेकन, चाकलमतं छोयकेमाल, कुत्या १४ हेंदु

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सा कापोल, शुका ३ पंचपताल
३५. बाजन वय ॥ पवित्रारोहन कुन्हु होम कुडछि जोलन, फं १ का प्ल २ गुलपुतका, कु १४ खेहुंसा कापोल ॥ थ्वते हाने
३६. मालकावतक्व अछिद्र याङन निस्तरपेमाल महानसा पञ्च महापातक लाक जुरोम् ॥ ॥ अनेन पुण्ये—
३७. न जजमानश्रीश्रीजयजगत्प्रकाशमल्लदेवस्य इहायुरारोग्यसम्पाङ्गराज्यलक्ष्मीवृद्धिरस्तु ॥ पर—
३८. त्र स्वर्ग्गनिवासो भवतु। यः प्रासादं रचयति पुमान् देवतानां प्रयत्नात्, कीर्तिस्तस्य भ्रमति विपुलां वंश—
३९. मार्ग्गानुयाता। दिव्यांल्लोकान् भ्रमति च सदा कालतश्चाप्रमेयांस्तांस्तान् भुक्त्वा पुनरपि भवेत् चक्रवर्ती पृथि—
४०. व्याम् ॥ ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा, यो हरेत वसुन्धराम्। कल्पकोटिसहस्त्राणि, नरके जायते कृमिः ॥ षष्टि वर्षसहस्रा—
४१. णि, षष्टि वर्षशतानि च। समार्च्चनविधिं कृत्वा, मम लोके महीयते ॥ संवत् ७८७ माघवदि १० ॥ शुभमस्तु।

—:—

तलेजुचोकको जगत्प्रकाश मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको दक्षिण लङमा देवद्वारको संगै बायाँपट्टि भित्तामा स्वर्णपट्टमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १२ ½ अङ्गुल लम्बा, ३ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७८८ छ।

१. स्वस्ति ॥ ॐ अद्य वाराहकल्पेत्यादि ॥ भक्तापुरैकादशहेमकलशच्छत्रगवाक्षपटलनिर्मानविचित्रितस्वर्ग्गाधिकमनोहरप्रासा—
२. दनिवासिनीस्वेष्टदेवताचरणकमलसेवको मानवगोत्रः श्रीश्रीजगत्प्रकाशमल्लवर्म्मा जोगिक्षेत्रात् पश्चिमतः जयरत्नक्षेत्रादुत्तरतः हेर्रासिक्षेत्रा—
३. त् पूर्वतः गोष्ठिभूमिमार्ग्गाद् दक्षिणतः एतन्मध्ये राजानायसंज्ञकं रोपनिचतुष्टयपरिमितां भूमिं विष्णुदेवतां, महाष्टमीमहानवम्यां रात्रिद्वयं थ्याण्य
४. स्वाकृतिभावनानिर्म्मितदारुपुत्तलिकयोः करकपालाधारदीपदानार्थं श्रीश्रीश्रीस्वेष्टदेवतायै गोष्ठीकृत्य संप्रददे ॥ अनेन कर्मणा श्रीश्रीश्रीस्वेष्टदेवता
५. प्रीणातु ॥ अथ नेपालभाषया लिख्यते ॥ थ्व बुया बरसानन हाने, महनिया, देव कोहाबिज्यास्तुनंनिस्यं याकात पिहामबिज्यातास्य, मता छोयकेमाल, सालि—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. कस घेत्र फं नस्य २ दिवायातं चेकन स्व फंत्या ३× ने पालाहातयातं, जो ५ मतपूजा गोड ३'१ गोय, गोड १ नलिक्याल दं १८ देवस्त छाय, द १२ मस्यां चाय दिवायातं
७. थ्वते ह्यनेमाल, महानसा परमेश्वरीया कुदृष्टि हानसा सुदृष्टि, गुठिजन, कर्ण्णसि, श्याम, थ्वनिस वंश दतोल्य थाकाकोकायमदु ॥ तेन साकं मया देवीचर—
८. णं प्राप्यते खलु। चन्द्रशेषरसिंहेन प्रकाशेन च सर्व्वदा ॥ संवत् ७८८ ज्येष्ठ कृष्ण अष्टमी, शतभिषानक्षेत्र, विस्कम्भयोग, शुक्रवार, थ्वकुह्नु दुन्ता ॥ ॥ शुभम् ॥

कुमारीचोकको जितामित्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार कुमारीचोकभित्र उत्तरपट्टिको लङमा यो अभिलेख कुंदिएको शिलापत्र टाँसिराखिएको छ। यसको अभिलेख कुंदिएको भाग २२½ अङ्गुल लम्बा, १६ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ कलिगतसंवत् ४७७८, विक्रम संवत् १७३४, शकसंवत् १५९९, नेपाल संवत् ७९७ दिइएका छन्।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीश्रीश्रीभवान्यै नमः ॥ भाद्रे सप्तखगार्व्वसमितशके सोमे द्वितीयातिथौ योगे वै-
२. व शुभे तथार्यमसुरे भे शुक्लपक्षे शुभे। नेपालेश्वरभूपकेशरिजितामित्रेण चैतागृहा, देवी-
३. प्रीतिकृता मनोहरतरा जीर्ण्णा नवीनाः कृताः॥ श्रीश्रीनिवासनृपतेः कृपयोपलेस्तैरेता-
४. गृहा विरचिताश्च विचित्रिताश्च। वर्ण्णैस्तथैव विविधैश्च मनोभिरामैर्द्भागभागिरामसम-
५. ये गृहभित्तयश्च ॥ ॥ अथ नेपालभाषा, श्रीश्रीजयजितामित्रमल्ल देव थाकुर-सन श्रीश्री—
६. श्रीस्वेष्टदेवताप्रीतिन, मूलचुकया पश्चिम, रघुवंशशिरोमणि, श्रीश्रीजयजितामि—
७. त्रदेव बसरपा, एताचूक जीर्ण्णोद्धार याङा ॥ चण्डी आदिन अष्टमातृका विलं
८. पति दयका, पूर्व्व आङस चण्डी आदिन योगिनीगण चोया, पाताचपलीस रामा-
९. यण चोया, दक्षिण झ्याल, शोभानिमित्तन दयका, झ्याल चालकेमदु, आङ चेक-
१०. नअतन दाङा, थाम, झ्याल लुखा, पश्चिम मातानसहितन दयका॥ ह्नवया
११. पनिसन कोटखालोहो छगोल कायकथिन, थना श्रीश्रीजयनिवासमल्ल अ-
१२ राजुया कृपान कोटखालोहो कायाव, श्रीश्रीजयजितामित्रमल्लदेवसन
१३. भागिराम प्रधानाङ्गया वेलस चपलिसहित, चूक चिङा, चूकस लोहोखाता द-
१४. यका पेकोणस, खार्दरुथि दयका ह्निन स १ चेकन, श्रीश्रीराजानं चयाये, चप—
१५. लि थंता रागमाला चोया, मातानस, अक्षोभ्यादि चोया, क्राथया क्रथुतास गौ-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१६. रीविवाहाया प्याखन, दयकाव, थ्व खँ चोया थंथूतास, नेपालयान खात चोया, चु-
१७. कस चोङ, जलधुनस, अछिद्रन, श्रीश्रीराजन लंख थलकेमाल ॥ लोहोस चुपे इ-
१८. त्यादिनं चुलेमतेव, धाधा धिधि इत्यादिनं मतेव, मलमूत्र मतेव, चरन् धरन्
१९. धाएयकाव तयमतेव, वसुजात, चुएमतेव, चुकस, थ्वते यायमतेव ॥ सेह्लो माल—
२०. थ्व टीकाधारी श्रीश्रीराजन यायमाल, महायत्नन दयका, थ्व जीव भारपाव निदा-
२१, न यायमाल, थ्वते मधरपारसा, पञ्चमहापातक, धररपाल श्री ३ ईश्वरीया सुदृष्टि
२२. : ॥ श्रीश्रीजयजितामित्रमल्लदेव, श्रीश्रीउग्रमल्लदेव, श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेव,
२३. पुनर्भाखा, गोह्मानं लिथेथेचो कोसि, लोहो अत इत्यादि, सेनकाव पिताए—
२४. नसा ह्मपा चोको, पाप लाक जुरो ॥ सेह्लो यायेतेव ॥ ॥ मालश्रीराजविजय
२५. ॥ चो ॥ जय मुण्डमालिनि चण्डिके ॥ ध्रु ॥ प्रकटकटकटविकटवादिनि झझम-
२६. झमझमझंपिनी, विबुधवृन्दविबोधदायिनी, तारिणी तनुधारिणी ॥ रक्त—
२७. बीजसमेधशोनित, चचटचटचटचर्विणी, प्रणतलोकप्रमोदकारिनि, का—
२८. लिकाकिलिदारिणी ॥ इन्द्रचन्द्रकुबेरजलपतिसकलसुरपतिवन्दिते, ब्र—
२९. ह्मविष्णुमहेशशङ्करि, योगिनीगणपूजिते ॥ विनयनयमतिविनतिगोचर
३०. जननि तुअ पद अंबिके, नृपजितामित्रभावभाषितभारतीपद चंडिके ॥
३१. संवत् ७९७ विक्रम १७३४ शाक १५९९ कलि ४७७८ भाद्र शुदि द्वितीया शुभं ॥

......

राजदरबारनजीकै गहिरीधाराको जितामित्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारनजीकै पूर्वपट्टि एउटा सानो गहिरीधारा छ । त्यसको पश्चिमपट्टिको भित्तामा एउटा शिलापत्र टाँसिराखिएको छ । त्यसमा यो अभिलेख× कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २८ अङ्गुल लम्बा २२ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ कलिगत संवत् ४७७९, विक्रमसंवत १७३५, शकसंवत् १६००, नेपाली संवत् ७९८ दिइएका छन् ।

१. स्वस्ति ॥ श्रीश्रीश्रीभवान्यै नमः ॥ आस्ते शास्ता वदान्यो नृपमुकुटमणि. श्रीजितामि-
त्रमल्लो, गंगाम्भःस्फीतकीर्त्तिर्नयनिपुनमतिर्मानुवंशावतंशः ।
२. तेनात्राकारि रम्यं सुरभवनसमं भक्तपुर्य्यां नवीनं, थंथूराजादिवर्ण्णं कुलममलगृहं भागिरामेन सार्द्धं ॥ नेपालीयाब्दवृन्दे वसुनव—

× केही वर्ष पहिले वैद्य दिव्यवज्र वज्राचार्य र ज्ञानमणि नेपालले पनि यस अभिलेखलाई पढी यसको उतार ल्याउनुभएको थियो ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३ गिरिभिः साहसाङ्कस्य वर्षे, बाणाग्नीसप्तचन्द्रे शकनृपतिमते विन्दुयुग्मात्तु चन्द्रे। आषाढे शुक्लपक्षे बुधदशमियुते स्वातिसिद्धिप्रयुक्ते, नाना-

४. लोकानुमत्या स्वयमिह सुमतिश्चक्रिवान् वेश्मसंस्थं॥ नन्दागागैः सवेदैर्गतकलिसमये श्रीजितामित्रराज्ञो, श्राव्या भो भूमिपाला मम तु

५. कृतिमिमां मा प्रणाशं नयेथाः। यस्माद्यूयं महान्तो नृपतिनयविदः श्रीभवान्याः प्रसादात्तस्याः सत्प्रीतिहेतोः कृतिरियमखिला मामकी

६. संविशाति ॥ अथ नेपालभाखा ॥ श्रीश्रीश्रीपशुपतिपादपंकेरुहनिमग्नमधुकर श्रीमन्माने-श्वरीष्टदेवतावरलब्धित रघुवं—

७. शावतारित तीक्ष्णप्रतापप्रतापितशत्रुकुल स्वभुजजितारिजितामित्रनामप्रख्यात दीनोद्धरण सकलराजकुलशरण, दि—

८. गन्तरगतयशस्तोम सोमवत्कीर्तिकीर्तिताकीर्त्तितमोनिरशनक्षम,स्नेहपात्रीभूतभागीरामप्रवर-मन्त्रिवर, भे—

९. ददण्डसामदानविदग्धचूडामणि नयविनयनीतिविद्याविशारद राजराजेन्द्रमुकुटचूडामणि-गणपूजितचरणसरोरु—

१०. ह सकलगुणालय विबुधबुधगणपूजानिरत सप्ताङ्गराज्यसमृद्धिकरण ब्राह्मणसात्कृतमत्त-गजेन्द्र षट्गुणालंकृत

११. शक्तित्रयसमन्वित श्रीश्रीश्रीभवानीकृपालब्धाबाल्याच्चतुरमधुरबाणीश्रीभूपतीन्द्रमल्ल-देवात्मजानन्दित सुचरि—

१२. त्रज्ञानप्रपूरितदेवभ्रातृभक्तिपरायणगान्धर्व्वविद्यानिपुणश्रीश्रीजयोग्रमल्लदेवशुभानुज, श्री-भक्तापुरीनगरा—

१३. भिधानस्वर्गाधिकमनोहरसुवर्णमयप्रासादनिवासिनीश्रीश्रीश्रीस्वकु.लेष्टदेवताचरणारविन्द-लोभभ्रमितभ्रम—

१४. र सुदृष्टिकरुणामयामृतपूर्णाभिषेचिततनु श्रीमत्श्रीश्रीसुमतिजयजितामित्रमल्लदेव प्रभु थाकुरसनं श्रीश्रीश्रीस्वे—

१५. ष्टदेवताप्रीतिकामनानं श्व थंथुराजकुल, प्रधानाङ्ग भागीरामया बेलस दयका, आवनलि श्व थंथुराजकुल सुनानं पि—

१६. विय मद्दु, चुकनचुक, दुथुपिथु, केवा कौसि धारासहितन ह्न दयाव चोको सकलेडं, गोली राजकुलस नेम याका समस्त—

१७. थे यायमाल दुकाया घकाव मपायमद्दु, श्रीश्रीतिकाधारी राजान सेल्हो यायमाल, श्व चोयाव तको नेम यायमाल, मयातसा

१८. पञ्चमहापातक लाक जुरो ॥ श्वते घरलपाव यातसा श्रीश्रीश्रीईश्वरीया सुदृष्टि ॥ श्रीश्रीसुमतिजयजितामित्रमल्लदेव,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१९. श्रीश्रीजयउग्रमल्लदेव, श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेव ।। श्रीनेपालसंवत् ७९८ श्रीशकराज १६०० कलिगत ४७७९ विक्रमा—

२०. दित्य १७३५ आषाढमासे, शुक्लपक्षे, दशम्यान्तिथौ, स्वातिनक्षत्रे, सिद्धियोगे, तैतिलकरणे, बुधवासरे मिथुनराशिगते

२१. सवितरि, तुलाराशिगते चन्द्रमसि ॥ थ्व कुन्हु थंथुराजकुल याङा दिन जुरो ॥ मालश्रीराजविजय ।। चो ॥ जय भूपपालि—

२२. नि चण्डिके॥ ध्रु ।।डिडिमडिमडिमडमरुवादिनि, विकटकटकटहासिके, ममटमटमटमहिषमर्द्दिनि, जगतरञ्जिनि कालि —

२३. के ।। चचकचकचकचरणनूपुर, झझमझमझमझङ्किके, घघकघकघकवसनवासिनि दुरिततारिणि तारिके ।। स—

२४. मरधसिघसिदनुजदारिणि द्विपिनिवासिनि दुग्गिके, प्रणतपालिनि त्रिदशलालिनि ब्रह्मविष्णुविमोहिके ॥ विमति—

२५. गोचर जननि पुनु पुनु श्रीजितामित्र भूपति, कुमतिदम्भकुसंग भेजि कहु होअओतु अपद मन्मति ।। भैरव ।

२६. ज । चो ।। जय जय शङ्कर आदिनटेशर सानन्द सहज सरूपे त्रिभुवणनाथ विकटनटनायक भूषणफणिगणभूपे

२७. ।। अमिय निरन्तर वमिय सुधाकर तेजीउल मुडमाले, कह कह हासे विहसि हस सब गण चरल हेरल निअभाले

२८. ॥ ससरल शाप देहओ दिश धावल, गाओल विसरलगीते । तखनवे आकुल परम सदाशिव, एकलि रहरि गोरि—

२९. हीते ॥ सहजे सबहिं हित नृपति जितामित्र हरपद आन विभावे, नियकुलपङ्कजतरुणदिवाकर समुचित ई रस

३०. गावे ॥ ॥ गौरी ॥ चो ॥ नमो मृदानी गिरितनया, सुरनरईशसकलजनपूजितपदसरोज सदयहृदय ॥ध्रु ॥ दे—

३१. वि भवाणि सुराधिपमाया त्रिभुवणपारिनि जलधिनिलया कण्ठविराजितहालफनामणि चौसठिपीठमहाविजया ।। डिमि—

३२. डिमिडिमिडमरुकरावत नृत्यतट्टकुटकुट्टकटकचारुचालिणि थयिथयिथयिअवाजमृदंगिनि धूमिधिमिधिमिमोद—

३३. मोहिणि ॥ देवि महेशरि मोहिनि हारह शंकरहृदयसयानी, मल्लजितामित्रभूपतिवाणी पुरहमनोरथभ्रमर भवा—

३४. णी ॥ ॥ वेदविदितरघुवरकुलकमलविकाशनमित्र जितामित्र भूपतितिलक, विद्रल्ललितचरित्र विद्वद् द्विजमवविभ्य—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३५. द्रूज भवमुद्यद्रिपुदव मर्द्द द्रुतमथ दीव्य हरकुथगर्जद्‌गजरथचञ्चच्छविपटहेमातुलघट-
दत्ति प्रथ पश उच्चै रिह द-

३६. श दिक्षु प्रकटय दुर्गां यज्ञ जय ॥ ॥ गावः सन्तु पयःप्रदाः स्तु तपयोधाराधरा
वारिदा राजानो निजनीतिनिर्म्मलधि—

३७. यः कुर्वन्तु यज्ञक्रियां । पृथ्वी सस्यवती समृद्धिरधिका पुण्यात्मनां सर्व्वदा देवीनां
चरणारविन्दयुगले भक्तिः सताम—

३८. स्तु च ॥ ॥ थ्व सासनलोहोस चोको प्रमानन थंथुराजकुल धायमाल, थ्व पिथु-
चुकया नाम सिद्धिचुक जुरो ॥ ॥ शुभ ॥

★०★

तलेजुचोकको तोरणको जितामित्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारको तलेजुचोकको दक्षिण लङमा देवद्वारको तोरणमा स्वर्णपट्टमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग ३५१/२ अङ्गुल लम्बा, ३ अंगुल चौडा छ। यहाँ कलिसंवत् ४७८५ विक्रमसंवत्१७४१ शकसंवत् १६०६ नेपाली संवत् ८०५ छन्।

१. स्वस्ति श्री ३ भवान्यै नमः ।। जाते नेपालशाके शरगगनगजैः सम्मिते मार्गशीर्षे
कृष्णे चित्रानवम्यां विदितशनिदिने सर्व्वसौभाग्यकाले। राजन्येशशिरोमणिर्जयजितामित्रः
सुकर्म्माख्यके प्रादात्कांचनतोरणं सुललितं स्वेष्टेश्वरीप्रीतये ।। श्री ३ पशुप—

२. तिचरणसरोरुहधूलिधूसरितशिरोरुहश्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसादितरघुवंशावतारदे-
दीप्यमानसकलराजचूडामणिविदग्धश्रीभक्तपत्तनाभिधाननगरैकादशस्वर्णकलशच्छत्रद्वार-
तोरणगवाक्षपटलस्वर्णमूर्त्तिरा-

३. शिनक्षत्रादिनानाप्रकारविचित्रितस्वर्गादप्यधिकमनोहरप्रासादनिवासिनीसकलदेवतासेवि-
तपादाम्बुजसूर्य्यवंशोद्भवजनपालिनीसृष्टिस्थितिप्रलयकारिणीजगदानन्दकारिणीरिपुगण-
हारिणीस्वसेवकजनकटाक्षप्रेक्षणास्वर्ग-

४. मर्त्यपातालपालनायावतारिणीरावणादिदैत्यसंहारिणीश्री ३ स्वप्रेष्ठसुमतिजयजितामित्रम-
ल्लभूपतिपूर्णकटाक्षजगद्द्योतप्रतापकारिणीश्री३स्वेष्टदेवताचरणाराधनपरायणपात्रसात्कृत-
गजेन्द्रश्रीमन्महाराजाधिराजरघुवंशो-

५. द्भवमानवगात्रश्री२सुमतिजयजितामित्रमल्लदेववर्म्माहं श्री३स्वेष्टदेवतायै ताम्रोपरिसुवर्ण-
क्लृप्ततोरणं दत्तवान् ॥ ।। अथ नेपालभाषा ॥ श्री३स्वेष्टदेवतासके श्रीश्रीसुमति-
जयजितामित्रमल्लदेवसन थ्व तोरण खापासहितनं

६. दुंता ।। नेपालसम्वत् ८०५ ।। शक १६०६ विक्रम १७४१ कलि ४७८५ मार्गशिरकृष्ण-
नवम्यां, चित्रानक्षत्रे सुकर्म्मयोगे यथाकरणमुहूर्त्ते शनैश्चरवासरे धनुराशिगते सवितरि
कन्याराशिगते चन्द्रमसि थ्व कुन्त, दुंता जुरो ।। शुभ ।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तलेजुचोकको योगनरेन्द्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टि लङमा दलानको निदालमा ताम्रपत्र सुवर्णपत्र गरी जम्मा १२ वटा अभिलेख टाँसिराखिएका छन् । तिनमा बाँयातिरबाट चौथो चाहिं सुवर्णपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात लामो, ८½ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८१८ छ ।

ललितपुरका राजा योगनरेन्द्र मल्लले भक्तपुरका तलेजुलाई गूठी राखी यो सुवर्णपत्र राखिएको हुनाले यसको शिरोभागको माझमा योगनरेन्द्र मल्लको मुद्राको छाप अङ्कित छ ।

१. श्री ३ भवान्यै नमोः ॥ या देवी त्रिजगज्जनैकजननी ज्योतिःस्वरूपोज्वला, संसारार्ण्णव-तारणैकतरणी सायुज्यमुक्तिप्रदा । सा सृष्टिस्थितिनाशकर्म्मकुशला कल्याणबीजादिना, श्रीश्रीयोगनरेन्द्रमल्लनृपतिं पायान्मुदा

२. सर्व्वदा ।। अद्य श्वेतवाराहकल्पे वैवश्वतमन्वन्तरे कलियुगप्रथमचरणे जम्बूद्वीपे भरत-खण्डे आर्य्यावर्त्त पुण्यस्थाने हिमवत्पादे पशुपतिसन्निधाने वासुकिक्षेत्रे वाग्मत्या दक्षिण-कूले नेपालदेशान्तर्गतललितपट्टने इहैव पुण्य-

३. भूमौ ॥श्रेयोऽस्तु॥ सम्वत् ८१८ माघमासे शुक्लपक्षे पूर्ण्णमास्यां तिथौ ॥ पुष्यनक्षेते, आयुष्मानयोगे, यथाकर्ण्णमुहूर्त्त के, आदित्यवासरे, मकररासिगते सवितरि, कर्क्कट-राशिगते चन्द्रमसि, त्रेतायुगादिमहापर्व्वणि अ—

४. स्मिन्दिने, श्रीमाणीग्लाधिपतिमहाराजाधिराजसङ्गीतार्णवपारगनेपालचूडामणिश्रीश्री-जययोगनरेन्द्रमल्लदेववर्म्मणा,स्वेष्टदेवताश्री३तलेजुमाजुस्के थाहाबिञ्याङाया थापूजायात निमित्त्यर्थं श्रीतलेजुमाजुप्रीतिन दुंता, स्थानस्य द—

५. क्षिणप्रदेशे सातोक्षेत्रनामसंज्ञकं ॥ पूर्णसिंहकस्य क्षेत्रेण पश्चिमतः देवकस्य ॥ क्षेत्रेणो-त्तरतः ॥ पूर्वतः ।। दक्षिणतश्च ।। एतन्मध्ये तत्क्षेत्रं पञ्चरोपनिकं रोवाङ्क रोव ङा ५ भूय बाबुसिंहकस्य क्षेत्रेण पश्चिमतः श्रीराजक्षेत्रेण उत्त—

६. रतः ॥ पूर्वतः ।। दक्षिणतश्च ॥ एतन्मध्य कामह्लाक्षेत्रनामसंज्ञकं चतुररोपनिकं रोवाङ्क रोव पि ४ भूय बासिंहकस्य क्षेत्रेण पश्चिमतः मूलमार्गेण उत्तरतः हाकुकस्य क्षेत्रेण पूर्व्वतः ॥ श्रीश्रीराजक्षेत्रेण दक्षिणतश्च ।। एतन्मध्ये

७. इतापाकोक्षेत्रनामसंज्ञकं चतुररोपनिकं रोवाङ्क रोव पि ४ भूय श्रीश्रीराजक्षेत्रेण पश्चिमतः ।। उत्तरतः ॥ पूर्वतः दक्षिणतश्च एतन्मध्ये निःकोक्षेत्रनामसंज्ञकं चतुररोपनिकं रोवाङ्क रोव पि ४ भूयः श्रीराजक्षेत्रेण पश्चिमतः ॥

८. भूमेन उत्तरतः विश्वसिंहकस्य क्षेत्रेण पूर्वतः ॥ श्रीराजक्षेत्रेण दक्षिणतश्च । एतन्मध्ये वसको-नामसंज्ञकं सार्द्ध चतुररोपनिकं रोवांक रोव पि ४ कर्ष नोंस २ भूय जयमुनिकस्य क्षेत्रेण पश्चिमतः उत्तरतः ।। निर्झरात् पूर्व्वतः देव-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

९. रामकस्य क्षेत्रेण दक्षिणतश्च ॥ एतन्मध्ये दागालक्षेत्रनामसंज्ञकं चतुररोपनिकं रोवाङ्कु रोव पि ४ भूय यथाचात्राघाट चार्थालिबु द्वयरोपनिकं रोव नसि २ भूय तेकनरसिंहकस्य क्षेत्रेण पश्चिमतः जगन्नाथकस्य

१०. क्षेत्रेण उत्तरतः॥ मानवरकस्य क्षेत्रेण पूर्व्वतः ॥ गङ्गारामकस्य क्षेत्रेण दक्षिणतश्च॥ एतन्मध्ये थलिक्षेत्रनामसंज्ञकं त्रयरोपनिकं रोवाङ्कु रोव स्व ३ एते क्षेत्राः स्वेष्टदेवता- प्रीत्यर्थं संप्रदत्ताः॥ स्वदत्तां परदत्तां वा

११. यो हरेत्सुरविप्रयोः । षष्टीवर्षसहस्त्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः ॥ भाषा थ्वते बुया वरसानन वर्षप्रति माघ शुक्ल पूर्णमाशी कुन्हु पूजा ङायकेयात, मोहोर टंका नीय २० मेशयात मोहोर टंका खुय ३० दुगुयात व हं—

१२. सयातवं तुतकं थ्वतेन प्रशेष दकोन थापूजायात उपचार मालक्व सामग्री दयकं भूय थम तस्यबिज्याङा गुलि तिसा हृदयफोलसं लुमंसं ६ तङनदुं तस्यं वर्षप्रति अविच्छिन्न याङन श्री ३ परमेश्वरीष्टदेवता तलेजु—

१३. माजुस्के पूजा याय जुरो । थ्वगुल पूजाया स्वान समय, थ्व वेलसं राजिक दैविक जुरसाँ यलयात मथेनकेंमबो, मथेनकरसा थ्वह्मन मथेनकर, ओह्मयात श्री ३ परमे- श्वरीस कुदृष्टि जुयु ॥ थ्वतेया गोष्ठी मङ्गलाछेगृह

१४. रघुवंश राउत्त हाकुभा, सुखुरध्वाखागृह कोविग्वगलया छय चोछेगृह रामेश्वर भारो, इलाछेगृह खड्गाहा जयमल भारो थ्व पेह्म गोष्ठीसमूहसन थ्व सुवर्णपत्रस चोस्यतक्व वर्षप्रति अविच्छिन्न याङन श्री३परमेश्वरी—

१५. ष्टदेवता तलेजुमाजुस्के पूजा याङ निस्त्रपं यंजमाल जुरो. थ्व सुवर्णपत्रस चोस्यतक्व मयासे लोभानि पापानि यातसा गोब्राह्मणादि पञ्चमहापातक लाक जुरो ॥ श्री ३ परमेश्वरीस कुदृष्टि जुयु ॥ थ्व सुवर्णपत्र चोस्यं तक्व

१६. लोपालोप मयास्यं निस्त्रपं चोनसा उत्तोत्तर श्री ३ परमेश्वरीस सुदृष्टि जुयु, दत्तपत्रा साक्षी श्रीमहाराजाधिराज श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेव टाकुरस, यल गाडबाहारगृह द्विजवर श्रीविद्यानन्द उपाध्याय शर्मा इपाछेगृहद्विज—

१७. वर श्रीजयन्त उपाध्याय शर्मा श्रीराजपत्नी जयलक्ष्मीदेवी रघुवंश राउत्त हाकुभा यलंया चौतारा ग्वगल भा थ्वगुल पर्यायस एतैर्दृष्टः ॥ पुनर्भाषा दासी दुर्ज्जनपनिस्यंन थ्व वेलस थ्व सुवर्णपत्र दैविक राजिकन तङाओ इ—

१८. चेल थिचिल याङन लिकास्य संने धारसा लिकालसा थ्वह्म श्री ३ तलेजु माजुस कुदृष्टि जुयु, थनतक्व प्रमान यातसा उत्तोत्तर श्री ३ परमेश्वरीस सुदृष्टि जुयु॥ अनेन पुण्येन श्री ३ भवानी प्रसन्ना भवतु ॥शुभ॥

—:०:—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तलेजुचोकको भूपतीन्द्र मल्लकी आमा लालमतीको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टिको लङमा दलानको निदालमा टाँसिराखिएका १२ वटा सुवर्णपत्र ताम्रपत्रहरूमा बायाँतिरबाट पाचौं ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १९½ अङ्गुल लम्बा, ४½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८२९ छ।

१. श्री ३ दुर्गादेव्यै नमः॥ स्फुर्जन्नन्दभुजपृदाकुकलित नेपालशाके परे, शुक्ले दैत्यगुरोर्दिने प्रतिसमं मूर्त्तिं मुदा चाश्विने। अष्टम्यां नृपभूतीन्द्रजननी–

२. स्वेष्टेश्वरीतुष्टये, पत्युः स्वर्ण्णमयीं निजामपि तथा संस्थापयद्द विश्वभे॥ राज्ञी लालमता विशालकुलजा कान्तप्रिया सादरं, विख्याता त्रिदिवं गतस्य दयित–

३. प्रेम्णा सुरेश्यालये। मूर्ध्ना दीपघृतोज्ज्वलां च विपुलां कन्यागते भास्करे, हस्ताभ्यां धृतदीपयुग्मकलितां योगे सुकर्माख्यके॥ ॥ वराहकल्पेत्यादि॥ अद्ये त्या-

४ वि॥ वाक्यः॥ ॥ अथ नेपालभाषा॥ श्री ३ स्वेष्टदेवता तलेजुस्के, श्रीश्रीलालमतीदेवीसन, थव स्त्रीपुरुषया सुवर्णप्रतिमा दयकाव, आश्विन शुक्ल महाष्ट-

५. मी कुन्हु निसे देव कोहाबिज्यातके, थहा बिज्यातकेतोले, मत छोयके यात, सेसगलघुम्बु रोव ९ दुंता जुलो थवतेया बलसानन मोहोल टंका १ केतकी स्वान

६. तने नायक कल्मि पेह्नसेन सिंहासन गोयके, दं ४ ह्मान वय बिय, खड्गस्थापन कुन्हु देवस्तं जु १ मतापूजा, ग्व १० भिग्वय, दं ८ दक्षिणा, ह्मं १ दुगुमूल मोटं २

७. वाङमाल॥ रात्रियाता देवस्तं जु १ मतापूजा ग्व १० भिग्वय, दं ८ दक्षिणा, ग्व १ नलिक्याल, ह्म १ दुगुमूल मोट २ वाङमाल॥ दुगुया लृ १ श्रीश्रीराजस दुतेमाल थवते

८. हाङान परशेषं वर्षप्रति, मतं छोयकाव गुठिजनन हाने, महानसा, पञ्चपातक, देवताया कुदृष्टि, चोसेतको हानसा सुदृष्टि॥ गुठिजन विद्याधरथंछे हेरसिं—

९. ह जगन्नाथ, पालु, राम, जगतसिंह, हरिनारायण॥ सम्वत् ८२९ आश्विन शुक्ल महाष्टमीतिथि थ्व कुन्हु दुंता जुलो॥ :अनेन कर्मणा श्री ३ स्वेष्टेश्वरीदेवी प्रीणातु॥ शुभम्

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तलेजुचोकको लालमतीको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टिको लङमा दलानको निदालमा टाँसिराखिएका १२ वटा सुवर्णपत्र ताम्रपत्रमध्ये बायाँबाट छैटौं ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १४ अङ्गुल लम्बा ५½ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८४३ छ ।

१. श्री ३ स्वेष्टदेवतायै नमः ।। महेशराणीं वन्दे. सुरवृन्दनमस्कृतां । देवारिवृन्ददमनीं, भक्तानामभयप्रदां ।। ॐ अद्य वराह [क]

२. ल्पेत्यादि ।। आश्विनमासे, शुक्लपक्षे, महाष्टम्यां तिथौ, पूर्व्वाषाढनक्षत्र, अतिगण्डयोगे, बवाकरणमुहूर्त्त के, बृहस्पतिवासरे, तुरा—

३. राशिगते सवितरि, मिथुनराशिगते चन्द्रमसि । एतस्मिन् दिने, श्री ३ स्वेष्टदेवतापूजोत्तरं दीपदानार्थं, श्रीश्रीलालमतीदेव्या श्री—

४. श्रीभूपतीन्द्रमल्लदेवस्य स्वर्ग गतस्यार्थं गोष्ठीकृत्य रोपणिद्वयपरिमिता भूमिः संप्रदत्ता।। अथ नेपालभाषा, श्रीश्रीलालमती

५. देवीसन श्रीश्रीभूपतीन्द्रमल्लदेव दिवंगतया अर्थन गुठ दयकाव रोव नसे २ दहववबु बुंता जुलो ।। थ्वेतया बलसानन व—

६. षंप्रति हाने जु १ मतापूजा दं १६ दक्षिणा ग्व १० भिंग्वय ता २ माधे ग्व १ नलिक्याल ह्म १ दुगुमूल मो २ वाङ ८१ ला दुगुया श्री—

७. श्रीराजस दुतेमाल गुठिजन, भागीराम, जगसिंह थ्वया वंश दतोले कोकायमदु, मो ३ व्याज दक्वन चेकं ङय कु १ ×

८. चेकन शुकि १ केतकी स्वानस ताने, वसुजातया ल्याखया १ दलिलील ग्व १ चेतबति ग्व १ मताम्याल ग्व १ नैवेद्यया—

९. रा ग्व १ धूपथाला ग्व १ सुकुन्दा व कहाबिज्याले थाहाबिज्याले गण एकात बिज्यातकेस च्वाय ।। नेपालवत्स—

१०. ले वह्निवेदनागयुतोत्तमे । पूजादीपादिदानार्थं क्षेत्रं रोपनिकाद्वयम् । शुक्लाष्टम्यांमिषे मासि पूर्वाषाढाख्य—

११. भे गुरौ । देवी लालमती प्रादात्स्वेष्टेशीपरितुष्टये ।। स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत्च वसुन्धराम् । षष्टि वर्षसह—

१२. स्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः ।। सम्वत् ८४३ आश्विन सुदि ८ शुभ ।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

काछैं भगवतीमन्दिरको रणजित् मल्लको अभिलेख

भक्तपुर तौमढिटोल भैरवस्थानबाट केही पर काछेंमा भगवतीको मन्दिर छ। सो मन्दिरको पाटीको भित्तामा एउटा शिलापत्र टाँसिराखिएको छ। त्यसैमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १७ अङ्गुल लम्बा १६½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ सम्वत् ८५४ छ।

१. श्री ३ भगवत्यै नमः ॥ देवीं दानवनाशिनीं भगवतीं सिंहाधिरूढां प-
२. रां पापध्वान्तनिवारिणीं भवभयप्रध्वंसिनीं चण्डिकां। ब्रह्मोपेन्द्रशिवादि-
३. वन्दितपदां योगेन्द्रहृद्योतिनीं वन्दे तां करुणामयीं गिरिसुतां मोक्षप्रदां सर्व्वदा
४. ॥ संयुक्ते युगबाणवारणमिते नेपालशाके गुरौ, ज्यैष्ठे मासि च कृष्णपक्षकलिते
५. पूर्व्वाद्यभाद्रे शुभे। अष्टम्यां रणजिन्नृपालमुकुटो यज्ञाद्यनारायणाद्यामात्यादिभिर-
६. न्वितो भगवतीप्रीत्यै ददौ कीर्तिमान् ॥ भूमिं पंचकरोपणीपरिमितां प्रत्यब्दपूजाविधौ प्रा-
७. सादस्य च जीर्ण्णभव्यकरणे देव्यास्ततस्सादरं मार्त्तण्डान्वयसंभवो गिरिसुतापादाब्जभृङ्गोत्त-
८. मो युद्धे पार्थपराक्रमो रिपुकुलध्वंसैकदक्षो नृपः ॥ ॥ दुर्गाभक्तितरंगिण्यां ॥ अद्य वाराहक-
९. ल्पेत्यादि ॥ स्वस्ति ॥ श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुहश्रीमन्मानेश्वरीष्टदे-वतावर-
१०. लब्धप्रसादितरघुवंशावतारदेदीप्यमानमानोन्नतमहाराजाधिराजपरमभट्टारकश्रीमहा-
११. राजाधिराजमानवगोत्रस्य श्रीश्रीजयरणजिन्मल्लवर्म्मणः नानागोत्रामात्ययज्ञनारायणा-
१२. द्यसहितस्य श्रीश्रीश्रीभगवतीप्रीतिपूर्व्वकदातव्यभूमेर्धनुर्द्धत्रमानसमसंख्यवर्षसहस्रावच्छि-
१३. न्नदुर्गालोकमहितत्वकामः पंचरोपणीपरिमितां भूमिं प्रियदत्तां श्रीविष्णुदेवतां वर्षप्रति-
१४. पंचोपचारैर्भगवतीपूजोत्तरं तस्या देवालयस्य जीर्ण्णोद्धारार्थं श्री३भगवतीदेव्यै तुभ्यमहं संप्रद-
१५. दे॥ ॥ अथ नेपालभाखा ॥ श्री३भगवतीदेव्यै प्रीतिपूर्व्वकनं श्रीश्रीजयरणजितमल्ल देव छेभं-
१६. जिल जयलक्ष्मीदेवी, मंज्येष्ठ श्रीथाकुलभाजु, श्रीचुकुनभाजु, प्रधानाङ्ग यज्ञनारायण, शंकरसिंह, कृष्ण
१७. सिंह, चुकुनअ, चकुन पूर्ण्णसिंह, धर्नसिंह, योगराम, सुखुल, मानसिंह, दरियावसिंह, जयसिंह, ज?-
१८. रुद्रसिंह, दुर्गासि कस्त, मन कस्त, धन स कस्त, चुकु, धक॰ महेन्द्रसिंह, बाबुसिंह, सुवर्ण-सिंह, सूर्य्य, नम-
१९. सिं, शकर जोसि, चुकुति जोसि, जयसि जोवाल, जयसि जोवाल, चण्ड होडा, ध्वते

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

समुच्चयन देवल दा-
२०. ङाद गजुल छायाव, प्रतिष्ठा याङाव, वर्षवर्द्धन यायता, रो ३ नकघेबु, रोव २ घालाखुसि बु, दुं-
२१. ता जुलो ।। थ्व बुया बलसानन हानेमाल, वर्षप्रति पञ्चोपचाल पूजा यायमाल, ह्मं १ मेश्चा ह्मं
२२. १ दुगु, राजवानीन, पिताबियमाल, मोटं ५ देवल सेह्लोयाय, यात वर्षप्रतिन लेनकेमाल दं४
२३. देवस्ता दक्षिणा, दं ८ पूजावलि आचातनायक ह्मा, यात ।। वर्षप्रति थ्वते यायमाल, यातसा परमेश्व-
२४. रीया सुदृष्टि मयातसा कुदृष्टि ।। ।। स्वदत्तपरदत्तम्वा, यो हरन्ति वसुन्धरां । षष्ठी वर्षसहस्रा-
२५. णि, विष्ठायां जायते कृमि ।। ।। सं ८२४ ज्येष्ठ कृष्ण अष्टमी कुन्हु प्रतिष्ठा याङा दिन ।। शुभमस्तु ।।

तलेजुचोकको जयन्तलक्ष्मीको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तर लङको दलानको निदालमा टाँसिराखिएका १२ वटा सुवर्णपत्र ताम्रपत्रहरूमा बायाँबाट तेस्रो ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १०३/४ अङ्गुल लम्बा, ४१/२ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत ८८७ छ ।

१. ॐ अद्य ।। बाराहकल्पेत्यादि, आश्विनशुक्लमहानवमीमहापर्व्वणि श्रीश्रीश्रीत-
२. लेजुमाजुप्रीतिन श्रीजयन्तलक्ष्मी माजुन गुठि दुंता ।। बुं रो ५ झोपांद्वल
३. बु रो १४ द्वंला बुं दुन्ता जुरो ।। थ्वया बलसानन हाने, लुंया सिह्लिस
४. सिक्का ३ साहिया लुंताने, महानवमी कुन्हु जु ५ मताषू(पू)जा
५. यायमाल, ह्म १ दुगु स्याय, वर्षप्रतिस यायमाल थ्व-
६. या गुठिजन त्रिप्रकोच्छेया प्रतापसिंह थ्वते धाको हान-
७. सा पुंन्य, मयातसा ५चमहापातक ।। ८८७ शुभं ।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—

संशोधन-मण्डल

महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

मूल्य— मो. रु. १।

वि. सं. २०१६ कार्तिक-संक्रान्ति

जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड, काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रह

[आठौं भाग]

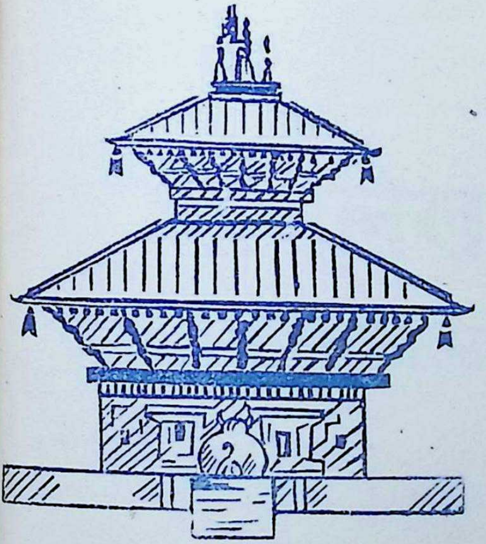

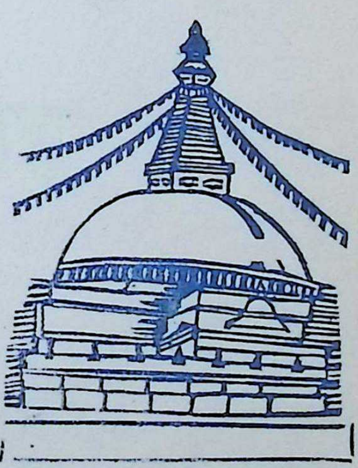

सम्पादक–

रामजी तेवारी	धनवज्र वज्राचार्य
देवीप्रसाद भण्डारी	गौतमवज्र वज्राचार्य
भोलानाथ पौडेल	महेशराज पन्त
शङ्करमान राजवंशी	नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

—बापूदेव शास्त्री

[धेरैं मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ। त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा
तलाइदिनुहोला ।]

अभिलेख-संग्रह

आठौं भाग

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी

धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषय-सूची

	पृष्ठ
अभिलेख-संग्रहको व्याख्या गर्ने बाटो	१-५
वक्तव्य	६
जाउलाखेलको अभिलेख	७
भक्तपुर सुनढोकाको अभिलेख	७-८
धरहराको अभिलेख	८-९
नयाँ सडकको सालिकको अभिलेख	९-११
पचलीको हल्लने पुलको अभिलेख	११-१२
ललितपुर भूकम्पस्मारक स्तम्भको अभिलेख	१२-१४
नयाँ सडकको भूगोलको अभिलेख	१५-२३
पाञ्चायनको अभिलेख	२४-२८
म्यूजियमको अभिलेख	२८
म्यूजियमको अभिलेख	२८-२९
पशुपतिको तुलादानको अभिलेख	२९-३०
टुँडिखेलको सालिकको अभिलेख	३०-३३

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख–संग्रहको व्याख्या गर्ने बाटो

जो भन्छन् अनुमान् प्रमाण बलियो प्रत्यक्षभन्दा पनि,
सो ठीक् हो अनुभव् गरी बुझ्नुहोस् साँचो कुरा हो भनी।
नीलो बेस् चशमा धरी नजरमा हेरे त आकाशमा
देखे तापनि भन्नु हुन्न अहिले नीला भया चन्द्रमा[1]॥

–हिमनाथ पन्त

अहिलेसम्म सातवटा अभिलेख-संग्रह प्रकाशित भइसके। प्रत्येक अभिलेख-संग्रहमा १२ वटा अभिलेख परेका छन्। यस कारण बाह्र साता चौरासीवटा अभिलेख प्रकाशित भइसकेका छन्। तिनको अर्थ राम्रोसँग हाम्रा सम्पादकहरूले बुझेका छैनन्। मैले पनि बुझेको छैन। बाहिरका मनुष्यमा पनि अभिलेख–संग्रहको प्रचार हुन सकेको छैन। संग्रहशील केही सज्जनहरूले र कुतूहलवश केही मानिसले-अभिलेख संग्रह किन्ने गर्छन्। यस्तो हुनु स्वाभाविक पनि हो।

अभिलेख-संग्रहका सम्पादक आठ जना छन्। यिनीहरू ४६ वर्षदेखि १७ वर्षसम्मका छन्। यिनीहरूको योग्यता तथा मनको स्थिति पनि विभिन्न प्रकारको छ। सम्पादकहरूले आफ्नो योग्यता बढाउँदै लगेनन् भने यिनीहरूको हातबाट अभिलेखसंग्रहको व्याख्या हुन सक्तैन भन्ने कुरो स्पष्ट छ।

योग्यता कसरी बढाउने भन्ने कुरामा अब विचार गरिन्छ।

गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा।
अथवा विद्यया विद्या चतुर्थी नोपलभ्यते ॥

–सुभाषित

(गुरुको सेवाटहल गरेर अथवा गुरुलाई धेरै धन दिएर विद्या पढ्न सकिन्छ। आफूसँग विद्या भए आफ्नो विद्या उसलाई दिई उसको विद्या आफूले लिन पनि सकिन्छ। विद्या पढ्ने चारौं उपाय छैन।)

सम्पादकहरूले मबाट प्रत्यक्ष वा नजीकैको परम्पराबाट विद्या पढेका हुनाले र मलाई

१ सुन्दरीनामक मासिक पत्रिकामा छापिएको यो श्लोकलाई धेरै वर्षअगाडि मैले देखेको हुँ। अहिले सो पत्रिका मकहाँ छैन। संझनाको भरमा लेखिएको हुनाले यसमा कोहीपद तलमाथि परेका होलान्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नै अभिलेखको अर्थ राम्रोसँग नलागेको हुनाले गुरुबाट पढी अभिलेखको अर्थ गर्ने योग्यता बसाउन गाह्रो छ।

अभिलेखहरूको अर्थ गर्ने योग्यताका गुरु नै नपाइएपछि धन दिई सो अर्थ गर्ने योग्यता आफूमा ल्याउने कुराको कल्पना गर्न पनि गाह्रो छ। अरूसंग विद्या साट्ने कुरा गर्न पनि राम्रोसँग अर्थ जान्ने मानिसहरू पाउन गाह्रै पर्ला जस्तो छ।

हाम्रो देशका केही प्रतिष्ठित पुरुषले आफ्नो देशका अभिलेख विदेशीहरूलाई सुम्पनु र स्वदेशमा स्वदेशी भाषामा अभिलेख प्रकाश गर्नेहरूलाई आफ्नो कामको बाधक सम्झी सकेसम्म दबाउनुमा नै भएभरको शक्ति र बुद्धि खर्च गरिरहेका हुनाले त्यस्ताबाट स्वदेशमा विद्या बढ्नु पनि गाह्रै छ[१]। स्वदेशी विद्यार्थीले स्वदेशी भाषामा लेखी प्रकाश गरेका कुरालाई विदेशी भाषामा सारी नाउँ कमाउन तंसेका तथा आफूलाई धुरन्धर विद्वान् सम्झने मानिसको हातबाट पनि यो कुरा हुन गाह्रै छ[२]।

यस अवस्थामा अभिलेख-संग्रहको सम्पादन गर्ने प्रेरणा दिई मैले आफू सो कामबाट पर हट्ने विचार लिएँ भने मैले असल काम गरें भनी म आफैंले भन्न सक्तिनँ भने अरूले के भन्लान्।

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावमहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु। मा विद्विषावहै।

—कठोपनिषद्

(ईश्वरले हामी दुइ (गुरु चेला) लाई सँगसँगै प्रसन्न राखून्। हामी दुइलाई सँगसँगै रक्षा गरून्। हामी दुइ सँगसँगै पराक्रम गरौं। हामी दुइको पढाइ फुर्तिलो बनोस। हामी दुइ आफुसमा झगडा नगरौं।)

यस सिद्धान्तमा म विश्वास गर्छु। यस कारण विद्यार्थीका रूपमा पढ्ने खोज्ने लेख्ने काममा सहायता गर्ने साथी मैले खोजेको हुँ, नोकर वा मालिक वा धन दिने इष्टमित्र मैले खोजेको होइन।

जुनसुकै पनि ठूलो काम गर्न मानिसले आफ्नो योग्यता आफैं बढाउने काम गर्नु पर्छ भन्ने कुरामा म विश्वास गर्छु। यस कारण आफूले जानेको कुरालाई अब म प्रकट गर्न लागेको छु।

हाम्रा आठ जना सम्पादकमध्ये सात जना श्री ३ जुद्धशमशेरको शासनकालमा जन्मिसकेका थिए। यीमध्ये ५ जनाले जुद्धशमशेरलाई राम्रोसँग देखेका छन्। केहीले त जुद्धशमशेरको भाषण सुनेका र उनलाई नजीकैबाट देखेका पनि होलान्।

---

१ सावधान-पत्र २ संख्या हेर्नुहोस्।
२ विद्या-रक्षा ३ संख्या हेर्नुहोस्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

राणाहरूले १०४ वर्ष रजाइँ गरे। राणा शासकहरू अत्यन्त शक्तिशाली थिए। यतिको लामो अवधिसम्म एकै सिद्धान्तको मन्त्रिमण्डलले सबैलाई थर्काएर शासन गरेको कुरा नेपालको इतिहासमा थाहा पाइएको छैन। उनीहरू केको भरमा बलिया भएका थिए। उनीहरूको शासन असल वा खराप के थियो भन्ने विषयमा तक उठाउन यहाँ म लागेको छैन। अहिले म एउटा कुरा गर्न लागेको छु। श्री ३ जुद्धसँग साक्षात् वा नजीकैको परम्पराबाट परिचित मनुष्यहरू उनका अभिलेखसँग परिचित होऊन् र अभिलेखको लेखाइको अर्थ बुझ्ने बनून् भन्ने आशयले श्री ३ जुद्धका अभिलेखको सम्पादन गर्ने सल्लाह मैले सम्पादकहरूलाई दिएको हुँ। यो काम गर्न सम्पादकहरू अलि गन्हुँगाएका थिए तापनि योभन्दा सजिलो बाटोबाट अभिलेखको अर्थ गर्ने योग्यता हासिल गर्ने उपाय मैले पाउन सकेको छैन।

नौ जना राणा प्रधानमन्त्रीहरूमा जुद्धशमशेर सातौं तथा बलिया प्रधानमन्त्रीहरूमा एक हुन्। उनको शासनकाल पूरा तेह्र वर्षको छ। त्यत्रो हालिमुहाली अधिकार आफू-खुशी हाँसी हाँसी छोड्न सक्ने श्री ३ जुद्ध अनुदार थिए भनी भन्न सकिंदैन। राणाशासनका विरोधमा बोल्न खोज्नेहरूलाई अत्यन्त कडा सजाय गरी निर्मूल पार्ने आँट भएका जुद्धशमशेर उदार सुधारवादी शासक थिए भनी भन्न पनि सकिंदैन। जे भए तापनि पाटनका राजा सिद्धिनरसिंह मल्ल र श्रीनिवास मल्लपछिका नेपालका शासकहरूमा अहिले मलाई थाहा भएसम्म खुशीराजी राज्याधिकार छोड्ने जुद्धशमशेर मात्र हुन्[१]।

उनले जे जति गरे, तिनलाई देखेका तथा नजीकैबाट सुनेका हाम्रा सम्पादकहरूले यी अभिलेखलाई गढेर पढ्ने गरे भने बिस्तारैसँग अभिलेखको अर्थ गर्ने योग्यता आफूमा ल्याउन सक्लान् भन्ने आशा मलाई लागेको छ।

जनकं ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम स मेने न वदिष्य इत्यथ ह यज्जनकश्च वैदेहो याज्ञवल्क्यश्चाग्निहोत्रे समूदाते तस्मै ह याज्ञवल्क्यो वरं ददौ स ह कामप्रश्नमेव वव्रे तं हास्मै ददौ तं ह सम्राडेव पूर्वं पप्रच्छ ॥१॥

---

१. पाटनका राजा सिद्धिनरसिंह र उनका छोरा राजा श्रीनिवासले खुशीराजी राज्य छोडेथे भन्ने के प्रमाण छ भनी सम्पादकहरूले मसँग प्रश्न गरे। त्यसको उत्तर अहिले मैले दिन सकिनं। श्री ३ पद्मले जस्तै धुरुधुरु रुँदै वा श्री ३ मोहनले जस्तै घुँक्क घुँक्क गर्दै ती पाटने राजाहरूले राज्य छोडेका हुन् वा होइनन् भन्ने निर्णय गर्न अझ केही खोजी गर्नु आवश्यक छ। सिंह जस्तो गर्जेर हाँसी हाँसी राज्य छोडेर गएका श्री ३ जुद्धलाई प्रभाव पार्ने उनको मनःस्थिति नै थियो भन्ने कुरा अहिलेसम्मको विचारबाट मैले संझेको छु।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

याज्ञवल्क्य किञ्ज्योतिरयं पुरुष इति । आदित्यज्योतिः सम्राडिति होवाचादित्येनैवायं ज्योतिषास्ते पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीत्येवमेवैतद्द याज्ञवल्क्य ॥२॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इति चन्द्रमा एवास्य ज्योतिर्भवतीति चन्द्रमसैवायं ज्योतिषास्ते पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीत्येवमेवैतद्द याज्ञवल्क्य ॥३॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यग्निरेवास्य ज्योतिर्भवतीत्यग्निनैवायं ज्योतिषास्ते पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीत्येवमेवैतद्द याज्ञवल्क्य ॥४॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इति वागेवास्य ज्योतिर्भवतीति वाचैवायं ज्योतिषास्ते पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीति तस्माद्द वै सम्राडपि यत्र स्वः पाणिर्न विनिर्ज्ञायतेऽथ यत्र वागुच्चरत्युपैव तत्र न्येतीत्येवमेवैतद्द याज्ञवल्क्य ॥५॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ शान्तायां वाचि किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यात्मैवास्य ज्योतिर्भवतीत्यात्मनैवायं ज्योतिषास्ते पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीति ॥६॥

-बृहदारण्यकोपनिषद् ४ अध्याय ३ ब्राह्मण

(विदेह देशका राजा जनककहाँ याज्ञवल्क्य गए । म जनककहाँ गएर विशेष कुरा बोल्दिनँ भनी उनले विचार गरेका थिए । अनि विदेह देशका राजा जनकको र याज्ञवल्क्यको अग्निहोत्रको विषयमा कुरा चल्यो । याज्ञवल्क्यले जनकलाई के इच्छा छ भनी सोधे । जनकले इच्छाअनुसार प्रश्न गन पाउँ भनी आज्ञा मागे । याज्ञवल्क्यले सोध्नुहोस् भने । अनि सम्राट् जनकले प्रश्न गरे—

याज्ञवल्क्यजी ! मानिसले प्रकाश कहाँबाट पाउँछ ? महाराज ! मानिस सूर्यबाट प्रकाश पाउँछ । मानिस सूर्यरूप प्रकाशले नै बस्छ, यता उता जान्छ, काम गर्छ र फर्केर आउँछ भनी याज्ञवल्क्यले जवाफ दिए । यहाँले मनासीब आज्ञा गर्नुभयो भनी जनकले भने ।

याज्ञवल्क्यजी ! सूर्य अस्ताएपछि मानिसले कहाँबाट प्रकाश पाउँछ ? भनी जनकले सोधे । अनिपछि चन्द्रमा नै प्रकाश हुन्छ । मानिस चन्द्रमारूप प्रकाशले नै बस्छ, यता उता जान्छ, काम गर्छ र फर्केर आउँछ भनी याज्ञवल्क्यले जवाफ दिए । यहाँले मनासीब आज्ञा गर्नुभयो भनी जनकले भने ।

याज्ञवल्क्यजी ! सूर्य अस्ताएपछि चन्द्रमा पनि अस्ताएपछि मानिसले कहाँबाट प्रकाश पाउँछ भनी जनकले सोधे । अनिपछि आगो नै प्रकाश हुन्छ ।आगोरूप प्रकाशले नै मानिस बस्छ, यता उता जान्छ । काम गर्छ र फर्केर आउँछ भनी याज्ञवल्क्यले जवाफ दिए । यहाँले मनासीब आज्ञा गर्नुभयो भनी जनकले भने ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

याज्ञवल्क्यजी ! सूर्य अस्ताएपछि चन्द्रमा पनि अस्ताएपछि आगो पनि निभेपछि मानिसले कहाँबाट प्रकाश पाउँछ ? भनी जनकले सोधे। आनपछि बोली नै प्रकाश हुन्छ। बोलीरूप प्रकाशले नै मानिस बस्छ, यता उता जान्छ, काम गर्छ र फर्कर आउँछ। जहाँ आफ्नो हातसम्म पनि देखिदैन, त्यहाँ पनि जताबाट बोली आएको छ, त्यतैतिर मानिस पुग्छ महाराज ! भनी याज्ञवल्क्यले जवाफ दिए। यहाँले मनासीब आज्ञा गर्नुभयो भनी जनकले भने।

याज्ञवल्क्यजी ! सूर्य अस्ताएपछि चन्द्रमा पनि अस्ताएपछि आगो पनि निभेपछि बोली पनि बन्द भएपछि मानिसले कहाँबाट प्रकाश पाउँछ ? भनी जनकले सोधे। अनि मानिसको प्रकाश आत्मा नै हुन्छ । आत्मरूप प्रकाशले नै मानिस बस्छ,यता उता जान्छ काम गर्छ र फर्कर आउँछ भनी याज्ञवल्क्यले जवाफ दिए।

नयराज पन्त

संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल
वि. सं. २०१९ माघसंक्रान्ति

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

हाम्रो देशको इतिहास तयार पार्ने काममा अभिलेखहरू उपयोगी छन् भन्ने कुरा स्पष्टै छ। विभिन्न कालमा राखिएका विभिन्न लिपि विभिन्न भाषाका अभिलेखहरू यत्र तत्र छरिएर रहेका पाइन्छन् । हाम्रो देशको इतिहास तयार पार्न पहिले यी अभिलेखहरूको संग्रह हुनु आवश्यक छ। यस कारण ऐतिहासिक कुरा परेका अभिलेखहरूलाई सकभर शुद्ध रूपमा पढी प्रकाशमा ल्याउने उद्देश्यले अभिलेखसंग्रहहरू निस्कन थालेका हुन् । यस आठौं भागले अभिलेखसंग्रहको प्रकाशनसमयको दुइ वर्ष पूरा गरेको छ। ७ भागसम्मका अभिलेखसंग्रहमा लिच्छविकालमा २४ वटा, लिच्छविपछिको कालका १२ वटा, मल्लकालका कान्तिपुरका प्रतापमल्लका १९ वटा, भक्तपुरका २४ वटा ललितपुरका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख परेका छन् ।

अभिलेखसंग्रहको यस आठौं भागमा चाहिं जुद्धशमशेरका १९ वटा अभिलेख पारेका छौं। राणा शासकहरूमा अभिलेख राख्न लगाई आफ्नो कुरा प्रचार गराउनेहरूमा जुद्धशमशेर पनि प्रमुख देखिन्छन्। केही कालअघिका मात्र हुनाले यस ताकाका कुरा धेरैलाई उपस्थित हुनु स्वाभाविकै छ। परन्तु यस ताकाका कुरालाई प्रमाणको आधारमा विचार गर्न यो अभिलेख काम लाग्ने नै छन् ।

हामीहरू उपत्यकाभन्दा बाहिर देशका अरू टाढा भागमा पुग्न सकेका छैनौं । यसैले अभिलेखसंग्रहमा उपत्यकाबाहिरका टाढाका अभिलेखहरू पर्न सकेका छैनन् । परन्तु जस्तोसुकै कष्टको सामना गर्नुपरे पनि सानो ठूलो जुन रूपमा भए पनि इतिहासको खोजीको काम चलाइरहने हामीले निश्चय गरेका हुँदा भविष्यमा उपत्यकाभन्दा बाहिरको इतिहासको खोजी गर्न पनि हामी समर्थ हुनेछौं भन्ने उमेद हामीले राखेका छौं।

अभिलेखसंग्रहलाई अर्थ व्याख्या इत्यादि सहित सर्व साधारणले बुझिने रूपमा प्रस्तुत गर्न हामी कोशिश गर्दछौं । केही कालपछि त्यस रूपमा अभिलेखसंग्रह निकाल्न पनि समर्थ हुनेछौं भन्ने हाम्रो विश्वास छ। अहिलेलाई चाहिं अझ केही अङ्क मूल मात्रै प्रकाशित गर्दै जाने भएका छौं ।

तेस्रो वर्षमा पनि यसै गरी नियत समयमा विभिन्न कालका अभिलेखहरू लिएर हामीहरू उपस्थित हुनेछौं।

२०१९ माघसंक्रान्ति

सम्पादकहरू

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

जाउलाखेलको अभिलेख

ललितपुर जाउलाखेल महेन्द्रोदयविद्याश्रमभित्र बहालमा साना ठूला धेरै देवल छन्। तिनमा नारायणको देवलअगाडिका घण्टामा वरिपरि यो अभिलेख अक्षर उठाई ढालिएको छ।

१. स्वस्ति श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मज श्रीकम्यांदर इन चीफ जनरल धीरसम्सेर जङ्गबा-
हादुर राणाका रानी जुहारकुमारीदेवीका पुत्र श्रीसुप्रदिप्त मान्यवर पश्चिमतफका
कम्यांदिङ् जनरल युद्धसम्सेल जङ्गबा-

२. हादुर राणाले मुमाज्यूका नामबाट श्रीनारायण प्रीती गरी चढायाको घंट सम्वत १९८२
साल श्रावण सुक्ल पंचमी श्रावण ११ गते रोज (शुभम्

भक्तपुर सुनढोकाको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारको सुनढोकाको उत्तरपट्टि भित्तामा टाँसिएको ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ११ अङ्गुल लम्बा २१ अङ्गुल चौडा'छ।

श्री

१. स्वस्ति श्रीमद्दतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि प्रोज्ज्वलनेपालतारा अतिप्रबलगोरखादक्षिणबाहु
पृथुलाधीश श्रीश्रीश्रीमहाराज जुद्धशम्शेर जङ्गबहादु-

२. र राणा के. सी. आई. ई प्राईम्मिनिष्टर याण्ड सुप्री कम्यांडर ईन चिफकस्य रुक्का—

३. नेपाली राजा सुमति जयजितामित्र मल्ल देवले विक्रमसम्वत् १७३५ साल आषाढ
शुक्ल १० रोज ४ मा राजकुलो तयार गरी ढुङ्गे धाराहरू चला-

४ उनुभएको थियो। वाहाँपछी नेपाली राजा भूपतीन्द्र मल्ल देवले विक्रम सम्वत् १७६०
सालमा ठाउँ ठाउँका धारा कुलाहरू भत्के बिग्रेको बनायी

५. जीर्णोद्धार गर्नुभयो। वाहाँपछी विक्रमसम्वत् १८७५ सालमा "भादगाउँ चार वर्ण छतीस
जातले कुलो नजीक चपरी नकाट्नु गायी भैंसी नचडा-

६. उनू बेकाइदा गर्नेलाई दण्ड लाग्छ।" भन्ने व्यहोराको लाल्मोहोर काजी भीमसेन
थापाद्वारा हुन गयि कुलोको जीर्णोद्धार भयो। वाहापछी

७. हाम्रा श्री ६ बुवाज्यू श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मज श्री कम्यांडर इन चीफ जनरल धीर-
शम्शेर जङ्गबहादुर राणाबाट विक्रमसम्वत १९१२ सालमा

८. साबिक ६ जना ढलपाले महत नपुगेको हुनाले फेरी ३ जना ढलपा थपीबक्सी नाईके
ढलपाहरूलाई "सनातन पर्यन्त सो काम चलायी खा-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

९. नू '' भन्ने अक्त्यारीको दस्तखतसमेत् गरीबक्सेको रहेछ । वाहाँपछी भत्के बिग्रेको मर्मत् भएको रहेनछ र धाराहरू बन्ध भयिर-
१०. हेका रहेछन् , कोही कोही धाराहरू पुरियीकन बेपत्तासमेत् भयीशकेका रहेछन् । सोही असरले भाद्गाउका ठाउ ठाउका
११. श्रीदेवताहरूलाई सोही राजकुलोको जलले नित्यपूजा गर्नुपर्ने नियम बाधीएको हुनाले पूजाहरीहरूलाई जल लीन मुहानस-
१२. म्म जानूपर्ने भैरहेको रहेछ । रैती दुनिया पनी अघीभन्दा धेरै नै बढ्दै आएका हुनाले श्री ३ राजलक्ष्माधाराबाट मात्रै पानी दुनीयाला-
१३. ई नपुग्ने भयीरहेको रहेछ । सो सबै ब्यहोरा हाम्रा हजुर्मा श्रीनानी मेजर जनरल धनशम्शेर जङ्गबहादुर राणाले जाहेर गरेका हुना-
१४. ले नीज श्रीनानी मेजर जनरल धनशम्शेर जङ्गबहादुर राणालाई सर्कारी चाहीदो मद्दत नीकासा बक्सी राजकुलो मुहान धाराहरू
१५. भत्के बिग्रेको मर्मत गरायी बेपत्ता भएका धाराहरूसमेत् पत्ता लगायी खुलायी हामीबाट जीर्णोद्धार गरीबक्स्यौं । र अब उप्रान्तलाई प-
१६. नी यस् विषयमा चाहिदो सालबसाली वृगेड्को नाममा सनद गरीबक्सी गैह्न धारामा जीर्णोद्धारको ताम्रपत्र राखीबक्सेका छौं । ''टि-
१७. काधारी राजाले हेरविचार गर्नु '' भन्ने अघीका शिलापत्रमा समेत् लेखिएको हुनाले हामीबाट विचार गरीबक्सदा यसको रक्षा ग-
१८. र्नु मुख्य राजाहरूको कर्तव्य नै ठहरायीबक्सी यो ताम्रापत्र गरीबक्स्यौं । ठीमी, नगदेश, बोडे र सांखुमा समेत् भाद्गाउ वृगेड्के द्वा-
१९. राबाट धाराहरूको जीर्णोद्धार गरीबक्सी माथिके सनदमा गाबीबक्सेका छौ । इति सम्वत १९८९ साल माघ ७ गते ६ रोज शुभम्

धरहराको अभिलेख

काठमाडौं धरहराको भित्री ढोकाको माथिको ताम्रपत्रमा अक्षर उठाई यो अभिलेख कुँदिएको छ । यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २० अङ्गुल लम्बा ८ अङ्गुल चौडा छ ।

१. संवत् १८८२ साल चैत्र, सुदी १२ रोज ४ मा श्रीश्रीश्रीमल्ललित-
२. त्रिपुरसुन्दरीदेवीबाट बनाईबक्सेको यो धरहरा विक्रम सं-
३. वत १९९० साल माघ २ गते (माघकृष्ण ३०) सोमवारको भी-
४. षण भुकम्पले भत्की बिग्री २ तलासम्म पुरानो बाँकी भए-
५. कोमा अरू तला उठाई श्री ३ महाराज जुद्धशम्शेर

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. जङ्गबहादुर राणाबाट विक्रम संवत १९९२ सालमा
७. जार्णोद्धार गरीबक्सिएको ॥ शुभम् ॥

नयाँ सडक जुद्धशमशेरको सालिकको अभिलेख

काठमाडौं नयाँ सडकको चोबाटोमा जुद्धशमशेरको सालिक छ। सो सालिक रहेको वेदिको पूर्व पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात २३ अङ्गुल लम्बा २ हात ६ अङ्गुल चौडा छ।

१. स्वस्ति श्री मदतिप्रचण्ड भुजदण्डे त्यादि ओजस्वी राजन्य, प्रोज्ज्वल नेपाल तारा, अतुल ज्योतिर्मय त्रिशक्तिपट्ट, अति-
२. प्रवल गोरखा दक्षिण बाहु पृथुला धीश श्री श्री श्रीमहाराज जुद्ध शम्शेर जङ्गबहादुर राणा जी. सी. बी ; जी. सी. एल. एच ; जी.
३. सी. एल ; जी. सी. यस. आई; जी. सी. यन्. एल; जी. सी. यस. यस. यम. यल; जी. सी. आई. ई.; जी. के., आर. के ; यीतेङ्ग पावटोङ्ग
४. शुनचियान् लुचुयान् स्याङ्ग चयाङ्ग; आनरेरी लेफटनयाण्ट जनरल बृटिश आर्मी; आनरेरी कर्णेल अफ अल दी गोरखा राईफल
५. रेजिमेण्टस इण्डियान आर्मी; प्राइम्मिनिष्टर याण्ड सुप्रीम कम्याण्डर इनचीफ को जन्म सम्वत १९३२ साल वैशाख कृष्ण
६. चतुर्थी को दिन, प्राइम्मिनिष्टर भै बक्सेको-१९८९ भाद्र १७ गते दिनमा हो.
७. प्राइम्मिनिष्टर भैबक्सेदेखी मुलूकको उन्नति र प्रजाको हितका निमित्त गरिबक्से को काम-
८. १. ९० साल, माघ २ गतेमा भयङ्कर भूकम्पको मार परि आउँदा "भूकम्पपीडितोद्धारक संस्था" खडा गरी भूकम्पको मारमा
९. परेका प्रजावर्ग लाई खान पीन, लत्ता कपडा इत्यादि ठाउँ ठाउँ पुऱ्याई सहायता गरी साथ साथ घरवार भत्की वासरहित
१०. भएका मानिसहरूको घरवार बनाउना निमित्त सापटी बक्सेको लाखौं रुपैयाँ एकमुष्ट माफी बक्सी ठुलो उद्धार
११. हुनगयो. भूकम्पले भत्काई चूर मार भएका घरहरा, घंटाघर, काठमाडौं तलेजु भवानी को देवल, ललितपुर मछिन्द्रनाथ-
१२. को देवल, भक्तपुर भैरवको देवल र अरू सानातीना धेरै देवालय शिवालयहरू को जीर्णोद्धार भयो.
१३. २. शहरमा ठूलो चौडा सडकहरू र शहर सफाई का निमित्त ठाउँ-ठाउँ गल्ली-गल्लीमा समेत जमीनभित्रबाट फोहर

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१४. मैला जाने पक्की ढलहरू बने.
१५. ३. रकमीहरूले तिर्नुपर्ने लाखौं रुपैयाँ को बक्यौता माफा भयो.
१६. ४. काम नपाई दुःख पाएका राणावंशी बन्धु वर्गल जागार र भत्ताको बन्दोवस्त गरी वंशोद्धार भयो,
१७. ५. मुलूकमा इलम रोजगार फैलियोस भन्ना निमित्त स्कूल पाठशालाहरू थपी अंग्रेजीमा एस्. एल. सी. परीक्षाको प्रबन्ध नेपाल
१८. शिक्षाविभाग बाट गर्ने गरी भावी विश्वविद्यालयको जगस्थापन भयो. मातृभाषाको उन्नतिलाई चाहिने प्रबन्ध पनि हुनगयो
१९. ६. मुलूकको आर्थिक उन्नतिका निमित्त " उद्योग परिषद " खडा गरी जसबाट जुटमिल, नेपाल बैंक् मोरंग हाइड्रो
२०. एलेट्रिक, सलाई, साबून को कारखाना इत्यादि खुले नेपाली कपडा र घरेलु इलमको प्रचारका निमित्त " नेपाली कपडा
२१. र घरेलु इलम प्रचार अड्डा " खडा हुन गए,
२२. ७. आफ्नो देशमा बनेका । मालहरूको प्रचार भई शिल्पको उन्नति होस् भन्ना निमित्त वखत वखतमा "प्रदर्शनी" खुल्ने नियम रह्यो.
२३. ८. ठाउँ ठाउँमा हस्पिटल, पुल, पाटी, पौवा, धर्मशाला, सडक, धारा, पोखरीहरू बने.
२४, ९. सुन्दरीजलमा नयाँ बिजुली. हनुमान्नगर सम्म टेलिफोन, मातातीर्थ देखी भंसार सम्म ट्रली रेलवे र जयनगर जनकपुर
२५. रेलवेहरू खुल्न गए.
२६. १०. मुलूकभर ठाउँ ठाउँमा एक्सचेन्ज पोष्ट आफिस राखी हिन्दुस्थान सम्म नेपाली टिकटबाट चिठीपत्र चलाउने प्रबन्ध भयो.
२७. ११. मुलूक भरका जनसंख्या को गणना गर्ने र जन्म-मरणको लगत राखने कामका निमित्त "नेपाल जनसंख्या गोस्वारा"
२८. खडा भयो,
२९. १२. मुलूक भर कृषिको उन्नति होस् भन्ना निमित्त "कृषि परिषद्" खडा गरी कृषि सम्बन्धी शिक्षा दिइने प्रबन्ध हुन गयो.
३०. १३. दुनियाँले सुविस्ता संग इन्साफ पाउन् भन्ना निमित्त अैन कानुन, निजामती अड्डा खानाहरूको सुधार, सामाजिक सुधार
३१. सम्बन्धी कानून र " प्रधान न्यायालयको " स्थापना हुन गयो.
३२. १४. सैनिक विभागको सुधारका निमित्त मिलिटरी स्कूलको उच्च प्रबन्ध भयो "सैनिक द्रव्यकोष" रह्यो. "पार्श्ववर्तीदल" पल्टन खडा
३. भयो. फौजी खरखजाना वनाउने कारखाना खडा भयो. यहाँ वन्न नसक्ने मेसिनगन

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इत्यादि हात हतियारहरू बिदेशबाट झिकाएको

३४. जति लडाईका सबबले आउन सकेन ता पनि आउन सके सम्म झिकाई मुलुकमा फौजी खरखजाना धेरै वढ्न गयो. फौजमा उमेरको

३५. हद संम जागीर खान पाउने र नोकरीको हद पुगी बहाल टुटेपछी न्युताभर पेन्सन पाउने नियम समेत बाँधियो.

३६. १५. देश र सर्कारको सेवामा सुयोग्य काम गर्ने मानिसहरूलाई कदर गर्ना-निमित्त "त्रिशक्तिपट्ट", "दीर्घ सेवा पट्ट" इत्यादि तक्माहरू चलाई

३७. तक्मा पाउने हरूले भत्ता र अरू सुविधा समेत पाउने नियम रहन गयो, राष्ट्रीय वा अन्तर्राष्ट्रीय महत्त्वपूर्ण अत्यन्त गुणसम्पन्न कामको कदर

३८. गर्नालाई मित्रता को सम्बन्ध जोडिएका ठूला लोकप्रिय नृपतिहरू र गुणसम्पन्न जनहरू-लाई दिनाका निमित्त "राजन्य" संघको मान पदवी खडा भयो.

३९. कोटि होम, सहस्र गोदान इत्यादि धार्मिक कामहरू पनि धेरै हुन गए.

४०. १७. मुलूकको स्वतंत्रता देशविदेशमा फैली परराष्ट्रहरू संग मित्रता बढ्दै जावस भन्ना निमित्त इङ्गलेण्ड फ्रान्स, बेल्जियम, इटली इत्यादि मुलूक-

४१. हरूका नृपति र राष्ट्रपतिहरूलाई हाम्रो मुलूकको तक्मा दिना-निमित्त मिसन पठाइ-एको र लण्डनमा हाम्रो लिगेसन् समेत खडा हुन गयो.

४२. १८. श्री ३ महाराजको शासन सम्बन्धी सुप्रबन्धको फल-स्वरूप मुलूकको यशकीर्त्ति चारै तर्फ फैलिएको मौसुफको कदरका निमित्त चीन,

४३. युरोप आदि भिन्न भिन्न मुलूकहरूबाट मिसनद्वारा चढाई पठाए का उच्च मान पदवीहरू ग्रहण गरिबक्सेकोले मुलुकको गौरव बढ्न गयो.

पचलीको हल्लने पुलको अभिलेख

वाग्वती पचलीघाटको हल्लने पुलको वारि किनारको जगको पश्चिमको होचो स्तम्भको पूर्व पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। शिरमा 'श्री' त्यसमनि '४०० फीट' त्यसको पनि मनि सोही पुलको चित्र सो चित्रको दायाँ बायाँ चन्द्र सूर्य कुँदिएका छन्। यस अभिलेखमा पुल तयार भयो भनी मिति टुङ्ग्याई अलिकता ठाउँ छोडी फेरि प्रतिष्ठा गरेको मिति लेखिएको छ। तर ती दुवै मिति एउटै छन्। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १० अंगुल लम्बा १ हात ८ अंगुल चौडा छ।

श्रीः

४०० फीट्

१. कान्तिपुर सहर तल्लो टोलका रैता दुनियाँलाई पारीपट्टी खेती किसान

२. गर्न जाडा आउडा र फर्पिङ् खोकनादेखिका रैती दुनीयाँलाई सहर

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३. तर्फ आउडा जादा यस पचली घाटको बाटो सोझो पर्ने भै वर्षामा वाग्म-
४. ती बढेको वखत जाहा पूल नहुँदा आवतजावतै बन्द भै रोकिनुपर्ने
५. कंसरसंम पानी आएमा लोग्नेमानीसहरु वल्लवल्ल तर्दथे. स्वास्नी-
६. मानिसहरूले साह्र वेपर्दा भै तर्ने गरेका थिए. सालको १।२ जना मा-
७. निस बगाएर पनी लैजान्थ्यो, धेरै वर्षदेखी एवं रीतले दुःख पाए-
८. का रैतीहरूको पीर मर्का जाहेर हुँदा श्री ३ महाराज जुद्धशंशेर जङ्ग-
९. बहादुर राणाबाट रैती दुनियाँहरूको दुख हरण गरीबक्सने द-
१०. या भै तहा सस्पेन्सन्व्राज राखनालाई देशबाट पूल झिकाई बनाउ-
११. न घरकाज गोश्वाराका तैनाथवाला आफ्ना पुत्र श्री ले. ज. सूर्यशंशेर
१२. जङ्गबहादुर राणालाई र सो पूल तैयार गराउन आफ्ना हजूरिया
१३. वृ. क. ईन्द्रबहादुर कार्कीलाई हुकुम हुँदा ईञ्जीनीयर कपतान नर-
१४. बहादुर कार्कीलाई लगाई डोले पीपाहरूको मद्दतसमेतबाट ४०० फी-
१५. ट्को लामो पूल तैयार भएका हो ॥ सं १९९६ साल फाल्गुन २४।४ मा
१६. यो पुलको प्रतिष्टा पलटन हिन्दुस्थान जाने टायम्मा परेकोले श्री उ. क.
१७. ज. बाहादुरशम्शेर जङ्गबाहादुर राणाबाट आफ्ना स्वर्गवासी श्रीज्ये-
१८. ठा रानीसाहेव चन्द्रराज्यलक्ष्मीदेविको नाउमा श्री ३ माहाराज
१९. बाट हुकुम बक्सेमुताविक १९९६ साल फाल्गुण २४।४ मा
२०. खोलिबक्सी हिंदुस्थानमा पलटन लि सवारी भयको हो.

ललितपुर भूकम्पस्मारक स्तम्भको अभिलेख

ललितपुर मङ्गलबजार भामसेनस्थानको अगाडि माथिबाट शारदाको मूर्ति भएको एउटा ढुङ्गाको खम्बा छ। त्यस खम्बाको दुइ पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। त्यसमा अभिलेख कुँदिएको भाग पहिलो पाटामा १ हात १३ अंगुल लम्बा २० अंगुल चौडा र दोस्रो पाटामा १ हात १२ अंगुल लम्बा २० अंगुल चौडा छ।

(पहिलो पाटामा)

१. श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसारदादेवी नमः ॥ श्रीभगवती नम ॥ः
२. श्रीकाजि बालनरसिंह कुवर राणाको कांछा छोरा श्रीकम्याण्डर इनचीफ
३. धीरशम्शेर जङ्गबहादुर राणाको रानी श्रीजोहारकुमारीदेवीबाट सम्वत् १९३२
४. साल्मा पैडा भयेको कांछा छोरा श्रीजुद्धसम्शेर जङ्गबहादुर राणा सम्वत् १९४६
५. सालदेखि ललितपूर जावलाखेल्मा घरद्वार गरी जमाई राज भयो। वहाको बी-
६. वाहिता रानी श्रीपद्मकुमारीदेवीबाट छोरा ६ पैदा भए मध्ये हाल जीवित मा-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

७. हिला श्रीबहादुरसम्शेर साहिला श्रीअग्निसम्शेर काहिला श्रीहरिसम्शेर ठाहि-
८. ला श्रीसुर्य्यसम्शेर र कान्छा श्रीनारायणसम्शेर स्मेत् ५ छोरा छन् । वहाँबा-
९. ट ललितपूर सहरको सबै कामको अखत्यारी पाउनुभयो । वहा पूवतरफ-
१०. का कम्याण्डिङ् जर्णेल् भएको १।२ वर्षपछी श्री ३ महाराज चन्द्रसम्शेर दाजी-
११. को मदत्‌का निमित्त सहरमा कवाज्‌को काममा झिकीयो । सम्वत् १९७० साल् -
१२. मा श्रीपश्चिमतर्फको कम्याण्डिङ् जनरल हुनुभयो- साह्रा पल्टन् फौजको का-
१३. म थपियो । श्री ३ महाराज चन्द्रसम्शेर जङ्गबहादुर राणा सम्वत् १९८६ साल
१४. मार्ग गते स्वर्ग भएपछी वहा श्रीकम्याण्डर इनचीफ हुनुभयो- जङ्गी फौ-
१५. जको र निजामती अदाखाना गैह्रको काम्‌को अभिभारा उठाउनुभयो । श्री ३
१६. महाराज भीमसम्शेर जङ्गबहादुर राणा सम्वत् १९८९ साल भाद्र १७ गते स्वर्ग
१७. भएपछी वहाबाट नेपाल् राज्यको ठुलो अभिभारा उठाउनुभयेकोले राजचिन्ह
१८. झन्डाले ललितपूर सहर सोभायेमान हुन गयो ॥
१९. श्री ३ महाराज जुद्धसम्शेर जङ्गबहादुर राणाबाट नेपाल राज्यको अ-
२०. भिभारा उठाइबक्सेको वर्ष ८ भयो । वहाँबाट ऐलेसम्ममा नेपाल मुलुकको
२१. उन्नती र दुनिञाको भलाईको निमित्त गर्नुभएको काम सबैको बयान् आ-
२२. ह्राँ लेखी साद्य छैन । मुख्य दुर्भोगवश सम्वत् १९९० साल् माघ २ गतेको भयान-
२३. क भूकम्पले कान्तिपुर ललितपूर र भक्तपूर सहर तिनै र गाउ गिराउ प-
२४. हाड़ मध्येस जताततै नष्टभ्रष्ट पारिदियो धेरै मानिस मर्‍यो । उस बखट् नि
२५ रूत्साह भैरहेका दुनिञादार प्रजाको उत्साह भै हुनेसम्म मदत् गरी सकल
२६. प्राणिको रक्षा गर्नुभयो । महाकालीमा सहस्त्र गौदान् गर्नुभयेको थियो. ते-
२७. स्को पुण्यफल पनी सो भूकम्पले मरेका प्राणीको उद्धारको निमित्त अपण
२८. गरी दिनुभयो । ठूलो विवेक विचारगैरहो तिनै सहर गाउ गाउका गरीव निमु-
२९. खालाई घर बनाउन चाहिदो जति रूपैया वर्ष ४ लाई निर्व्याजी सरसापटी
३०. बक्सनुभयो । सहर गाउ घरहरू पनी चाँदो बनी तयार भएको मात्र न-
३१. भै अघीभन्दा पनी रामरो हुन गयो । भक्तपूर सहर ता चोला बदलि नञा
३२. नै बनेको जस्तो भयो । ललितपूरमा प्राचिन कालमा बनेको धेरै देवम-
३३. न्दीरहरू सो भूकम्पले नासेको थियो । लाखान् रुपैञा खर्च गरी नञा
३४. बनाउनुभयो । कान्तिपूर सहर वारे ता लेखी साद्य नै छैन । नञा सड-
३५. क पार्क इत्यादि अनेक नञा बने ।

(दोस्रो पाटामा)

१. भूकम्पले भताभङ्ग लयालिङ्ग भएका घरवास फेरी ठड़ा गरी सबैले
२, चाहोँ विश्राम गर्न पाउन् भन्ना निमित्त चारभञ्ज्याङ्‌भित्र र पाहाड़ मधे-

३. सको स्मेत् जङ्गल खोलिदिई दुनियालाई लखन रुपैयाको काठपात वेदाममा
४. छोडिदिनुभयो। नगद रुपैयाको मदतलाई विना ब्याजमा ४ वर्षसम्मला
५. ई चाहिदो हेरि सापत दिनालाई सरकारतर्फबाट मोहरु ५० लाख पर सारी
६. "भूकम्पपीडितोद्धारक संस्था" खोलिदिनुभए।
७. आफ्ना ईच्छाले श्रद्धा गरी अर्पण गरी दियेको श्री ३ महाराज जुद्धशम्शेर
८. जङ्गबहादुर राणा श्री ३ बदामहारानीबाट र स्वर्गवासि श्री ३ महाराज भी-
९. मशम्शेर जङ्गबहादुर राणाका श्री ३ बदामहारानीबाट औ कम्याण्ड ईन
१०. चीफ पद्मशम्शेर जङ्गबहादुर राणा र श्रीपच्छिमतर्फका कम्याण्डिङ्ग ज-
११. नरल मोहनशम्सेर जङ्गबहादुर राणा श्रीपूर्वतर्फका कम्याण्डिङ्ग जनरल
१२. बबरशम्शेर ज. ब. रा. श्रीदक्षिणतर्फका कम्याण्डिङ्ग जनरल केशरशम्से
१३. र ज. ब. रा. श्रीजनरल सिंहशम्सेर ज. ब. रा. श्री ले. जनरल शंकरशम्शेर ज. ब.
१४. रा. श्री मे. जनरल मदनशम्शेर ज. ब. रा. हरु स्मेत्बाट गरी मोहरु १०४००००।
१५. विदेश रहेका नेपालि र नेपालमा रहेका गुरु प्रोहित भारादार दुनियाहरुबा-
१६. ट औ नेपालमा रहेका विदेशीहरुबाट गरी मोहरु ३४९१३। नोट कं रु. ४२९४
१७. औ व्रिटिश जापानी र हिन्दुस्थानी सज्जनहरूले पठाएको नोट कं रु. २३०३७
१८. स्मेत् गरी मोहरु १०७४९१३ नोट कम्पनि रु. २७३३१ ज्मा हुन आयेको
१९. सो पनी फण्दमा ज्मा भए।
२०. सो चंदाबाट उठेको मोहरु १०७४९१३ नोट कं रु २७३३१ मध्ये शहर गा-
२१. उ गाउका दीन दुःखीहरूलाई अन्न वस्त्र बादेको गरीव प्रजाको भत्केको घर
२२. बनाउनलाई नगद रुपैञा बादेको सदकको माटो मिल्काएको ईत्यादी काम-
२३. मा ज्मा मोहरु ५४४४९२। नोट् कम्पनी रु. ३८४२ खर्च भयो। संस्था त-
२४. र्फबाट रिती दुनिञालाई ज्मा मोहरु २९८२३१६। सापटी गयाकोमा
२५. सो फण्दको जगेरा जग्गा रहन आयाको नोट् कम्पनी स्मेत्को गरी मोहरु
२६. ५६०९५६। भर्ना गरी बाकी रहन आयाको तमसुकी सापटि मोहरु
२७. २४२१३६०। ज्नै माफि गरीदिनुभयो। सापति सोध भर्ना गरीसके-
२८. को पनी सबैलाई फिर्ता गरीदिनुभयो। सारा प्राणिले जय जय
२९. मनाए॥
३०. पछि जन्मनेसमेत प्राणि सबैको पछि परन्तुसम्म स्मरणको
३१. निमित्त स्मारक एक खडा गर्न कर्तव्य सम्झि ललितपूर शहरवासी
३२. प्रजा सबै मिलि सुभ सम्वत १९९७ साल फागुण गते २० सोमवा-
३३. रका दिन यो सिलापत्र खडा गरेका हौं॥ सुभम॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नयाँ सडक भूगोलको अभिलेख

काठमाडौं नयाँ सडकमा भूकम्पस्मारक भूगोल छ । सो भूगोल रहेको वेदिको बराबरका ६ पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात १६ अंगुलसम्म लम्बा र १ हात ८ अंगुलसम्म चौडा छ । पाँचौ पाटाको लम्बाई १ हात १५ अंगुल मात्र छ ।

(पहिलो पाटामा)

श्री

१. स्वस्तिश्री मदति प्रचण्ड भुज दण्डेत्यादि ओजस्विरा
२. जन्य प्रोज्वल नेपालतारा अतुल ज्योतिर्मय त्रिशक्तिपट्ट
३. अतिप्रबल गोरखादक्षिणबाहु पृथुलाधीश,
४. श्रीश्रीश्रीमहाराज जुद्धशम्शेर जङ्ग बहादुर राणा जी. सी.
५. बी.; जी. सी. यल, यच्. जी. सी. यल. ; जी. सी. यस् . आई.; जी. सी. यन्. यल.;
६. जी. सी. यस् . यस . यम्. यल. जी. सी. आई. ई; जी. के. आर. के.; योतेङ्ग
७. पावटिङ्ग शुनचियान लुचुयाँ श्याङ्ग चयाङ्ग; आनरेरि
८. लेफ्टेन्याण्ट जनरल बृटिश आर्मी; आनरेरि कर्णेल
९. आफ अल दि गोरखा राइफल रेजिमेण्टस इण्डियन
१०. आर्मी; प्राइम्मिनिष्टर याण्ड सुप्रीम कम्याण्डर इनचिफबाट
११. सम्वत १९९५ सालमा बक्सेको भाषण
१२. भाइभारदार प्रजावर्ग !
१३. ९० सालको भयानक भूकम्पले हाम्रो प्यारो जन्मभूमि नेपालमा ठूलो उत्पात
१४. गरेको साढे चार वर्ष भयो. त्यो उत्पातमा असंख्य धन र जन समेत धेरै नाश
१५. हुन गई के ठूला के साना प्रायः सबैलाई ठूलो आपत् आइपरेको थियो.
१६. परि आएको दुःख धैर्यबलले समाली हुन शकेसम्मको उपाय गर्नु संकटबाट
१७. पार हुने बाटो हुनाले पहिलो अवस्थामा पुरिएका मानिसलाई खनी खोस्री
१८. झिक्ने बचाउने, घाइतेहरूलाई औषधिको प्रबन्ध गर्ने निराश्रय निरन्न भै
१९. अलपत्रपरेकोलाई अन्न वस्त्र कम्बल दिने, बस्ने ठाँउ नपाई रहेकालाई
२०. पाल छाप्रो टहरो बाँस खर टिन पाता इत्यादि पुर्‍याइ दिने पुरिएका धन माल
२१, उकासी भत्केका घरको मालमत्ता रक्षा गरिदिने समेत झटपट हुनु पर्ने
२२, काम पल्टन समेत लगाई चाहिने कुराको हार गुहार सहायता इत्यादि जे जे
२३, काम भएको थियो सो सबैलाई थाहै छ ।
२४ मताभङ्ग लथालिङ्ग भएका घरवास फेरी खडा गरी सबैले चाँडो विश्राम

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मर्न पाऊन् भन्ना निमित्त यहाँ चारभञ्ज्याङ भित्र र पाहाड मधेशको समेत जङ्गल खोली दिई दुनियाका निमित्त लख्खन् रूपैयाको काठ पात वेदाममा छोडियो. ठाउँ ठाउँ भट्टा बनाई पोलाएको करोडन् इँट, गोदाममा मौजदात रहेको हजारन् लकडी. देशबाट झिकाएको टिनपाता किला काँटाहरू सरल मोलमा पाउने प्रबन्ध पनि भयो. नेपालमा भए जति कालिगढ पनि पहिले दुनियाके निमित्त छोडिए. भत्की बिग्री खडहर सरह शून्य उदास लाग्दो भईरहेका सहर गाँउहरूमा ठाउँ ठाउँ थुप्री रहेको र सडकको र दुनियाका नाशिएका घरको माटो समेत भर्त्ती कुल्ली राखी फ्याँकन लगाइयो. फण्ड खोली दीन हीन दुःखीहरूलाई त्यसबाट बक्स पाउने बन्दोबस्त पनि हुन गयो. साना ठूला सबैलाई एकै बाजी त्यस्तो ठूलो भूकम्पको मारबाट उठनालाई फण्डबाट मात्र नपुग्ने, थात वासको कुरा हुनाले पर्खिरहन पनि नहुने, दाम नभए सानोतिनो काम पनि टक्कै अडकने, पुगिसरि आउने हरूसंग पनि सबैका घरमा नगद महजुद नरहने खोजमेल गरून् भने अर्कालाई पनि उस्तै परिरहेको. ऋण काढनातिर लागून् भने स्वार्थी सूदखोरहरूले पहिले त्यस्तो अवस्थामा पत्यारै नगर्ने, पत्याइ हाले भने पनि ऋणीलाई संकष्ट परेको मौका छोपी वेढव बढीव्याज घ्युखानि खोज्ने भै दुःखीहरू

(दोस्रो पाटामा)

माथि झन दुःख थपिन जाने भई धेरै जसोलाई आर्थिक संकट पर्न जानाले शोचनीय अवस्थामा रहिरहनु पर्ने भएको देखिंदा तिनीहरूलाई त्यो संकटबाट उकास्ने मतलव गरी विना ब्याजमा चार वर्षको भाखा गरी सापट दिना निमित्त मोरू पचाशलाख रुपैया पर सारियो, त्यस मद्धे मोरु २९८२३१६।८२ सापटीको रूपमा गयो. यी सबै प्रवन्ध र मद्दतबाट भूकम्पपीडित सबैले उत्साह बढाई थोरै समयमा नै सुविस्तै संग आफ्नो थात वास तयार गरी जहान बच्चा माल मत्ता थान्को लगाई आनन्द सँग बस्न पाई आफू अरू उद्योग धन्दा तिर लाग्नपाए त्यति मात्र होइन, कसैले त साविक दुइ तले को तीनतले तीनतलेको चारतले पुरानो छाँट काँटको ठाउँमा नयाँ छाँट काँटको ठूलो र सुविस्ताको घर तयार गरेका छन्, देवालय पाटी पौवाहरू पनि धेरै नै बने यति हुन गएकोले अँ ले देख्ने नया मानिसले हेर्दा नेपालमा भूकम्पको मार त्यत्तिको भएको थियो कैत भने जस्तो दृश्य प्रत्यक्षै देखिइरहेछ. यति संम यति चाडो हुन शक्नु सानो सन्तोषको कुरा होइन. भूकम्पको त्यत्रो मारमा परेका नेपाल आफ्नै बलले फेरी यति वाँडो खडा भयो भन्ने कुरा छापामा छापिएको

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तिमीहरू सबैले देखे सुनेकै होलाऊ।

त्यो दैवी दुर्घटनामा भत्केका घर परखालले मिची अकालमृत्यु भएकाहरूको आत्माको शान्ति र उद्धारको खातिर आफुले महाकाली किनारमा गरेको सहस्र गोदानको पुण्य अर्पण र सप्ताह लगाउने काम पनि भयो. शास्त्रानुसार तिनीहरूको अवश्य उद्धार हुन गई तिनको परत्र सुध्रन गएको हुनु पर्दछ. दुर्गतिको लक्षण पनि केही कतै देखिदैन सुनिदैन।

आफ्ना इच्छाले श्रद्धा गरी अर्पण गर्न ल्याएको द्रव्य यसकाममा उठेको फण्डमा राखिदिने बन्दोवस्त भएकोले कूल जम्मामोरू १०७४९१३।७६ नोट कंरू २७३३१॥॥३ आएको हो, त्यस मध्ये नानी कम्याण्डर इनचीफ जनरल पद्मशंशेर जङ्ग राणा र नानी प. क. ज. मोहन संशेर जङ्ग राणा प्रभृति ६ जना (पू. क. ज. ववरसंशेर, द. क. ज. केसरसंशेर ज. सिंहसंशेर ज. कृष्णसंशेर, ज. शङ्करसंशेर,) हाम्रा भतिजाहरू तर्फ बाट र सीताभवन महारानी भाउज्यू औ हामी र हाम्रा वडामहारानीबाट गरी दश लाख चालिसहजार मोरू जम्मा हुन आयो, विदेशमा रहेका नेपाली र नेपालमा रहेका गुरुपुरोहित भारादार दुनियाबाट र नेपालमा रहेका विदेशीहरू-बाट गरी मोरू ३४९१३।७६ नोट कंरू ४२९४= चन्दा आएको थियो. स्नेहले विशेष सहानुभूति प्रकट गरी वृटिश जापानी हिन्दुस्थानी सज्जनहरूले पनि नोट कंरू २३०३७।=॥३ पठाएका थिए. सो आएको जम्मै दाम फण्डमा जम्मा हुनगएको छ।

यो फण्डबाट यहाँ नेपाल खाल्डाका र पहाडका समेत अकिञ्चन दीन दुःखीहरूलाई जिल्ला जिल्ला गाँउ गाँउ सम्म डोर पठाई अन्न वस्त्र बाडने, ब्यूमासिएकालाई ब्यूदिने, दुनियादारको भत्केको घर छाप्रो कटेरा वनाउनालाई दामदिने, माटो मिल्काइ दिने इत्यादि काममा गरी जम्मा मोरू ५४४४९२।६८ नोट् कंरू ३८४२॥ खर्च भै शकेको छ।

सो वाहेक भूकम्पले भत्के बिग्रेका देवदेवालय पाटी पौवाहरू को जीर्णोद्धारको खर्च, भूकम्पांद्ध र सम्बन्धी काम गर्नालाई नया थप भएका कामदार-कारिन्दाहरूको तलव मसलन्द रेल भाडामा भएको खर्च अघी फण्डतर्फबाट भइरहेकोथियो तापनि तिमीहरूलाई मद्दत र सुविस्ता हो ओस् भन्ने मनसायले सो खर्च पनि सर्कार तर्फ बाटै गर्ने बन्दोवस्त मिलाएकोले अब फण्ड पट्टी नोट कंपनीको पनि मोहरै गरी जम्मा मोरू ५६०९५६। बाकि रहने गराई सापटावाला तिमी

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

४८, दुनियाहरूलाई सापटीमा सोध भर्ना गरिदिने बन्दोबस्त गरिएकोछ
४९. प्यारा प्रजाहो !
५०. यस्तो दैवी चोट हामिलाई मात्र परि आएको होइन. कालचक्रको
५१. हेरफेरले अन्त अन्त पनि परेको सुनिएकै छ. त्यस्तो परि आउदा
५२. त्यहाँका वासिन्दाहरूले धैर्यधारण गरी दुःखबाट शिक्षा लिई उद्योग
५३. धन्दातिर झन् मन बढाई आफ्नो आँत र मेहनतको जोरले ती अधिभन्दा

[तेस्रो पाटामा]

१. बलिया भई निस्कने गर्दछन् यही नेपालैमा पनि अघि शक्ति सिंहदेवका
२. पालामा भूकम्पको उत्पात भएको थियो भन्ने इतिहासको लेख देखिन्छ
३. त्यतिको टाढाको के कुरा, शयवर्ष अगाडी १८९० सालमा पनि यस्तै
४. उत्पातले धेरै धन जन घर देवालय सहरको नाश गरेको रहेछ. त्यस वेला
५. ती भूकम्पले पछारिएका प्रजाहरू केवल आफ्नै आँत र उद्योगका
६. जोरले फेरी उभिएका थिए भन्ने पनि बुझिन आउँद छ ।
७. यी कुराहरूले सदा सर्वदा उद्योगमा दत्तचित्त भई प्रजा प्राणीहरूले
८. आफ्नो जीवन सुजीवन बनाउनु र, स्वावलम्बी भई आफ्नो देशको उन्नति
९. गर्नु असल मार्गहो भन्ने देखाइरहेको छ. दैवी विपत् परी हानि नोक्सानी
१०, भएमा सो हानि को पूर्तिको लक्ष्य गरी विशेष परिश्रम लगाई उद्योग गर्न
११. तिर न लागे अघीको परिस्थिति सम्म पुग्न पनि गाह्रो हुने हुन्छ. उद्योग
१२. धन्दा को ख्याल सुखमा भन्दा दुःखको अवस्थामा हुने गर्दछ. सांसारिक
१३. जीवनमा संधै सुखको दिनमात्र आइरहदैन. कहिले कस्तै परि आउँदछ
१४. कहिले कस्तै. मुलुकमा लडाइ भिडाइको काम परिआयो भने अवस्था
१५. अनुसार जस्तो परि आउँदछ सो वेहोरी मीठो मसीनोको ख्याल छोडी
१६. स्वास्थ्यलाई हानि नगर्ने रूख्खा सुख्खा सादा चीज जो पाइन्छ, त्यै पनि
१७. आधा पेट खाएर निर्वाह गरी जुन काम गर्नाले आफ्नो मुलुकको परिस्थिति
१८. सप्रने र आफ्नो तरफको भलाई पनि हुने हुन्छ, त्यतैतिर मुलुकका
१९. प्रजाहरू लाग्ने गर्दछन्. जस्तो लडाइ भिडाइ, उस्तै देशमा परि आएको
२०. दैवी दुर्घटना पनि दैवी लडाइ जस्तो हो. अकस्मात् त्यस्तो दैवी
२१. परि आए पछी घर वास तयार गरी जहान बच्चाको थान्को लगाउनामा
२२. दत्त चित्त भए झैं, तिमीहरूले क्षतिपूर्तितिर पनि जाँगर बढाई उद्योग
२३. धन्दामा लागी मितव्ययीको बानी बसाली सके सम्म चाँडो स्वावलम्बी
२४. हुने, धन्दामा पनि दत्त चित्त हुने वेला थियो. अवस्था अनुसार खन्नो धन्नो
२५. लगाई, रूख्खा सुख्खा खाई कन पनि निर्वाह चलाई, सौखिनी फजुल खर्च

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

घटाई, खेतीवालाले अन्नको उब्जा वढाउने, एक वाली हुनेमा २।३ वाली लाउने र, वढी दाम आउने वस्तु पैदा गर्ने कपड़ा बुन्ने ले वढी कपडा वुनी तयार गरी सो तयार भएका मालको प्रचार वढाउने,गाइ वस्तु पाल्नेले त्यस्तर्फको उन्नतिमा लाग्ने, व्यापारीहरूले व्यापार बढाउने,शिल्प-कार कालिगडहरूले शिल्प र कालिगडी काम तर्फ विशेष यत्न पुऱ्याउने यस्तै अरू जजस्को जुन जुन कामछ उस्मा हौसला बढाई परिश्रम साथ उद्योग धन्दा तिर लागे त्यसबाट बढी आर्जन गरेको धनले आफ्नो निर्वाह चलाई थोड वहुत जो सकिन्छ साँचदै जानसकिने भई देशमा उद्योग बढ्ने देशको पैसा देशैमा रहने र अरू तरहबाट आफ्नो भलाई साथसाथै देशको पनि भलाई हुने कुरा पनि जाने वुझ्केकै होलाऊ, नजान्ने न बुझ्ने-ले पनि जान्नु बुझ्नु योग्य छ. यही मितव्ययी हुने र स्वावलम्वी हुने तरफ अर्थात् चाहिदो वाज्वी मात्र खर्च गर्ने र, आफ्नो भरमा आफु उभिन शक्ने सद्गुण तर्फ हाम्रा प्यारा प्रजाको चित्त आकर्षण गर्ना खातिर भूकम्पपछी कुनै वेजरूरी देखिएको चीज वस्तु देशान्तरबाट आउनै बन्द गर्ने, कुनै अनावश्यक वस्तुमा भन्सार वढाउने, कुनै आवश्यक वस्तुमा घटाउने गरेको र, उद्योगपरिषद् स्थापन र स्वदेशी चीजको प्रदर्शिनी आदिको प्रबन्ध गरी बाटो देखाउने उपाय पनि भएको हो।

विचार गर, मुलुकको उन्नति र अवनति त्यहाँका वासिन्दा प्रत्येक-को आत्मिक वलको उन्नति र अवनति सँग सम्बन्ध राख्तछ. उन्नतिको चाहना कस्लाई हुँदैन, देश काल अवस्था र आफ्नो हविगत इत्यादि सबै कुराको विचारको ठीक तौल पुऱ्याई उपाय तिर लाग्नुपर्दछ. टाढा सम्म विचारको नजर अगाडी फैलाई, धैर्य र जाँगर दुइहातमा लिई उपाय उद्योग तिर लागे पछि गरे अनुसार अवश्य केही न केही फाइदा नभै रहदैन। यिनै कुरा मौका परेमा तिमीहरू लाई वरावर संझाई बोध गराउने कोशिस गर्दै रहेको हुँ. मुलुकको वेहत्तरी र प्रजालाई सुख कसरी हुन शक्ला भन्ने ध्यानमा हामी निरन्तर लागीरहेको तिमीहरूले देखे जानेकै होलाऊ।

सो सापट गएको रूपैयाको म्याद पुगे पछी संस्थामा शोधभर्ना आउनु पर्नेमा कतिले वुझाइ पनि शके, बुझा उन वाकी राख्ने लाई ऐले वर्षा

(चौथो पाटामा)

र खेति पातिको याम पर्न गएकोले कातिक सम्मको म्याद पनि फेरी थप गरिएको छ. सो म्याद सम्ममा पनि शोध वुझाउन नल्याएका पक्षमा सो सापटको रूपमा गएको रूपैया लिखत वमोजिम घिता लेखिएको

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

घरबाटै उपर गर्ने तम्सुकैमा लेखिएको र आम इस्तिहार समेत भई राखेको हुनाले त्यही घर पक्री लिलाम गर्न केही बाधा थिएन, त्यसो गर्दा भत्केको घर सवैलाई एकै चोटि तयार गर्नु परेको, पर्खेर विस्तारै गर्ने अवसर नभएकोले कालिगढको र अरु ज्यालादारीको महगीले वढी खर्च पर्न गए पनि आफ्नो थातवास चाँडो जोरी वस्नालाई पुरानो आफ्नो सामान समेत काम लाग्ने जति काममा लगाई, ती घरहरूमा तिनीहरूको निजायति धन पनि केही न केही कसैको परेको होला. त्यस्तो घर लिलाम हुन जांदा तिनीहरू को मन कल्पन जाने कुरा छँदैछ. लिलाममा लिनेले भरसक किफायतेमा हात लाउन खोज्ने भई तिनवाट सुपत मोल नपाइने स्वभावै हुनाले जेन केन गरी बल्ल बल्ल उभ्याएको वासस्थान कम दाममा अर्का को हातमा पर्न जाने भई ती घर वाला हरू फेरी विनास्थानका हुन जाने छाँट देखिन आयो, कोही कोहीले ता सोही घर साहुलाई भोगबन्धक दिने गरी कर्जा लिई शोध बुझाउन ल्याएका छन् भन्ने पनि सुनिन्छ. घितो लेखिएको घर सर्कारैमा भोगबन्धक राखिने गरौं भने पनि दुवै थरीलाई पछि सम्मको टण्टा छुट्ने भएन, फेरी प्रजाहरूको वासको सुख पनि तिनीहरूको हातमा हुने भएन. व्याङ्क बाट कर्जा मिल्ने प्रबन्ध हुन गएमा पनि ऋण माथि झन ब्याज थपिदै जाने भयो. भाखा पाए तिर्ने थियौं भन्ने यस्तो भनाइ पनि सुनियो. के चार वर्षको भाखा कमथियो र ? त्यो चारवर्षको व्याज शयकडा पाँचका दर्ले मात्र दिनुपरेको भए पनि कति तिर्नु पर्ने भइ शक्ने थियो, आफै हिसाप गरी हेर. यी सवै कुरा परिस्थिति र ऋणीहरूको अवस्था विचार गरी हेर्दा सर्कार-को हार गुहार बाट तन मन धन लगाई प्रजाहरूले ऐले पाइरहेको विश्रामको सुख सपना जस्तो मात्र हुने भई, पहिलो भूकम्पको घाऊ पुरिदा नपुरिदै तिनीहरूले फेरि दोस्रो दुःखको अवस्थाको अनुभव गर्नुपर्ने होला भन्ने छाँट देखिन लाग्यो ।

हेर, सर्कार र दुनियाको सम्बन्ध वावु छोरा को जस्तै हो, त्यति मात्र होइन शरीरमा साना ठूला हरेक अङ्ग प्रत्यङ्ग वेग्ला वेग्लै रहेका छ ता पनि ती सवै मिली एक ज्यान वनेको छ. शरीरभर फिजिने ज्ञान शक्ति को मूल कमानी शिरमा रहेकोछ, त्यसैबाट शरीरका सारा अवयव-हरूको सञ्चालन हुने हुनाले शिरलाई 'उत्तमाङ्ग' भन्दछन. अङ्ग प्रत्यङ्ग-मा जो सुख दुःख पर्दछ, त्यो शिरले र, शिरमा जे पर्दछ त्यो अङ्ग प्रत्यङ्गले अनुभव गर्दछ, उसमा पनि कुनै अङ्गमा चोट पटक लाग्न जाँदा त्यसका साथ साथ अरु अङ्गले पनि केही न केही दुःख अनुभव नगरी रहन्न भने सवै अङ्गसग संबन्ध राख्ने उत्तमाङ्गमा त झन् विशेष मात्रामा असर पुग्न

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३७. जान्छ भन्ने स्पष्टै छ. जस्तो शरीरको उत्तमाङ्ग शिर, उस्तै प्रजाहरूका उत्तमाङ्ग
३८. सर्कार हुन्. अर्थात् राज्यका अङ्ग प्रत्यङ्ग प्रजाहरू र, उत्तमाङ्ग सर्कार बनी रहेका
३९. छन्. ती सबै मिली एक शरीर एक ज्यू भएको हुन्छ. सरकारलाई परेको सुख
४०. दुःखमा प्रजाले र प्रजालाई परेको सुख दुःखमा सर्कारले सहानुभूति देखाई
४१. सहयोग गर्नु स्वाभाविक हुनु पर्न्यै कुरा हो।
४२. सरकार लाई पनि प्रजातर्फको फिकर मात्र होइनकि सरकारैले खुद बनाउनु
४३. पर्ने दर्बार सर्कारिया घर अड्डा अस्पताल असबाबघर घरहरा नयाँ बाटो ठाउँ
४४. ठाउँका पाटी पौवा पुराना शिल्पस्थान देवालय इत्यादि जगैदेखी
४५. बनाउनु पर्ने जीर्णोद्धार गर्नु पर्ने बेगिन्ती भएकोले र यही भूकम्प सम्बन्धी कामलाई
४६. नया थप भएका कामदार कारिन्दाहरूको तलबमसलन्द रेलभाडाबाट खर्च समेत
४७. गरी शयको लाठी एकको बोझ भने झैं त्यसतर्फ पनि सर्कारलाई बोझ कम
परेको छैन,
४८. अझ पनि खर्च बराबर हुदै छ तापनि हार्दिक भावभक्ति राखी सर्कारको कल्याण
४९. चिताई आफ्ना परिश्रमको जोरले स्वदेशको कल्याणतिर लागिरहेका पुत्रवत् प्रजामा-
५०. था विशेष गरी यस्तै ठूलो दुर्घटना परेमा हार्दिक स्नेहसाथ हुन शके सम्म हार गुहार
गरी
५१. रक्षा गर्नु सर्कारको कर्तव्य हो. सोही अनुसार त्यो भयानक भूकम्पमा तिमी प्रजाहरूको
५२. उद्धार निमित्त शक भर गरी अघी येही ठाउँमा "यस अवस्थामा मैले गर्नु पर्ने
गरिरहेकै छु"
५३. अब पनि गरी हुनेसम्म गर्नामा बाकी राख्ने छैन" भनेको तिमीहरूले सम्झी राखेकै
होलाऊ।

(पाँचौं पाटामा)

१. यी सबै कुराको ख्याल साथ साथै संस्थाका ऋणी प्रजाहरूले सो ऋणको
२. खातिर चिन्ता लिई रहेका छन् भन्ने सुनिए बुझिएको र, तिनीहरू ले ऋण
३. लिएको दाम अकार्थमा लाएको नभई अघी भने बमोजीम जुन कामका
४. निमित्त लिएकोछ सोही स्ववासी घर बास खडा गर्नेमा लगाएको, सो
५. लगाउँदा भएको खर्चको दाम पनि आफ्नै सहवासी कालिगड
६ ज्यामी आदि प्रजामा फिजिन गएको समेत सबै कुराको
७. ख्यालराखी यो पटक आफ्ना प्यारा प्रजाहरूलाई चिन्ता र संकटबाट पार
८. गराउने उद्देश्यले यो भूकम्पोद्धारक संस्था तर्फ बाट तमसुक गराई सापट
९. गएको २८८३१६।६२ मध्ये फण्ड को जगेराबाट भर्ता हुने मोरू ५६०९५६
१०. कटाई बाकी मोरू २४२१३६०।६२ जम्मै तिमीहरूको सुख शान्तिको

खातिर माफी गरि दिएको छ। काही कोही जङ्गी निजामति जागिरदार रजौटा प्रोहितहरूले तम्सुक लेखी संस्था तर्फबाट सापट लिएको रूपैया कसैले जागीरबाट कट्टा गराई, कसैले आफ्नै घर घरानाबाट ल्याई बुझाइ सकेका छन्. ती जागिरदार मध्ये धेरै ऐले पनि जागिरमा वहाल छन् तापनि तिनीहरूले शोध भर्ना गर्नालाई आधापेटमा गुजारा गर्नुपरेको पनि संझी राखे कै छु. घर घरमा माटाका चुला भने जस्तो सानालाई सानै, ठूलालाई ठूलै चोट परेको छ. सुख दुःखको वेदना सबैलाई उही हो. त्यसो हुनाले तिनीहरूले चार वर्षको भाखामा सोध बुझाउने कबुल गरी तम्सुक लेखी संस्थाबाट लिएको सापटी सोध भई आईसकेको भए. पनि फिर्ता गरिदिने प्रवन्ध हुने छ. आज सम्म जुन जुन सज्जनहरू ले आफ्नै परिश्रमको कमाइ ले होओस् वा साहु काडेर होस् सोध बुझाउन ल्याएका छन्, तिनलाई पनि सो बुझाएको दाम फिर्ता दिने वन्दोबस्त हुने छ, पाउने छौ खातिरजामा संग सुख शान्ति पूर्वक विश्राम गरून् ईश्वरमा धर्ममा र सर्कारमा अटल रही, उद्योग वढाई सुजीवन गराउँदै रहून्। यो भूकम्पोद्धार संबन्धी शुरूदेखी आखीर तक हरेक विषयमा आडर वमोजीमको आफ्ना आफ्ना काममा नानी कम्याण्डरइन चीफ पश्चिम तर्फका कम्याण्डिङ् जनरल लगायत हाम्रा भाइ छोराहरू बाट र नायववडागुरुज्यू भाइ भारादार अफिसर कर्मचारीहरूबाट औ स्वयं सेवक हरू बाट पनि परिश्रम र तन्देही साथ काम भई चाँडो सन्तोष मिल्ने वाटो वन्न गएकोले पल्टनीया जवानहरू र पुलिसहरू लाई एकलाख इनाम र विशेष काम गर्नेहरूलाई धन्यबाद नेकीपत्र मानपत्र तक्मा हरू समेत अघी बाँडी कृतज्ञता पनि प्रकट गरि सकिएकै छ. ती राम्रो काम गर्नेहरू लाई समाप्तिको यो अवसरमा पनि फेरी धन्यवाद गर्दछु।

(छैटौं पाटामा)

सम्वत् १९९० साल माघ वदि ३० को भयानक भूकम्पको दैवी बिपति संझनाले मात्र पनि हामीहरूको हृदयलाई कम्पित गराउँछ, हजारौं मानिस को प्राण गयो, हजारौं घर भत्की मानिसहरूको वास उठ्ता भयो चर्के मर्केका र बिग्रेका घर को गन्ति नै थिएन, हतोत्साहर हाहाकार को कालोबादलले चारैतर्फ ढाकी प्राय भग्नावशेष मात्र रहेको नेपालले फेरि यति चाँडो योरूप धारण गर्न सक्ला भन्ने 'कसैको आशा थिएन,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

९. यस्तो संकट परि आउदा हामी प्रजावर्गको ऊद्धारको
१०. खातिर करुणामूर्ति श्री ३ महाराज जुद्धशम्शेर जङ्ग
११. बहादुर राणा बाट भूकम्प पीडितोद्धारक संस्था खडा
१२. गरि बक्स्सी चाहिने सरसामान को सुगमतार, ४ वर्ष संमको
१३. निर्व्याजी सापटी रुपियाँ समेत बक्सी, फण्ड खोली, त्यस-
१४. बाट पनि सहायता गरि बक्से कोले त्यसैको आडमा
१५, चर्के मर्के कार भत्केविग्रेका घरबासको जीर्णोद्धार
१६. भई हामी सबैको उद्धार भएकोले पाए को सुख शान्ति को
१७. अनुभब प्रजावर्गको हृदयमा ताजा रहि रहेकै छ।
१८. सरकार बाट बक्सेको मद्दतको भरमा घरबास को स्थिति बिति
१९. गरि सके पछि अघि सरकार बाट निर्व्याजी सापटी
२०. बक्सेको रूपिआ तिर्ने ४ वर्ष को भाका पुग्न आउँदा सोसापट
२१. शोध को बाटो बाट, हाहू गरी थान्को लागे को घर बास फेरि
२२. उठ्नजाला भन्ने ठूलो फिकर हामी प्रजाबर्गमा पर्न लागेको
२३. मौकामा दीन दयालु श्री३महाराज बाट साना ठूला सबै
२४ माथि अपार करुणा रहि सोसापटी रूपियाँ जम्मै माफी
२५. बक्सेको, दाखिल भई सके को समेत फिर्ता बक्से को कुराको
२६. ईस्पाच यसै स्मारक चिन्ह को साथ शिलापत्रमा खोदी
२७. राखे का छौं. त्यस बाट सबै कुरा स्पष्ट छ।
२८. यसरी हामी सबै प्रजाहरू को आनन्द सुख शान्ति
२९. अटल गराई बक्से को हुनाले आनन्दले गद्गद भई
३०. हृदय को अन्त स्तल बाट निस्के को कृतज्ञता को उद्गार
३१. लाई शुहाउँदो शब्द कोशमा पनि फेला पार्न सक्तै नौ केवल,
३२. हाम्रो हृदय भूमिमा गहीरो गरी कोरि एर रहेको भक्ति
३३ भाब बाहिर प्रकट गर्ना लाई हामी सबै भक्त प्रजाहरू-
३४. को यथाशक्य चन्दा जंमा गरी तयार गरे को यो स्मार-
३५. क-चिन्हको आज हामी सबै यो उद्घाटन महोत्सवमा
३६. संमिलित भई प्रतिष्ठा गर्दछौं, नेपालका भाग्यबिधाता
३७. प्रजाबत्सल श्री३महाराज को आनन्द को साथ दीर्घायु
३८. होओस्। उज्ज्वल कीर्ति जतातते चिरकाल सम्म गूं-
३९. जीरहोस् भन्ने प्रार्थना गर्दै श्रद्धा आदर भाब साथ भक्ति
४०. पुष्पाञ्जलि अर्पण गर्दछौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पाञ्चायनको अभिलेख*

वाग्वती पाञ्चायनदेवलको मूल ढोकाको बायाँतर्फ भित्तामा विशाल शिलापत्र जडिएको छ। त्यसैमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यो अभिलेख जुद्धशमशेरले कुँदाएको भन्ने स्पष्ट उल्लेख यहाँ नभए तापनि यसको बेहोराबाट यो अभिलेख जुद्धशमशेरको हो भन्ने स्पष्ट छ। यहाँ लेख टुङ्गचाई मिति पनि हालिएको छैन। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग ३ हात लम्बा र २ हात १४ अंगुल चौडा छ।

१. रार्मसि गणेशसि अजितसिंस्मेत ३ भाई उत्तराखंड पाहाडतर्फ आएमा रार्मसि पश्चीं पाहाड भिर्कोटअन्तरगत कारसङ्का राजा भएमा आइ ताहाका फौजलाई खड्गविद्या सिकाई बसेका
२. थीए १२।१३ वर्षपछी निन्को देहान्त भयो
३. रार्मसिका छोरा रत्नजीत इ भिर्कोट्का राजाको फौजको मोष्य मालिक थीए पाहाडी राजा र सतङ्कोट्का गजासंग लडाञी गर्दा खड्गकुवर पदविको खिताव पाये भीर्कोटैमा कालगति देहान्त भयो
४. रत्नजातका छोरा अहिराम कुवर भीर्कोट्बाट कास्कि आई सर्दारि दर्जा र फौजको मोष्य अविसर भै बसेमा छोरि श्रीताराको कारण राजैसङ्ग विरोध परि श्रीपृथ्वीनारायण साहको बुवा श्रीनरभुपा-
५. लसाहको पालामा गोरखा आई बसे पाहाडि राजाहरूसङ्ग ४१५ लडाञी जीति कालगति ५६ वर्षको उमेरमा गोर्षैमा देहान्त भयो.
६. अहिरामका छोरा रामकृष्ण कुवर इनिले पनि पाहाडि राजाहरूसङ्ग ३।४ लडाञामा जितबाजि गर्दा जेठाबुढा भन्ने पदवि र काजी दर्जा पाए १८२५ सालमा श्रीपृथ्वीनारायण साहको
७. साथ नेपाल आई पूर्व मेचि पश्चि जुमलासम्मको मुलुक जीति रिजबापतमा श्रीपशुपति श्रीगुह्येश्वरिको बाटो बनाउन मा्र तेसपछि प्यूठानामा मेकचन् खडा गर्न गएमा ५९ वर्षको उमेर-
८. मा कालगति देहान्त भयो सेकुवाडाडामा राममुक्तेश्वर जयमुक्तेश्वर भन्ने शिवालय खडा छ
९. रामकृष्णका छोरा रणजात कुवर डिगर्चा र चिनसङ्को लडाञी गरे जुम्लाको विद्रोह सान्त गरे किल्ला काङडाको लडाञा जीति ५८ वर्षको उमेरमा कुमाउ श्चापाको लडाञामा गोलि लागि देहान्त भयो

---

* यसको माथिल्लो भागमा अर्को अभिलेख छ। त्यसलाई हामी पछि प्रकाश गर्नेछौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१०. रणजित्का छोरा बालनरसिंह कुवर इ पुरा देविभक्त थीए. सेरवहादुरले श्री ५ माहाराजाधीराज रणबाहादूर साहाको ज्यान लिन लाग्दा इनिले सेरबाहादुरलाई काटि मारि धीराजको

११. ज्यान तेस घडि बचाई ५८ वर्षको उमेरमा कालगतिले नेपालैमा देहान्त भयो

१२. बालनरसिंहका छोरा जङ्गवहादूर राणा पैले सुबेदारिमा भर्ना भै ताहाबाट रिसल्लामा लेफटें भै ताहापछि तोपखानामा कप्तान भएका अक्कल बुद्धिको जोरले गर्दा १ साल-

१३. मा जनरल भै ३ सालमा प्राइम्मिनिष्टर भै ७ सालमा बेलायेत गै फर्कि नेपाल आई ११।१४ सालको भोट् लखनौको लडाजी जिति भोट् सर्कारबाट सालिन्दा १०००० रुपैयाँ आउने बन्दो-

१४. वस्त गरि अंग्रेज सर्कारबाट नजा मुलुक फिर्ता लिए मुलुकमा सबै कुराको निश्वार्थ स्थिति रोल बाधि अैं कानुन खडा गरि ३० वर्ष राज गरि ३३ सालको फागुण मैह्नामा देहान्त भयो

१५. बालनरसिहका पञ्चम पुत्र रणउदीपसिं राणा ई ३३ सालमा प्राइम्मिनिष्टर भै ४२ सालमा देहान्त भयो

१६. बालनरसिहका कनिष्ट पुत्र धीरशम्सेर जङ्गबहादुर राणा इ बडा वीर योद्धा र बुद्धिमान थीए ११ सालमा भोट्को ठाउ जस्तोमा परेको कठिन्को लडाईमा इनिले जस्तो नाम उस्तै काम गरि

१७. बहादुरि गरि नाम राखि १४ सालको लखनौका लडाजीमा ठुलो काम गरि महाराज जङ्गबहादुरको दाहिने हात भै अरू आफनु मुलुकमा परेमा दाजि प्राइम्मिनिष्टरहरूलाई ठुलो म

१८. द्दत दिनुहुन्थ्यो नेपालमा महाराज रणउदीपसिं बक्साई पैह्ले दर्बार इस्कुल जाहीबाट खडा गरि ३ धारामा पाकसाला र पाठसाला स्मेत् खडा गरि मुखत्यारि रोल भै ४१ सालमा ५७ वर्ष-

१९. को उमेरमा देहान्त भयो

२०. धीरशम्सेरका जेष्ट पुत्र विरशम्सेर जङ्गबहादूर राणा ई ४२ सालमा प्राइम्मिनिष्टर भै सडक ढल लाईबेरी धारा नेपालमा र अरु ठाउठाउमा अस्पताल्स्मेत् खडा गरि ५७ सालमा ४९ वर्षका उमेर-

२१. मा देहान्त भयो

२२. धीरशम्सेरका चतुर्थ पुत्र देवशम्सेर जङ्गबहादूर राणा मुखत्यार छदैमा ४ कोसको झाडि र भीमफेदिमा धारा राखि ई ५७ सालमा प्राइम्मिनिष्टर भै ४ मैन्हासम्म राज्य गरि नेपाल टोलटाल-

२३. मा र पाहाडमा पाठ्सालाहरू बोलि कार्जे कारणले इस्तफा गरि धनकुटा सवारि भै केहि दीन राज गरि देसतर्फ सवारी भै देसैमा ७० सालमा ५२ वर्षको उमेरमा देहान्त भयो

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२४. धीरसम्सेरका पञ्चम पुत्र चन्द्रशम्सेर जङ्गबहादूर राणा ५८ सालमा प्राइम्मिनिष्टर
भै ६५ सालमा वेलायेतमा सवारि भै जिल्ला जिल्लामा अस्पताल र नेपाल पाहाड
ठाउठाउमा पुल

२५. सम्हरिमा चन्द्रनहर बनाई सन् १९१४ सम्वत् १९७१ सालको युरोपको ठुलो लडाजीमा
सायता बि मुलुकको गौरव बढाई १९७६ सालदेखि सालियाना १० लाख कम्पनि
रुपैया आउने

२६. भयो पाटन भादगाउमा अंग्रेजि इस्कुल नेपाल सहरमा बिजुलि टेलिफोन विरगञ्जदेखि
अमलेखगञ्जसम्म रेल धुश्रुङदेखि नेपालसम्म रोपरोड चुरेको टनेल् नेपालमा मिलेटरि

२७. अस्पताल सेनिकसंस्था बारुदखाना स्वास्थ्यगृह खडागरि ८१ सालमा करिया अमलेख
गराई ८६ सालमा ६७ वर्षको उमेरमा प्राइम्मिनिष्टर भै देहान्त भयो

२८. धीरशम्सेरका षष्टम पुत्र भीमशम्सेर जङ्गबहादुर राणा ई ८६ सालमा प्राइम्मिनिष्टर
भै त्रि-भिम धारा खोलि नुन कपास गौचरि रकम् माफ बक्सी ८९ सालमा ६८ वर्षको
उमेरमा देहान्त भयो

२९. धीरशम्सेर दसम पुत्र जुद्धशम्सेर जङ्गबहादुर राणा ८९ सालमा प्राइम्मिनिष्टर भै ९०
साल माघ २ गते को भयङ्कर भुकम्पमा ठुलो नोक्सान भएका सहर गाउहरूको उठाए
आफना फु-

३०. लका हागाबिगा घेरै फाटि अभ्यागत भएका बिरादरहरूलाई खान लाउनाको बन्दो-
बस्त निमित्त जगा जमिन दि कुलधर्मलाई उज्ज्वल गराई धरान् जुद्धनगरमा जुद्धधारा
बीरगञ्जमा

३१. धीरधारा सुन्दरिजलमा बिजुलि र राईफल बनाउने कारखाना सहरभित्र बाहिर ठुलो
सडक बनाई हाम्रा इस्कुलको मेट्रीक्यूलेसन् परिक्षा हाम्रै स्वतन्त्र राज्यमा हामिले नै
बन्दोबस्त प्रथा

३२. चलाईबक्सी हाम्रा देसमा विश्वविद्यालयको जग पनि बसालिबक्सीयो देस विदेसबाट
पनि ठुलो प्रसंसा भई अंग्रेज फ्रान्स चीन इटषालि र पैले नआएका देस बेलजोयम्-
बाट पनि खिताब आयो आ

३३. फना मुलुकका दुनिआहरूले झापासम्मको खबर पनि तुरुन्त पाउन् व्यापारको उन्नति
पनि बढ्दै जावोस भन्नाका लागी प्रशस्त खर्च गरी नेपालदेखि महोत्तरी सप्तरी झापा-
सम्म टेलि-

३४. फोन खडा गरीबक्सियो जङ्गिमा इस्त्र फुट् नपुगि भर्ना हुन नसकेका कवरहरूलाई
पनि आफनै वंश हुन् भन्ने संझि आफना र भाई भतिजाहरूका ढोका ढोकामा सर्का-
रिया खर्च-

३५. बाट राखि आफना टाडीका बंशको स्मेत प्रबस्ति मिलाई उद्धार गरिबक्सियो देश
बिदेशका दुःख पाईरहेका आफना भैयादका छोरिहरू पनि दुःख पुकारा गर्न आएका

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३६. नेपाल श्रहद भै बस्न मन्जुर गरने जतिलाई भत्ता र घर जग्गाको बन्दोबस्त गरी निज अवलाहरूको पनि उद्धार गरीबक्सियो

३७. आफना मुलुकमा ब्याङ्क नभयेबाट दुनिआहरूलाई असुविधा भयेकोले देशको उन्नति बढदै जावस भनी नेपालमा ब्याङ्क खोलिबक्सियो भक्तपुरमा बिजुलि नहुँदा उ-

३८. न्नतिको काम गर्न पायेनौ भन्ने ताहाका दुनिआहरूको पुकारा सुनी भक्तपुरमा ॥ त्रीजुद्धज्योति खोली-बक्सीयो

३९. आफना हिन्दुराज्य नेपालको दुत स्वतन्त्र मुलुकहरूमा कही नरहेकाले हाल बेलायेतमा नेपाल लिगेसन स्थापित गरी आफ्ना प्यारा मातृभूमिको शोभा बंढाईबक्सीयो

४०. यस्तै देशको भलाई र उपकारका धेरै कामहरू गरीबक्सेको हुनाले गुनका बोझले झुकेका रती दुनिया भाई भारादारहरूले आफ्ना तरफबाट जुद्धसडकमा श्री ३ महाराज

४१. कोप्रतिमास्तम्भ स्थापना गरे

४२. ठूला ठूला नदी नाला तर्न नसकी दुनिआलाई दुख भै रहेकोले पश्चिम् १ नं स्यापुङ् खोला लिखु खोला भरेङभुरुङ पश्चिम् ३ नं मर्स्याङ्दा पुर्व १ नं. भुलीखोला वलेफी खोलाहरूमा र पाल्पा लिस्तीमा ते

४३. स्तै कान्तीपूर पचलीघाट ललितपूर कोटेश्वर वाग्मतीमा पक्कि पूल बनाईबक्सियो ॥ ॥ दुनिआले पानी खान दुख भैरहेको बुग्मति खोकना टोखा कीर्तिपूर चुनीगाउँ र पूर्व धुलीखेल इलाम गौडा पश्चिम मनका-

४४. मना मन्नेस तराई जनकपूर तीर्थ नेपालगज वजारहरूमा प्रसस्त धाराहरू खोलीबक्सियो ॥ ॥ जंगीतर्फका जागिरले वहाल टुटेका वखत रित्तो हात ली घर जान नपरोस भनी सैनिक द्रव्यकोश खडा गरी-

४५. वक्सियो ॥ ॥ विदेसमा रहेका गोर्खालीहरूलाई नेपालको सनातनधर्म ज्ञान गराउनाका लागी दार्जलिङ्गमा धीरधाम स्थापना गरीवक्सियो ॥ ॥ प्रशिद्ध तीर्थ जनकपूरको दर्शनलाई सुविस्ता होस भनी अंग्रेजी

४६. ष्टेसन जयनगरबाट जनकपूरसंम रेल खोलीवक्सियो ॥ ॥ आगाको भयबाट रक्षा गर्नाका लागी दमकल राखीवक्सियो ॥ ॥ हिंदुस्थान रहने नेपाली कंसुलेट जनरल बस्ने घर डिल्लीमा वनाईवक्सियो

४७. रोपबाट उत्रेको माल भन्सार ल्याउनालाई मातातीर्थबाट भंसारसम्म टलीमोटर रेल्वे खोलीवक्सियो ॥ ॥ फेरी देश विदेशबाट ठूलो प्रशंसा भई कहिले नआएको जर्मनी र नेदरल्याण्डबाट पनी तक्मा आएको

४८. अघिदेखी खडा भैरहेका नेपालतारा नेपालप्रतापवर्धक तक्मा आउने हाल महाराजका पालामा खडा गरीबक्सेको दार्घसेवापट्ट तक्मा पाउनेहरूले वहाल टुटेपछी दर्जा अनुसार भत्ता पाउने

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

४९. गरीबक्सियो ॥ ॥ फेरी ओजस्वी राजन्य र त्रिसक्तिपट्ट भन्ने तक्मा खडा गरी-बक्सियो ॥

म्यूजियमको अभिलेख

काठमाडौं छाउनी म्यूजियमको 'जुद्धजातीय-कलाशाला'को बीच दलानमा जुद्धशमशेर-को सालिक छ। सो सालिकको तल पीठमा ताम्रपत्र टाँसिएको छ। सो ताम्रपत्रमा योअभि-लेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १२½ अङ्गुल लम्बा ७½ अङ्गुल चौडा छ।

१. यो कुरा सबैलाई विदित होस्

२. यथा सुमेरूः प्रवरो नगानां यथान्डजानां गरुडः प्रधानः।

३. यथा नराण प्रवरक्षितिशस्तथा कलानामिह चित्रकल्पः॥

४. पृथकपृथकक्रियाभिर्हि कलाभेदस्तु जायतेः॥

५. शिल्प उपाय मात्र हो. तर त्यसलाई वास्ता नगन कलाकारले कहिल्यै आफ्नो उद्देश्य प्राप्त

६. गर्दैन। यस्तो कलाकार आफ्नो घोडालाई चना दिन विर्सने घोडचढी जस्तो हुनेछ। आफूले

७. थाहा पाएको कुरा लुकाउनालाई." पूर्ण हस्तकौशल हुनु आवश्यक छ। कलाका सबभन्दा

८. कठिन कुरा र पराकाष्ठा सुगमता र सरलतापूर्वक लेख्नु रंग भर्नु र खिच्नु हो।

९. यस कलाशालाले स्वदेश र परदेशबाट जयमाला प्राप्त गर्न सकने साँच्चिका कलाकारह-

१०. रु पैदा गर्न मेरा प्यारा स्वदेशी भाईहरूलाई प्रोत्साहन देला भन्ने म पूर्ण आशा गर्दछु।

११. अलसस्य कुत शिल्पमशिल्पस्य कुतो धनम

१२. ईति सम्वत २००० साल वैशाख ५ गते रोज १ शुभम्।

श्री ३ जुद्ध

म्यूजियमको अभिलेख

काठमाडौं छाउनी म्यूजियमको 'जुद्धजातीय कलाशाला'को बीच दलानमा जुद्धशम-शेरको सालिक छ। सो सालिकको तल पीठमा यो अभिलेख कुँदिएको शिलापत्र अडाइएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ९ अंगुल लम्बा १ हात ६½ अंगुल चौडा छ।

१. बडा हक्की सरल सत्यवादी अदम्यसत्साहसी जातीयताका

२. अवतार अन्ततोगत्वा उतिकै फेरि आफ्नो दीर्घ र घटनापूर्ण जीवन-

३. भर सर्वत्र सुधार गर्दै नेपाल र नेपाली जातिसम्बन्धी हरेक

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

४, कुरालाई सुहाउँदो आफ्नो सभ्यतामा ढाल्न काम गरिरहि-
५. बक्सिने ओजस्वी राजन्य पृथुलाधीश श्रीश्रीश्रीमहाराज जुद्धशमशेर
६. जङ्गबहादुर राणा प्राइम्मिनिस्टर सुप्रीम कम्यान्डर-इन-चाफ
७. नेपाल, यो जुद्धजातीय कलाशाला मौसूफ संस्थापकके
८. नामानुसार राखिएको हो तथा या पट्टिका जातिको हार्दिक
९. कृतज्ञता र गम्भीरप्रशंसाको चिन्हार्थ खोदिएको छ।
१०. ओजस्वी राजन्य पृथुलाधीश हिज् हाइनेस्
११. महाराज जुद्धशमशेर जङ्गबहादुर राणा
१२. प्राइम्‌मिनिस्टर यॉन्ड सुप्रीम् कॉमान्डर इनचीफ्
१३. अफ् नेपाल– ए म्यान् अफ् हाइ इन्टेग्रिटि, स्क्रुप्युलस्,
१४. वेरैसिटि, इन्डॉभिटेब्ल् मॉरल करेज् इर्‌रिप्रेसि-
१५. ब्ल् स्पिरिट् अफ् नेशनलिज्म; यॉन्ड्. लास्ट् बट् नॉट् द
१६. लीस्ट् यॉन् ऑल् राउन्ड् रीफर्मर् हू थ्रू आउट्
१७. हिज् लॉङ्ग यॉन्ड् ईभेन्ट्फुल लाइफ् ह्यॉज् बीन् वर्किङ्
१८. टु गिभ् ए प्रॉपर् ऑरिएन्टेशन् टु एभ्‌रिथिङ्
१९. कान्सर्न्ड् विद् नेपाल यॉन्ड् द नेपालीज् नेशन्;
२०. दिस् आर्ट गैलर्‌री इज् नेम्ड् आफ्टर् हिज् यॉज् द
२१. फाउन्डर् यॉन्ड दिस् टैब्लेट् इन्सक्राइब्ड् यॉज् ए मार्क
२२. अफ् हार्टफेल्ट ग्र्याटिट्यु ड् यॉन्ड् डीप् ऐप्रीशिएशन्
२३. अफ् द नेशन

पशुपतिको तुलादानको अभिलेख

पशुपतिमा मूल ढोकाबाट पसेपछि दायाँ तर्फ वेदिमा लहरै तुलादानका स्तम्भहरू खडा रहेका छन्। तिनमा दोस्रो स्तम्भको पूर्व पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ६ अङ्गुल लम्बा १३ अङ्गुल चौडा छ।

श्री

१. श्रीमङ्गलमूर्तये नमः
२. स्वस्ति श्री ६ काजी बालनरसिंह
३. राणाका नाती श्रीमद्राजकुमार
४. कुमारात्मज श्रीकम्याण्डर इन
५. चीफ जनरल धीर शंशेर जङ्ग

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. राणाबहादुरका कान्छा रानी
७. जुहारकुमारीदेवीका छोरा
८. स्वस्ति श्रीमदतिप्रचण्ड
९. भुजदण्डेत्यादि श्रीश्रीश्री
१०. महाराज जुद्धशंशेर जङ्ग
११. बहादुर राणाबाट षोडशी
१२. महादानहरू गरिबक्सी
१३. संवत् २००१ साल कार्तिक
१४. शुक्ल पूर्णिमा मङ्गल वार
१५. का दिन श्रीपशुपतिमा विधि
१६. पूर्वक सुवर्णको तुलादान
१७. गरिबक्सियो. शुभम्

★टुँडिखेलको जुद्धशमशेरको सालिकको अभिलेख

काठमाडौं भद्रकालीअगाडि बायाँतर्फ टुँडिखेलमा जुद्धशमशेरको सालिक छ। सो सालिक रहेको वेदिका चार पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग पहिलोमा १ हात १४ अंगुल दोस्रोमा २ हात १२ अंगुल चौडा र दुवैमा ३ हात १४ अंगुल लम्बा तथा तेस्रो र चौथोमा १ हात १४ अंगुल लम्बा १ हात १० अंगुल चौडा छ।

(पहिलो पाटोमा)

१. स्वस्ति श्रीमदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि ओजस्वीराजन्य प्रोज्ज्वलनेपालतारा अतुल ज्योतिर्मयत्रिशक्ति
२. पट्ट अतिप्रबलगोरखादक्षिणबाहु पृथुलाधीश श्रीश्रीश्रीमहाराज जुद्धशमशेर जङ्गबहादुर
३. राणा जी. सी. बी. जी. सी. एल. एच, जी. सी. एल. जी. सी. एस. आई. जी. सी. यम. एल. जी. सी. यम.
४. यस. यम. यल. जी. सी. आई. ई. जा. के. आर. के. थितेङ्ग पावतिङ्ग शुनचियान लुचुयां श्या-
५. ङ्ग आनरेरी जनरल ब्रिटिश आर्मी आनरेरी कर्णेल अफ अल दि गोरखा राइफल
६. रेजिमेण्टस इण्डियान आर्मी प्राइममिनिष्टर याण्ड सुप्रीम कम्याण्डर इन चीफक-
७. स्य रुक्का

★यो अभिलेख तथा सालिक पहिले जाउलाखेलमा थियो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

८. श्री स्वर्गवासी कम्याण्डर इन चीफ जनरल धीरशमशेर जङ्गबहादुर राणाका दशौं पुत्र श्री ३ महाराज जुद्धशमशेर जङ्गबाहादुर राणाको

९. सम्वत १९३२ साल वैशाखकृष्ण ४ मा जन्म भएको हो स १९४७ सालमा पाटनको ब्रिगेडको ब्रिगेडियर १९५८ सालमा उ. क. ज. सोही वर्षमा

१०. द. क. ज. १९३४ मा पू. क. ज. १९६७ मा कायममुकायम जङ्गीलाठ १९७१ मा जङ्गीलाठ १९८६ मा श्रीकम्याण्डर इनचीफ भै वहाँले सं १९८९ मा य-

११. स राज्यको प्राइम्मिनिष्टरी ओहदा उठाइबक्सियो १

१२. मुलुकलाई उन्नतिको मार्गमा ल्याउने तजबीज भैरहेको समयमा ९० सालका भयङ्कर भूकम्प आइलाग्यो फेरि द्वितीय महासमररूपी अर्को म-

१३. हान संकष्ट आइलागी बाधा पार्‍यो त्यस्तो बाधा परी आए तापनि हिम्मत नहारी मुलुकको गौरव बढाउने र दुनियाँको उन्नति हुँदै जाओस

१४. भन्नेतर्फ सदा दत्तचित्त होइबक्सिन्थ्यो भूकम्पको मारबाट दुनियाँलाई उद्धार गर्न वहाँबाट गरीबक्सेको कामको स्मारक आजको काठमाडौंमा खडा नै छ २

१५. मुलुकको आर्थिक अवस्था सुधार्ने उद्देश्यले उद्योग धन्दा व्यवसाय बढाउनाका लागि श्री ३ महाराजबाट भरमग्दूर गरिबक्सियो त्यसको

१६. फलस्वरूप उद्योगपरिषद् कृषिपरिषद् घरेलु इलमप्रचारक अदा मधेसमा ठाउँठाउँमा सरकल अफिस इत्यादि खडा गरिबक्सियो वहाँकै उ-

(दोस्रो पाटामा)

१. त्तजनाले नेपालमा सर्वप्रथम नेपाली नोटका चलन नेपालब्याङ्क विराटनगर जूटमिल्स मोरङ कटनमिल्स नेपालकेमिकल्स वीरगञ्जकट-

२. नमिल्स इत्यादि ज्वाइनष्टाक कम्पनाहरू खडा गरिबक्सेको र कलकारखाना चलाउनाका निमित्त सरल हिसावसित विद्युतशक्ति मिल्ने गराइबक्स-

३. ने उद्देश्यले मोरङ्ग हाइड्रो इलेक्ट्रिक कम्पनी खडा गराइबक्सियो नेपाल राजधानीमा बत्ती तथा पावरको अभाव पूर्ति गर्नका खातिर सुन्दरी-

४. जलमा दोस्रो विजुलीको उत्पादनकेन्द्र खोलिबक्सियो ३

५. मुलुकको उन्नति शिक्षाविना हुन नसक्ने सम्झी मौसुफबाट शिक्षाप्रचारको निमित्त नेपाल ४ भाञ्ज्याङभित्र वाहिर पहाड मधेस ठाउँ ठाउँ-

६. माहा. स्कूलहरू स्थापना गराइ एस. एल. सी. परीक्षाको प्रथा पनि चलाइबक्सियो कालेज स्कूल पाठशालाका प्रोफेसर मास्टर पण्डितहरूको

७, तलव बढाइ गरीव विद्यार्थीहरूलाई दिउँसो खाजा खुवाउने प्रबन्ध पनि गरिबक्सियो

८. जनकपुरमा रेल नेपालमा जुद्धसडक ट्रलि त्रिपुरेश्वरमा श्री ५ को इष्टाच्यू त्यहाँदेखि त्रिटिश लिगेसनसम्म पोचरोड फुटपाथ विराट-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

९. नगर सडक र नेपालगञ्जको सडक ठाउँ ठाउँका सडकहरू र पचलीघाटको देशी फलामे पुल कोटेश्वरमा ऐं पुल मोरङ सोवतीको पुल अरू
१०. ठाउँठाउका पुलहरू धेरै बनाइवक्सियो ५
११. कांतिपुरको धारा खोकना बुगमतीको धारा इलामको धारा नेपालगञ्जका धारा विराटनगरको धारा वीरगञ्जको धारा टोखाको
१२. धारा इनार टीउबवेल पोखरीहरू धेरै बनाइवक्सियो ६
१३. भूकम्पले नष्ट भएका स्थान अखडा मठ मन्दिर पाटी पौवा सत्तल घाट धर्मशालाहरू र घररा घण्टाघरसमेत जीर्णोद्धार
१४ गरिवक्सियो ७
१५. विलायतमा नेपाल लिगेसन दिल्लीको नेपाल हाउस ह्लासाका वकिल वस्ने घर भीमफेदीका व्यारेक वानेश्वरको व्यारेक छा-
१६. उनीका कलाशाला व्याङ्कघर झेलखाना घरसा टक्सार ज्यावलाखेलमा चिडियाखाना कान्तिपुर ललितपुर सहरमा ढल साइडड्रेन जुद्धनगर
१७. वजार मधेस जिल्लाहरूमा वडाहाकिम वस्ने घर अडा कचहरी सरकारिया घरहरू धेरै बनाइवक्सियो ८
१८. वीरगञ्जदेखि पूर्व विराटनगर धरान धनकुटासम्म नआ टेलिफोनको लाइन र सवरमा अटोम्याटिक टेलिफोन रह्यो हस्पिटल-
१९. विभागमा ठाउ ठाउँका हस्पिटलमा वेडहरू थप गराइवक्सियो ९
२०. आगलागिको वचाउनिमित्त नेपाल तीनै शहरमा पुरा सामानसहितको जुद्धवारूणयन्त्र राखिवक्सियो १०
२१. पहाडतर्फ पोखराको पाथिबाँध सप्तरी कोशीको वीरवाँध र कुलो पाइन ठाउँ ठाउँमा धेरै बनाइवक्सियो ११
२२. जङ्गीतर्फ पार्श्ववर्ती नया पल्टन खडा भयो मिलिसियालाइ थप भयो नेपालमा बन्दूक कार्तोस बनाउने कलसामान झीकाई हात
२३. हतियार खजाना नेपालमै तयार हुने गराइवक्सियो १२
२४. ज्यावलाखेलमा जू र छाउनीमा कलाभवन खोलीबक्सेकाले सर्वसाधारण जनताले त्यहाँ गै दिल बहलाउने शिक्षा हा—

(तेस्रो पाटामा)

१. सिल गर्न पाउने गराइवक्सियो—१३ जागीदारहरू धेरै
२. जसोलाई जागीर छुटेपछि के खाउ के लाउ भन्नु परेकोमा
३. श्री ३ महाराजवाट जङ्गी निजामति सबै जागीरदारहरूलाई
४. द्रव्यकोस र पेन्सनको प्रथा चलाई वक्सियो—१४ श्री ३ महा–

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

राजबाट ब्रिटीश र हिन्दुस्थान सरकारसँग रहेको पुरानो दोस्तान कायम राखनालाई केहि कुराको पनी कसर राखि-बक्सेको थिएन मौसुफके सासनकालमा विलायतमा लिगे-सन खोलिबक्सि चिठ्ीमा नेपाली टिकट्ले भरहिन्दुस्थान चल्ने भयो द्वितीय भयङ्कर महासमर खुलेपछी हिन्दुस्थानको ब चावटका लागी आफ्नु फौज हिन्दुस्थान पठाई हाम्रो दोस्त ब्रिटि-स सरकारलाई मद्दत बक्सियो त्यसको फलस्वरूप हिन्दुस्थान सरकारले नेपाल सरकारलाई सो सहायताको बदलारूपमा फं. रू. २॥ करोड दिनुभयो यो सबं वहाके अक्कलबाट भएके हो वहाके सासनकालमा भुकम्प उद्धार माफी मिनाहा विजुली उत्पादन पुल सडक इमारत उद्यग कल कार-

(चौथो पाटामा)

खाना शिक्षा इत्यादिमा सालबसाली र पटके खर्च स्मेत गरी ज्मा २॥ करोड रुपैजा खर्च गरिबक्सियो—१५ श्रीमहाराजको बु-द्धी र गुणको प्रभाव देस देशान्तरमा पर्न गएको कुरा बिला-येत फ्रान्स बेलजिएम नेदरल्याण्द इटली जर्मनी र चीनका सरकारहरूबाट वहालाई आएका इज्जत र तक्माहरूले जनाईरहेछन मौसुफको देसाटनभित्र विलायत फ्रान्स इत्यादि युरोपका मुलुकहरू पनी परेका छन—१६ यो प्रतिमाको उद्घाटन २००५ स.ल जेष्ठ ३१ गते रोज १ का दिन श्री ३ महाराज मोहनसम्सेर जङ्गवहादुर राणा-बाट भयेको हो—१७ यो सबै प्रबन्ध मिलाई शिलापत्र लेखाई जडान गर्न लाउने भग्त कनिष्ठ पुत्र श्री ले ज नारायणसम्सेर जङ्गबहादुर राणा
इति सम्वत २००६ साल मार्ग गते रोज शुभम्

—★—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—

संशोधन-मण्डल

महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

मूल्य- मो. रु. १।

वि. सं. २०१६ माघ-संक्रान्ति

जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड, काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

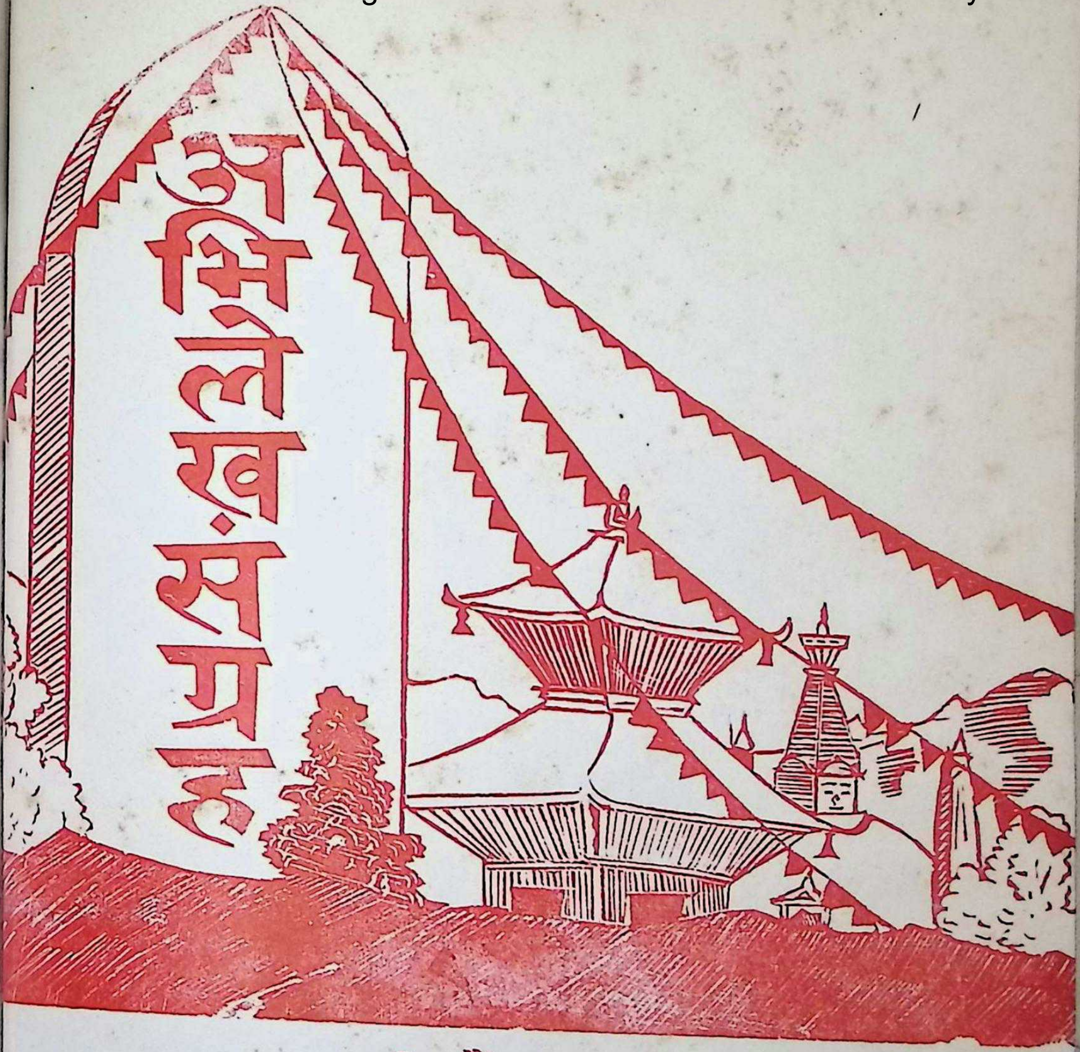

[नवौं भाग]

सम्पादक–

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी

धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

—बापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ। त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।]

अभिलेख-संग्रह

नवाँ भाग

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	पृष्ठ
अभिलेख— संग्रहको व्याख्या गर्ने बाटो [३]	१-१२
वक्तव्य	१३-१६
लिच्छविकालका	
चावहिलको अभिलेख	१८
फर्पिङको अभिलेख	१९-२०
चापागाउँको अभिलेख	२०
ललितपुर भण्डारखालको अभिलेख	२१
कान्तिपुर मुसुंबहालको अभिलेख	२२
लिच्छविकालपछिका	
कुम्भेश्वर घाँयबुको अभिलेख	२४
ललितपुर त्यागलटोलको अभिलेख	२४-२५
ललितपुर गुइतःविहारका अभिलेख	२५
कान्तिपुर भन्सार जाने बाटोको अभिलेख	२५
इचंगुको अभिलेख	२६-२७
फर्पिङ टुटेपानीको अभिलेख	२७

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अभिलेख-संग्रहको व्याख्या गर्ने बाटो

(३)

स्वयमेव भूयो भूयो दर्शनेन यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्राग्निरिति महानसादौ व्याप्तिं गृहीत्वा पर्वतसमीपं गत्वा तद्गते चाग्नौ संदिहानः पर्वते धूमं पश्यन् व्याप्तिं स्मरति। यत्र धूमस्तत्राग्निरिति। तदनन्तरं वह्निव्याप्यधूमवानयं पर्वत इति ज्ञानमुत्पद्यते। अयमेव लिङ्गपरामर्श इत्युच्यते। तस्मात् पर्वतो वह्निमानिति ज्ञानमनुमितिरुत्पद्यते। तदेतत्स्वार्थानुमानम्।

यत्तु स्वयं धूमादग्निमनुमाय परं प्रतिबोधयितुं पञ्चावयववाक्यं प्रयुङ्क्ते। तत्परार्थानुमानम्। यथा पर्वतो वह्निमान्। यो यो धूमवान् स स वह्निमान् यथा महानसम्। तथा चायम्। तस्मात्तथेति। अनेन प्रतिपादिताल्लिङ्गात् परोऽप्यग्निं प्रतिपद्यते।

प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि पञ्चावयवाः। पर्वतो वह्निमानिति प्रतिज्ञा। धूमवत्त्वादिति हेतुः। यो यो धूमवानित्युदाहरणम्। तथा चायमित्युपनयः। तस्मात्तथेति निगमनम्।

(तर्कसंग्रहको अनुमानखण्डबाट)

[भान्सा, अगेनाहरूमा धुवाँ भएको ठाउँमा आगो आज पनि देख्यो, भोलि पनि देख्यो, यसरी दिनकादिन देख्दा जहाँ जहाँ धुवाँ हुन्छ, त्यहाँ त्यहाँ आगो हुँदो रहेछ भन्ने व्याप्ति (सँगसँगै रहने नियम) मनुष्यको मनमा पैदा हुन्छ। टाढाबाट पर्वतलाई देखी त्यहाँ आगो होला कि होओइन भनी सन्देह हुँदा त्यस मनुष्यले त्यस पर्वतमा धुवाँ देख्यो भने जहाँ जहाँ धुवाँ हुन्छ, त्यहाँ त्यहाँ आगो हुन्छ भन्ने व्याप्ति संझन्छ। त्यसपछि आगोको व्याप्य (आगोभन्दा थोरै ठाउँमा रहने) धुवाँ भएको यो पर्वत रहेछ भन्ने ज्ञान त्यस मनुष्यलाई हुन्छ। यही ज्ञानलाई लिङ्गपरामर्श भन्छन्। त्यताबाट आगो भएको पर्वत यो रहेछ भन्ने अनुमिति पैदा हुन्छ। यस किसिमको ज्ञानलाई स्वार्थानुमान भन्दछन्।

धुवाँबाट आफूले आगोको अनुमान गरी अरूलाई सो कुरा बुझाउन पञ्चावयववाक्य जो प्रयोग गरिन्छ, त्यसलाई परार्थानुमान भन्छन्। जस्तै– यो पर्वत आगो भएको हो, धुवाँ भएको हुनाले। जुन जुन धुवाँ भएको हुन्छ, त्यो त्यो आगो भएको हुन्छ, जस्तै भान्सा। त्यस्तै यो छ। त्यस कारण यो त्यस्तै हो। यसरी बताइएको हेतुबाट अर्कोले पनि आगो रहेछ भनी थाहा पाउँछ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पञ्चावयव भनेका प्रतिज्ञा, हेतु, उदाहरण, उपनय, निगमन हुन् । पर्वत आगो भएको छ भन्नु प्रतिज्ञा हो। धुवाँ भएको हुनाले भन्नु हेतु हो। जो जो धुवाँ भएको हुन्छ, त्यो त्यो आगो भएको हुन्छ, जस्तै भान्सा भन्नु उदाहरण हो। यो त्यस्तै हो भन्नु उपनय हो। त्यस कारण त्यस्तो (आगो भएको पर्वत) सिद्ध भयो भन्नु निगमन हो।]

लिच्छविवंशको चर्चा चल्तीका वंशावलीमा पाइन्न। गोपालवंशावलीमा लिच्छविवंशको सामान्य चर्चा गरिएको छ। लिच्छविवंशको प्रशस्त चर्चा तिन ताकाका शिलालेखहरूमा पाइन्छन्। मानगृह, कैलासकूटभवन, भद्राधिवासभवन आदि लिच्छविराजाका दरबारका नाउँ अभिलेखहरूमा पाइन्छन्। जस्तै— मानगृहात्

(वसन्तदेवको जैसीदेवलको अभिलेखबाट। यो अभिलेख पं. भगवानलाल इन्द्रजीद्वारा छापिएको हो। पछि नेपाली अनुवादसहित भोलानाथ+घनवज्र+ज्ञानमणिद्वारा छापिएको हो। पछि आ. रेनिइरो नोलीद्वारा पनि छापिएको छ।)

[मानगृहबाट]

यस्ता अभिलेख अरू पनि छन्।

कैलासकूटभवनाद्

(अंशुवर्माको हाँडिगाउँको अभिलेखबाट। यो अभिलेख प्रा. सिलभेन लेभी र आ. रेनिइरो नोलीद्वारा भिन्नाभिन्नै छापिएको छ)

[कैलासकूटभवनबाट]

यस्ता अभिलेख अरू पनि छन्।

क्षितितलतिलकभूतात्कुतूहलिजनतानिमेषनयनावलोक्यमानात्कैलासकूटभवनात्

(अंशुवर्माको साँगाको अभिलेखबाट। यो अभिलेख प्रा. सिलभेन लेभी र आ. रेनिइरो नोलीद्वारा भिन्नाभिन्नै प्रकाश भएको छ।)

[पृथ्वीको टीका जस्तो भएको, कुरिकुरी लागेका मानिसहरूले आँखा झिम्म नगरीकन नै हेरिएको कैलासकूटभवनबाट]

कैलासकूटभवनाद्भुवनप्रकाशाज्ज्योत्स्नावमृष्टहिमवच्छिखराग्रदीप्तेः।

(नरेन्द्रदेवको पाटन तलेजुचोकको अभिलेखबाट। यो अभिलेख ऐ. शि. बाबुराम आचार्य र मद्वारा प्रकाश भएको हो। पछि आ. रेनिइरो नोलीद्वारा पनि प्रकाश भएको छ। यो अभिलेखको नेपालीभाषामा पहिलो अनुवाद योगी नरहरिनाथद्वारा प्रकाश भएको हो।)

[जून लागेका हिमालय पहाडका टाकुराका टुप्पाहरूको जस्तो चहक भएको, संसारलाई उज्यालो पार्ने कैलासकूटभवनबाट]

स्वस्ति कैलासशृङ्गाभान्नयनोत्सवकारिणः।
कैलासकूटभवनात् रम्याज्जगति विस्रु(श्रु)तात्॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(नरेन्द्रदेवको अनन्तलिङ्गेश्वरको अभिलेखबाट । यो अभिलेख संशोधनमण्डलद्वारा प्रकाशित भएको छ ।)

[स्वस्ति (कल्याण होस्) । कैलास पहाडको टाकुरो जस्तो, आँखालाई आनन्द पार्ने संसारमा नाउँ चलेको राम्रो कैलासकूटभवनबाट]

भद्राधिवासभवनात्

(पाटन च्यासलटोल गणेशस्थानको अभिलेखबाट । यो अभिलेख आ. रेनिङ्रो नोली-द्वारा प्रकाश भएको छ ।)

[भद्राधिवासभवनबाट]

यस्ता अभिलेख अरू पनि छन् ।

मानगृह, कैलासकूटभवन, भद्राधिवासभवनहरू कहाँ थिए, कस्ता थिए भन्ने कुरा अहिलेसम्म हामीले राम्रो थाहा पाएका छैनौं । लिच्छवि राजा नरेन्द्रदेवको पालामा आएका चीनिया राजदूतले उनको दरबारको जो बयान गरेका छन् , त्यसैबाट उनको दरबारको अलिकता झलक हाम्रो मनमा आउँछ । चीनिया बयान यस प्रकारको छ—

दरबारको बीचमा साततले तामाको छाना भएको एउटा बुर्जा छ । यसका दलिन डडाली, कठबार, खम्बा आदि सबै कुरा सुन्दर र किम्मती पत्थरका बनेका छन् । बुर्जाको चार सुरमा तामाका नल लागेका छन् । नलका तलतिर सुनौला मकर (गोही) छन् । मकरहरूबाट जोडले पानी निस्कन्छ । बुर्जामाथि हालिएको पानी नलबाट तल झर्छ । त्यो पानी छहरा जस्तो भई सुनौला मकर (गोही) को मुखबाट निस्कन्छ ।

(काशीप्रसाद जायसवालको ' क्रोनालजी यान्ड् हिस्ट्री अफ् नेपाल' [नेपालको इतिहास र कालनिर्णय] को आधारमा प्रा. तोत्रराज र मेरो 'नेपालको संक्षिप्त इतिहास ' बाट)

लिच्छविकालका मानगृह, कैलासकूटभवन, भद्राधिवासभवनहरूको विषय नेपालको प्राचीन इतिहास पढ्नेहरूले विशेष खोजी गर्नुपरेको छ । सो खोजी कसरी गर्ने भन्ने प्रश्न उठ्दा उन ताकाका लेखहरूलाई अत्यन्त सावधानीपूर्वक केलाई पढ्ने र ती लेखहरूबाट सङ्केत पाइएका ठाउँको विशेष परीक्षा गर्ने भन्ने उत्तर दिन सकिन्छ ।

राणा प्रधानमन्त्रीहरूमा श्री ३ जङ्गबहादुर र श्री ३ चन्द्रशमशेर लामो कालसम्म शासन गर्ने हुन् । श्री ३ जङ्गबहादुर थापाथली दरबारमा बस्थे, श्री ३ चन्द्रशमशेर सिंहदरबारमा बस्थे । श्री ३ जङ्गले थापाथलीलाई आफ्नो दरबार बनाए तापनि आफू-पछिका नेपालका प्रधान शासकको निवासस्थान त्यसलाई बनाएनन् । श्री ३ चन्द्रशमशेरले सिंहदरबारलाई राज्यका प्रधान शासकको वासस्थान हुने नियम बनाए । राणा राज्य रहेसम्म सिंहदरबार गएपछि सारा कुरा टुङ्गिन्थे । राणाराज्य गएपछि पनि सिंहदरबार नेपाल राज्यको प्रमुख शासनकेन्द्र भएर रहेको छ । यस कारण विक्रमको बीसौं शताब्दीको

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

उत्तरार्द्ध र एक्काइसौं शताब्दीको पनि (अझ कतिसम्म हुन्छ, कति) नेपालको इतिहास पढ्न खोज्नेहरूका आँखाको अगाडि सिंहदरबार देखापर्छ । राणा शासनकालमा सिंहदरबारभित्र पस्न पाउनु पनि विशेष गौरवको कुरो थियो। ठूला ठूला पदमा रहेका मानिसहरू (ठूला ठूला पदमा पुगेका दुनियाँदारहरू) सिंहदरबारको पटाङ्गिनीसम्म सरासर जान पाउँथे। सिंहदरबारको भित्रको बनावट एक दुइ जना अत्यन्त विश्वासपात्रबाहेक कसैले थाहा पाउंदैनथे। यस्तो हुनु स्वाभाविक पनि हो। तर अहिले नेपालका मुख्य मुख्य अड्डा त्यहाँ रहेका हुनाले सिंहदरबारको बनावट धेरैलाई थाहा हुन सक्छ ।

श्री ३ चन्द्रका प्रशंसक पण्डित वैजनाथ र जगन्नाथ सेढाजीले बनाएको चन्द्रमयूखमा सिंहदरबारको बयान यसरी दिइएको छ—

सिंहदरबार

सर्कार्को उदयेमहाँ हुकुम भै खारीज् गरी राज्कुलो,
सारा पल्टनलाइ भोज बकस भै पोसाक् पहेलो मिल्यो;
पाण्ढोकी पनि खारिजै गरि जहाँ मैदान् बनाई सफा,
धेरै खर्च गरेर सुन्दर बन्यो श्रीसिंहदर्वार् अहा.

मोडा पश्चिमतर्फमा महलको सुन्दर् छ ढोका सफा
मत्ता सिंह दुई खडा उपर छन् फर्कीरहेका ध्वजा;
लट्ठा सिंहमरोडका मजबुती छन् सिंहदर्बारमा,
कौशी बार्दलि छन् सबै वरिपरी राम्रा ति छाँट् काँटमा.

झण्डा छन् रङ्‌विरङ्‌का उपर उपरमा रत्न झल्कीरहेका,
गुम्मज् छन् ठाम ठांमा किसिम किसिमका सिप् लगाई बनेका;
बुर्जा छन् जुन् महल्मा तरहतरहका गोल छन् कोहि बुर्जा,
कोही छन् चारपाटे नजर गरिलिंदा को परोईन मुर्छा.

… तस्वीर् छन् सब देवतादिहरुका खोपी सबै ठाँममा,
छन् कारीगरि वर्णनीय सब ठां कं छैन क्यै काममा;
फुल्का छन् लहराहरू मनहरा सौन्दर्य खोपीमहाँ,
सुन्दकुञ्ज भवन् छ बिच्चिबचमहाँ फल्फुल् झुलेका जहाँ.

फुलका झुल छन् अनेक् जहाँ,
… परि धुं छन् गरि सौख हर्घडी;
सुर मन्दिर छन् भवन्महाँ,
महलका चउतर्फ घडी घडी,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सकल पल्टन घुंछ चपट् धरी;
नृपतिको हुकुमै शिरमा धरी,
भवनको अति याद गरी गरी.
छन् चारईतिर महल्हरु शोभियेका,
राता निला र हरिया शुकिला पहेंला;
बिचमा छ सिंहदरबार इनीहरूको···

कैलाशबाग

कैलाशबाग छ उपर् अरू शोभियेको, कैलाश पर्वत झनी भइ नां रहेको;
सुख् भोग रूपि बरषा गरने बखत्मा, छन् फोहराहरु पनी रमणा तखत्मा.
कैलाशबाग उपर् गएर ह्यरदा नेपालका सब् कुरा,
देखीने यक एक् गरी नभुलि क्यै जस्मा छ कां सब् पुरा;
खुब् ऊँचो भइ हर्बखत् सिरिसिरी श्रीवाग्मती माइको,
हावा लागिरहन्छ सब् तखत भर् आनन्द दीई बडो.

अरु हावाघर हरू

कोही घर् छ पहाडका सकलको क्वै घर् छ लाम् अती,
चार्पाटे क्वहि क्वै बदामि क्वहि गोल छन् छैन खुन् एक् रती;
क्वै घर् छन् जलबीच पूलहरूले जाइन्छ जुन् घर्महाँ,
काही जङ्गल भित्र छन् घर सफा फुल्ले बनेका जहाँ.

रात् कैल्यै परदैन ती महलमा श्रीचन्द्र वत्ती बली,
उस्माथी परिहेरु नाचि घुमदा सक्को लिने मन् हरी;
फोहोरा चलछन् क्वही महलमा कोहीमहाँ छन् चरा,
क्वैमा वाद्य अनेक छन् क्वहिमहाँ जन्तू जनावर्बडा.

मेवा छन् क्वहि घर्महाँ क्वहिमहाँ मीठाइ जात् जातका,
खाँदा अमृत तुल्य छन् ति सब चीज् देख्दा पनी छन् सफा;
क्वैमा पान सुपारि छन् क्वहिमहाँ जात् जात् मसालाहरू,
क्वैमा अत्तर छन् हरेक्किसिमका क्वैमा त फल्फुलहरू

क्वैमा इञ्जनकल्हरू सकल छन् कांकाजमा कां दिने,
क्वैमा छन् जनफोहरा अति उचा दिन् रात जल् वर्षिने;
क्वै घर्मा पसदा वसन्तऋतु झैं हावा वहुत् लागने,
पस्दा क्वै घरमा हवा छइन एक् यो देखि मन् छक् हुने.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

क्वै घर्मा पुग्दा शरदृऋतु झ्रौ गर्मी न जाडो हुने,
क्वैमा गर्मि छ ग्रीष्मकै घुप झ्रौ ठण्डा क्वहीमा हुने;
काँहीं जङ्गल छन् जनावरसहित् काँहि नहर् बग्दछन्,
छन् काँहीं पखरी अनेक्किसिमका रात्दिन् कमल् फुल्दछन्.

माछा छन् क्वहिमा अनेकरङ्का साना ठुला जातका,
ती माछाहरू खेल्दछन् पखरिमा गोल्गोल् मिली सर्वदा;
छन् हाँस्हेरू अनेक क्वै पखरीमा क्वैमा चखेवाहरू,
खेल्छन् रात्दिन ती बडा लहडमा क्वैमा जलेवाहरू.

त्यस्तै फल्फुल छन् हरेक्मुलुकका सारा बगैँचा भरी,
फुल्फुल्मा भ्रमराहरू भुनुनुनू गर्छन् मगन्मा परी;
खान्छन् फल् रुखमा ; बशी विनि विनी खुस्भै अनेकञ्चरा...
वरी परी हजुरका भवन्महाँ, नहर्फुहार चलछन मगन्महाँ;
छुटीरहेछ फुहरा तलाउमा झुलीरहेछ जलजन्तु मोजमा;
परीहरू नकलका त छन् जहाँ, तलाउका विचमहाँ जँहाँ तँहाँ;

वरीपरी त फुलहेरू फुल्दछन्, पवन् पनी लिइ सुगन्ध झुल्दछन्,
बिलौरका सकल काम छन् जँहाँ, मणी झ्रौ रमणि छन् चहकमहाँ...
फुलहरुका गमला अनेक् जँहाँ, बइठक कौशिमहाँ जँहाँ तँहाँ;
वरिपरि पेटिमहाँ समेत छन्, सकल नजर् गरि हुन्छ हर्ष मन्.

बिजली बत्ति

बल्दा त बत्ति बिजली दरबारमाहाँ,
पर्दैन चंकनु बिजुलि अकाशमाहाँ;...
श्रीसूर्यका किरण झैं अति तेज् भयाको,
ढोकाउपर् त बलने बिजली छ यस्तो;
झन् भद्रकालि नजिकै त गएर हेर्दा,
दुरुस्त सूर्य ग्रहराज बशी रहेका.

एकेक् तखत् छ बिचबीचमहाँ बनेका,
काँहीं त तारहरूका घर छन् चराका;
सो तारघरबिच त जन्तु चरा अनेक् छन्,
देश्देशका तरहका दिनरात बोल्छन्.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

चराहरू

गोपीकृष्ण कहो भनेर भइना बोल्छन् ढुकुकूँ र् ढुकूर्,
म्ग्म्गगुड्गुडु बोल्दा त कबुतर् गंकन्छ खुब् तारघर्;
आत्माराम कहो भनेर त सुगा कोहो भनी कोइली,
ङाऊ ङाऊ गरेर बोल्दछ मयूर् पुच्छर्पखेटा फिंजी.

यस्तै रितिसत बोल बोली अफना रंछन् चिडीया अनेक्,
पक्षीका रङ ता अनेक्तरहका नीला पहेंला सफेत्;

श्यामा भारत तीतु अग्नि मुनिआ पेचीन् भङेरा मयूर्,
कोईली बुलबूलपोस्त कबुतर् रङ्रङ्गका फेर् ढुकूर्.
पट्टू रानिचरी जुरेलि रजहाँस् चण्डूल् हलेशो घनेश्,
भद्राई र करेङ्कुरुङ्हरु पनी थीया चिडीया अनेक्;

नाचघर

छ नाचघर नायको सकल अङ्गले पूर्णको,
जहाँ बिजलिबत्ति ता रङबिरङ्गका चालको;
जहाँ सुरनृपादिका सब चरित्रका नाच ता,
गरिन्छ विधिपूर्वक प्रभुप्रतापले क्या अहा.

पुस्तकालय (लाइब्रेरि)

लाईब्रेरी पनि ठुलो छ जहाँ अपार,
छन् शास्त्र पुस्तक तहाँ सकलप्रकार;
षट्शास्त्र संस्कृत र प्राकृत मातृभाषा,
इंग्लीश जर्मनि र फ्रान्स अमेरिकाका.

जापानि फार्सि गुजराति मराठि हिन्दी,
संपूर्ण पूर्ण सब पुस्तक छन् अगिन्ती;
वेदाङ्ग वेद उपवेद र छन्दशास्त्र,
इत्यादि छन् उपनिषत् र प्रयोगशास्त्र.

श्रीधर्मशास्त्र अनि न्याय र सांख्यशास्त्र,
वेदान्त व्याकरण योग विशेष काव्य;
चंपू र नीति अनि नाटक गीत भाण,
शृङ्गार वैद्य इतिहास कथा पुराण.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तन्त्र मन्त्र सब ज्योतिष कोश, गद्य पद्य सब पुस्तककोष;
स्तोत्र सर्वमतका पनि सारा, पूर्ण छन् सकलपुस्तक आहा.

नयाँ पुराना सब देश जातिका, संपूर्ण छन् पुस्तक पूर्ण लेखका;
फेरी अरू मासिक पाक्षिकै तथा, साप्ताहिकै दैनिक पत्र आदि ता.
बराबरी आउँदछन् अनेक ता, लाईब्ररीमा प्रभु चन्द्र राजका;
जहाँ नयाँ पुस्तक निस्कियो जसै, ल्याइन्छ सो पुस्तक शीघ्रले तसै.

संपूर्ण पुस्तक हिफाजतका निमित्त, छन् काँच सिहमरबर्हरुका दराज;
धूलो र तेल जलदेखि र मूर्खदेखी, रक्षा गरिन्छ सब पुस्तक नित्य हेरी.

रक्षा निमित्त जुन पुस्तकका जहाँ ता, छन् श्रेष्ठ सेवक अनेक रही सदा ता;
धूलो हटाउन लिएर रुमाल हात, झार्छन् बराबर धुलो तृण झार पात.
कीरा बचाउन निमित्त कपूर पूर, कस्तूरि गन्धक र औषधि छन् अनेक;
उस्मा पनी दिन प्रति प्रभु चन्द्रबाट, हेरी विचार गरि बक्सनु हुन्छ खाश.

जब राजकाजबिचबाट फुर्सत, मिलिगो हुने प्रभु सवारि झट्पट;
जुन ठाममा भइ सवारि राजको, क्रमले किताब अवलोकनै गरी,

फिरि जान्छ शीघ्र अनि राजकाजमा, यहि रीतिले प्रभु दुरुस्त राजमा;
क्रमले गरी सकल ग्रन्थ राजले, अवलोकनै सब हुने विचारले,

ती धर्मशास्त्रहरूबाट नरेन्द्रबाट, कानून ऐनहरू बाँधनुभो हजार;
ता ऐन कानुन समेत प्रजाहरूमा, सारा प्रचार गरि बक्सनु हुन्छ जाहाँ,
दोहोरियेका गिचमीच ऐनका, अगी अगीका पनि जीर्ण ऐनका;
सबै सच्याई बकस्यो नयाँ गरी, प्रजाहरूका सुखमा दया धरी.
ती ऐन हेरि सब रैयत राजमहाँ, चुक्तैन नीति कहिले व्यवहारमाहाँ;
ती ऐनकानुन पढाउनका निमित्त अड्डा बनाउन लगाउनु भो प्रशस्त
श्रेस्ताका पाठशाला भनिकन, जसको नाम प्रख्यात पारी,
शिक्षा रैतीहरूमा समय समयमा हुन्छ एकेक भारी···;

छन् अध्यापक राजनीति नयका विद्वान् बडा सभ्यता,
बन्दोवस्त जहाँ रही गरदछन् श्रेस्ता र कानूनका;
कोही पण्डित छन् जहाँ गणितका शिक्षा दिने रैतिमा,
कोही पण्डित राजनीतिहरुका अध्यापकै छन् जहाँ.
देशनीति र समाजनीतिका, जातिधर्म कुलधर्म नीतिका;
हुन्छ शिक्षण प्रजाहरूमहाँ, रैति शिक्षित हुने सदा जहाँ,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

अमेरिका योरप जर्मनीमहाँ, निस्के जसै कानुन नीतिशास्त्रमा;
मगाइ संपूर्ण ति लाइब्रेरिमा, सरिन्छ एकेक गरेर शीघ्रमा,

ती चन्द्रबाट अवलोकन भै विचारी,
जो देश काल बललायक ऐनलाई;
भाषान्तरै सब गराइ स्वबोलिमाहाँ,
सारा प्रचार गरिबक्सनु हुन्छ जाँहाँ.

योरेप जर्मनि र फ्रान्स अमेरिकामा, जो वस्तु शोध भइ उद्भव भो प्रजामा;
सो वस्तुका सकल तत्व त लेखियेको, ग्रन्थै मगाइ अति शीघ्र नजर्अ भई त्यो.

भाषान्तरंहरु गराइ स्वबोलिमाहाँ, सारा पढाउन लगाउनु भै प्रजामा;
सिद्धान्त तत्व त बुझाइ ति वस्तुको ता, सो वस्तु उद्भव यहीं गरिबक्सने ता.

तेस्तै खेतीविषयका, मगाई सब पुस्तक;
भाषान्तर गरी सारा, पढाई सब रैयत.

खेती बढाई बकस्यो, राज्यमा प्रभुबाट ता;

तेस्तै व्यापारसंबन्धी, मगाई सब पुस्तक;
व्यापार राज्यभरमा, बढाई बकस्यो सब.

बरफबाग

जस्तो त्रिकूटगिरिमा सुख भोग मिल्ने, उस्तै छ नाथ् बरफबाग विहार गर्न;
देवेन्द्र झैं भइ प्रकाश नरेन्द्र जाँहाँ, भोग् गर्नुहुन्छ सुख भोग अनेक ताँहाँ.

श्रीराज्यलक्ष्मि धरि साथमहाँ प्रभूले, गर्दा विहार शिव ठानी प्रजाहरुले;
मान्छन् जगज्जननिलाइ हजूरलाई, श्रीसंभु पार्वति झओ गरि गान गाई.

श्रीस्वर्गका परि सरी जन सुन्दरीले, गर्छन् बिहार जुन बागमहाँ खुशीले;
स्वर्गादि झैं झलकिने प्रभुको तखत् यो, चारंतरफ् झकिझकाउ भई रहेको.

जउन बरफबागमहाँ मजाको, कँहिं गिरि जङ्गल नइ नदी बहेको;
रुख पनि सब जातका जँहाँ छन, फलफुलहेरु पनी सबै तंहाँ छन्.

बरफ बगइँचामहाँ तलाऊ, कमल पनी रङ रङ् भरीभराऊ; ...

मयुर पनि त रङ् विरङ् जँहाँ छन्, घुमि घुमि मस्त भई कराइ नाच्छन;
मन हरण गरीदिने बरफबाग्, विष धरने पनि छन् जहाँ बडानाग्

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

चखेवा पानीहाँस् जलबिचमहाँ वास गरछन,
बजेवा रानीहाँस् जलदुकुर लाल् ताँहि फिरछन ;
हरेवा भद्राई तितु र मुनिजा भारत जहाँ,
मलेवा कोईली बुलबुल सुगा छन् बरफमा.

फूल पनी सब छन् रङ रङ्गका, वनचमेलि चमेलि गुलाफका;
कमल जाइ जुई चिनिजा गुराँस्, बकुलपुष्प अशोक चुवा कपास्.
छ गुणकेशरि केशरिरङ्गकी, गुणकली नकली कलि राज्कली;
छ दमना कमना मन मोहिने, छ वनवेलि र वेलि सुशोभिने.

चाँपो मौवा कनकचंपा, येलिया थलपद्मका;
रङ् रङ्का सब छन् ताँहीं, गद्यु वर्णन अरु पनी .
मन्दार् भो पारिजात् भो रङ विरङ कमल् जात जात्का अरु छन् ,
कामीनी कलिक चंपा कनक र कटहर् लोक लोक्का सबै छन् ;

फल्का फेरी उती छन् रस अति भरिला आँप दाडिं मुसु वी,
केरा स्याऊ बदां दाख् बयर सतिबयर् सुन्तला कोप चाक्सी,
कटहर निबुवाका जामुनू कागतीका सकलरस भरोला आँप ज्यामीर् चखत्रा;
चिउलि र उखु लप्सी भोगटे आर अम्बा, सुखरायलहरूका भोग छन् ताँहि जंबा.

गाईगोठ

गाईगोठ पनी छ दक्षिण तरफ् सर्कारसिंहाराजका,
गाई छन् जुन गोठमा अति सफा संपूर्ण जाब् जातका;
गौरीगै चमरी बिलायति अनेक् लाहोर गुज्राँतका,
शेता कृष्ण वदाम्रि मालि कपिला राता सबै छाँटका.

दुध् दिन्छन् कहि गाइ छाकविचमा एक् पाथि डेढ् पाथि कन ,
बिरमाना कहि मानु पचिस पनी दिन्छन् सदा खूसि भै;
तिन्को दर्शन गर्नलाई सरकार् सन्ध्यादि कर्म शको,
गोठ्मा हुन्छ सवारि भक्ति मन लो राज्लक्ष्मिपुत्रादि लो.

गोठमा पुग्छ जसै सवारि प्रभुको गाईहरू खुस् भई,
वाँ वाँ वाँ स्वर गर्दछन् प्रभुमहाँ हेरी बराबर् अती;
सर्कारबाट पनी गरेर दरशन् फल्फुलिमठाईहरू,
खूवाई बकसिन्छ सलाउकने तस्तै पिठो नुन् अरु.

माहारानी पुत्र जनरल्समेत, ख्वाई बक्सीइन्छ फल्फुल् अनेक;
यस्ता रीत्ले गौकि दर्शन गरेर, फिर्न सर्कारको सवारी सबेर.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

हातिहरू

छन् हातीहरु श्रीनरेन्द्र प्रभुका श्रीचन्द्रदर्वारमा,
... जस्मा राज गरी सवारि जव भो सर्कारको राज्यमहाँ,
हिड्छन् ती सरसर् बतास् सरि भई पाहाड जङ्गलमहाँ;

घोडाहरू

घोडा छन् बिजुली सरी हजुरका सुन्दर् तबेलामहाँ,
अर्वी टाँगन पोनि मुस्कि वलिया च्याण्टा अनेकन् जहाँ;
तेजीला रङ रङ्गका सकल जात्का छन् बहुते सफा,
हुन्छन् वायु समान दौडहरुमा सर्कार् सवारी हुँदा.

बग्गी

बग्गी विमानसरिका सुख भोग दीने, रङ्रङ्गका बहुत छन् प्रभु राज हूने;
एक् अश्वलाग्छ क्वहिमा दुइ लाग्छ क्वैमा, चार् आठ बाह्र पनि लाग्दछ कोहि रथ्मा.
कौशी समेत् छ क्वहिमा क्वहिमा छ झण्डा.
म्याना समान क्वहि छन् वशि हुन्छ ठण्डा;
क्वै वग्गि छन् घर झनी क्वहि रेलसरीका,
देश्देशबाट प्रभुबाट झिकाइयेका.

मोटरकार

मोटर्कार् पनि छन् विमानसरिका श्रीचन्द्रको राज् हुने,
देख्दा सुन्दर छाँटकाँट बढिया हावासमान् दौडने;
सब् जात्का सब रङ्गका ति वलिया खुप् फुर्तिला काममा,
एक् घण्टा बिचबै पचीस तिस कोश् पुग्छन् सहज् वक्तमा.

बाइसिकल

वाइस्किल् छन् फेर् अनेकन् किसिका, मोटर् वाइस्किल्समेत् धेर् किसिका,
तिन्मा सर्कार् हुन्छ केले सवारी, छोटो हुंदा हुन्छ लस्कर् पछाडी.

परखाल

लोहाकि गढ् झनि ठुलो बलियो गरेको,
चारैतरफ् अति उचो परखाल बनेको;
गारत् छ चार सुरमा दिन रात बस्ने,
घूमी घुमी महलको अति याद गर्ने.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

लिच्छवि राजाहरूका शिलापत्रमा कैलासकूटभवनको बयान पाइएभन्दा सिंहदरबारको निकै बढ्ता बयान यहाँ पाइएको छ। यहाँ प्रशंसा मात्र गरिएको छ तापनि यसबाट श्री-३ चन्द्र र उनको दरबारको विषयमा अलिकता झलक हामी पाउन सक्छौं।

यस बयानलाई पढेर सिंहदरबारको बनावटको विषयमा विचार गऱ्यो भने यस्तो लेखको यस्तो अर्थ हुंदो रहेछ भन्ने अलिकता कुरा मनमा चढ्न सक्छ। यताबाट कैलास-कूटभवनको बारेमा विचार गर्न सजिलो हुन्छ।❀

सारस्वतं किमपि तत् सुमहारहस्यं यद्गोचरे च विदुषां निपुणैकसेव्यम्।
तत्सिद्धये परमयं परमोऽभ्युपायो यच्चेतसो विदितवेद्यविधेः समाधिः॥

(काव्यमीमांसाको चारौं अध्यायबाट)

[सरस्वतीको रहस्य (विद्या) विचित्र हुन्छ, त्यसलाई विद्वानहरूले मात्र बुझ्न सक्छन्; सिपालुहरू मात्र त्यहाँ पुग्न सक्छन्। त्यस विद्यालाई हात लाउनाका निमित्त जुन कुरा बुझ्नु छ, त्यस कुरालाई मनमा खेलाई एकाग्र भई गम्भीरतापूर्वक विचार गर्नु नै मुख्य उपाय छ।]

नयराज पन्त

वि. सं. २०२० वैशाखसंक्रान्ति
संशोधनमण्डल
महाबौद्ध, काठमाडौं नेपाल।

❀ सिंहदरबारको बनावट केही फरक पर्दछ। जस्तै– सर्वोच्च अदालतको भवन अघि त्यहाँ थिएन। यस्तै अरू कुरा पनि भएका छन्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

अभिलेख-संग्रहको यस नवौं भागले यसको प्रकाशनसमयको दुइ वर्ष पूरा गरी तेस्रो वर्षमा पहिलो पाइलो हालेको छ। पहिलो वर्षको आरम्भमा र दोस्रो वर्षको आरम्भमा हामीले लिच्छविकालका १२।१२ वटा अभिलेख प्रकाशित गरेका थियौं। यस वर्षको आरम्भमा पनि लिच्छविकालकै १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख लिई उपस्थित हुने हाम्रो इच्छा थियो। परन्तु लिच्छविकालका मात्र १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख अहिले हामीले पाउन नसकेकाले हामीले आफ्नो इच्छा पूरा गर्न सकेनौं। यसैले यस नवौं भागमा लिच्छविकालका आधा र लिच्छविकालपछिका[1] आधा गरी जम्मा १२ वटा अभिलेख पारेका छौं।

यस भागमा परेका लिच्छविकालपछिका अभिलेखमा पाटन कुम्भेश्वर घाँयकुको गुणकामदेवको पालाको ने. सं. १०७ को अभिलेख[2], पाटन त्यागलटोल गच्वाननीको रुद्रदेव भोजदेवको संयुक्त शासनकालको ने. सं. १३२ को अभिलेख र इचंगुको विजयकामदेवको पालाको ने. सं. ३२० को अभिलेखको अलिकता भागको उद्धरण श्रीलुशिएनो पेटेकको 'मेडिईभल् हिस्ट्रि अफ् नेपाल'मा भएको छ। परन्तु त्यहाँ गुणकामदेवको पालाको अभिलेखको त पाठै ठम्याउन नसक्ता अर्थको अनर्थ परेको छ। जस्तै—

"आफ्टर् दिस् इन्टर्रेग्नम् ए किङ् वाज् एन्थ्रोनेड्. दिस् वाज् गुणकामदेव, हूज कॉरोनेशन् ऐक्कॉर्डिंग टु भी.के, टूक् प्लेस् इन् ३०५ पौष शुदि ७, यज्ञार. ...दिअर् इज् ऑल्सो ए शार्ट् इन्स्क्रिप्शन् अन् द सोक्ल् अफ् द चीफ् इमेज् अफ् द टेम्पल् अफ् उमामहेश्वर इन् द कोवहालटोल ऐट् पाटन. यॉज् फार् यॉज् इट् क्यान् बी रीड् (इट् इज् मच् ओब्लीटेरेटेड्), इट् कटेनस् नो डेट्. इट् बिगिन्स्ः राज्ये श्री-गुणकामदेव-नृपतेस् एट्सेट्रा. ओइंग् टु. द कॉन्जर्भेटिभ् क्यारेक्टर् अफ् नेपालीज् प्यालेओग्राफी, द फॉर्म् अफ् द क्यारेक्टर्स् डज् नॉट् ऐल्लाउ अस् टु डिसाइड् ह्वेदर् दिस् गुणकामदेव

---

१. लिच्छविभन्दा पछि स्थितिमल्लको उदयभन्दा अघिको समयलाई हामीले 'लिच्छविपछिको काल' भन्ने संज्ञा दिएका छौं।

२. यस अभिलेखको धेरैजसो भाग सबभन्दा पहिले ऐ.शि. बाबुराम आचार्यले पढ्नुभएको हो। उहाँले पनि यसको संवत् १०७ नै पढ्नुभएको थियो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इब् द वन् हू रूल्ड् सर्का १००० अर् द वन् हू रूल्ड् सर्का १२००. आइ यॉम् राहर इन् फेभर् अफ् द सेकन्ड ऑल्टर्नेटीभ्, बिकॉज् (यॉज् शोन् ऐबभ्) द फर्स्ट गुणकामदेव डिड नॉट् रेन् इन् पाटन."

(७३-७४-पृष्ठ)

[गद्दी खाली भएको यस समय पछि गुणकामदेव गद्दीमा राखिए । भ. के. (श्रीफील्ड-मार्शल केसरशमशेर ज. ब. रा. कहां रहेको वंशावली)अनुसार उनको राज्याभिषेक ने. सं. ३०५ पौष शुक्ल सप्तमी मङ्गलवारका दिन भएको थियो । ... पाटन कोबहाल टोलमा उमामहेश्वरमन्दिरको मुख्य मूर्तिको आसनमा पनि एउटा सानो अभिलेख कुँदिएको छ। यो अभिलेख ज्यादै खिइसकेको छ। यसको पढ्न सकिने भागमा संवत देखिदैन । त्यसको शुरुमा यस्तो छ—राज्ये श्री-गुणकामदेव-नृपतेस् इत्यादि । नेपाली लिपिको लेखनशैलीमा परिवर्तन आएको छुट्टयाउन नसकिने हुँदा यहाँको अक्षरको शैलीले यो गुणकामदेव दशौं शताब्दीका शासक हुन् कि बाह्रौं शताब्दीका शासक हुन् छुट्टयाउन सकिदैन। मेरो विचारमा यी गुणकामदेव दोस्राचाहिं होलान् जस्तो लाग्छ। किनभने पहिला गुणकामदेवले पाटनमा शासन गरेका थिएनन्, यो कुरा माथि नै देखाइ सकिएको छ ।]

यसरी श्रीपेटेकले कुम्भेश्वरको गुणकामदेवको पालाको अभिलेख पढन नसक्दा त्यहाँ उल्लिखित ने. सं. १०७ तिरका गुणकामदेवलाई ने. सं. ३०५ तिरका गुणकामदेव हुन् भन्ने निर्णय गर्नुभएको छ तथा पहिला गुणकामदेवले पाटनमा राज्यै गरेका थिएनन् भन्ने प्रमाणविनाको तर्क पेश गर्नुभएको छ। ने. सं. १०७ तिर 'गुणकामदेव राज्य गरिरहेका थिए भन्ने कुराको पुष्टि अर्को प्रमाणले पनि गर्छु—

"राज्ञा श्रीगुणकामदेवविभुना स्वस्यैकराज्ये कृते
वर्षेस्मिन् दिशमुत्तरे शततमे ... ...।
... ... दिने ताराधनिष्ठान्विते ।
नाम्नेयं सुमतिर्यथाभिलि(खि)ता ...... ।

(राष्ट्रियपुस्तकालयमा रहेको 'सुमतिपञ्जिका' नामक ७३२ नं. को ताडपत्रलिखित पुस्तकबाट)

[ने. सं. ११० (वि. सं १०४७) ... ... धनिष्ठानक्षत्रका दिन राजा श्रीगुणकामदेवले एकच्छत्र राज्य गरिरहनुभएको बेलामा यो सुमतिपञ्जिका लेखियो ।]

यस कारण श्रीपेटेकले अलिकता उद्धरण गरिसक्नुभएको छ तापनि यस अभिलेखको शुद्ध र पढ्न सकिने जति पाठ यहाँ छपाउनु आवश्यक भएकोले यस भागमा यसलाई

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पारेका छौं। पाटन त्यागलटोल गचाननीको र इचंगुको अभिलेखको पनि थोरैथोरै अलिकता अंश उद्धृत गरिसक्नुभएको छ तापनि सम्मै अभिलेख पढी प्रकाश गराउँदा केही तात्कालिक कुरा बुझ्न सकिने हुँदा यहाँ हामीले त्यागल गचाननीको अभिलेख सम्पूर्ण र इचंगुको अभिलेखको पढ्न सकिने जति भाग पढी छपाएका छौं।

लिच्छविकालका भन्दा लिच्छविपछिका कालका अभिलेखहरू ज्यादै कम पाइन्छन्। लिच्छविकालका त अहिले हामीलाई थाहा भएअनुसार सवा शय जति अभिलेख प्रकाशित भइसकेका छन् तथा यस ताकाका अभिलेख विस्तार विस्तार पाइँदै पनि भएका छन्। ती पाइएका अभिलेखमा तात्कालिक शासनव्यवस्था राजवंश आदिलाई बुझाउने अभिलेख पनि धेरै छन्। हुनत राम्रो अध्ययन नभइसकेकोले त्यस ताकाको जान्न सकिने इतिहास पनि तयार हुन सकेको छैन, तैपनि अध्ययन गर्न बाटो खुला छ। लिच्छवि-पछिको कालमा त अभिलेख पनि कम पाइएका छन्, पाइएका अभिलेखमा पनि राजकाजसम्बन्धी कुरा परेको अभिलेख शून्य बराबर छ। लिच्छवि राजा जयदेवको पशुपतिको अभिलेखपछि राजा र समयसम्मको उल्लेख भएको पहिलो अभिलेख अहिले-लाई माथि उल्लिखित गुणकामदेवको पालाको ने. सं. १०७ को अभिलेख हुन आएको छ।

यस ताकाका हस्तलिखित पुस्तक भने केही मात्रामा पाइन्छन्। त्यसबाट यस ताकाको केही कुरा बुझ्न सहायता पाइन्छ[१]।

यस ताकाको कुरा जान्ने एक मुख्य साधनको रूपमा हामी गोपालराजवंशावली-लाई पाउँछौं। सो वंशावली स्थितिमल्लको ताका संग्रह गरिएको हो। यसैले स्थिति-मल्लको समयभन्दा दुइ तीन शय वर्ष अगाडिसम्मका त्यहाँ दिइएका कुरा भर पर्दा छन्। त्योभन्दा अघिको वर्णन त्यतिको भरपर्दो छैन। परन्तु गोपालवंशावलीको पनि सबै भागको ठीक ठीक अर्थ गर्न नसकिएकोले त्यसबाट आउने इतिहास तयार पार्न पनि निकै परिश्रम गर्नु बाँकी छ।

---

१. यस ताकाको हस्तलिखित पुस्तकमा राजा र समयको उल्लेख भएको पहिलो पुस्तक अहिले हामीलाई थाहा भएअनुसार पाटन महाबौद्धमा रहेको ने. सं. ४० मा लेखिएको प्रज्ञापारमिताको पुस्तक हो। त्यसको अन्त्यमा यस्तो लेखिएको छ–

"संवत् ४० भाद्रपदशुक्लदिवापूर्णमास्याम् परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशङ्कर-देवराज्ये श्रीललितब्रुमः श्रीमहावातीश्चलविहाराधिवासिना शाक्यभिक्षुन्याष्ठविरिनो अक्षय-मत्या ... मातापितृपूर्वङ्गमेन सकलसत्त्वानामनुत्तरज्ञानफलास्ये श्रीयंवलोत्तरटोलकाधि-वासिना वार्त्त दिवाकरसिहेन लिखित्वाइति॥"

[पं. श्रीहेमराज शाक्यवंशले हामीलाई यो देखाइदिनुभएको हो।]

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यति भन्नाको तात्पर्य यस ताकाको इतिहासमा अन्धकार छ, यस ताकाको लुकेको कुरामा प्रकाश पार्न केवल टप्परटुय्याँ प्रवृत्तिले सम्भव छैन यसका लागि त नियत रूपले अन्वेषण र अध्ययन गर्ने परम्परा बसाल्नुपर्छ भन्ने हो।

अभिलेख-संग्रहको आठौं भागमा छापिएका श्री ३ जुद्धका १२ वटा अभिलेखमध्ये धरहराको अभिलेख इतिहास-प्रकाश १।१ को ८६ पृष्ठमा योगी नरहरिनाथद्वारा पहिले नै प्रकाशित भइसकेको रहेछ। त्यस वेला थाहा भएन, नत्र त्यसको सट्टा अर्को अभिलेख पार्न थियौं। अब आफ्नो भूल थाहा भए पछि क्षमा माग्नु हामीले आफ्नो कर्तव्य संझेका छौं।

—सम्पादकहरू

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

लिच्छविकालका

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

चाबहिलको अभिलेख

चाबहिलको प्रसिद्ध बुद्धचैत्यको सामुन्ने पश्चिमपट्टि बत्ती बाल्न राखिएका दुइ साना स्तम्भ छन् । तिनमा दायाँतिरको स्तम्भ अड्याउन एउटा ढुङ्गा घोप्ट्याएर राखिएको छ। निहुरेर तलतिरबाट हेर्दा सो ढुङ्गा कुनै देवमूर्तिको फुटेको कमलाकार आसनको भाग हो भन्ने देखिन्छ। सोही ढुङ्गामा यो अभिलेख कुँदिएको छ । खण्डित भई आधा जति भाग मात्र बाँकी रहेको हुँदा यो अभिलेख अपूरो छ। यसको अहिले देखिने अभिलेख कुँदिएको भाग २३ अङ्गुल लम्बा, ७ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत् को अङ्क देखिँदैन, तर 'माघवर्षकाल' भन्ने उल्लेख भएको हुनाले गणनाद्वारा यसको आसन्न समय पत्ता लाउन सकिन्छ। यहाँको लिपि मानदेवको ताकाको छ ।

१. दुर्द्धरैरिन्द्रियैः कृत्स्ना वाह्यते यैरियम्प्रजा
दासवत्तानि सन्धार्य्य कृपयापरिपीड्य ता(:) । दानशील...

२. सम्प्राप्यानुत्तरं ज्ञानं प्रबा दुःखात्प्रमोचिता
प्रमोच्य सर्व्वदुःखेभ्यो योसौ शान्तम्पदङ्गतः

३. सङ्घिच सुचिरङ्कालम्भवनम्भवविच्छिदः
किन्नरीजातकाकीर्ण्णन्नानाचित्रविराजितम्

४. चत्वारिंशत्सपञ्चेह यत्र धान्यस्य मानिकाः
वर्षे वर्षेथ जायन्ते क्षेत्रन्तत्तादृशन्ददौ

५. भूयः सङ्घस्य भक्तार्त्थं पूजार्त्थश्च महामुनेः
क्षेत्रन्दत्तन्तया यत्र ह्यष्टाविंशतिमानिकाः

६. विचित्रं देयधर्म्मम्मे कारयित्वेह यच्छुभम्
स्त्रीभावं हि विराम्याहं पुरुषत्वमवाप्य च शोककाममया...

७. माघवर्षे काले आषाढशुदिव १० अस्यान्दिवसपूर्व्वाया-
म्भट्टारकमहाराजश्री...

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

फर्पिङ्को अभिलेख

फर्पिङ कोटालटोलमा दक्षिणकाली जाने बाटोभन्दा उत्तरतर्फ घरअगाडि सानो बगचाको भत्केको पर्खालमा पूर्वाभिमुख भई एउटा ढुङ्गा खडा छ । त्यसैमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २८ अङ्गुल लम्बा, ११ अङ्गुल चौडा छ । असुरक्षित अवस्थामा रहेको हुनाले यसको धेरैजसो भाग नबुझिने भइसकेको छ । अहिले पढ्न सकिने जति भाग पढी यहाँ दिइएको छ । यहाँ दिइएकोभन्दा माथिल्लो भागमा पनि फाटफुट केही अक्षर पढ्न सकिन्छन् । परन्तु त्यसबाट विशेष केही लाभ नहुने हुँदा अहिलेलाई तिनलाई छोडिदिएका छौं । यहाँ संवत् ४७९ छ ।

...यकारिभिर्ज्ञेय...

|

नेन महाप्रतिहारसर्व्वदण्डनायक (भौम)
गुप्तेन विज्ञापितेन मया तामेव...

|

करणार्थमेत्रो......र्म्मवर्ग्गाय प्रसाद (शिला)
(प)ट्टकशासन...
केनचिद्प्य...
स्तामाज्ञामप्रमाणीकृत्यान्यथा कुर्यात्कारये(द्वा)
...तमहमतितरान्न मर्षयाम्यस्मिंश्च...
...राज्ये ये मदूर्ध्वं राजानो भवितारस्तै–
रपि.........कृतप्रसादानुवर्त्तिभिरिय...
.....यत्यस्मिंश्च प्रसाद–
......(महा)प्रतिहारमहासर्व्वदण्डनाय(क)
(भौ)मगुप्तः संवत् ४७९ वैशाखमासकृ
ष्णपक्षे तिथौ द्वादश्याम् ।।❀।। अर्द्धं...
–पन्नदी अर्द्धां भूय बुन्लुनदी दक्षि(णे) अर्द्धं...
–क्षिणेन सिंदिचो भूय खाह्लिचो भूष...
भूय.........भूय तेग्गवङ्क्लो दक्षि–

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

...पश्चिमेन क्षेत्रा भूय...

...भूय...अर्द्ध चो भूय ग्रे ग्गुं चो पश्चि

...मन्तरेण मोगुं चो भू...

...भूय पश्चिमेन...

...मकमिति...

—०—

चापागाउँको अभिलेख

चापागाउँ यकुटोलमा गणेशको देवलभन्दा दक्षिणपट्टि एउटा जलद्रोणी छ । त्यस जलद्रोणीमाथि एउटा सुन्दर देवमूर्ति रहेको छ। यी देवता कमलमा बसेका छन्, यिनका तीन मुख, दुइ हात छन् । एक हातमा जपमाला र अर्को हातमा जलपात्र छ । छातीको भागमा मृगचर्म लट्किएको छ। यसै मूर्तिको आसनकमलको डाँठको दुवैतिर यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ दुइटा नामसिबाय संवत् आदि अरू कुरा परेको छैन । परन्तु यहाँको लिपिद्वारा यसको आसन्न समयको अनुमान गर्न सकिन्छ। यस मूर्तिलाई कोही दत्तात्रेयको, कोही महादेवको भनी त्यहाँका मानिस भन्दछन् । परन्तु यसको ध्यानको विचार गर्दा यो ब्रह्माको मूर्ति जस्तो देखिन्छ। जे होस्, यस सुन्दर मूर्तिले तात्कालिक कलालाई देखाउँछ।

कुबेरगुप्त अनीकगुप्त

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ललितपुर भण्डारखालको अभिलेख

श्री ५ को सरकार पुरातत्त्व र संस्कृतिविभागद्वारा हाल ललितपुर भण्डारखालमा देवमूर्ति शिलालेख आदिको संग्रह गर्ने काम हुँदैछ । त्यहीं यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा राखिएको छ। सो शिलालेख दक्षिणकाली जाने बाटोमा खेतमा पाएका हौं भन्ने त्यहाँका अधिकारीको भनाइ छ । यस ढुङ्गाको आधा जति भाग खण्डित हुँदा यो अभिलेख अपूरो छ। एक दुइ ठाउँमा अलि पाप्रो उप्केको छ तापनि बाँकी रहेको भाग पढ्न सकिने छ । यसको प्रतिलिपि लिने अनुमति तपाइएकोले यसको नापो आदिको परिचय अहिले दिन सकिएन। यहाँ संवत् देखिंदैन ।

१. ॐ स्वतनुवसुशिरःकरादिदानैरुपकृतमर्थिजनस्य येन सकल...

२. सन्तप्तस्य कलीश्वरैरतिशठैर्नित्यङ्गुणाद्वे षिभिर्लोकस्यास्य सुखावहो म...

३. स श्रीमान्कलहाभिमानिनृपतिः सर्वज्ञतामाप्नुयात् ॥ येनैकेन कलावपि स्थिरधि (या)

४. तेनेयं स्वयशोमरीचिविमलस्फीताम्भुवि स्यन्दिनीं राज्ञा श्रीकलहाभिमानि...

५. प्रविष्टा पातालम्पुनरपि परावृत्य तरसा द्रवीभूता कीर्तिः प्रचुरय-

६. र्यावासस्य भूषा प्रणिधिविरहिता नित्यमन्यार्थवृत्ति-

७. कुर्वाणेवोपमानङ्क्षतितलशशिनस्तस्य राज्ञः कृपाया (:)

८. सकलजगदुदन्याशान्तये शीततोयामिह यतिवरवासे पातयित्वा प्रणालीम्

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

कान्तिपुर मुसुंबहालको अभिलेख

कान्तिपुर मुसुंबहालभित्र धारासंगै नौवटा मण्डल भएको एउटा ढुङ्गो छ। त्यसलाई त्यहाँका मानिसहरु 'क्षेत्रपाल' भनी त्यहाँ बलि चढाउने काम गर्छन्। त्यसै ढुङ्गोको पश्चिमपट्टिको भागमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ दुइ पंक्ति देखिन्छन्। तर पहिलो पङ्क्तिमा धेरै अक्षर फुटिसकेका छन्। दोस्रो पङ्क्तिमा चाहिं केही अक्षर बाँकी छन्। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग ४२ अङ्गुल लम्बा, २½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् देखिंदैन। यहांको लिपि नरेन्द्रदेवको ताकाको छ।

१...............सर्वसत्त्वहिताय.........

२.........तस्य संस्कारपूजार्थम् भिक्षुणीसंघमर्पितपणा: पुराणसहिता...

...प्रकल्प्य तत्

—•—

ललितपुर सुबहालको अभिलेख

ललितपुर सुबहालबाट, पूर्वपट्टि निस्कने बित्तिकै एउटा इनार देखापर्छ। सो इनारको अगाडि भित्तामा एउटा जलद्रोणी टाँसी राखिएको छ। त्यसैमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ एक पङ्क्ति मात्र छ। अक्षर साना ठूला नराम्रा छन्। अक्षर कुँद्न नजान्नेले कुँदेको जस्तो देखिन्छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २२½ अङ्गुल लम्बा, १ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् १८७ छ।

१. ॐ संवत् १८७ माघशुक्लदिवा ५ पुण्याधारे जरें श्रीपंकेश

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

लिच्छविकालपछिका

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ललितपुर कुम्भेश्वर घाँय्बुको अभिलेख

पाटन कुम्भेश्वरनजीकै घांय्बु भन्ने ठाउँमा दुइटा साना साना देवमन्दिर छन्। तिनमा पछिल्लो मन्दिरमा शिवपरिवारको सुन्दर मूर्ति रहेको छ। त्यस मूर्तिको तल्लो भागमा एक श्लोक र त्यस मूर्तिको जलहरीमा एक श्लोक गरी यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग ३९ अङ्गुल लम्बा, ४ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् १०७ छ।

१. नमश्श्रीललितेशाय शुद्धज्ञत्रिगुणात्मने ।
देवात्मजवरेशाय भुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥

१. राज्ये श्रीगुणकामदेवनृपतेस्सप्तोत्तरेब्दे शते
माघे मासि च रोहिणीबुधदि(ने)···

२. श्रीमाणिग्वलके सुरालय कृतस्तच्छ्रीवरोपात्मनः
पित्रोर्वन्द गुरोश्च भक्त जगतां स्वर्गापवर्गाप्तये ।

—•—

ललितपुर त्यागलटोल गचाननीको अभिलेख

ललितपुर त्यागलटोल गचाननीभित्र शिवपरिवारको मूर्त्ति छ। त्यस मूर्तिको जलहरीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग ३१ अङ्गुल लम्बा, ६ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् १३२ छ।

१. ॐ स्वस्ति कैलासवास सिरसि त्रिपथगाश्चन्द्र(मा)ङ्ककपालः
भाति कर्णे भुजङ्ग फणिमणिकिरण कण्ठश्लिष्टकाल–
२. कूटः प्रेम्नास्वज्य मुखेन्दुं हिमगिरिस्तनया वामपार्श्वे निधाय ।
सेनानीनृत्यरावगणपतिप्रमथैः पातु वः चन्द्रमौलिः । राज्ये पुण्यमलङ्कृत यशनि-
३. धिः श्रीरुद्रदेवो नृपः । साधुभ्रातृजपुत्रधर्म्मणिरतिश्रीभोजदेवोपि राट् ।
तावेतौ शशिभास्करोपमतिथौ सन्दर्शकालेहनि नेपाले
४. गहणारविन्दकुमुदश्रीलालिताख्ये पुरे ॥ अथ तेग्वलस्थानस्य भूत्वा
पौरन्दरन्दिशि । भगवच्छ्रीशङ्करसौमो गणैः सार्द्धं शिलामयं ॥
५. तत्र प्रवरसुद्धात्मा वेङ्खाशिम्हेति धर्म्मभाक् । प्रतिष्ठा देवदेवस्य
चक्रे कीर्त्तिजिगीषया । मया निर्व्वापितम्पिण्डम्प्रत्यर्थी ये दिवङ्गताः ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. ज्ञात्वा ते रुद्रमायाता अनुत्तरफलाप्तये ॥ राजा भवतु तेजस्वी।
पृथिवी सस्यसम्पदाः। अरोग्य सर्व्वसत्वानान्धन्यसन्तान मे स-
७. दा॥ सम्वत् १३२ प्रथमाशाढशुक्लदिवात्रीयोदश्याम्वृहस्पतिदिने
मैत्रनक्षत्रन्देव प्रतिष्ठितमिति

—०—

ललितपुर गुइतःविहारको अभिलेख

ललितपुर गुइतःविहारको माझमा तेलियाँ ईंटले बनेको एउटा बुद्धचैत्य छ। त्यस चैत्यको शिरोभागचाहिं ढुङ्गाले बनेको छ। त्यसै शिरोभागको पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २६ अङ्गुल लम्बा, ५ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् १४४ छ।

१. ॐ सम्वत्छरवेदाब्धिचन्द्रे जेष्ठकृष्णएकादस्यां तिथौ शनैश्चरवासरे
२. महापण्डितशाक्यभिक्षुश्रीगौतमस्य कृतश्रीललितपत्तनविराजितश्रीसप्तपुरी-
३. महाविहारस्य परङ्गमिष्टकालङ्कृतङ्कारयति तस्य दानपति शाक्यभिक्षुश्रीशुभ-
४. श्रीरनेन पुण्येन तु सर्व्वदर्शितामवाप्य निर्जित्य वशेषविद्विष। जरारुजामृत्युमहो-
५. र्म्मिसङ्कुलात्समुद्धरेयं भवशागराज्जगत् ॥

—०—

कान्तिपुर भन्सार जाने बाटोको अभिलेख

कान्तिपुर ब्रह्मटोलपछाडि भन्सार जाने बाटोमा देवमन्दिर पाटी भएको ठाउँ छ। त्यहाँ पाटीको सामुन्ने एउटा जलद्रोणी छ। त्यसै जलद्रोणीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। खस्रो जलद्रोणीमा अक्षर कुँदिएका हुनाले दोस्रो पङ्क्तिका केही अक्षर अस्पष्ट छन्। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग ३४ अङ्गुल लम्बा, ४ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत २९२ छ।

१. सम्वत् २९२ जैष्ठपूर्णम्यां श्रीराजाधिराजरुद्रदेवविजयराज्ये ॥०॥
२. … … … … … नेन सर्वजन्तु सुखी भवतु ॥

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

इचंगुको अभिलेख

इचंगुको नारायणमन्दिरको सामुन्ने यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा खडा रहेको छ। यस अभिलेखको माथिल्लो आधा भाग मने जस्तै खिइएको छ तथा त्यहाँ ठाउँ ठाउँमा पाप्रा उप्केका छन्। यस कारण माथिल्लो भाग राम्ररी पढ्न सकिँदैन। तल्लो भागमा पनि छेउ छेउमा अलि फुटेको छ तापनि बाँकी भाग स्पष्ट छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २१ अङ्गुल लम्बा, १६ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ३२० छ।

१. ... ... नयभ ... ... थमिन्धयो ... ... गादयच

२. ... ... बात्स ... ... खिविक ... ... त्तयविच्छिप्तता

३. ... ... दु:सा ... ... श्रीनृसिंहः। शश्वद्दुःखत्ततानाम्प्रभ

४. ... ... रि धराय ... ... धरणीनुद्धरन्नागधाम्नः। दद्या–

५. ... ... त्रिभिरहं वि–मनश्रीपर ... ... माभिलषितवो ऽप्रमे

६. ... ... विरथपरश्रीजृम्भ ... वासः .. ..

७. ... ... न्नुपमिति ... ... रत्नाकरस्तस्य तीरस्म–

८. ... ... आसींत्सुतोस्य स रसायनसो–

९. ... ... धर्मरती विख्यो

१०. ... ... तस्य सुतोऽ

११. ... ... यज ... ... यथता ॥

१२. ... ... दत्रव ... ... आत्मनापि–मलायति ...

१३. ... ... कन्धराहार ... ... सुतोस्य पुरुषोत्तमसोमसर्मा यस्य–तिः...

१४. ... ... गृह्यत ... ... यस्त्यविरतम्प्रमदावरश्रीश्च। ये वयश्चोभ...

१५. ... तामृतश्री :। दुःख-प्रकृतिर्जलैकवसतिर्नित्यप्रशन्नाकृतिः पुन्य ...

१६. ... गतिः प्रोल्लाससत्सन्ततिः। रागाद्यन्तकमूर्विरुत्तमकृतिर्मैं ...

१७. दिरागायतिः। पट्कर्माभिरतिस्त्रिविक्रममतिर्नैपुण्यसत्पद्धतिः। श्रीमत्पश्चि-

१८. (मप)र्वतेन्द्रशिखरप्रासादवेदीलसद्द्वारे श्रीहरिदत्तभूपतिकृतन्नाराय–

१९. ... स्त्युभौ सिंहौ चक्रकम्बुकन्धरकलालङ्कारकान्तौ शिवौ ताम्राङ्गा–

२०. (विह) ढौकितौ जगदघध्वन्साय तेनानघौ ॥ मम सुकृतबलेनानेन नन्दन्तु

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२१. ... हरिवपुषि लयन्ते प्राप्नवन्तु प्रकामम् । पितृभिरथ जनन्या सार्द्ध मन्ते

२२. ... स्मातिपतर इतिसमन्तात्प्रार्थनाङ्कुर्वतोच्चैः आकाशनयनदहने या

२३ (ते ने)पालवत्सरे राज्ये । माघसितशौरिदिवसे राज्ञः श्रीविजयकामदेवस्य

२४. ... लसत्पदसुवर्णवतीम्प्रशतिं सार्थामिमामिह महीमिव माधवेन । स

२५. ... कलौ दिवि सुकृतां श्रीदामोदरेण विबुधा मुदमाप्नुवन्तु ।।⊡।।

—o—

फर्पिङ टुटेपानीको अभिलेख

फर्पिङ शहरबाट पूर्वतिर ओर्ह्लँदा टुटेपानी इखापोखरी भन्ने ठाउँमा एउटा पाटो आउँछ । सो पाटोको भित्तामा एउटा ठूलो जलद्रोणी रहेको छ । त्यही जलद्रोणीको माथिल्लो भागमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २८ अङ्गुल लम्बा, ३ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत् ३८१ छ ।

१. ॐ नमः ।। शून्याय मोहांधकारमग्नानाम् जनानां ज्ञानरश्मभि कृतभूधरनं जेन तन्नमभि शिवभास्करम् ।।

२. सम्वत् ३८१ पौषीशुक्लदिवा अष्टम्याम् श्रीश्रीपरमेश्वरपरमश्रीश्रीभीमदेवस्य विजयराज्ये । श्रीफ–

३. नपिंगविषयाधिपतिमहाशासन्तश्रीजेतरामजोवस्य नगरेतिः ।। पविलिटोलकाधि- वाशी यमभलछां

४. दानपति श्रजशीहकेन कृत भवतिः ।। देवापिः ।। पितरोपिः ।। जीवापि समस्ता- नां दान कृ(त) भवतिः ।। शुभ ।।

—o—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—

संशोधन-मण्डल

महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

मूल्य- मो. रु. १५०

वि. सं. २०२० वैशाख-संक्रान्ति

मुद्रक-

जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड, काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

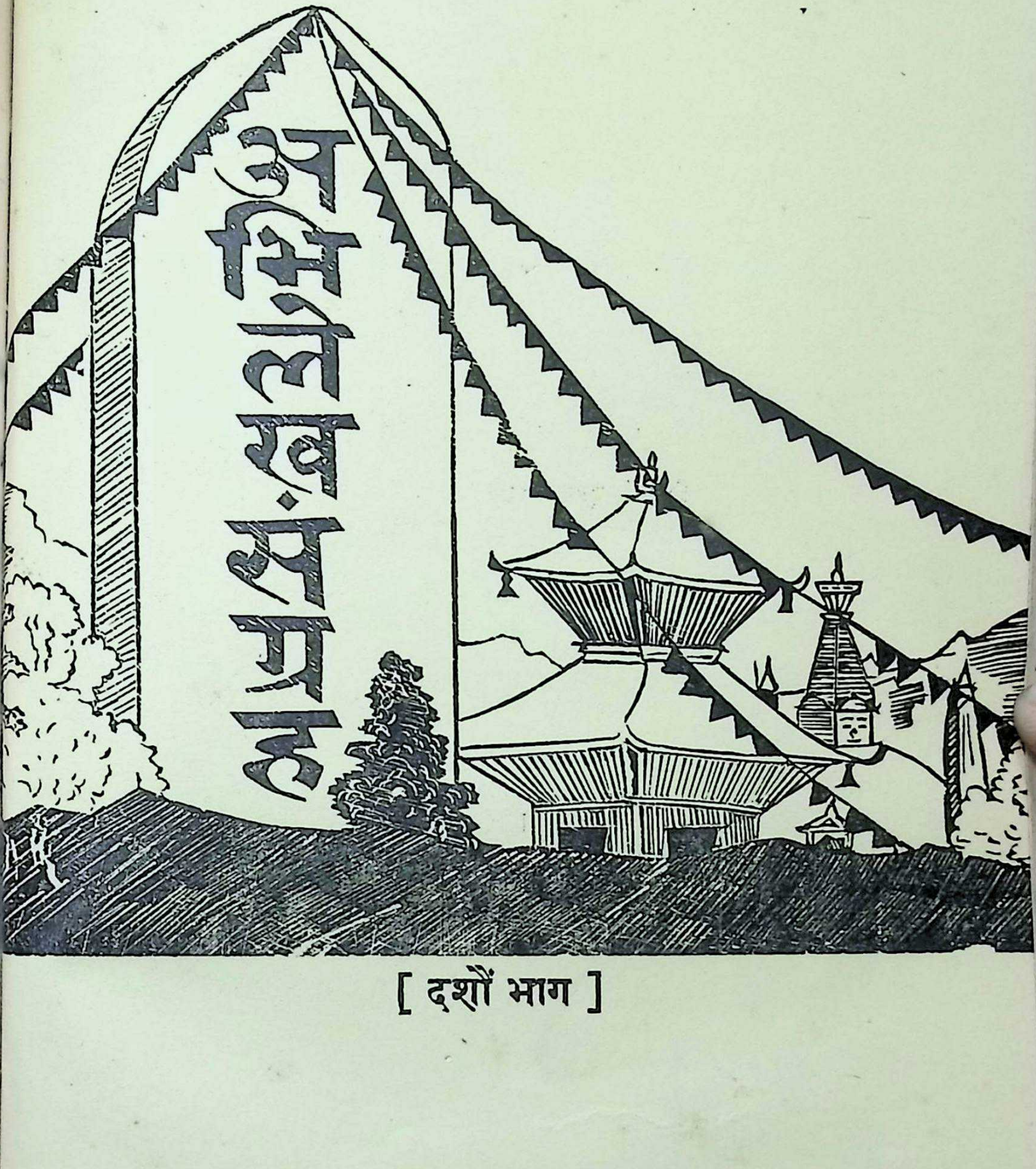

[दशौं भाग]

सम्पादक–

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

- बापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ। त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला।]

अभिलेख-संग्रह

दशौं भाग

सम्पादक –

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	पृष्ठ
काग कउँरादैछ पीना सुवतैछ	१
वक्तव्य	२
भण्डारखालको यङ्कुलिको अभिलेख	३
" यङ्कुलिकी पत्नी मदनलक्ष्मीको अभिलेख	४
म्यूजियमको उद्धवसिंहको अभिलेख	४ ६
रातामछिन्द्रको देवलभित्रको श्रीनिवास मल्लको अभिलेख	७-११
मूलचोकको श्रीनिवास मल्ल जितामित्र मल्ल नृपेन्द्र मल्लको अभिलेख	११-१२
फर्पिङको श्रीनिवासका मन्त्री भगीरथको अभिलेख	१२-१३
यागबहालको योगनरेन्द्र मल्लका मन्त्री वंशीधरको अभिलेख	१४
मूलचोकको योगनरेन्द्र मल्लको अभिलेख	१५
मूलचोकको ऋद्धिनरसिंह मल्लको अभिलेख	१६
भीमसेनस्थानको योगप्रकाश मल्लका मन्त्री गङ्गाशङ्करको अभिलेख	१६
शङ्खमूलको विष्णु मल्लको अभिलेख	१६-१९
फर्पिङको राज्यप्रकाश मल्लको अभिलेख	२०

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

काग कराउँदैछ, पीना सुक्तैछ

नेपालको सच्चा इतिहास प्रकाश होस् भनी 'इतिहास-संशोधन' 'अभिलेख-संग्रह' हरू निस्कन लागेका हुन् । तर नेपालको इतिहासका काममा अधिकार पाएका मनुष्यलाई हाम्रो कामले सुमार्गमा लान सके जस्तो देखिदैन । उदाहरणार्थ 'रायल नेपाल एकेडेमी' का सदस्य सचिव श्रीसूर्यविक्रम ज्ञवाली बी. ए. बी. टी. ज्यूको हालसालै प्रकाशित भएको 'नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास' भन्ने पुस्तकलाई लिन सकिन्छ । 'इतिहास-संशोधन' 'अभिलेख-संग्रह'हरूले गरेको काम नगण्य हो र विदेशीहरूले अहिलेभन्दा धेरै वर्षअघि टाकटुक पारी जम्मा गरेका विषय नै प्रामाणिक ज्ञान हो भन्ने कुरालाई सो पुस्तकका पत्र पत्रले प्रकट गर्दछन् । यसैलाई भन्दछन् "काग कराउँदैछ, पीना सुक्तैछ" ।

अधिकारीहरूको यस नीतिले साधन-हीन हाम्रा संपादकहरूलाई केही निरुत्साह पार्न सकछ कि भन्ने शङ्का कसै कसैको मनमा उठ्न सक्ला । तर रावण नजन्मेको भए रामको चरित्र 'पूजनीय' बन्न सक्तैनथ्यो भन्ने कुरा रामायणको कथा घर घरमा प्रचार भएको हाम्रो देशका पढेगुनेका मनुष्यलाई संझाउनुपर्ने कुरो होइन । यस कारण अधिकारीहरूको यस नीतिले हाम्रा सपादकहरूको मनलाई निरुत्साह पार्न सक्तैन भन्ने मैले संझेको छु ।

'सीता रावणले हरेपछि भयो ससारभाग्योदय'

[बालकृष्ण सम]

नयराज पन्त

वि. सं. २०२० श्रावणसंक्रान्ति
महाबौद्ध काठमाडौं
नेपाल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

नेपालको इतिहास शुद्ध रूपमा तयार पार्न सकियोस् भन्ने उद्देश्यले हामीहरूले आफ्नो शक्तिले भ्याएसम्म यस विषयको काम गर्दै आएका छौं। यही उद्देश्यअनुसार नेपालको इतिहाससँग सम्बन्ध राख्ने विभिन्न कालका अभिलेखहरू खोजी गरी तिनको शुद्ध पाठ पढी अभिलेख संग्रहहरूमा प्रकाश गर्दै आएका छौं। अभिलेख-संग्रहको यस दशौं भागमा चाहिं ललितपुरका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख पारेका छौं।

शिवसिंह मल्लले ललितपुर विजय गरी त्यहाँ आफ्नो शासन कायम गर्नुभन्दा पहिले ललितपुरको शासनको स्थिति कस्तो थियो भन्ने कुरा एउटा चाखलाग्दो खोजीको विषय भएको छ। यस विषयको केही कुरा प्रकाशमा आएको छ तापनि त्यस ताकाको ललितपुरको यथार्थ इतिहास जान्न अझ अन्वेषण र अध्ययन बढाउंदै जानुपरेको छ।

स्थिति मल्ल र त्यसभन्दा केही अघिदेखि ललितपुरमा सप्तकुटुम्बजमध्येका तीन महापात्रहरूको शासन चलेको थियो। यी महापात्रहरू राजाको आज्ञा मानी शासन गर्दथे तापनि पुस्तैनो अधिकार पाएका हुँदा यिनीहरू पनि शक्तिशाली थिए। त्यस वेला दक्षिण-विहार, उत्तर-विहार, ज्येष्ठ-विहार, पिं-विहार आदि विहारद्वारा ललितपुरको वर्गीकरण भएको थियो। तत् तत विहारका इलाकाका शासकका रूपमा यी महापात्रहरूको वंशपरम्परा चलेको थियो यी महापात्रहरूमध्ये केहीको नामको फाटफुट उल्लेख पाइएको छ तापनि यिनीहरूको वंश राम्ररी जोडन सकिएको छैन, ज्येष्ठविहारका महापात्रहरूको भने केही वंश जोडिएको छ। यक्ष मल्लका छोराहरूको कलहले भक्तपुर कान्तिपुरमा स्वतन्त्र राज्य खडा भएपछि त्यहाँका मल्ल राजाहरूको कमजोरीबाट फाइदा उठाई महापात्र विष्णुसिंहले ललितपुरलाई स्वतन्त्र पारी त्यहाँका अरू महापात्रहरूलाई पनि कज्याई ललितपुरमा आफ्नो एकच्छत्र राज्य कायम गरे। यसो हुनाले यिनी र यिनका छोराहरूले आफ्नो केही पुस्ता-अघिदेखिको वंशको उल्लेख पारी आफ्नो वर्णन गराई अभिलेख राख्न लाएका छन्। यी अभिलेखबाट जयसिंहदेखिको पाँच छ पुस्तासम्मको यिनीहरूको वंशको परिचय पाइन्छ।

विष्णुसिंहले आफ्नो अभिलेखमा आफूलाई यंकलि महापात्र भन्ने लेखाएका छन्। उनका छोरा नरसिंहका पालाको अभिलेखमा पनि उनलाई यंकलि भनी लेखिएको छ। यो यंकलि शब्दको अर्थ के हो भन्ने हामीलाई खुलदुली परेको थियो। परन्तु अभिलेख संग्रहको यस भागमा परेका यंकलिवर्मा र उनकी पत्नी मदनलक्ष्मीका अभिलेखले यस विषयमा केही प्रकाश पारेका छन्। यंकलिवर्मा जयसिंहका बाबु रहेछन्। यंकलिका सन्तान आफू हुनाले विष्णुसिंहहरूले आफूलाई यंकलि भनेका रहेछन्। यसबाट विष्णुसिंहहरूको एक पुस्ता पनि बढी पत्ता लागेको छ।

यसै गरी यसमा परेका अरू अभिलेखहरूले पनि ललितपुरको इतिहासमा प्रकाश पार्छन्। यसको विशेष चर्चा पछि गरिनेछ।

२०२० श्रावणसंक्रान्ति

—संपादकहरू

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भण्डारखालको यंकलिवर्माको अभिलेख

ललितपुर भण्डारखालको बीचमा तीनतिर पर्खाल भएको एउटा देवस्थल छ। त्यहाँ बीचमा महादेव र पूर्व भित्तामा देवताका मूर्ति छन्। दक्षिणतिरको भित्तामा यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा टाँसिई राखिएको छ। ठाउँ ठाउँमा उप्केको र कोतरिएकोसमेत हुँदा यसको तल्लो भागका केही अक्षर पढ्न नसकिने भइसकेका छन्। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १५½ अङ्गुल लम्बो, १५½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ५३५ छ।

१. ॐ नमः शिवाय ॥ शुभ ॥ श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ५३५ पौषशुक्लपूर्णमा-
२. श्याम् दिने पुनर्वसुनक्षत्रे वेधृतीयोगे ॥ बुधवासरे ॥ राजाधिराजपर-
३. मेश्वरपरमभट्टारकश्रीश्रीमत्जयजोतिमल्लदेवस्य विजयराज्ये ॥ श्री-
४ मानीगलश्रीवंथुनिह्म गृहांगणाधिष्ठितपरमेश्वरश्रीसदाशिवश्रीश्री-
५. मणिकेश्वरभट्टारकस्य स एव गृहाधिवास्तव्यपात्रश्रीयेंकुलिवर्म्मणा-
६. ॥ भार्याश्रीमधनलक्ष्मीतनयश्रीजयसिंहसहितेन ॥ शिवरात्रव्रतोद्या-
७. पननिमित्तेन शिवरात्र चतुर्द्दशि कुन्हु परमेश्वरश्रीश्रीसदाशिवसके-
८. दंश दंश अविच्छिन याङ पचामृतसनान होम विल्वपत्रारोहण पू-
९. जा याये उद्देश्यन, र्थास थलिः लिबु क्षेत्र रोव स्वँत्या निक्षेप दा-
१०. न याङ श्रीश्रीसदाशिवस डोहरपा जुरों ॥ थ्व निक्षेप दान
११. याङा बुँ श्रीश्रीराजकुल श्रीपात्रलोक स्वबांधवलोक सुछिनो
१२. ···लोपालोप यावमटेव··· ·· ···लोपालोप याका-
१३. ले ब्रह्महत्या गोहत्या स्त्रीहत्या········ या फल लाक्क जुरो ॥ थ्व
१४. ··लोप मयास्यं ········ ···लिंगस्थापन गोसह-
१५. स्र··· ················ ·········फल जुरं उते
१६. ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
१७. ··· जोना ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भण्डारखालको यंकलिवर्माकी पत्नी मदनलक्ष्मीको अभिलेख

ललितपुर भण्डारखालको बीचमा तीनतिर पर्खालले घेरिएको एउटा देवस्थल छ। त्यहाँ भित्र पूर्वभित्तामा रहेको चन्द्रमाको मूर्तिको पादपाठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ सम्वत् ५४७ छ।

१. ॐ नमः सोमाय। श्रीयोऽस्तु सम्वत् ५४७ कार्त्तिकशुक्लाः पूर्ण्णमास्यायां तिथौ. वि-
२. ष्टेघटि ८ वणिककर्ण्णे। श्रीदिने। वेद्धहोरायां आश्वनिघटि २३ भरतिनक्षत्रे
३. सुद्धिजोगे बुद्धवासरेः। वेला उदयाभ्यन्तरतो घटि ८४ विघटि ४६ तदा मीन-
४. लग्ने थ्व दिन कुन्हु श्रीपूर्ण्णमीव्रतप्रतिष्ठा दिवस्थापूजरं। श्रीश्री-
५. जोतिमरदेवस्य विजयराज्ये श्रीवयुनिह्मश्रीयेकलिवर्म्मन भार्ज्या श्रीमदनलक्ष्मीभरोस
६. सर्व्वमतेनः। शुभ॥ मस्तुः॥

म्यूजियमको उद्धवसिंहको अभिलेख

नेपाल छाउनीको म्यूजियमको बाहिरको ढोकाबाट पसेपछि बायाँतिर बघैंचा छ। त्यस बघैंचामा अग्ला वेदीमा दुइटा शिलापत्र: खडा छन्। तिनमा दक्षिण फर्केको शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको बेहोराबाट यो शिलापत्र पहिले पाटन मङ्गलबजार-तिर कतै रहेको देखिन्छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १ अङ्गुल लम्बा, २०½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ६८९ छ।

१. ॐ नमो नारायणाय॥ स्कन्धारूढसुपर्ण्णं त्राणितशीर्ण्णं भवाब्धिभयतीर्ण्णं,। मणिमयकुण्डलकर्ण्णं, परमानन्दं भजे तमालवर्ण्णम्॥
२. ब्रह्माण्ड सकलं चराचलमिदं यस्मात्समुज्जायते, यस्मिन्तिष्ठति संहरन्ति च स्वयं कल्पावशाने पुनः। यं वाचा मनसाप्यगोचरपर ब्र-
३ ह्मे ति संगायते, क्षेम संतनुतां सदोद्धवमहीपालस्य नित्यं भवान्॥०॥ यन्नामश्रवणेन भंगुरहृदो दूरं द्विषो विद्रुतो, यद्वृष्टैः क-
४. नकाम्बुभिः प्रशमितो दारिद्र्यदावः सताम,। भूयिष्ठं भुवनं पुनाति नियत यत्कीर्त्ति-भागीरथी सोभूद्भूतलभूषणो विजयवान् श्री-
५ कीर्त्तिसिंहो नृप.॥ अजनि कुसुमसिंहो विश्वविख्यातकीर्त्तिर्ब्बलिदधिचिसमानो दानशीलो वदान्यः। समरभुवि कृतान्तः श-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. त्रुमत्तोऽर्भसिंहो, नृपतिमकुटरत्नैरर्चितः पादपद्मः ॥ श्रीलक्ष्मीपतिपादपद्ममधुपो वैदग्ध्य-
विश्रामभूः, रत्न भूवलयस्य भूपनिवहप्रत्य-

७. क्षदेवत्रयी, । विद्वेषिद्विपखण्डखण्डनविधौ प्रोद्दण्डसिंहक्रमः पुत्रोस्य निजलीलया समजनि
श्रीविष्णुसिंहो नृपः ॥ मौलौ यस्य च पुण्डलीक

८. सततं लक्ष्मी सदा लोचने गोविन्दो हृदयाम्बुजे, करतले कल्पद्रुमो वर्तते । पादाब्जे
बहुराजलक्षणयुतः श्रीरामभक्तः सदा, नेपालैकशिरो-

९. मणिः समजनि श्रीविष्णुसिंहो नृपः ॥ उद्धवस्यैव जननी, महिषी विष्णुभूपतेः, । या
श्रीहृदयलक्ष्मी सा, साक्षाल्लक्ष्मीव राजते ॥ एत-

१०. स्माद्धरणीन्द्रशेखरमणेः सर्व्वार्थचिन्तामणे, रुद्भूतो जगदीश्वरो नृपवपुर्भूपालचूडा-
मणिः । विद्वेषिक्षितिपालवारवनितावैदग्ध्य-

११. दीक्षागुरुः, श्रीमदुद्धवसिंहदेवनृपतिर्ज्जीयात्सहस्रं समा, ॥ साक्षात्कर्णोवतीर्णो गुणि-
जनहृदये कालरूपो रिपूणां कामो वामोरुचि-

१२. त्ते हरिरवनिभुजामेव रामो नरानां । दृप्यद्दुष्टक्षितीषद्विपकुलदलने प्रोढसिंहो नृसिंहो,
भूमौभाग्यैकभूमिर्जगति विजयते

१३ सोद्धवो भूमिपालः॥ विज्ञानागमधर्म्मशास्त्रनिपुणो नानापुराणास्पदं संगीतोत्तमकामतन्त्र-
कवितालंकारसारान्वितः । नानाशस्त्र-

१४. विधिप्रयोगचतुरो सन्नीतिविश्रामभूः श्रीमान्नुद्धवसिंहदेवनृपतिः संराजते भूतले ॥ दुष्ट-
नृपगजाङ्कुशोयं भग्ननृपस्थापना-

१५. चार्य्यः । उद्धवसिंहमहीपतिः शरणागतवज्रपञ्जरो जयति ॥ सूनुस्तस्य त्रिविक्रमोतिगुण-
वान् रूपेण कामोपमो, विख्यातो य-

१६. शसा समस्तभुवने दानेन कर्णोपम शौर्य्यं धैर्यगुणातिरेकमहिमा सर्व्वार्थचिन्तामणि-
र्यस्तातस्य मुदं तनोति स तं जीया-

१७ त्कुमारः सदा ॥ तेनाकारि मठो सुवर्णशिखरो हेमाद्रिवद्राजते, यत्रोच्चै कलशेषु नाकत-
टिनी मालायते सर्व्वदा ॥

१८ मार्त्तण्डो भ्रमते यरेकशिरसि नक्षत्रनाथेन च सप्तर्षिध्रुवमण्डलानि विलसन्मेरुः सदा
स्पर्द्धते । साफल्यं जनयन् सुर-

१९. स्त्रियदृशां दिग्मण्डलं द्योतयन्नाचुम्बन् शशिविम्बमम्बरमणि द्यामण्डलं मण्डयन् ।
सर्वेषां भजनीयतामपि भजन् कृष्णाय प्र-

२०. त्यर्प्पितः प्रासादोद्धवसिंहदेवनृपतेर्हेमाचलं स्पर्द्धते ॥ क्षोणीसोद्धवसिंहदेवनृपतेः साम्राज्य-
मेघागमे सन्तुष्टा गुणशा-

२१. लिशालिरतुलश्रीशालितामागता । उड्डीना रिपुराजहंसपरिषत्तत्कीर्त्तिचन्द्रांशवो नष्टा
दुर्जनपांशवः क्षितिभृतान्तेजःसहस्रां-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२२. शवः ॥ उत्तुङ्गोद्धवसिंहदेवनृपतेः प्रारम्भवत्सर्व्वतः सिद्धस्तत्फलवत्फणीन्द्रधरणीमेरु: स्थिरकीर्तिवत् । दोःकल्पद्रु म-

२३. वत्समस्तविबुधानन्दाय कन्दायितः प्रासादः पृथिवीभुजा मधुरिपोरुत्थापितो राजते ॥ प्रासादरत्नविविधोपलकाञ्चनेन, नि-

२४. र्म्माय तत्र प्रतिमाञ्च निधाय विष्णोः । लक्ष्मीसरस्वतियुतां गरुडासनस्थां नारायणस्य परमात्मकमादिमूर्तिम् ॥ मुनिगण-

२५. विनियुक्तैर्व्विष्णुधर्म्मोत्तरोक्तै, र्व्विहितश्रुतिविधानैर्द्वादशाहं निनाय । द्विजगणश्रुतिपाठै र्लक्षहोमं च कृत्वा, नृप-

२६. तिकृतप्रतिष्ठामादिनारायणस्य ॥ भूखण्डयोगाङ्गगुणाब्दयाते, शुक्रे शुचौ विष्णुतिथौ ॥ गुरौ च । हिरण्यकुंभं

२७. च पताकया युतं, तमुद्धवो भक्तिपरश्चकार ॥ ❁ ॥ अतः परं देशभाषा भविष्यति श्रीमनिगलादिराज्य

२८. एकातपत्र याङविज्याक श्रीश्रीजयविष्णुसिंहदेव टाकुरजु, थोस एहेया थकुरिनिजु श्रीश्रीहृदयलक्ष्मीजु थो उ-

२९. भयस पुत्र, श्रीश्रीजयउद्धवसिंहदेव ठाकुरसन विष्णुभक्तिपूर्व्वन थो देवल दयकाथे, श्रीश्रीश्रीआदि-

३०. नारायणटों लक्ष्मीसरस्वतीस्यकाचकं, गरुडाशन याङन थापना याङ बिज्याचका थोस प्रतिष्ठा यातङा—

३१. स्यं लक्षाहुति यज्ञ याङन सुवर्णकलसारोहन याङ।। सम्वत् ६८९ ज्येष्ठमासे, शुक्ल-पक्षे, अष्टम्याया-

३२. न्तिथौ, पूर्व्वफाल्गुणीनक्षत्रे, वज्रयोगे, सोमवासरे, वेला उप्र घटि ८, विघटि २० फेस्य घटि ११ विघटि ३५

३३. थ्वतेनन्हा लक्षाहुतिया अग्निस्थापन जुरोम् ॥ थ्वन प्यन्हुलिव एकादश्यां तिथौ, चित्रनक्षत्रे, वरियानयो-

३४. गे, बृहस्पतिवासरे, थो कुन्हु वेला उप्र घटि ७ थ्वतेनन्हा गजुलि छा ध्वजावरोहन जुरोम् ॥ थ्वन गु—

३५. न्हुलिव, कृष्णपक्ष, चतुर्थीपरपञ्चम्यां तिथौ श्रवणपरधनेष्ठनक्षत्रे, वैधृतिपरविस्कंभयोगे,

३६ शुक्रवासरे, वेला उप्र घटि २१ विघटि २४ फेस्यं घटि २७ थ्वतेनन्हा लक्षाहुतिया पूर्णा याङा दि—

३७. न जुरोम्॥थो जिमनेह्न टो विष्णुधर्म्मोत्तर आदिन वैष्णवशास्त्रस ल्हाको परिमानन समस्तं

३८. पिकास्यं बिव, कायष्ठ विष्णुसिंह बाबु ॥ भक्तिपूर्व्वन प्रत्याह्लादन थो आदि—

३९. नारायण प्रतिष्ठा याङविज्याङा जुरोम् ॥शुभ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

रातामछिन्द्रको देवलभित्रको श्रीनिवासमल्लको अभिलेख

ललितपुर रातामछिन्द्रको देवलको पूर्व ढोकाबाट मन्दिरभित्र पस्ता भित्तामा टाँसिई राखिएको ठूलो शिलापत्र देखिन्छ। त्यसमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। केही कुरा टुङ्ग्याई कमलपत्राकार बुट्टा हालेपछि फेरि अर्को कुराको उठान गरी अर्कै ढुङ्गामा ६ पङ्क्ति लेखिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात लम्बा, १ हात ३ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७९३ छ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीश्रीश्रीमदार्य्यावलोकितेश्वरभट्टारकाय नमः ॥ श्रीमन्माणिग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्लदेव प्रभु ठाकुरसन थ्व देशया मर्ज्जा—
२. दा व्यवहार थम स्यको थ्व संवछलल्लोह्वस चोस्यं तया जुरो ॥ थवने श्लोक चोस्यं तया अर्थ सेव्रदयु, भ्रसेव्रदयु, थ्वतिया अर्थन भाषान चोस्यं तया जुरो ॥ श्री ३ बुंग इष्ट—
३. देवतासके माणिग्लया राजापनिस्यन निस्त्रपेयात भाषा थ्वति ॥ श्री ३ त्रैलोक्यनाथ बुंग इष्टदेवताया स्नानजात्रा रथजात्रा आदिन बुंग बिज्याचकेस, तवबाहार बिज्याच—
४. केस राजापनिस्यन समस्त ज्या तोडतावं न्हथ्यातक बिज्यायमाल ॥ थुति जात्रास राजापनिस्यं शोक कष्ट जुरसां वाद्यबाजन मदयके मदो थ्वति भाषा जुवराज श्री—
५. श्रीजोगनरसिंह साक्षी तयाव, भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ॥ ॥ रथया मारको थवन लुंपतिस चोस्यंतको प्रमान यायमार जुरो ॥ पुन भाषा, वेसत—
६. पनिस्यंन निस्त्रपे थथ्य, क्येसेवासे शस्य आदिन वेलस दु कायाव निदान यायमार, थव थवस मर्ज्जादाथ्य वाहीकन कचंगल थडन्न सन्नेमदो श्री ३ बुंग इष्टदेव—
७. याके भोंङ्क निस्त्रपेमार, रथजात्रा स्नानजात्रास, राजापनिस्के, ह्लकास्यं निमन्त्रन वयमार, थव थवस भारा जुक्व न्हकास्यं तारलाचकेमार, रथयात सिं साहार पखि
८. ओलत आदिन तारलाचक तयमार, छातथ्यं बालाहितो, घरकोतो चोयकं हयमार थुति थव थवस भारास चेत मतरसा, मयातसा श्री ३ बुंग इष्टदेवया कुट—
९. ष्टि श्रीश्रीथाकुरया गुणाहागार जुरो, थ्वति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षी तयाव, भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ॥ वालाहीपनिस्यन निस्त्र—
१०. पे थथ्य थव थवस ह्लपाया गथ्य छात जुर अथ्य यायमार सलतयक घक, लिब्बातके धक चोनेमदो, थाकुरपनीस्यंन जुरसां पर्य्याय पर्य्याययाथ्य ह्ला—
११. या व्यवहार तिन याङ निज्यायमार, थुति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षी तयाव भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ॥ थ्व थ्यं घलकोपनिस्यन
१२. निस्त्रपे थथ्य न्हाया मर्ज्जातथ्यं बेहरपेमार, पुरान ओलत खेलेमदो, महालायपनिस्यन ओलत पुरान यायमदो, लिब्बातकेमदो, थ्वगुर पहरन निस्त्रपेमार

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१३. यच्य मयातसा श्री ३ बुंग इष्टदेवया कुदृष्टि श्रीश्रीथाकुरया गुणाहागार जुरो. थ्वति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षि तयाव भगीरथ भयीयाव साहुति—

१४. न तया जुरो ॥ पुन भाषा श्रीश्रीजयश्रीनिवास मल्ल थाकुरसन श्री ३ बु ग इष्टदेवताप्रीतिन आरतीगुथि दुन्ताया भाषा थ्वति ।। रोव १२० वंन्हयाक भूय रो

१५. व १० वन्हयांक रोव ५ ङखो.रोव ३ ज ३ चेतक्व, रो २× भोलोक्व, कर्ष २× तिचोयलि, भुय खा ३× पाघरिक्यव, जव ३ कु ७× तवबाहार जावछें, खा ८ कु ६ पा—

१६. तार, थंतिछे भूय खा १ कु १० बुंगदेवलननिवन्ता जावछे, थ्वति बुछे. क्यत्र दुन्ता जुरो, थ्वतिया वरसानन, ताम्रपत्रस चोस्यतको सामग्री दयक नसचास, व—

१७. ल्ह्वि आरती छोयकेमार जुरो, यखालषुत्वारया कोबाहारत्वारया भूजोङ कुसरिया जुगि नेह्मस्यन, शंख पुयकेमार जुरो, थुति भाषा गुथिसमूहप—

१८. निस्यन, ताम्रपत्रस चोस्यतया दानपत्रस चोङ्ग्य निस्त्रपेमार, खान छह्म बोथिवाहा बेनक प्रसन्न जुया जुरो ॥ भूय रोव ७×लग नालाजा, रोव १ ज ३

१९. मतखेल, रोव ५ चोबाहार क्व, भूय रोव ४ चोबाहारक्व भूय रोव ३ चोबाहार क्व, रोव ७×ङखो भूय रोव १ जव १ ङखो रोव ५ ङखो यिता भूय रो २ ङखो यिता

२०. रोव १ थंसिया कातह्व, रो ३ खोसि परिलीवने, रोव ७ लघना बुं भूय रोव ५ लघनाबुं खा २ क्यव, भूय खा ४ छ्वाखानपि पुखुडि येताक्यब, खा २ × तवबा-

२१. हार यंताछे, थंतिछेया छेडिकोट १ खा १ जव ३ बुंगदेवलननि महाकालप्रथि लीवनेछे, थुति बुछे क्यब बुन्ता जुरो, थ्वतिया वरसानन, ताम्रपत्रस, चो-

२२. स्यतको, सामग्री दयकं, बाह्निसव, बाचासव, आरती छोयकं निस्त्रपेमार जुरो, सातिग्ल-त्वारया, ह्वफलेत्वारयान भुजोङ कुसरिया जुगि नेह्मस्य-

२३. न शंख पयकेमार जुरो, थुति भाषा गुथिसमूहपनिस्यन ताम्रपत्रस चोस्य तया दान-पत्रसं चोङ्ग्य वेल मफेस्यं निस्त्रपेमार जुरो, खान छह्म बोथि-

२४. बाहा बेनकं प्रसन्नजुया जुरो, बोथिवाहाया खं थ्यन चोङ्ग्य प्रमान जुरो, पुनर्व्वार जीव मजीव थास्यं विमति यायमदो, राजापनिस्यन जुरसां, मवको

२५. थ्यङकें मदो, थ्यङपनि मथ्यङकें मदो, थ्वति भाषा, जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षि तयाव भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ॥ पुन भाषा स ए-

२६. व श्रीश्रीजयश्रीनिवास मल्ल थाकुरसन, ओहो प्रतापयात दुन्ता, रोव २ जव २ साल-लख बु, ताहाव घरयापेक बाम, थ्वति वरसानन, श्लोकरा कुन्हु ओहोप्र-

२७. तापस तङनं ताम्रपत्रसं चोस्य तया दानपत्रस चोङ्ग्व गुथिसमूहपनिस्यन निस्त्रपेमार जुरो ॥ भूय रोव ६ जव १ यमचो, कर्ष १ जव १ बलाता कर्ष १ ज-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२८. व ३, मति थ्वतिया बरसानन कार्तिक कृष्ण प्रतिपदा कुन्हु श्री ३ बुंग इष्टदेवया अग्रस होम छोयकं मास उपवासन चोङ धर्म्मु मिपनि नो फेनकं, भूय
२९. राथ्वक आदित्यवार प्रति श्री ३ लोडेक्वडे भट्टारकसके ह्मं १ हंस दयक पूजा याङने, ताम्रपत्रस चोस्य तया दानपत्रस चोङथ्य गुथिसमूहपनि-
३०. स्यन निस्त्रपेमार जुरो ॥ भूय रोव ६ बलंबुस थ्वया बरसानन श्री ३ बुंग इष्टदेवया अग्रस चोङ सुवर्ण्णप्रनारीस चोङ महादेवपूजा याचक
३१. ताम्रपत्रस चोस्यतया दानपत्रस चोङथ्य गुथिसमूहपनिस्यन निस्त्रपेमार जुरो ॥ भूय न्हवनगुथिस दुन्ता रोव ६ सिलंबु थ्वतिया बरसानन
३२. गंगाजल आदिन ताम्रपत्रस चोस्यतक्व सामग्री दयकं श्री ३ बुंग इष्टदेवता स्नान याचकं पञ्चतार वाद्य थाय आरती छोयकेमार जुरो भूय भ्य-
३३. गुरजात्रासं पञ्चताल वाद्य थास्यं आरती छोयकेमार जुरो, थ्वति भाषा गुथिसमूह स्व खलकनं, ताम्रपत्रस चोस्य तया दानपत्रस चोंङथ्य·नि-
३४. स्त्रपेमार जुरो ॥ भूय शिवरात्रगुथिस दुन्ता रोव ७ कलूकोचा थ्वतिया बरसानन ताम्रपत्रस चोस्य तक्व सामग्री दयकं पे पहरं पूजा यायमार जु-
३५. रो ॥ थ्वति श्रीश्रीजयश्रीनिवास मल्ल थाकुरसन दुन्ता गुथिस, ताम्रपत्रस चोस्यतया दानपत्रस चोङथ्य मयातसा श्री ३ बुंग इष्टदेव-
३६. ताया कुदृष्टि श्रीश्रीथाकुरया गुणागाहार जुरो,थ्वति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षी तयाव भगीरथ भयीयाव साहु-
३७. तिन तया जुरो ॥ थ्वति गुथिस राजा प्रमान जोवाल गुथिकतक आदिन सुनानं कचंगल थन्ने मदो, कचंगल थनसा गोब्राह्मणादि पञ्च
३८. महापातक राक जुरो ॥ पुन भाषा, माणिग्लस बसरपाव चोक्वस्यंन चाकसिबिथिस घरमासालेस सुनानं राजा प्रमानयाके धायाव बेनके
३९. मदु ग्वह्मन बेनकर ओह्मयात श्रीश्रीबुंगइष्टदेवताया कुदृष्टि, राजाया गुणाहागार थ्वति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह
४०. साक्षी तयाव भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ॥ पुन भाषा श्रीश्रीराजान प्रजापनि दुख बीयु थुति अर्थस जुरो, गढ प्राकार ज्या
४१. ता साल ज्यास दक्षिस छपोल जाथुसि कायस राजिकया ज्यास थ्वति ज्यास, सुनानं, बेङ सबेङ धास्यं मयाय मदो, ग्वह्मन मयात, ओ-
४२. ह्मयाके वसुत काय, खकिनं चेय, पाखान पिकाय जोग्य जोग्यथ्य शास्ति याय थथ्य याङा धक प्रजापनि दुख चायमदो, राजाप-
४३. निस्यन जुरसां, थव के निस्त्रपु धक बेङकेमदो, कुह्मरजुपनिस्यंन जुरसां प्रमानपनिस्यन जुरसां थव थवस्के निस्त्रपु धक थुति बि-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

४४. थिबाहा बेङकरसा श्री३बुंग इष्टदेवताया कुदृष्टि श्रीश्रीथाकुरया गुणाहागार जुरो, थ्वति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह सा-

४५. क्षी तयाव भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया, पुन भाषा श्रीश्रीराजापनिस्यन जुरसां, प्रजापनि मुमारकं अतिदुख बोयमदो, मु-

४६. मारकं फ छिन दुख बिरसा प्रजापनिस्यन राजायाके फिराद यायमार जुक्तिथ्य प्रजापनिस्यनं मयायंमदो, परमाननं मयायं म-

४७. दो थ्व समस्तं श्री ३ बुंग इष्टदेवया आज्ञान परंपरा चोस्य तया जुरो, श्रीश्रीजयश्रीनिवास मल्ल थाकुरया थव देहेन पिकायाव

४८. भगीरथ भयींया चौतारा याङाव थव देहेव, ओव भीन्न मयाङा, सेवनं भीन्न याय मदो, थ्वतिया साक्षी श्री ३ बुंग इष्टदेवता

४९ श्रीश्रीजोगनरसिंह थाकुरस। पुन भाषा स एव श्रीश्रीजयश्रीनिवास मल्ल थाकुरसन स्वमाता श्रीश्रीभानुमतीदेवी·

५०. स नामन श्री ३ बुंग इष्टदेवताप्रीतिन जोगीचक्रगुथि दुन्तास भाषा थ्वति, रोव ६ अफल रोव ४× ङखों रोव २× कोल-

५१. जलधुनिक्व रोव ४ यिलदु रोव ३ ज ३ खोलंबु, थ्वति बुया बरसानन ताम्रपत्रस चोस्य तक्व सामग्री दयकं चैत्रकृष्णया

५२. अमावास्या कुन्हु तवबाहारस, घटस्थापन याङन जोगीचक्र नके माल जुरो थ्वति भाषा श्री ३ त्रैलोक्यनाथया

५३. चरणारविन्दया सेवक जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह थाकुर साक्षी तयाव, भगीरथ भयियाव साहुतिन

५४. थ्व चोस्यं तया जुरो, लिखित नकबाहार विश्वसिंह ।। ।। श्रेयोस्तु सम्वत् ७९३ फाल्गुण शुक्ल दशमी आदित्यवा-

५५. र थ्व कुन्हु थ्व संवच्छललोहो स्थापना याङा जुरो ।। थ्वति बंधेज राजानं प्रजानं मानयायमार जुरो ।। शुभ ।।

५६. पुन भाषा पसिल्यापनि सध्यसा, सिथिया चेक्न पेड क्र कुत, थ्वति सुनान ग्वाहारी मालसां बेङके मदो जुरो ।।

५७. पुन भाषा श्री ३ त्रैलोक्यनाथया रथयात्रायात लंजोगाजो मदो धक नोहाल कस्तुनु सुनान रणि घनि धक घास्य

५८. लागास्य सन्ने मदो ।। श्री ३ त्रैलोक्यनाथ रथस बिज्यातोले सुनान लकामन न्हयाय मदो थुति ह्मांनिस्यया नेम मानय

५९. यायमार, थुति नेम मानयं मयातसा श्री ३ बुंग इष्टदेवताया कुदृष्टि श्रीश्रीथाकुरया गुणागाहार जुरो ।। थ्वति भाषा

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६०. जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षि तयाव भगीरथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ।। पुनर्भाषा प्रजापनिस कचवलिबिस

६१. उच्चाटन थनसा सो आदिन भूमतलस कचंगल थनसा ओह्मयाके लुँ प्ल १ श्रीश्रीराजदण्ड जुरो, सुनानं थव थिथि इष्ट-

६२. मित्र धक कोय मदो राजा प्रमानयाके विनति याय मदो, राजा प्रमाननं थव थवस्के निस्त्रप यायं मदो जुरो ।। पुन भा-

६३. षा थुगुर पर्य्यायस, पुरा बाधय याङा, ग्व वेलस पुरा स्यनङाव सुनान बेङ मबेङ धाय मदो सकल्य प्रजापनिस्यन

६४. ह्लोनेमार जुरो, थ्वति भाषा जुवराज श्रीश्रीजोगनरसिंह साक्षी तयाव भगारथ भयीयाव साहुतिन तया जुरो ।।

६५. पुरा ज्यास चिता याक श्रीश्रीराजवंश नरसिंह भा, शुभ ।।

मूलचोकको श्रीनिवास मल्ल जितामित्र मल्ल नृपेन्द्र मल्लको अभिलेख

ललितपुर राजदरबारको मूलचोकमा केही वर्षअगाडिसम्म निकै ताम्रपत्रहरू टाँसिई राखिएका थिए। यो ताम्रपत्र पनि त्यहीं थियो। परन्तु सुरक्षाको प्रबन्ध नहुँदा त्यहाँका धेरै ताम्रपत्र हराइसके। यो ताम्रपत्र पनि अहिले त्यहाँ छैन। मूलचोकमा रहेका केही ताम्रपत्रको प्रतिलिपि पहिले हामीले लिइराखेका थियौं। तिनमा यो ताम्रपत्रको प्रतिलिपि पनि छ[१]। त्यही प्रतिलिपिको आधारमा यो पाठ पढी यहाँ दिइएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १९ अङ्गुल लम्बा, ५½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ७९५ छ।

१. स्वस्ति ।। श्रेयोऽस्तु ।। सम्वत् ७९५ चैत्रशुक्लपञ्चम्यान्तिथौ ।। श्रीश्रीजयश्रीनिवास मल्लदेव श्रीश्रीजयजितामित्र मल्लदेव श्रीश्रीजयनृपेन्द्र मल्लदेव थ्वति त्रिभय थाकूलसन ।।

२. दुंजल बाधय जुयाव थाय थायस थथओस श्री३इष्टदेवतासके कर्म्महीन जुवरा श्रीउपाध्याजुरनि पण्डितपनि मुनकाव बंवेज याङ चोस्यं तयाया भाषा थ्वति ।। श्री-

३. धर्म्मजु उपाध्या श्रीदेवेन्द्र उपाध्या श्रीहरिनाथ उपाध्या श्रीरामचन्द्र उपाध्या श्रीकीर्तिराज उपाध्या श्रीउपेन्द्र उपाध्या श्रीमधुसूदन उपाध्या श्रीसुदर्शन उपाध्या थ्वति उपा-

४. ध्या श्रीयादव भट्टाचार्य्य श्रीश्रीमुख भट्टाचार्य्य श्रीसदाशिव भट्टाचार्य्य श्रीरूपनारायण चक्रवर्ती श्रीवीरेश्वर चक्रवर्ती श्रीवैद्यनाथ राय श्रीबछापि उभ्मा थ्वति पण्डित

५. श्रीहरिवंश श्रीशिवहरि श्रीबलभद्र श्रीशिवनाथ थ्वतिसमेत सो नगरया मुनकाव ओपनिस्के ङेङाव शास्त्रस्मृतिया वचन कायाव ओललस आज्ञा दोततिन याङा-

---

१. यो प्रतिलिपि लक्ष्मण सत्याल, अक्रूर कुइकेलले ल्याएका थिए।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. या भाषा थथ्य जुरो ॥ श्रीकुह्मरजुपनि श्रीथकुनीजुपनि राजकुलन पिंहा बिज्यातेङाव भिङ र्मभिङ जुकाले दुखस राजकुल दुनेया जुको जिमनेन्हुन शुद्ध जिमसोन्हु
७. कुन्हु ब्राह्मणजुपनि भोपस्के कर्म्म आदिन समस्तं यायदतो राजकुल दुनेया जुरनास जुको सो नगरयां लत्या परिमान जुरो, पिवनेया कुह्मरजुपनिस लबतपनिस
८. जुको मर्ज्जातथ्य जुरो ॥ पुनर्भाषा पिवनेयापनिस जात जुवया कार्य्यस संकट जुरसा कार्य्य मधुतोले वर्चसिन्ध्र श्रीश्रीउपाध्याजुपनि-स्य तय जुरो, सो नगरयां
९ थ्वति परिमान जुरो। थ्वति परिमान मयातसा श्री ३ इष्टदेवताया कुदृष्टि श्रीउपाध्याजुपनिस्यन श्रीश्रीथाकुलपनिस- -केङाव थ्वगुल परिमान मयातसा थ्व-
१०. थ्यं। थ्वति भाषा यलन याङा धक मानयमयाय मदो, खोपोन याङा धक मानयमयाय मदो यंन याङा धक मानय मयाय मदो थ्वति परिपाति सो नगरंया श्रीश्रीथा-
११. कुलपनि समुच्चयन याङा जुरो ॥ पुनर्भाषा सुनानं जुरसनो श्रीश्रीराजया थथ्ययात धक मेवयां थ्वगुल परिमान यातकरसा यातसा यातकुह्मयाके मोहर टं-
१२. का १०० याकह्मयाके मोहोर टंका १०० श्रीश्रीराजदण्डन केङ जुरो, थ्वतिया साक्षी देवीदास भगीरथ भैया देवराम एते प्रमानलोकैर्दृष्टः ॥ शुभमस्तु जगतां ॥

फर्पिङको श्रीनिवास मल्लका मन्त्री भगीरथ भैयाको अभिलेख

फर्पिङ शिखरनारायणको मन्दिरको दायाँतिर भित्तामा लहरै तीनवटा शिलापत्र छन्। तिनमा माझको शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १८ अङ्गुल लम्बा, १७ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८०३ छ।

१. ॐ श्री ३ शिखरनारायणाय नमः॥ ॥ रमामुखाम्भोरुहभृङ्गमीशं पीताम्बरं फुल्लसरोजनेत्रं ।
२. सनीरनीरप्रदनीलगात्रं नारायणं देवमहं नमामि ।। श्रीनिवासनृपतिर्व्विराजते, कान्तियुक्त-
३. ललिताभिधे पुरे। नाकनाथ इव नाकपत्तने शारदेन्दुकिरणावलीयशाः ।। मन्त्री महीभुज-
४. स्तस्य स्वामिभक्तो भगीरथः । अभवत् शिखरापुर्य्या आधिपत्यमवाप्नवान् ॥ नारायणस्य चर-
५. णाम्बुजपूजनार्थं क्षेत्राणि तेन सुधिया च भगीरथेन । संकल्पितानि हरिभक्तिपरायणेन, चन्द्रो-
६. परागसमये खलु धर्मबुद्ध्यां ॥ ॥ श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ८०३ माघशुक्लपूर्णमास्यान्तियौ अश्लेषान-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

७. क्षेत्रे, शोभनयोगे बृहस्पतिवासरे चन्द्रग्रासमहापर्व्वणि। थ्व कुन्हु श्रीमाणिग्लाधिपति महाराजाधि-

८. राज श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्लदेव ठाकुलस मन्त्री भगीरथ भैया भारोसन श्रीमत् श्री ३ शिखरनारा-

९. यणप्रीतिन दुन्ता खाद्वलक्षेत्र रोव चया ८ भूय चोबुक्षेत्र नेचातलन रोव दलंगु १९ भूय नखुचा क्षेत्र नेचा-

१०. तलन रोव गुं९ थ्व स्वरासिक्षेत्रया वरसानन नित्यपूजा भर जो १ दक्षिणा क्य अस्ता १ निश्रावयात बजि

११. कुड १ दामतो माध्य ता१ घरिपात १ थ्वते दयकं श्रीमत् श्री३ शिखरनारायण नित्यपूजा यायमाल

१२. जुरो॥ भूय कार्तिकया पूर्णिमा कुन्हु पञ्चामृत दयक पूजा भर जो १ निश्राव जो १ दक्षिणा दम्म २ थ्वते

१३. दयक देवपूजा याङाव चेक्र फं १ थ्वतेया मत प्वात २४ छोयकेमाल बजि फं १ चासे मतकुलपनि-

१४. स्त बियमाल॥ थ्वनलि माघया पूर्णिमा कुन्हु थ्वते दयकं पूजा याय, मत छोयकेमाल जुरो॥ भूय

१५. अक्षयतृतीया कुन्हु भरडिसादक्व पूजा याङाव छो फं २० मङाव चि कुड १ नं वालाव नकेमाल॥

१६. सायात दम्म २ सापूजा याकह्म ब्राह्मणयात दम्म २ दक्षिणा बियमाल॥ थ्व कुन्हु पूजा जो १ जोना शु-

१७. कि-या पञ्चामृत नेश्राव जो १ देवदक्षिणा दम्म २ थ्वते दयक देवपूजा यायमाल थ्व कुन्हु जाक्य

१८. फं २० थ्वतेन दुथे फणपिया ब्राह्मण स्वान १ पूजा याङन ह्मति दम्म १ धारे दक्षिणा बिस्यं भोज नकेमा-

१९. ल जुरो॥ बलह्नि चेक्र फं १ या मत प्वात २४ छोयकेमाल॥ देवपूजा याकह्म ब्राह्मणयात जाक्य

२०. फं ४५ व्रर्षप्रति बीयमाल जुरो। थ्वतेया चिन्ता याक, यमलषु शिवमंग्ल भारो, यमलषु विष्णुग-

२१. म भारो, कोछुत्वार चण्डीदास भारो, कोत्वार मनोहर्रसिह भारो थ्वते चिन्ता याक जुरो॥

२२. भूय गरुड शुद्धा स्थापना याङा जुरो॥ थ्वते चिन्ता याक तवदुछेया नरहरि भारो जुरो, शुभ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यागबहालको योगनरेन्द्र मल्लका मन्त्री वंशीधरको अभिलेख

ललितपुर यागबहालको पाटीमा टाँसिई राखिएको शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अङ्गुल लम्बा, १३ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८०८ छ।

१. ॐ नमः शिवाय ॥ पातु वो भगवान् शम्भुः सर्प्पराजविभूषित-
२. : भवानीसहितो रुद्रस्सततं चन्द्रशेषरः ॥ श्रीश्रीयोगनरेन्द्र-
३. मल्लनृपतिः स्वर्ग्गे यथा वासवो, भाति श्रीललितापुरे नृपमणि-
४. र्द्धीरो वदान्यः सुधी। राज्ञः षोडशवर्षजन्मनि गते मन्त्री धुरं प्रा-
५. प्त यः सोऽयं वंशप्रकाशकः कुलरविर्व्वंशीधरः सुन्दरः ॥
६. पिता कल्यानसिंहश्च मजुनी जननी पुनः। ज्येष्ठभग्नी योगलक्ष्मी ॥
७. सा गता राजवल्लभा। अन्या च ज्येष्ठभग्नी महेश्वरीति तस्य या ॥
८ नेपालवत्सरे याते, वसुबिन्दुगजान्विते। वैशाषशुक्लपक्षस्य तृ
९. तीयायां रवौ दिने ॥ मण्डपं निर्म्मितं तेन वंशीधरेन धीमता। कृत्वा
१०. यज्ञं विधानेन वेदोक्तविधिविस्तरं। प्रतिष्ठामकरोद्धीरो वंशीधर-
११. गुणाकरः ॥ श्रयोऽस्तु ॥ सम्वत् ८०८ वैशाषशुक्ल ॥ तृतीया, रोहिनी-
१२. नक्षेत्र, अतिगण्डयोग, आदित्यवार ॥ थ्व कुन्हु यंग्रबाहार येताछे
१३. वंशीधर भारो, मातृ मजुनीलक्ष्मीसहीतन स एव यग्रबाहार
१४. लाक्क यौतास धर्म्मसारा दयक दिनयज्ञ याङन प्रतिष्ठा या-
१५. स्यं स एव वंशीधर भारोयातं वो मजुनीलक्ष्मीयातं वो नाम-
१६. न स्वर्ण्णभेलव, देवी वो, द्वयकं आय दुन्ता, वलमद्वो बु रोव
१७. ङा ५ तङिनिचो बु रोव स्व ३ थ्वतेया वलशानन श्रीबु गया-
१८. तया त्वं इन्द्रयातया त्वं नोहोजात्रा कुन्हु भैलव छापका-
१९. यकं सों धर्म्मस देव बोस्यं वर्षप्रति अविच्छिनि याय
२०. माल, थ्वतेया चिन्ता याक, मानसिंजु, गयाराम
२१. जु, मेलुजु, चन्द्ररामजु, थ्वतेस्यनं, फलेनों
२२. देवनो, निदान यास्यं सेह्लो यायमाल जुरो ॥

शुभ ॥ ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मूलचोकको योगनरेन्द्र मल्लको अभिलेख

ललितपुर दरबारको मूलचोकमा केही वर्षअगाडिसम्म निकै ताम्रपत्रहरू टाँसिई राखिएका थिए। यो ताम्रपत्र पनि त्यहीं टाँसिई राखिएको थियो। परन्तु सुरक्षाको प्रवन्ध नहुँदा त्यहाँका धेरै ताम्रपत्र हराइसके। यो ताम्रपत्र पनि अहिले त्यहाँ छैन। मूलचोकमा रहेका केही ताम्रपत्रको प्रतिलिपि पहिले हामीले लिइराखेका थियौं। तिनमा यो ताम्रपत्रको प्रतिलिपि पनि छ+। त्यसैको आधारमा यो पाठ पढी यहाँ दिइएको हो। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १२½ अङ्गुल लम्बा, ४ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८१९ छ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीमाणीग्लाधिपति महाराजाधिराज संगीतार्ण्णवपारग श्रीश्रीजययोग-
नरेन्द्र मल्लदेव प्रभु ठाकुरसन ॥ श्रीविद्याचन्द्र

२. उपाध्याजु प्रमुखन यलंदेशया पंण्डित मुनकाव थव गोष्ठीया परिपाति चोस्यं तयास
भाषा थ्वते ॥ भाषा सातिग्ल पुलबाहार

३. कोबाहार माहापाल थ्वतेस मोकाले थियिस्यनं लत्यातो मानययायमाल, श्रीश्रीराजन
जुस्व, पिंहावंङपनिस जिमने-

४. न्हुन याय, उपरान्त लवतभाजुपनिस नोग्ल स्वथ यंछ थ्व स्वखाया जुरनास थ्वतेस्यन
थिथि श्रीकुह्मरनु श्रोथाकुलजु-

५. पनिस शुद्धान लवतभाजुपनिस्यन लत्यातो मानय यायमाल जुरो ॥ उपरान्त वनिह्म
बाहारलुखा ह्माया लवत दक्व स-

६. कलस्यनं महनीन खलं जोनवयमाल, श्री ३ देगुडिपूजास होनेमाल जुरो ॥ भूय तुं थिल-
जुयापनि बाहारलुखाया-

७. थ्यं जुरो ॥ थ्वते परिपाति चोस्य तक्व ग्वम्हन मानयमयात, ओम्हयात श्री ३ परमे-
श्वररीष्टदेवताया कुदृष्टि जुरो ॥ साक्षी बा-

८. हारलुखा थेसागृह चौतारा ग्वलभा दृष्ट। सम्वत् ८१९ माघशुक्लपूर्ण्णमाश्यां तिथौ ॥
शुभमस्तु सर्व्वजगतां ॥ ॥

+यो प्रतिलिपि लक्ष्मण सत्याल, अक्रूर कुइंकेलले ल्याएका थिए।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मूलचोकको ऋद्धिनरसिंह मल्लको अभिलेख

ललितपुरराजदरबार मूलचोकको दक्षिण लङमा देवद्वारको तोरणमनितिरको पाटामा यो अभिलेख अक्षर उठ्ने गरी कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात ८ अङ्गुल लम्बा, २ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८३६ छ।

१. स्वस्ति ॥ श्रीमाणिग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्रीजयवीरऋद्धिनरसिंह मल्लदेवसन श्री ३ इष्टदेवताप्रीती, थ्व लुया तोरण दोहोरपा जुरो, थ्वम्हन सेनकाओ सनसा पछम-

२. हापातक लाक जुरो, थ्व ज्यास चिन्ता याक अमात्ते लक्ष्मिनारायण, भण्डीरनायक अमात्ते छ्वकह्म कुतु, दुर्गादास भारो ॥ नकेस चिन्ता याक चुंसि भा, गोविन्द भा, संवत् ८३६ आश्विणिशुक्लपतिपदान्तिथौ शुभम् ॥

भीमसेनस्थानको योगप्रकाश मल्लका मन्त्री गङ्गाशङ्करको अभिलेख

ललितपुर मङ्गलबजारको प्रसिद्ध भीमसेनमन्दिरको मुठलको सुनौला पाटामा यो अभिलेख अक्षर उठ्ने गरी कुँदिएको छ। यहां संवत् ८४६ छ।

१. ॐ सं ८४६ फा शु ३ श्री ३ भीमसेनप्रीति श्री २ योगप्रकाश मल्लुया प्रज्यायरस फ्याङावस, दहचो तोरओववे तया, चौतारान लुया म्हुदरपति कोनिम्हया गङ्गाशङ्कर बाबुन दुन्ता जुरो ॥ शुभ ॥

शङ्खमूलको विष्णु मल्लको अभिलेख

ललितपुर यम्पिविहारबाट शङ्खमूलतिर ओर्ल्हंदा चामुण्डादेवीको स्थान आउँछ। त्यसको संगै पश्चिमपट्टि पाटीपछाडि यो अभिलेख★ कुँदिएको ढुङ्गा रहेको थियो। हाल यो शिलापत्र ललितपुर भण्डारखालमा राखिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात ८ अङ्गुल लम्बा, १ हात १ अङ्गुल चौडा छ। उठानको वाग्वतीको स्तुति भएको एक श्लोक शिरोभागमा कुँदिएको छ। यहां पंक्तिको अङ्क राख्ता त्यहींदेखि शुरू गरिएको छ। यहां संवत् ८५२ छ।

१. स्नातुर्जन्मनिवारिणी जडधियां जाड्यौघविध्वंसिनी,भूभृत्कन्दरदारिणी हरमुखाज्जाता जगतपावनी।

★यो अभिलेख श्रीगुरु पं. नयराज पन्तको संग्रहको हो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२. चंचत्कोटितरंगिणी मणिमतीं संगम्य संवाहिनी, सेयं ब्रह्मसरस्वती विजयते गङ्गोपमा वाग्मती ॥

३. श्री ३ वाग्मत्यै नमः ॥

४. ॐ नमो लक्ष्मीनारायणाय ।। स्वामिन् वक्षसि किं मणिर्मम रमे तन्मण्डले का स्थिता, त्वद्वक्त्रप्रतिविम्बमिन्दुवदने वक्षःस्थिता ते

५. प्रिया । पश्य त्वं मकुरे प्रिये स्ववदनं तत्संनिभं किं न भो, इत्थं चाटुवचःप्रबोधितरमः पायात्स दामोदरः ।। त्रैलोक्ये विदिता सुपुण्य-

६. फलदा श्रीवाग्मतीत्यद्भुता, स्नानाद्दानकृतात्सदा मतिमतां पापान्घविध्वंशिनी । सर्वज्ञस्य मुखोद्भवा पशुपतेः स्थाने स्रवन्ती मुदा,

७. या तस्यै नृपनायकः प्रणमति श्रीविष्णुमल्लः कृती ।। गोपीनाथपदारविन्दविगलत्पी-यूषशीतांशुना शुद्धः कंसनिसूदनाश्म-

८. वर्षांति कुर्वन् हि कोट्याहुतिं चक्रे कल्पतरुं धरादिविषदे दत्वा च तन्तुं गत आसी-त्तिसद्धिर्नृसिंहमल्लनृपतिः पुत्राय राज्यं ददन् । तस्यासी-

९. त्तनयो महान्सुनिपुणः श्रीश्रीनिवासो नृपः । सौन्दर्ये स मनोभवः प्रतिदिनं दानैकनिष्ठा मतिर्लोकेशस्य पदारविन्दमधुपः संगीतशा-

१० स्त्रार्थवित् तत्तुल्यो न धरापतिर्भुवि तदा वैकुण्ठनाथोपमः ।। आसीद्योगनरेन्द्रमल्ल-नृपतिः श्रीश्रीनिवासात्मजो यत्तुल्यो भुवि ना -

११. स्ति रूपविभवैः कामोपमः सुन्दरः । प्रासादं स चकार पंचपटलैः सर्वेश्वरायाण्यसौ कुर्वन् कोटिमखं वृकोदरतनुं जीर्णं न-

१२. वीनां नयन् ॥ ज्येष्ठा योगनरेन्द्रकस्य भगिनी श्रीश्रीनिवासात्मजा, पत्यौ भक्तिमती सती मणिमतीनाम्नी ह्यभूच्छ्रीमती । यस्या

१३. भूमिपतिः सुतो गुणनिधिर्य्यश्चेन्द्रमल्लाभिधः शुद्धाचारवती गुणैकनिलया तुल्या हरेः कान्तया ॥ तस्याः सुतासीत्सुदती कु-

१४. लश्रीर्ल्लज्जावती पुण्यमतीति नाम्ना । कुमारमातेव च मेनकायाः सुता सुशीला सुमतिः सुवाणी ।। पुण्यमत्याः पतिर्द्धीमान् दर-

१५. सिंहो दयापरः । भीमसेनसमः सारे सर्वशत्रुविनाशकः ।। अजीजनच्छ्रीजयविष्णुमल्लस्तस्यां नरेशो दर्रसिंहनाम्नः

१६. । यदीयसंफुल्लयशःसरोजे वियद्बभौ भृङ्ग इवाब्जमध्ये ।। नीतिज्ञो दर्रसिंहमल्लतनयः श्रीविष्णुमल्लः प्रभुः श्रीमत्स्येन्द्र-

१७. पदारविन्दयुगले भृङ्गायते यन्मनः । वाग्मत्यास्त्रिपुरान्तकस्य च हरेर्द्धर्षानानुरक्तः सदा, सोयं श्रीललितापुरे नृपमणिः

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१८. सूर्य्यो यथा राजते ।। तस्य पत्नी तु विख्याता, चन्द्रलक्ष्मीः सुलक्षणा । चारुचित्ता प्रभोर्भक्ता चन्द्रस्येव च रोहिणी ।। भोगिणी विष्णु-

१९. मल्लस्य, ज्येष्ठा सर्वगुणान्विता । विष्णुमतीति नाम्नासौ विष्णोर्लक्ष्मीरिवापरा ।। कनिष्ठा जयलक्ष्मी सा, शंकरस्येव पार्व्वती । य-

२०. शःप्रकाशिता नित्यं प्रजापालनतत्परा ।। वाग्मत्यास्तीरदेशे नयनसुखकरा धर्मशाला विशाला, योगानां स्थानभूता रिपु-

२१. गजहरिणा विष्णुमल्लेन राज्ञा । मोक्षार्थं वै कृता सा निजकुलमणिना धर्म्मचित्तेन रम्या द्रष्टुं वस्तुं च योग्या जगति निरुपमा नौरि-

२२. वासौ भवाब्धेः ।। नेपाले वत्सरेस्मिन् नयनशरगजैरंकिते ज्येष्ठमासे, पंचम्यां शुक्लपक्षे सुरगणगुरुभे वृद्धियोगेऽह्नि सौम्ये । आ-

२३. श्चर्य्यां धर्मशालां व्यरचि सुविमलां विष्णुमल्लो नरेन्द्र, स्तस्यां संस्थाप्य विष्णुं सुरमुनिनमितं भोगमोक्षैकहेतुं ।। खगेन्द्रपत्रं

२४. खसमानवर्ण्णं, खगेशखेलं नखखड्गमुख्यं । खर्वावतारं सुखदादिलेखं, खिलाभिधानं प्रणमामि विष्णुं ॥ अतः परं नेपा-

२५. लभाषा । श्रेयोस्तु । संवत ८५२ ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे, पञ्चम्यां तिथौ, पुष्यनक्षत्रे, वृद्धियोगे, बुधवासरे, थ्व कुन्हु, श्रीमन्मा-

२६ णिग्लाधिपति, नेपालेश्वर, सकलराजराजेश्वर, मानमानोन्नत, महाराजाधिराज, श्रीश्रीजयविष्णुमल्लदेव प्रभु थाकुर-

२७. सन शखमूलस घात धर्म्मसारा दयकं, अहोरात्र यज्ञ याङ, श्री ३ दामोदरदेव प्रतिष्ठा याङा दिन जुरो ॥ थ्वयात प्रत्याय दुन्ता

२८. थ्वते, रोव ४ षोनाथरिबु, रोव ४ अफलबु, रोव ५x दुवदुबु, रोव १x यागबु, रोव ५ जिविक्षलबु, रोव २ फादोरबु, रो-

२९. व २ षोनाथरिबु, रोव ४ सतुङ्गलबु, रोव १ वरबु गलसि, रोव ४ सोमथ्वातबु, थ्वते बुया वर्षंप्रति, वरसानन स एव

३०. घात फलेस चोङ देवयात, निशराव बजि कुड १ ता १ मवि, पात १ बरि दं १ घेरदिवा, थ्वते दयकं, थ्वते नित्यपूजा यायमाल, म-

३१. त बिय निभिनयातं चेकन फं ६ वर्षंप्रति बियमाल । नित्यपूजावारियात, जाक्व फं ९० बियमाल । पुनर्भाषा सदाव-

३२. र्त्ति जाक्व कुड १ नित्यं बियमाल । ज्येष्ठ शुक्ल पञ्चमी कुन्हु दिनयज्ञ याङ बोसाघन यायमाल ॥कार्तिक शुक्ल द्वादशी कु-

३३. न्हु दिनयज्ञ याङ, पवित्रारोहण यायमाल ॥ चैत्र कृष्ण द्वादशी कुन्हु, दिनयज्ञ याङ, दमना रोहण यायमाल ॥ थ्व स्व घा-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३४. तसं, माघि छायमाल, ह्म १ श्रीविश्वानन्दभाजु, उपाध्या, म्हं १ श्रीनीलकण्ठानन्द भाजु, उपाध्या, म्ह १ पुठीसोकम्ह ब्राह्मण, म्ह ३

३५. घातस देवपूजायाक ब्राह्मण, म्हं १ श्रीगौरीशंकर, म्हं १ श्रीमुनि भाजु, म्ह ३ जोसि, म्ह १ आचार्य्य, थ्वतेस्तं दक्षिणा तस्यं भक्षा-

३६ भोजन याचकेमाल॥ श्रीवाग्मतीमूर्तिस पूजां, मत बिय, नित्य माल।। ॥ थ्वते चिन्ता याक, गोष्ठी, अमात्य, थ्वकम्हभारो,

३७. अमात्य, लक्ष्मीनारायण भारो, लेवाभारो, लक्ष्मीघर भारो, थ्वतेसेन, थ्व चोस्यं तको वर्षप्रति, अविछिन्न याङ चिन्ता याय-

३८. माल।। ॥ भूयो सेह्लोयात दुन्ता थ्वते, रोव ५ तमाराजाबु रोव स्व ३ बेघाहितिबु, रोव ५ सराबक्षेलबु नेचातरण थ्वते

४९. घात व नाप चोङ उभ्हान, रोव ह्लस ७ थ्वतेया, वर्षप्रति वरसान मुङाव चन्द्रमुनि वदेजु, धर्मश्री वदेजु रत्नश्री वदे-

४०. जु, कुतुंसिंह वदेजु थ्वतेसेन, सेह्लस, वर्षप्रति, अविच्छिन्न याङ चिन्ता याय माल जुरो।। ॥ भूय ॥ तवदहसिक्षेत्र

४१. पञ्चरोपणिकं रोव ङा ५, अफलवुक्षेत्रत्रयरोपणिकं रोव स्व ३ छोअफल क्षेत्र पंचरोपणिकं रोव ङा ५, इटोलक्षेत्र

४२. पञ्चरोपणिकं रोव ङा ५ बलमदुक्षेत्र चतुररोपणिकं रोव पि ४ थ्वते बु हनेयातस चायाओ तङन दुन्ता जुरो। भूय

४३. :॥ तिचोकोबु, रोव पित्या ४x तङा॥ जाक्ये फं ६० बपुकयात बियमारं दंस। जाक्य फं १० सिनगमाल चोफह्मया -

४४. त बियमाल दंस।। ।। स्वदत्ताम्परदत्ताम्वा, यो हरेत् सुरविप्रयोः। षष्ठीवर्षसहस्त्राणि विष्ठायां जा-

४५. यते क्रिमिः। विंशत्यष्टौ च याः कोटचो, नरकानां सुदारुणाः। क्रमेण तासु पचयन्ते, देवब्रह्मस्वहारिणः॥ थ्व गु-

४६. थिस कीर्तिस, गोह्मसेन, कंचिग्ल थनसा, लोभ यातसा, ओह्मयात पचमहापातक राक जुरो। कंचिग्ल म-

४७ थस्यं लोभ मयाकाले उत्तोत्तर जुरो

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

फर्पिङको राज्यप्रकाश मल्लको अभिलेख

फर्पिङ शिखरनारायणका मन्दिरको दाँयातिर भित्तामा लहरै तीनवटा शिलापत्र छन्। तिनमा कुनाको शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। बीचमा फुटी दुइ टुक्रा भएको हुँदा त्यहाँको केही भाग पढ्न नसकिने छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २१ अङ्गुल लम्बा २० अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८७१ छ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीशिखरनारायणाय नमः ॥ श्रुतिमुद्धरते जगतीमवते धरणीधर
२. ते रमणीयगते दितिजक्षयमाततुते ननु ते खलबाहुजनाशकृते बलते । द-
३. शमौलिकखण्डनमाचरते, बलदेव मुदा करुणामय तेतिवितण्डमतं मथते
४. भवते नरसिंह दयानदतेस्तु नमः ॥ प्रणमज्जनमङ्गलदायकता भुवने सघने
५. हि वने वितता भवतो नरसिंह नृके शमिता दुरिते भवपापचये निरता । हरितो
६. हरितो भवतो भवतोनुसरन्ति जना दितिजावनताः······ ··
७. भयतो भयतो सुरवैरभुजो वनिताः ॥ विधुमुनिवसुसंख्येब्दे हि नैपाल-
८. के ······ ····· ·· ······ ··.·· ··············· ······सुरगुरुयुतपूर्वाषाढके
९. प्रीतियोगे, व्यतरदवनिमीशः श्रीनृसिंहप्रसादे ॥ श्रीमद्भूपजगज्जयात्मज-
१०. निभाग्वीरः सतामग्रणी द्धीरः श्रीवसुधाधिपः कुमुदिनी यस्य प्रसूर्द्धर्म्मधीः
११. श्रीमच्छ्रीकरुणामयस्य करुणापात्रं सदा भक्तिमान्, शास्तासील्ललितापु-
१२. रोवनिनदाद्राज्यप्रकाशो मुदा ॥ श्रीश्रीशिखरनारायणप्रमुदे चास्तु तवै·
१३. व । पूरय मम तु मनोरथं शरणं त्वमसि सदैव ॥ ॥ ॐ अद्य श्वेतवराह-
१४. कल्पेत्यादि । श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत्सरे ८७१ श्रावणमासे शुक्लपक्षे ॥ त्र·
१५. योदश्यान्तिथौ ॥ पूर्वाषाढानक्षत्रे । प्रीतियोगे ॥ बृहस्पतिवासरे ॥ थ्व
१६ कुन्हु श्रीमाणिग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्रीजयराज्यप्रका-
१७ श मल्लदेवसन श्री ३ शिखरनारायणप्रीतिन, नरहरिपुरनामछे द-
१८ यक नित्यपूजायात, सेह्लोयात बु दुन्ताया भाषा थ्वते ॥ भाषा,
१९. न्हुपादोलवाटिका कर्ष शतछी १०० थ्वते बुया वर्षप्रति बरसानन
२०. के ग्वड, चेत स्वान धूप दीप, नैवेद्य, निशलावयात बजि कुड नसि २
२१. घेरमधि ता नसि २ थ्वते दयक श्री ३ शिखरनारायणस्के नित्यपूजा
२२. यायमाल जुरो ॥ भूयः बालतोयवचागालवाटिका कर्ष ङ्य
२३. ५० थ्वते बुया वर्षप्रति बरसानन नरहरिपुरछेयात सेह्लोया
२४. जुरो ॥ थ्वतेया साक्षी द्विजवर श्रीनीलकण्ठानन्दोपाध्या शर्म्मा
२५. शुभः ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—

संशोधन-मण्डल

महाबौद्ध. काठमाडौं, नेपाल

वि. सं. २०२० श्रावण-संक्रान्ति

मूल्य- मो. रु. १५०

मुद्रक-

जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड

काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

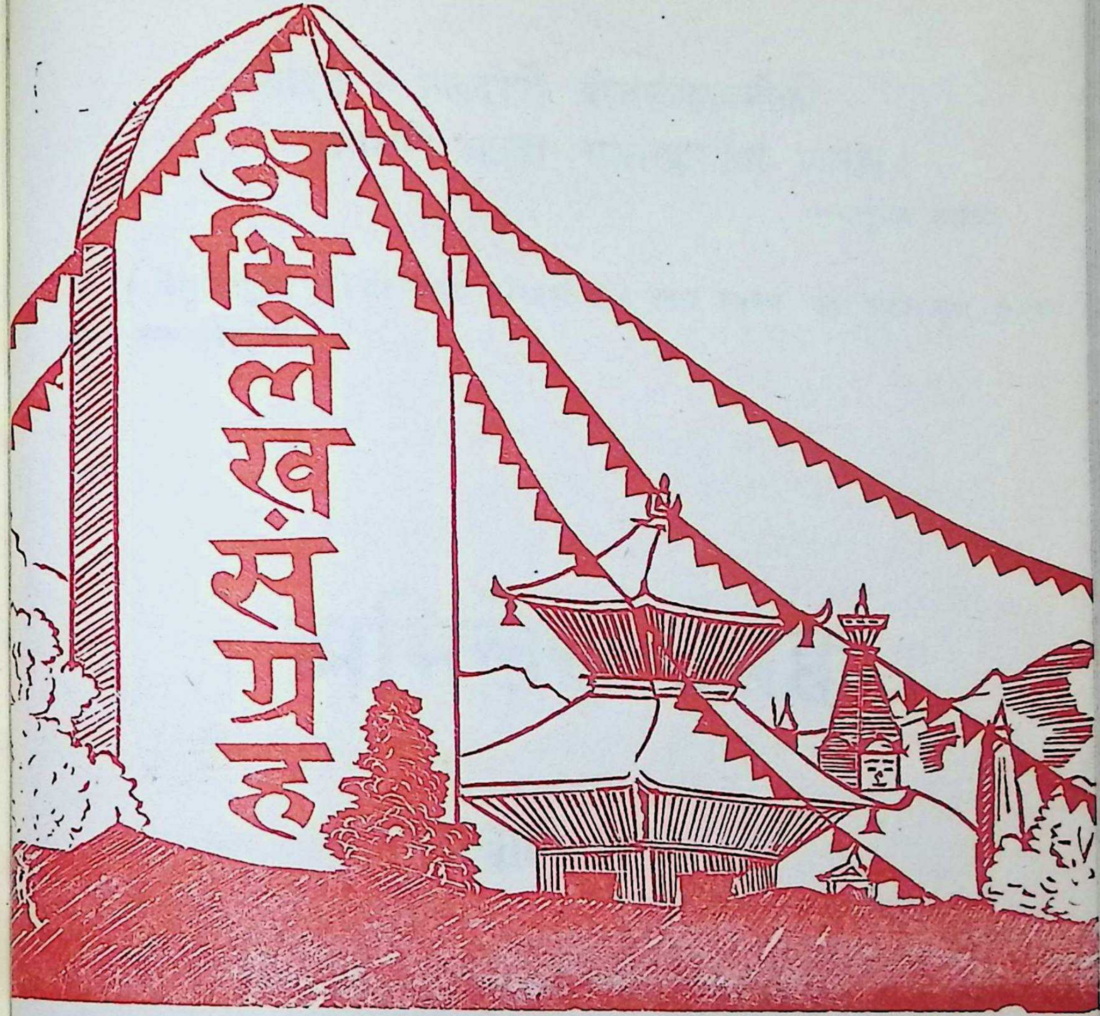

[एघाह्रौं भाग]

सम्पादक—

रामजी तेवारी — धनवज्र वज्राचार्य

देवीप्रसाद भण्डारी — गौतमवज्र वज्राचार्य

भोलानाथ पौडेल — महेशराज पन्त

शङ्करमान राजवंशी — नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण ।

—बापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ । त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला ।]

अभिलेख-संग्रह

एघाहौं भाग

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी

धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	पृष्ठ
एउटा बाटो रोज्नुपर्छ	१-३
वक्तव्य	४-७
नाला भगवतीस्थानको जगत्प्रकाश मल्लको अभिलेख	८
कुमारीचोकको जितामित्र मल्लको अभिलेख	८-९
कुमारीचोंकको खाटको जितामित्र मल्लको अभिलेख	९
तलेजुचोकको ढोकाको जितामित्रको अभिलेख	९-१०
तलेजुचोकको जितामित्र र योगनरेन्द्रको अभिलेख	१०
तलेजुचोकको योगनरेन्द्र र भूपतीन्द्रको सन्धिपत्र	११
तलेजुचोकको भूपतीन्द्र मल्ल र भास्कर मल्लको सन्धिपत्र	१२-१३
तलेजुचोकमा दसैंमा राखिने मूर्तिको अभिलेख	१३
तलेजुमन्दिरको जितामित्र र लालमतीको मूर्तिको अभिलेख	१३-१४
तलेजुचोकको तथा नकदेशको रणजित् मल्लको अभिलेख	१४
चोपुर गणेशस्थानको रणजित् मल्लको अभिलेख	१५
नकदेश र बोडेको रणजित् मल्लको अभिलेख	१५-१७

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

एउटा बाटो रोज्नुपर्छ

सुखार्थी चेत् त्यजेद् विद्यां विद्यार्थी चेत् त्यजेत् सुखम् ।
सुखार्थिनः कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ॥

—सुभाषित

[मजा गर्न खोज्ने हो भने पढ्ने काम छोडिदिनू, पढ्ने हो भने मजा गर्न छोडिदिनू । मजा गर्नेले विद्या कमाउन सक्तैन, विद्या कमाउन खोज्नेले मजा गर्न पाउँदैन ।]

यो कुरा प्रसिद्ध छ तापनि पढ्दा आनन्द मान्ने मनुष्य पनि संसारमा नभएका होइनन् । सबभन्दा बढ्ता आनन्द विद्वान्लाई हुन्छ भनी उपनिषद्मा लेखिएको पनि छ । जस्तै—

" सैषानन्दस्य मीमांसा भवति । युवा स्यात्साधुयुवाध्यायक आशिष्ठो द्रढिष्ठो बलिष्ठस्तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात । स एको मानुष आनन्दः । ते ये शतं मानुषा आनन्दाः ॥१॥

स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । "

[तैत्तिरीयोपनिषद् २ वल्ली ८ अनुवाकबाट]

[आनन्दविषयको विशेष विचार यो हो । जवान होस्, राम्रोसंग जवानीमै पढेको होस्, निराश हुने स्वभाव नबसेको होस्, शरीर तथा मनले बलियो होस्, यस्तो मानिसको लेखा संपूर्ण यो पृथिवी पैसै पैसाले छापिएको हुन्छ । मनुष्यको आनन्दको एकाङ्क यही हो । मनुष्यको यस्तो शयवटा आनन्द गन्धर्वको एउटा आनन्द हुन्छ । मजा गर्न भनी नपिरिएका विद्वान्लाई पनि गन्धर्वको जस्तै आनन्द हुन्छ + ।]

तर उपनिषद्को उदाहरण पाउनु गाह्रो छ । सुभाषितको उदाहरणचाहिं प्रशस्त भेट्टाइन्छन् ।

हाम्रा संपादकहरूले अभिलेखहरू खोज्दै पाँच वर्ष र तिनको संपादन गर्दै अढाइ वर्ष

+ यहाँ थरीथरीका गन्धर्व, पितृ, थरीथरीका देवता, इन्द्र, बृहस्पति, प्रजापति तथा ब्रह्माको आनन्दलाई क्रमशः शय शय गुना बढाउँदै लगिएको छ । ती सबैको आनन्द जस्तै आनन्द, मजा गरूँ भनी नपिरिएका विद्वान्लाई पनि हुन्छ भनी लेखिएको छ ।

यहाँ प्रयोग गरिएको श्रोत्रिय शब्दको अर्थ वेद पढेको विद्वान् भन्ने हो । वैदिक कालमा वेद संपूर्ण ज्ञानको खानि थियो । पछि विभिन्न शाखाका दर्शन धर्मशास्त्र पुराणहरू बनेका हुन् । यस कारण यहाँ प्रयोग गरिएको श्रोत्रिय शब्दको अर्थ विद्वान् भन्ने गरिएको हो ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

बिताए। उनीहरूलाई अभिलेख खोज्ने तथा संपादन गर्ने अनुभव निश्चय नै मलाई भन्दा बढ्ता भएको छ। यस अवस्थामा उनीहरूलाई बारंबार मैले एउटै कुरो शब्दान्तरमा वा उही शब्दमा भनिरहँदा उनीहरूलाई राम्रो लाग्ने कुरा अवश्य पनि हुँदैन। यस्तो हो तापनि मेरो निर्देशनमा रही उनीहरूले काम गर्न मञ्जूर गरेसम्म उनीहरूलाई मैले आफ्नो कुरा सुनाउन छोडिदिएँ भने आफ्नो कर्तव्यबाट म च्युत भएँ भन्ने कुरा म सम्झन्छु।

श्री ३ वीरले हामीलाई सफा पानी खुवाए, श्री ३ चन्द्रले उज्यालो सडकमा हिंडाए, इत्यादि कामका लागि राणाशासकप्रति हामीले कृतज्ञ हुनैपर्छ। तर उनीहरूले लेखपढ गर्ने सुबिधा दिएनन्। यसका लागि हाम्रो मन उनीहरूको व्यवहारदेखि विरक्त हुन्छ।

राणाराज्यका संस्थापक श्री ३ जङ्गबहादुर सातभाइ थिए। तिनै सात भाइ र तिनका सन्तानहरू मात्र रोलवाला भएका थिए। उस वेलाका अरू जम्मै राणाहरूलाई बटुले पनि केही शय मात्र हुँदा हुन्। यस अवस्थामा पुगनपुग करोड जनलाई राणाहरूले बलपूर्वक दबाएर लेखपढ गर्न दिएनन् भनी हामीले उनीहरूलाई दोष लाउनुभन्दा अघि केही विचार गर्नु बढिया छ। त्यही विषयमा म अहिले केही भन्न लागेको छु।

बुभुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते
न पीयते काव्यरसःपिपासितैः।
न विद्यया केनचिदुद्धृतं कुलं
हिरण्यमेवार्जय निष्फलाः कलाः॥

—माघ

[भोक लागेको वेलामा व्याकरण खानु हुँदैन। तिर्खा लागेको वेलामा काव्यको रसले तिर्खा मेटिँदैन। विद्या पढेर कसैले आफ्नो कुलको उद्धार गरेको छैन। कला केही काम लाग्दैनन्। बाबु! पैसै कमाऊ, पैसै कमाऊ।]

माघको यो विचार साधारण मनुष्यमा हुनु स्वाभाविक छ। विद्वान्हरू पनि त्यही कुराको समर्थन गर्छन् भने विद्या बढ्न सक्तैन।

सच्चा ज्ञान कमाउने उद्देश्य नराखी जे गरेर हुन्छ पैसै कमाऊँ भन्ने विद्वान् भएपछि त्यहाँ शासकलाई पनि विद्या फैलाउन गाह्रै हुन्छ। विद्यार्थी नबनी कोही विद्वान् बन्न सक्तैन। यस कारण विद्यार्थीले सच्चा ज्ञान कमाउने उद्देश्य राख्नुपर्छ। यस कारण क्षेमेन्द्रको—

"अत्रार्थार्थीथितापरत्वेन धनमेवार्जय क्षुधितैर्व्याकरणं न भुज्यते, न च काव्यरसः पिपासितैः पीयते, न च विद्यया कुलं केनचिदुद्धृतमित्युक्ते सर्वमेतद्दारिद्र्यदैन्यविद्रुतधैर्यकातरतया तत्त्वविरहितं विपरीतमुपन्यस्तमनौचित्यं सुयुक्तमेव। विद्यानामेव सर्वसम्पत्प्रसविनीनां कुलोद्धारक्षमत्वं नान्यस्य।

(औचित्यविचारचर्चाबाट)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

[पैसाको ठूलो खाँचो भएको हुनाले पैसै कमाऊ, भोक लागेको वेलामा व्याकरण खानु हुँदैन, प्यास लागेको वेला काव्यको रसले तिर्खा मेटिँदैन, विद्या पढेर कसैले आफ्नो कुलको उद्‌वार गरेको छैन भन्ने माघको यो उक्ति अवास्तव अनुचित तथा उल्टो कुरो हो। गरिबी र दुःखले गर्दा धैर्य हराएको हुनाले यस्तो लेखिएको हो। किनभने सारा ऐश्वर्य जुटाइदिने विद्याले मात्र कुलको उद्धार गर्न सक्छ, अरूले सक्दैन।]

यस उक्तिलाई विद्यार्थीले मनमा सधैं लिनुपर्छ।

यहाँ माघको आलोचना क्षेमेन्द्रले गरेका छन्। माघको उक्तिलाई आदर्श मान्नेहरू सुखार्थी हुन्छन्। क्षेमेन्द्रको उक्तिलाई आदर्श मान्नेहरू विद्यार्थी हुन्छन्। यस कारण हाम्रा संपादकहरूले 'म के हुँ' भन्ने आत्मपरीक्षा गरी आफ्नो एउटा बाटो रोज्नुपर्छ।

२०२० कार्तिकसंक्रान्ति
महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

नयराज पन्त

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

अभिलेख-संग्रहको यस एघाह्रौं भागमा भक्तपुरका मल्लकालका बाह्रवटा अभिलेख पारेका छौं। यसै गरी अभिलेखसंग्रहको चारौं भाग र सातौं भागमा पनि भक्तपुरका १२।१२ वटा अप्रकाशित अभिलेख प्रकाशित गरेका थियौं। यी अभिलेखलाई राम्ररी केलाएर अध्ययन गरेको खण्डमा भक्तपुर राज्यको साथसाथै तात्कालिक अरू राज्यको विषयमा पनि केही प्रकाश पार्न सकिन्छ।

भक्तपुर-दरबारमा सुरक्षाको प्रबन्ध केही भएको हुँदा ललितपुर-दरबारका भन्दा बढी ऐतिहासिक सामान अहिले पनि त्यहाँ सुरक्षित छन्। सो दरबारभित्र पसेपछि मल्लकालको उत्तरार्धका अनेक कुराका चित्र हाम्रो मनमा खेल्न थाल्छन्। विशेषतः तलेजुचोकमा ऐतिहासिक सामानहरू धेरै रहेका छन्।

भक्तपुर-दरबारमा जगज्ज्योतिर्मल्लभन्दा अगाडिका भक्तपुरका राजाहरूका कुनै अभिलेख भेट्टिएका छैनन्। दरबारको बाहिरी भित्तामा चाहिं वि. सं. १५१० मा यक्षमल्लले भक्तपुरका बासिन्दाको सहायताले भक्तपुर शहरलाई गढको रूपमा परिणत गरेको वर्णन परेको एउटा अभिलेख टाँसी राखिएको छ। योबाहेक रायमल्लदेखि त्रैलोक्य-मल्लसम्मका भक्तपुरका राजाका कुनै पनि अभिलेख यहाँ किन पाइएन, यो विचारणीय विषय छ।

भक्तपुर-दरबारमा भक्तपुरका मल्ल राजाहरूका धातुका तथा ढुङ्गाका केही मूर्तिहरू रहेका छन्। तिनको चित्र आदि अहिलेसम्म प्रकाशमा आएका छैनन्। साधनको अभावले गर्दा तिनका चित्र प्रकाशमा ल्याउन नसके तापनि तलेजुचोकमा रहेका तथा दसैंमा त्यहाँ राखिने राजा रानीहरूका सालिक चिन्न सहायता गर्ने ती सालिकसम्बन्धी केही अभिलेख हामीले यस भागमा पारेका छौं। यसबाट मल्लकालका धातुका मूर्तिकलासम्बन्धी विषय अध्ययन गर्नेहरूलाई केही सहायता दिनेछ।

यस ताका सन्धि गर्दा त्यसको पालना होस् भन्ने अभिप्रायले देवताको सामुन्ने शपथ खाएर तथा देवता साक्षी राखेर सन्धि गरिन्थ्यो। यस कारण सो सन्धिको बेहोरा ताम्रपत्र सुवर्णपत्र आदिमा कुँदाई देवस्थानमा नै टाँसेर राख्ने चलन थियो तथा राजाले निगाह गरी प्रजाको नाउँमा गरिदिएको व्यवस्था र गूठी चढाएको कुरा पनि ताम्रपत्र आदिमा कुँदाई देवतास्थानमा टाँसेर राख्ने चलन थियो।

भक्तपुर-दरबार तलेजुचोकको उत्तर लङ्मा यस्ता १२ वटा ताम्रपत्र टाँसी राखिएका

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

छन् । यिनमा तीनवटा सन्धिपत्र र एउटा प्रजाको नाउँमा निगाह गरी राखिएको ताम्रपत्र पनि छन् । यी चार अभिलेखलाई पनि हामीले यस भागमा प्रकाशित गरेका छौं ।

यिनमा पहिलो सन्धिपत्र भक्तपुरका राजा जितामित्र मल्ल र ललितपुरका राजा योगनरेन्द्र मल्लले वि. सं. १७५२ मा गरेका हुन् । त्यसमा अबदेखि धार्मिक विधानमा परस्परमा हामीले हस्तक्षेप नगरौं, ललितपुरले गर्नुपर्ने जति विधि ललितपुरले गर्नू, भक्तपुरले गर्नुपर्ने जति विधि भक्तपुरले गर्नू, यसरी पुरानो परिपाटीमा फेरफार नपारौं भन्ने भाव परेको छ । आफ्नो धर्म कर्म आफू आफूले चलाए पुगिहाल्थ्यो । दुइ स्वतन्त्र राज्यको बीचमा धर्म कर्म चलाउनाका लागि यस किसिमसंग सन्धि गर्नुपर्ने कुरा भवाट्ट हेर्दा आवश्यक जस्तो देखिंदैन । परन्तु यस बेलाको नेपाल-उपत्यकाका तीन राज्यको स्थितिमा यसो ध्यान दियौं भने यस्तो सन्धि किन गर्नुपरेछ भन्ने कुरा खुल्दछ ।

दोस्रो सन्धिपत्र ललितपुरका राजा योगनरेन्द्र मल्ल र भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्र मल्लले वि. सं. १७५८ मा गरेका हुन् । त्यसमा उपत्यकाबाहिरका गोरखा, मकवानपुर, उपाध्या यी तीन राज्यको सहायताले भक्तपुरले ललितपुरलाई आफ्नो पक्षमा मिलाई कान्तिपुरको विरुद्ध मोर्चा बाँधेको कुरा परेको छ । भक्तपुरको अनुमति नलिई कान्तिपुरसंग सहायता माग्नेछैन भन्ने प्रतिज्ञा गराई चालीस हजार रूपैया योगनरेन्द्र मल्ललाई धरोट राख्न लाइएको छ । केही गरी भक्तपुरको अनुमति नलिई ललितपुर कान्तिपुरसंग मिल्न गयो भने सो चालीस हजार रूपैयाको धरोट भक्तपुर गोरखा मकवानपुर उपाध्या यी चार राज्यले ललितपुरलाई अँठ्याई खाने कुरा पनि यस सन्धिमा परेको छ ।

यस बेला नेपालमा पश्चिममा चौबीसी बाईसी राज्य, उपत्यकामा तीन राज्य पूर्व भेकमा मकवानपुर आदि राज्य खडा भइसकेका थिए । यी राज्यहरू परस्परमा मिल्ने, फुट्ने, लड्ने काम वर्षेपिच्छे भने जस्तै गरिरहन्थे । पृथ्वीनारायण शाहद्वारा नेपाल राज्यलाई एक पार्ने उद्योग हुनुभन्दा पहिले नेपालभित्र खडा भएका यी अनेकन राज्यको ठूलो पुरुषार्थ केही राज्यको सहायताले आफ्नो छिमेकी राज्यलाई अँठ्याउनु नै थियो । केही पैसा दिने अथवा हात्ती दिने आदि कुरा कबुलेर एक राज्यले अरू राज्यकहाँ दूत पठाई आफ्नो छिमेकी राज्यको विरुद्ध सहायता मागिन्थ्यो । यसमा कुनै प्रकारले धेरै राज्यलाई आफ्नो पक्षमा जसले मिलाउन सक्यो, त्यस बेला त्यसको त्यो ठूलो सफलता मानिन्थ्यो । अर्को शब्दमा यस बेलाको राजकाजको युग 'गुहार माग्ने युग' थियो भन्न पनि सकिन्छ । कसैले गुहार मागी पठायो भने अवस्था हेरेर कहिले स्वयं राजा नै फौजसाथ मित्रराज्यको सहायता गर्न जान्थे, कहिले कुनै भारदारको मातहतमा फौज पठाइन्थ्यो । यस्तो अवस्थामा आफू एकलो परियो भने प्रकारान्तरले राजकाजमा आफ्नो हार भए जस्तो संझिन्थ्यो । यसैले तात्कालिक ठ्यासपु, भाषावंशावली आदिमा 'यो दिन फलाना राज्य एकलो पऱ्यो' भन्ने आदि कुरालाई ठूलो महत्त्व दिई टिपिएको

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

हामी पाउँछौं। यस सन्धिपत्रमा पनि भक्तपुरले ललितपुरलाई अँठ्याई आफ्नो पक्षमा मिलाई कान्तिपुरलाई एकलो पारेको कुरा परेको छ।

यस सन्धिपत्रमा मित्र राज्यको रूपमा भाग लिने राज्यमा एउटा राज्यको नाउँ 'उपाध्या' भन्ने परेको छ। 'उपाध्या' राज्य कुन हो भन्ने कुरा अहिलेसम्म हामीले निश्चित गर्न सकेका छैनौं। यसरी अहिलेभन्दा अढाइ शय वर्षअघिको एक राज्यको बारेमा यो राज्य कहाँ थियो भन्ने कुरासम्म पनि जान्न नसक्नु दुर्भाग्यको कुरा हो। यसले हाम्रो देशको वास्तव इतिहास तयार गर्न प्रशस्त परिश्रम गर्नु बाँकी छ भन्ने कुरातिर संकेत गर्छ। "हामीले नेपालको इतिहासको खोजीको लागि यसो गर्न लागेका छौं, उसो गर्न लागेका छौं" भनी खाली देखौवाको रूपमा प्रचार गरी गोल बाँधी सरकारिया पैसा पचाउने दाउ गर्दैमा यस्तो कुराको खोजीको काम चल्न सक्ने होइन। यसका लागि त प्रकाशमा आए जति कुरा उपस्थित राखी जाँगरसाथ सच्चा जिज्ञासा लिएर अगाडि बढ्नुपर्छ। अनि मात्र यस्ता गाँठा फुकाल्दै जान सकिनेछ।

तेस्रो सन्धिपत्र भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्र मल्ल र कान्तिपुरका राजा भास्कर मल्लले वि. सं. १७६० मा गरेका हुन्। यसमा ललितपुरलाई एकलो पारी कान्तिपुर र भक्तपुरले मोर्चा बाँधेको कुरा परेको छ। दुइ वर्षअगाडिको माथि उल्लिखित सन्धिपत्रमा भक्तपुर कान्तिपुरको विरुद्ध थियो। यसमा चाहिं भक्तपुर कान्तिपुरसंग मिल्न आएको छ। भक्तपुरलाई आफ्नो पक्षमा मिलाउन कान्तिपुरले छत्तीस हजार मोहर तथा केही जग्गा धरौट राखी यो सन्धि गरिएको छ। यसैले 'अबदेखि राजाहरूसंग गुहार माग्दा कान्तिपुरलाई प्रमुख बनाउनू, कान्तिपुरको अनुमति नलिई भक्तपुरले ललितपुरलाई बाटो–घाटो नखोलिदिनू, आदि शर्त यहाँ परेका छन्।

चौथो ताम्रपत्र कान्तिपुर, ललितपुर, गोरखा तीन राज्य मिली भक्तपुर राज्यक्षेत्रभित्रको 'वाभू' कब्जा गरेकोमा भक्तपुरका प्रजाले शत्रुलाई हटाई 'वाभू' फिर्ता गराएको खुशियालीमा वि. सं. १७८८ मा भक्तपुरका राजा रणजित् मल्लले प्रजा पंचलाई निगाह गरी गरिदिएका हुन्। यस वेला मल्ल राजाहरूसंग स्थायी सैन्यधेरै हुँदैनथे। चाहिएको वेलामा देशवासी सबैले नै सैनिकको रूपमा काम गर्दथे। यो कुराको पुष्टि यस ताम्रपत्रबाट पनि हुन्छ।

नकदेश र बोडेका रणजित् मल्लका एकै बेहोराका ताम्रपत्रले पनि तात्कालिक शासनव्यवस्था आदि कुरामा निकै प्रकाश पार्छन्। यी ताम्रपत्र राख्दा कान्तिपुर र ललितपुर पृथ्वीनारायण शाहले जितिसकेका थिए। यसैले भक्तपुरले आफ्नो राज्यक्षेत्रभित्रका साना साना शहरको रक्षाको लागि सावधान भएर बन्दोवस्त बाँधी प्रजालाई सन्तुष्ट पारिराख्ने उद्योग गरेको कुरा यी ताम्रपत्रले देखाउँछन्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यसरी यस भागमा परेका यी बाह्रवटा अभिलेखले कुनैनकुनै प्रकारले भक्तपुरको इतिहासमा नयाँ नयाँ प्रकाश पार्छन्। पाठकहरूलाई पढ्न केही सुविधा होस् भनी यस भागमा परेका केही अभिलेखको अलिकता परिचय माथि दिइएका हुन्। यसमा परेका सन्धिपत्रहरूको अनुवाद र विस्तृत व्याख्या 'ऐतिहासिक-पत्र-संग्रह' (दोस्रो भाग) मा छापिने भएका छन्। अरू अभिलेखको अनुवाद व्याख्या पछि दिइनेछन्।

—सम्पादकहरू

२०२० कार्तिकसंक्रान्ति
महाबौद्ध, काठमाडौं,
नेपाल.

—o—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नाला भगवतीस्थानको जगत्प्रकाश मल्लको पालाको अभिलेख

भक्तपुरभन्दा २ कोश जति पूर्वपट्टि नालाशहर छ। सो नालाशहरको लगनटोलमा भगवतीको प्रसिद्ध मन्दिर छ। त्यस मन्दिरको ढोकामा टाँसिराखेका ताम्रपत्रमध्ये एउटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ संवत् ७६७ छ।

१. ॐ नमः श्री ३ दुर्गादेव्यै यस्याःसर्वं वितनुते, यस्यां सर्वं विलीयते। भोग्य-
२. मोक्षप्रदे देवि, दुर्गे तुभ्यं नमोऽस्तु ते। नेपालमण्डलया शिरोमणि, श्रीश्री-
३. जयजगत्प्रकाशमल्लदेव महाराजाधिराजस विजयराज्यस धनर्दासिह-
४. भाजु मुख्य मन्त्री जुव वेलस नालास थांडाल प्रमाण खंग्चया तुपलाछें टो-
५. लया विश्व प्रमुखन, नालाया प्रमाण प्रजासहितन नालाया, श्री ३ भगव-
६. तीसके देवल दाङाव गजुरी छत्र छाया॥
७. सम्वत् ७६७ वैशाख शुदि २ शुभं

—०—

कुमारीचोकको जितामित्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार मूलचोकको पश्चिमपट्टि सोही चोकबाट भित्र जाँदा कुमारीचोक आउँछ। त्यस चोकको उत्तर लङ्मा दलानमा चण्डी आदि प्रशस्त देव देवीहरूका मूर्ति दलानका तीनै भित्तामा टाँसिई राखिएका छन्। प्रत्येक मूर्तिको तल ती देवताको ध्यान पनि लेखिएको छ। ती देवदेवीमध्ये उत्तरभित्ताको माझमा दक्षिणाभिमुख चण्डी देवीको मूर्ति छ। सो मूर्तिको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ तथा त्यसको सामुन्ने दक्षिण लङ्को भित्तामा खोल्न नहुने गरी शोभाको निमित्त मात्रै बनाइएको ढोकाको माथिल्लो ठेलामा अर्को अभिलेख कुँदिएको छ। दुवै अभिलेखमा संवत् तिथि मिति एउटै छन्। यसैले यी दुवैलाई हामीले यहाँ एकै ठाउँमा राखेका छौं। दोस्रो अभिलेख काठमा कुँदिएको हुँदा केही खिइसकेको छ। पहिलो अभिलेखको आधारमा यहाँ त्यसको पाठ पढिएको छ। यहाँ संवत् चार थरी दिइएका छन्—कलिगत ४७८१, विक्रम १७३७, शक १६०२, नेपाली ८०१। प्रतिलिपि लिन नसकिएकोले यहाँ नापो दिन सकिएन।

चण्डीको पादपीठको

१. ॐ श्री ३ स्वेष्टदेवताप्रीतिन, चण्डि आदिन, देवता तया, श्रीश्रीसुमति जयजितामित्र-
मल्लदेवसन, भागिराम प्रधानांगया वेरस तया जुरो॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२. नेपालसम्वत् ८०१ कलिगतसम्वत् ४७८१ विक्रमसम्वत् १७३७, शाके १६०२ ॥ माघमासे शुक्लपक्षे, रविसप्तमि, थ्व कुन्हु संपूर्ण याङा दिन ॥ शुभं ॥

ढोकाको ठेलाको

१. श्री श्रीसुमतिजयजितामित्रमल्लदेवसन खसि, स्व(शो)भानिमितान दयका चारकेमदु ॥ सम्वत् ८०१ नेपाल ॥ सम्वत् १७३७ विक्रम॥ सम्वत् १६०२ शाके ॥ सम्वत् ४७८१ कलिगत ॥ माघमासे शुक्लपक्षे रविसप्तमिस कुन्हु दयका दिन जुरो, शुभ ॥

—०—

कुमारीचोकको खाटको जितामित्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार कुमारीचोकमा एउटा कोटखाढुङ्गाको ठूलो खाट छ। त्यस खाटमा तामाको छाना हालिएको छ। सो छानाको मुठलमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अक्षरमा सुनको जलप लागेको छ तथा अक्षर ठूलठूला छन्। यहाँ सवत् ८१२ छ।

१. ॐ नमः श्रीभवान्यै ॥स्वस्ति॥ श्री३स्वेष्टदेवताप्रीतिकामनान श्रीश्रीश्रीपशुपतिचरणकमल-धूलिधूसरितशिरोरुह, श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसाद, देदीप्यमान, मानोन्नत, शस्त्रशास्त्रसंगीतादिसकलविद्यानिपुन, सकलराजचक्राधीश्वरचूडामणि, महाराजाधिराज, सूर्यवंशोद्भव,श्रीश्रीसुमति जयजितामित्रमल्लदेवसन दयका दिन,सम्वत् ८१२ माघशुक्ल-श्रीपञ्चम्यां तिथौ ॥शुभ॥

—०—

तलेजुचोकको ढोकाको जितामित्रको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारको तलेजुचोक पस्ने ढोकाको माथिल्लो ठेलामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यो अभिलेख काठमा कुँदिएको हुँदा अहिले सो काठ केस्रिँदै गएर अक्षर अलि दुर्बोध भइसकेका छन् तापनि जितामित्रका अरू अभिलेखको आधारमा प्रसङ्ग मिलाई पढ्न सकिने छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग २ हात ७ अङ्गुल लम्बा, २ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८१५ छ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ जाते नेपालशाके शरविधुभुजगैः सम्मिते मार्गशीर्षे, हस्ते कृष्णे नवम्यां रविसुतदिवसे ख्यातसौभाग्ययोगे। स्वेष्टेश्याः प्रीतिहेतोः सुमतिजयजितामित्रमल्लो

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

महीन्द्रो, रम्यं दारुजतोरणं निजजननदिने प्राकरोद् द्वारदेशे । श्रीश्रीस्वेष्टदेवतासके शस्त्रशास्त्रसंगीतादिस-

२. कलविद्यापारग गान्धर्व्वविद्यानिपुन सकलराजचक्राधीश्वरचूडामणि महाराजाधिराज सूर्यवंशोद्भव कोटयाहुतादियज्ञकृत श्रीश्रीसुमति जयजितामित्रमल्लदेवसन थ्व तोरण दुंता जुरो ॥ सम्वत् ८१५ मार्ग्गशिर कृष्ण नवमि थ्व कुन्हु जुरो ॥शुभ॥

—o—

तलेजुचोकको जितामित्र मल्ल र योगनरेन्द्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टिको लङ्मा दलानको निदालमा ताम्रपत्र सुवर्णपत्र गरी जम्मा १२ वटा अभिलेख टाँसिई राखिएका छन् । तिनमा बायाँतिरबाट दोस्रोचाहिं ताम्रपत्रमा या अभिलेख कुँदिएको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १२½ अङ्गुल लम्बा, ५½ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ संवत् ८१६ छ ।

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्री३तलेजु श्री३करुणामय श्री३पशुपति, श्री३गरुडनारायन, श्री३ गुह्येश्वरी

२. श्री३वज्रयोगिनी श्री३हरसिद्धि, थ्वते देवता साक्षी तयाव, श्रीश्रीसुमतिजय-जितामित्रम-

३. ल्लदेव दाजुस्त, श्रीश्रीजययोगनरेन्द्रमल्ल देवसन चोस्यं दुंता, भाषा थ्वते, खड्गया खं जुरसां

४. श्री ३ जतलं प्याखनया खं जुरसां, आवनलि ग्वह्म राजानं, ग्वह्म प्रमाननं, कचंगल थंने म-

५. दो, कर्म्म यायमालको, खण्वन जुरसां, मायमालको यायमाल, यलन यायमालको कर्म्म य-

६. लनं यायमाल, देवया कर्म्म मालको, सुनांनं फेरफार याङन याङाव तयमदो, निको-

७. या खरगाहाया, ह्ववनपूजाया खं ह्वाण परिपातिथ्यं ग्वम्हनं मधरपरसां, थ्वते चोस्य त-

८. कों देवताया कुदृष्टि, गोब्राह्मणादि पञ्चमहापातक लाक जुरो, घरलपलसा, थ्व देव

९. ताया सुदृष्टि उत्तरोत्तर जुरो ॥ थ्वते भाषा, श्यामदास मुल्मी भारो, हाकु बाबु, थ्वपनि ने-

१०. ह्मस पर्य्यायस चोस्यं तया जुरो ॥ सम्वत् ८१६ फाल्गुणशुक्ल, द्वादश्यां तिथौ ॥शुभं॥

—o—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तलेजुचोकको योगनरेन्द्र मल्ल र भूपतीन्द्र मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टिको लङ्मा दलानको निदालमा ताम्रपत्र सुवर्णपत्र गरी जम्मा १२ वटा अभिलेख टाँसिई राखिएका छन्। तिनमा बायाँतिरबाट पहिलोचाहिं ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १० अङ्गुल लम्बा, ७ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८२२ छ।

१. श्री ३ करुणामय श्री ३ पशुपति श्री३तलेजु श्री ३ गरुडनारायण श्री ३ हरसिद्धि श्री ३ गुह्येश्वरी थ्वते देव
२. ॐ स्वस्ति श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावर-लब्धप्रसा-
३. दित देदीप्यमान मानोन्नत नेपालमण्डलाधीश्वर महाराजाधिराज परमभट्टारक श्रीश्री-जयभूपती-
४. न्द्रमल्लदेवस्त स्वस्ति श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मानेश्वरीष्ट-देवतावर-
५. लब्धप्रसादित देदीप्यमान मानोन्नत रविकुलतिलक हनूमद्ध्वज सङ्गीतार्णवपार(ग) महाराजाधिराज-
६. श्रीमद्राजराजेश्वर नेपालचूडामणि श्रीश्रीवीरजययोगनरेन्द्रमल्लदेवसन तावापत्र चोस्यं प्रसन्न जु-
७. यास भाषा, थ्वते भाखा जल, खपो, गोर्षा, मोकांपुर, उपाध्या थ्व डाह्म संगुतान एकान मित्र एकान शत्रु
८. याङाव चोस्यं तया भाषा, जलन खपो व विना साहुतिन यं व बोलय यातसा मोहोर टंका पिय दोल ४००००
९. खपो गोर्षा मोकांपुर उपाध्या थ्व पेह्मस्यन जलस छेकय याङाओ काय जुरो, पत्रार्थे दृष्टसाक्षी चौता-
१०. रा ईश्वरदासजु दह्लाछे, गोगल भा बाहालुखा एतैर्दृष्ट ॥ सम्वत् ८२२ मार्गशिर-कृष्णनवम्यान्तिथौ ॥शुभम्॥

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तलेजुचोकको भूपतीन्द्र मल्ल र भास्कर मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टिको लङमा दलानको निदालमा ताम्रपत्र सुवर्णपत्र गरी जम्मा १२ वटा अभिलेख ग्राँसिई राखिएका छन्। तिनमा बायाँतिरबाट नवौंचाहि ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १४ ½ अङ्गुल लम्बा, ८ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८२३ छ।

१. ॐ श्री३तलेजु श्री ३ पशुपति श्री ३ गरुडनारायण श्री ३ गुह्येश्वरी श्री ३ भगवती थ्वते देवता साक्षी थ्वते देवताया कुदृष्टि॥

२. ॐ स्वस्ति॥ श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावर-लब्धप्रसादित रघुवंशावता-

३. र देदीप्यमान मानोन्नत महाराजाधिराज श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्ल परमभट्टारकदेवस्त॥ स्वस्ति॥ श्रीमत्पशुपति-

४. चरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसाद देदीप्यमान मानोन्नत श्रीरघुवंशाव-

५. तार रविकुलतिलक हनूमद्ध्वज नेपालेश्वर महाराजाधिराज राजराजेन्द्र सकलराज-चक्राधीश्वर श्रीश्रीजयभास्क-

६. रमल्ल परमभट्टारक देवसन गर्छंपत्र चोस्यं दुंता भाषा थ्वते, थिथि मभिङ सोयमदु, परस्पर राज्यया मभिङ सोय-

७. मदु, जन खण्व तोलतेमदु, राजा राजाओ बोलययाय थास ज प्रमुख यायमाल, दुर्ज्जनन ऊत्रनीच ख ह्लायु थिथि जनाओ-

८. य याङाव विवेक यायमाल, द्याव विद्याव थास साहुतिन निर्व्वाह यायमाल, थ्वते भाषामा मोहर सुयषु दोल गच्छ तया

९. ३६००० थ्वगुल थास गोम्हन तलबीच यात ओम्हयाके, खस मगर उमराव पंचन लूतय याङाव नको, ओमिस पच, थ्वते भा-

१०. षाया षुबुल्या श्रीयोगीदास उपाध्या श्रीबालकृष्ण जोसि श्रीनारायण उपाध्या श्रीमणिकण्ठ उपाध्या श्रीकालु उपाध्या श्रीय-

११. दु उपाध्या, थ्वते ब्राह्मण दरबारस ओयाव सिय, थोकल्या वीरभद्र थापा कालधर अभिजु, दामोदर थापा, अमरसिं-

१२. कुमल, क्रुसन खनगा, पुनर्भाषा खण्वन ज मानय मजुयकाव यलयातं लं: बियमदु, पुनर्व्वार तङन गच्छ तया.

१३. ज्यांबिरा लांगरच्या थुम खेति ३० भाखा, जन षण्व तोल तलसा षुषुन्या, श्रीप्रजापति उपाध्या श्रीसुकदेव उ-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१४. पाध्यायात, थुम ब्राह्मन नेह्मस्यनं नयेदयेकं चोस्यं बिया ॥०॥
१५. सम्वत् ८२३ श्रावण शुदि २ थव मितिन जिमने दोतो जन खण्वओ बन्ध यायमाल बाथमदु, पत्रार्थदृष्टसा-
१६. क्षी श्रीविश्वंभर भाजु, श्रीश्रीजयोग्रमल्लदेव श्रीकर्म्मनारायण भाजु ॥शुभमस्तु॥

—०—

तलेजुचोकमा दसैंमा राखिने मूर्तिको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको दक्षिण पश्चिम कुनामा एउटा ठूलो वेदी छ। दसैंमा त्यस वेदीको एक छेउमा सुनले जलप लाएका धातुका तीन मूर्ति राखिन्छन्। ती तीन मूर्तिमध्ये राजाको मूर्तिको आसनमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ संवत् ८२९ दिइएको छ।

यी तीन मूर्ति क्रमशः जितामित्र मल्ल, लालमती र भूपतीन्द्र मल्लका हुन् भन्ने कुरा यस अभिलेखको प्रसङ्गबाट बुझिन्छ।

१. ॐ स्वस्ति॥ श्री ३ स्वेष्टदेवताप्रीतिकामनान श्रीश्रीजयजितामित्रमल्लदेव दिवंगत श्रीश्रीलालमतीदेवीसन सुवर्णप्रतिमा दयकाव दुंता। सम्वत् ८२९ आश्विन शुदि ८, शुभमस्तु

—०—

तलेजुमन्दिरका जितामित्र र लालमतीका मूर्तिको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबारको तलेजुमन्दिरको पूर्वतिरको टुँडालको तल्लो भागमा तथा सो मन्दिरको पश्चिमतिरको टुँडालको तल्लो भागमा गरी दुइटा सुनको जलप लाएका साना धातुका मूर्ति छन्। ती दुइ मूर्तिको शिरोभागमा पातामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ संवत् ८३५ छ।

यी दुइ मूर्ति क्रमशः लालमती र जितामित्र मल्लका हुन् भन्ने कुरा यस अभिलेखको प्रसङ्गबाट र लालमतीको अरू अभिलेखबाट बुझिन्छ।

लालमतीको मूर्तिको

१. स्वस्ति॥ श्री ३ तलेजुस्के श्रीश्रीजयभूपतीन्द्रमल्लदेवस राजाधिस मा-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२. ता श्रीश्रीलालमती देवीसन थ्व सुवर्ण विलिपति नेपति दयका
३. दुं ता जुलो ॥ संवत् ८३५ फाल्गुण शुक्ल द्वितीया तिथि कुन्हु ॥शुभं॥

जितामित्रको मूर्तिको

१. ॐ श्रीश्रीलालमतीदेवीसन दुं ता ॥शुभ॥

—०—

तलेजुचोकको तथा नकदेशको रणजित् मल्लको अभिलेख

भक्तपुर राजदरबार तलेजुचोकको उत्तरपट्टिको लङमा दलानको निदालमा ताम्रपत्र सुवर्णपत्र गरी जम्मा १२ वटा अभिलेख टाँसिई राखिएका छन्। तिनमा बायाँतिरबाट सातौंचाहिं ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १० अङ्गुल लम्बा ४½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८५१ छ।

भ. पु. इ. नकदेश लाछिटोलको गणेशमन्दिरको दायाँतिर कार्नेसमनिको निदालमा पनि यही विषय परेको ताम्रपत्राभिलेख टाँसिई राखिएको छ। त्यसको अभिलेख कुँदिएको भाग ७½ अङ्गुल लम्बा, २ अङ्गुल चौडा छ। त्यहाँ संवत् ८५२ छ।

एकै विषय परेका हुँदा यी दुवै अभिलेखलाई हामीले एकै ठाउँमा राखेका हौं।

तलेजुचोकको

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्माने-
२. श्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसादित रघुवंशावतार देदीप्यमान मानोन्नत-
३. नेपालमहीमण्डलाखण्डल महाराजाधिराज श्रीश्रीजयरणजिन्मल्लदेव
४. प्रभु थाकुलसन प्रजा पंचयाता, ज, जला, गोर्षा सोह्म राजाया सोर्मलि-
५. गस थाना भाचय याङाव वाभु लितेला वेलस छपुरुस दाहा प्रसन्न-
६. जुया जुरो ॥ अत्र पत्रार्थे साक्षी जज्ञनारायण भागीराम कृष्णसिंह
७. नेपालसम्वत् ८५१ चैत्र कृष्ण एकादशी बुधवार कुन्हु शुभमस्तु
८. ह्लपाया सोपुलिस छपुलिस ताङाव प्रसन्न जुया जुरो ॥शुभ॥

नकदेशको

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीश्रीजयरणजित्मल्लदेवसन, गोर्षारि
२. लाङाव, सोर्मलिग दल थाङाव, वाभु लितेला वेल-
३. स, नकदेशया प्रजा पंचयात, प्रसाद बिया दामन
४. श्री ३ गणेशस्तं स्वर्णस्वानमाल दुं ता ॥ सं ८५२ आषा(ढ) सु ३ शुभं ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

चोपुर गणेशस्थानको रणजित् मल्लको अभिलेख*

भक्तपुरबाट नैर्ऋत्य दिशामा ठिमीदेखि दक्षिणपट्टि चोपुर शहर पर्दछ। त्यहाँको प्रसिद्ध गणेशमन्दिरको पश्चिमपट्टिको निदालमा ६ वटा ताम्रपत्र टाँसी राखिएका छन्। तिनमा तेस्रोचाहिं ताम्रपत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १२ अङ्गुल लम्बा, ६ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ संवत् ८६० छ।

१. ॐ श्री ३ तलेजुसहाय ॥ श्री ३ गणेशदेवस्के पताङा बिया ॥
२. स्वस्ति श्री ३ मत्पशुपतिचरणकमलधूरिधूसरितशिरोरुह, श्रीमन्मा-
३. नेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसादित, रघुवंसा(व)तार, देदीप्यमान, मानोन्न-
४. त, नेपालभूमण्डलाखण्डल, शस्त्रशास्त्रप्रवीण, महाराजाधिराज श्रीश्री-
५. जयरणजित्मल्लदेव, श्रीश्रीवृद्धिलक्ष्मीदेवी श्रीश्रीसाहेव जुजु नेह्मा-
६. माचा, थेमिश, शरण चोङ ओया वेलस चोपुलया पञ्चयता दालबु हेने-
७. मदयकाओ, तोलताओ, बिया जुलो ॥ थ्वह्मसेनं, थ्व मखयकाओ हना ओ-
८. ह्मयता पञ्चमहापातक लाक, जुलो ॥ अत्र पत्रया साक्षी श्रीरायमल्ल
९. त्रिप क्वछेंया, वृत्तिया धाकन्या दुवारपनि, साक्षीं जुलो लीखीति जसराज
१०. भंडील, वोलाछेंया ॥ सं ८६० वैशाष वर्हि १ बृहस्पतिवार कुन्हु ताङा, शुभमस्तु,

—०—

नकदेश गणेशमन्दिरको तथा बोडे महालक्ष्मीको रणजित् मल्लको अभिलेख

भ. पु. इ. नकदेश लाछिटोलको गणेशमन्दिरमा तथा बोडे महालक्ष्मीको मन्दिरमा रणजित मल्लका एकै बेहोराका एकै मितिका यो दुई ताम्रपत्र टाँसी राखिएका छन्। दुवै ताम्रपत्रको अभिलेख कुँदिएको भाग १२ अङ्गुल लम्बा, ३½ अङ्गुल चौडा छ। नकदेशको ताम्रपत्रमा शकसंवत् १६९१ र ने. सं. ८८९ दिइएका छन्। बोडेको ताम्रपत्रमा चाहिं कलिगतसंवत् ४८७० वि. सं. १८२६ शकसंवत् १६९१ ने. सं. ८८९ दिइएका छन्+।

---

* भ. पु. इ. बोडे महालक्ष्मीस्थानमा पनि यही विषय परेको रणजित मल्लको एउटा ताम्रपत्र टाँसी राखिएको छ।

+यहाँका कलिगत, विक्रम, शक संवत्हरू पनि नेपालीसंवत् जस्तै कार्तिकादि छन्।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नकदेशको

१. ॐ स्वस्ति ॥ श्रीश्रीजयरणजित्मल्लदेव प्रभु थाकुरसन, नकदेसया, प्रमान, सेष्ठ, पंच, प्रर्जायतां

२. भाखापत्र चोसे प्रस्न जुया भाखा थ्वते, ह्लाया दस्तुर जुक्क, श्री २ राजायता यायमाल उपरन मा-

३. लगुलि, बच्छि मूल बियाव काय, उपरान्त, प्रमान बुवालयता, ह्लाया दस्तुरथे बियमाल प्र-

४. र्जाया वस्तु हाखिम धकाव बलन कायमदु, बलन कालसा श्री२राजायके फेराद वयमा-

५. ल, प्रमान, दुवालया, ह्लगो गुगुल, प्रनित, उगुल बकस यायधुनो, सिपायि ह्लगो गुलि द-

६. ता, उलि दयकेमाल, मदतसा थ्व पत्र उरान जुरो, सिपायि तुत जुव ह्लाया तोहरा भाग बियमा-

७. ल, गुथ तधाङ संकत मजुयकाव हेनेमदु,. थ्वतेया दृष्टसाक्षि, भिमसाह प्रमुखन बेतिया सकरे-

१०. ङ, जगधर, प्रमुखन घाकल्या सकरेङ, प्रधानाङ्ग उपेन्द्रसिङ, लक्ष्मिनारायन जोवाल, भागिसिङ अ-

११. मलसिङ, भिम, लिखिति दैवज्ञ भाजुधन ॥सम्वत् ८८९ मार्ग्गशिल शुदि ४ ॥ श्रीशाके १६९१ ॥ शुभ ॥

बोडेको

१. स्वस्ति ॥ श्रीश्रीजयरणजित्मल्लदेव प्रभु थाकुलसन, श्रीधर्म्मपुलि देसया प्रमान, सेष्ठ, पंच, प्रजायता भा-

२. खापत्र चोसें प्रस्न जुया भाखा, थ्वते ह्लाया दस्तुर जुक्क श्री २ राजायता यायमाल, उपरन मालगुलि बच्छि मु

३. ल बियाव काय, उपरान्त प्रमान, दुवालयता ह्लाया दस्तुरथे बियमाल, प्रजाया वस्तु हाखिम धकाव

४. बलन कायमदु, बलन कालसा श्री २ राजायके फेरात वयमाल, प्रमान, दुवालया ह्लगोया गुगुल

५. प्रनित उगुल बकसय यायधुनो, सिपायि ह्लगो गुलि दता, उलि दयकेमाल, मदतसा, थ्व पत्र उरा-,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

६. न जुरो, सिपायि तुत जुव ह्मया तोहरा भाग बियमाल, गुथ तवधाङ संकत मजुयकाव हेनेमदु, श्वते -

७. या दष्टसाक्षि लह्मवन्तसिं, जमानसिं, कमसाहि, नितसिं प्रमुखं बेतिया सकरेङ मधुवन धाकल्या सकरें प्रधानाङ्ग उपेन्द्रसिं-

८. ङ लक्ष्मिनारायन जोसराज, सिद्धिराम जोवाल, भागिसिङ अम(र)सिङ लिखित दैवज्ञ भाजुघन सं-

९. म्वत ८८९ मार्ग्गशिल शुदि ४ ॥ श्रीसाके १६९१ विक्रमाब्द १८२६ कलि ४८७० ॥ ॥शुभ॥

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—
संशोधन-मण्डल
महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल

वि. सं. २०२० कार्तिक-संक्रान्ति

मूल्य- मो. रु. १५०

मुद्रक-
जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड
काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

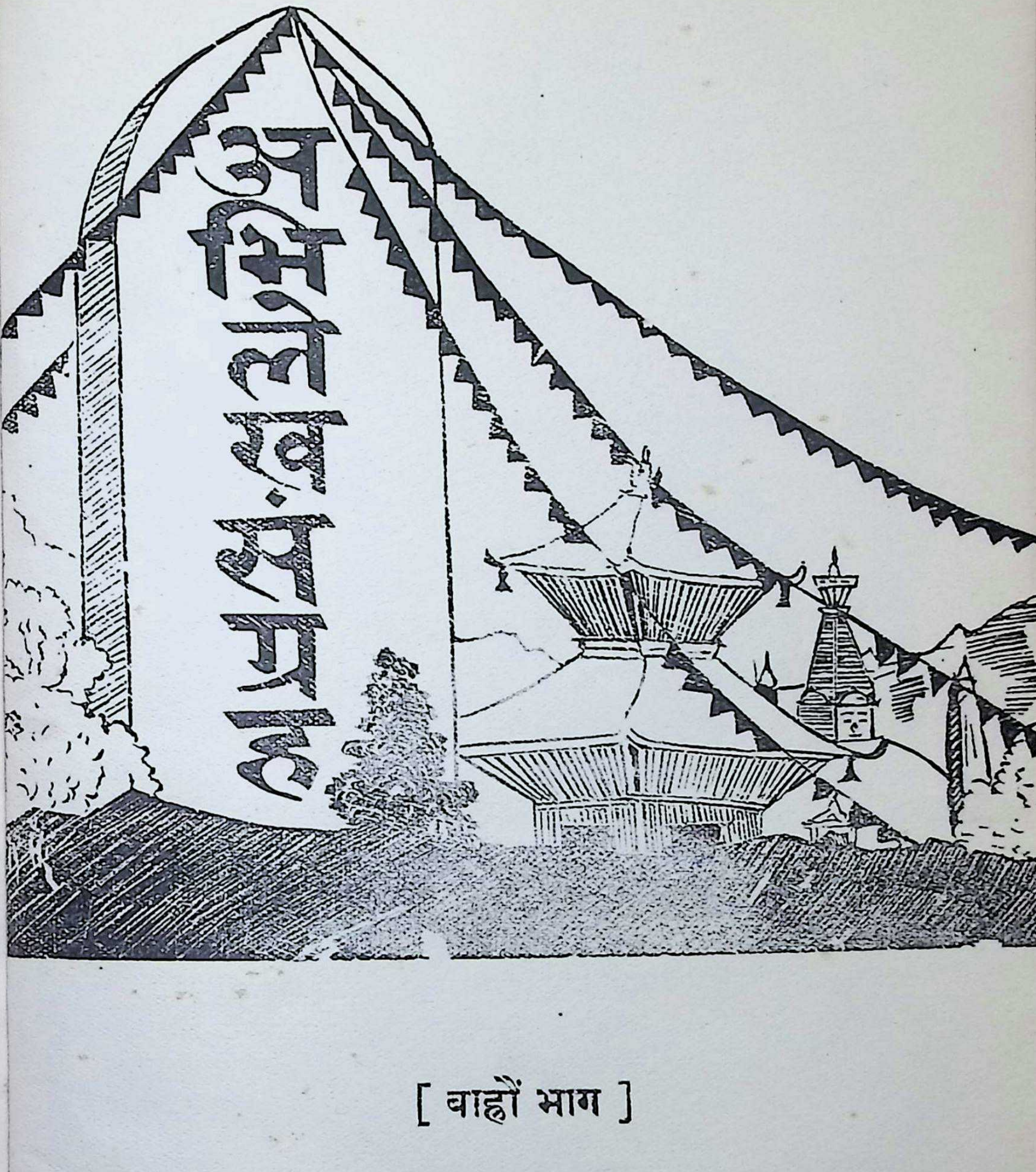

[बाह्रौं भाग]

सम्पादक–

रामजी तेवारी	धनवज्र वज्राचार्य
देवीप्रसाद भण्डारी	गौतमवज्र वज्राचार्य
भोलानाथ पौडेल	महेशराज पन्त
शङ्करमान राजवंशी	नयनाथ पौडेल

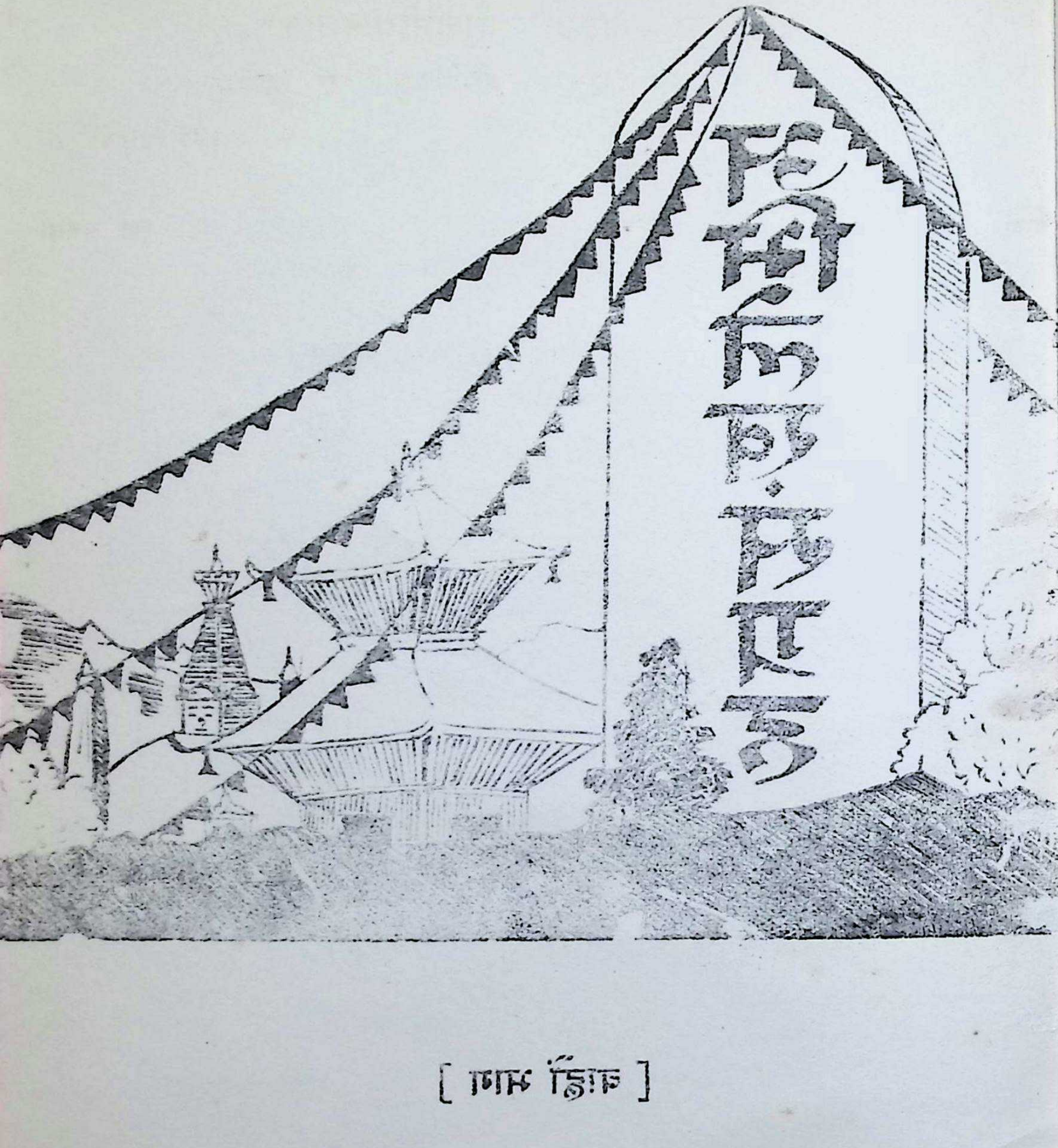

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तदिह न गुणदोषौ योजनीयावलीकौ
कथमपि महता यत्संस्कृतोऽयं श्रमेण।

— वापूदेव शास्त्री

[धेरै मिहिनेत गरी यो तयार गरिएको छ। त्यस कारण यहाँ झूटो गुण अथवा दोष नलाइदिनुहोला।]

अभिलेख-संग्रह

बाह्रौं भाग

सम्पादक—

रामजी तेवारी
देवीप्रसाद भण्डारी
भोलानाथ पौडेल
शङ्करमान राजवंशी
धनवज्र वज्राचार्य
गौतमवज्र वज्राचार्य
महेशराज पन्त
नयनाथ पौडेल

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	पृष्ठ
विचार गर्नु पर्ने कुरा	१ –४
वक्तव्य	५ –६
चिकंमुगलको सरूपसिंह कार्कीको आभलेख	७
नन्दिकेश्वर बहालको घण्टाको सुवर्णप्रभाको अभिलेख	७
पुरानो गुह्येश्वरीको नरसिंह गुरुङको अभिलेख	८
नन्दिकेश्वर बहालको सुवर्णप्रभाको अभिलेख	८ –१२
पचली लक्ष्मीश्वरमन्दिरको लक्ष्मीदेवीको अभिलेख	१२–१५
बैतडी देवलहाटको अभिलेख	१६–१७
त्रिपुरेश्वरको घण्टाको ललितत्रिपुरसुन्दरीको अभिलेख	१६
गुह्येश्वरीको सिंहध्वजको अभिलेख	१६–१७
भीमसेन थापाको धरहराको अभिलेख	१७
भक्तपुरदरबार सुनढोकाको राजेन्द्रविक्रम शाहको अभिलेख	१७-१८
त्रिपुरेश्वरको ललितत्रिपुरसुन्दरीको सालिकको अभिलेख	१९
पचलीघाटको पाटीको शत्रुभञ्जन शाहको अभिलेख	१९–२०

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विचार गर्नुपर्ने कुरा

अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयन्ति विचक्षणाः ।
समे निम्नोन्नतानीव चित्रकर्मविदो जनाः ॥

—व्यास

[चित्रकारीहरू सम्म जग्गामा पनि जसरी अग्लो होचो देखाइदिन्छन्, त्यसै गरी कुरा गर्न जान्ने मानिसहरू झूटो कुरालाई पनि साँचो कुरा जस्तै पारिदिन्छन् ।]

"केही मान्छेहरू भन्छन्–हामीले बताएको बाटोबाट हिंड्यौ भने १ काकिणीलाई १ लाख कार्षापण बनाइदिन्छौं । हतियारै नभए पनि सारा शत्रुलाई मारिदिन्छौं । एकलो मान्छेलाई पनि चक्रवर्ती राजा बनाइदिन्छौं । अनि त्यो मान्छेले यहाँहरूले बताउनुभएको बाटो कुन हो" भनी तिनीहरूलाई सोध्यो भने तिनीहरू बताउँछन्– त्रयी (वेद), वार्ता (कृषि, पाशुपाल्य, वाणिज्य), आन्वीक्षिकी (दर्शनशास्त्र), दण्डनीति (राजनीति), यी चार राजविद्या हुन् । यिनमा त्रयी वार्ता आन्वीक्षिकी यी तीन विद्या ज्यादै ठूलठूला छन् । यी विद्याबाट फाइदा पनि उस्तो छैन । अहिलेलाई यी विद्यालाई छोडिदिए पनि हुन्छ । पहिले दण्डनीति नै पढ । अहिले यो दण्डनीतिलाई आचार्य विष्णुगुप्तले (चाणक्य=कौटल्यले) मौर्य (चन्द्र गुप्त) लाई पढ्नाको लागि ६ हजार ग्रन्थमा (३२ अक्षरको १ ग्रन्थ हुन्छ) छोट्याएका छन् । यही विद्या राम्ररी पढी काम गरे, भने जस्तो काम गर्न सकिन्छ । अनि उसले हुन्छ भन्छ र सो विद्या घोक्दा घोक्दै, पढ्दा पढ्दै त्यो बूढो हुन्छ । फेरि दण्डनीति शास्त्रको अरू अरू शास्त्रसंग सम्बन्ध हुन्छ । सबै विद्या नजानीकन तत्त्व कुरा थाहा पाइदैन । भैगो, थोर बहुत समयमा दण्डनीति बुझिएला । शास्त्र पढेको मान्छेले पहिलेबाट आफ्ना जहान छोरा छोरीलाई पनि पत्याउनु हुंदैन । यति चामलको यति भात हुन्छ, यति भात पकाउन यति दाउरा चाहिन्छ भनी आफैलाई खान पनि नाप-तौल गरीकन दिनुपर्छ । उठ्नेबित्तिकै मुख पनि राम्रोसंग धुन नपाईकन नै, एक मुठी आधा मुठी खाएर राजाले दिनको पहिलो भागमा सारा आम्दानी खर्चको लगत सुन्नुपर्छ । आम्दानी खर्चको लगत सुनाउँदा सुनाउँदै पनि धूर्त अध्यक्षहरूले दोब्बर त बीचैमा खान्छन् । अधिकारीहरू ४० किसिमले सरकारी पैसा खान्छन् भनी चाणक्यले भनेकोमा यिनीहरू आफ्नो बुद्धिद्वारा पैसा खाने हजारौं उपाय निकाल्छन् । दोस्रो भागमा परस्परमा झगडा गर्न लागेका दुनियाँको चिच्याहटले कान टट्टाएका राजालाई बडो तकलीफ हुन्छ । त्यहाँ पनि न्यायाधीशहरू आफूखुशीसग कसैलाई मुद्दा जिताइदिने, कसैलाई हराइदिने गरेर राजाको टाउकोमा अपजस र पाप लाइदिन्छन्, आफूहरूचाहिं पैसा कमाउँछन् । तेस्रो भागमा नुहाउन र खान फुर्सद पाइन्छ । खाएपछि पनि सो नपचेसम्म खाने कुरामा विष परेको छ कि भन्ने डर भइरहन्छ । चौथो

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भागमा नगद भित्र्याउनाको लागि हात पसार्दै उठ्नुपर्छ । पाचौं भागमा राजकाजको सल्लाह गर्दा गर्दा ठूलो कष्टको अनुभव गर्नु पर्छ । त्यसमा पनि भित्र भित्र मिले तापनि बाहिर नमिले जस्तो देखाएर मन्त्रीहरू गुणलाई दोष, दोषलाई गुण पार्छन्, दूत र जासूस-द्वारा थाहा पाइएका कुरालाई पनि एक थोकको अर्को थोक पार्छन्, सकिने नसकिने काममा पनि गडबड पार्छन् तथा देश काल अवस्थाको पनि ख्याल राख्तैनन्, यसरी आफ्ना मान्छे र अरू मान्छेबाट पनि फाइदा उठाउँछन् । आफ्नो देशमा र अरू देशमा भित्र-भित्रबाट आफ्ना राजाउपर असन्तोष फैलाएर बाहिरबाट चाहिं त्यो असन्तोषलाई शान्त पारे जस्तो गद आफ्नै राजालाई पनि विवश पारी मन्त्रीहरू अँठ्याउँछन् । छैटौं भागमा आफ्नो मन लागेको कुरा गरे पनि हुन्छ, राजकाजविषयकै सल्लाह गरे पनि हुन्छ । राजाले आफ्नो इच्छा लागेको काम गर्न पाउने समय यही पौने चार घडी (डेढ घण्टा) मात्रै हो । सातौं भागमा चतुरङ्ग (हात्ती घोडा रथ पैदल) फौजको हेरविचार गर्नु पर्छ (कवाजमा जानुपर्छ) आठौं भागमा सेनापतिसंग लडाइँविषयको सल्लाह गरी चिन्तित रहनुपर्छ । फेरि सन्ध्या गरेर रातको पहिलो भागमा जासूसहरूलाई भेट्नुपर्छ । ती गुप्त मानिसद्वारा हतियारले मार्न लाउने, आगो लाइदिने, विष खुवाउने आदि अतिनिठुरी काम गर्नु पर्छ । दोस्रो भागमा खाइसकेपछि विद्वान्ले जस्तै पढ्न थाल्नुपर्छ । तेस्रो भागमा बाजाको आवाज सुनी सुनी सुती चौथो र पाँचौं भागसम्म सुत्नू रे । हरबखत चिन्ता र परिश्रमले व्याकुल मन भएका विचरा यिनलाई निद्रा पो कसरी लाग्छ र ? । फेरि छैटौं भागमा विद्यासम्बन्धी विचार र अरू कामसम्बन्धी विचार गर्नु पर्छ । सातौं भागमा राजकाजसम्बन्धी सल्लाह गर्नु पर्छ र ठाउँ-ठाउँमा दूतहरू पठाउनुपर्छ । यी दूतहरू कस्ता हुन्छन् भने दुवैपट्टिबाट (आफ्ना राजापट्टि र आफ्ना राजाले आफूलाई दूत बनाई पठाएको देशका राजापट्टिबाट) मीठो मीठो कुरा गरी पैसा कमाउँछन् र तिनीहरूलाई भन्सार पनि नलाग्ने हुनाले त्यो पैसा व्यापारमा लगाई प्रशस्त पैसा कमाउँछन् । ती दूतहरू काम नभए तापनि अलिकति काम देखाएर सधैंभरि घुमिरहन्छन् । आठौं भागमा पुरोहितहरू आई भन्छन्– आज हजूरले खराप सपना देख्नुभएछ । ग्रहहरू खराप ठाउँमा बसेका छन् । शकुनहरू पनि नराम्रा छन् । शान्ति स्वस्ति गर्नु पर्‍यो । होम गर्दाखेरि चाहिने सबै सामानहरू सुनका हुनुपर्छ । यसो भएमा काम राम्रो हुन्छ । यी बाहुनबाजेहरू ब्रह्मा जस्ता छन् । यिनीहरूको हातबाट शान्ति स्वस्ति भए झन् असल हुन्छ । यिनीहरू गरीप छन्, धेरै सन्तान भएका छन्, राम्रोसंग काम गर्न सक्छन्, यज्ञ यागादि काममा लागिरहेका छन्, आजसम्म दान पनि पाएका छैनन् । यिनीहरूलाई दान दिइयो भने स्वर्ग गइन्छ, चिरंजीवी भइन्छ, अरिष्टको नाश हुन्छ। यसो भनेर यिनीहरूलाई धेरै धेरै दान दिलाएर त्यस बाटोबाट पुरोहितहरू सुइक्क आफू खान्छन् । त्यस कारणले यसरी दिनरात फुर्ती पनि आराम नपाइने, धेरै मिहिनेत गर्नु पर्ने, सधैं दुःख भोग्नुपर्ने यस्तो काममा फसेका नीति भने नजान्नेले चक्रवर्ती हुने कुरा त परै रहोस्, आफ्नै राज्य जोगाउन पनि उनलाई धौधौपर्छ । शास्त्र

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

जान्ने भनी कहलाएको मानिसले दिए पनि, मान गरे पनि, मीठो बोले पनि ठग्नलाई गरेको हो भनी अविश्वास गर्छन्। कसैले विश्वासै गरेनन् भने लक्ष्मी आउँदै आउँदिनन्। नीति नजानीकन लोकयात्रा चल्दैन भन्ने कुरामा पनि नीति भनेको लोकव्यवहारबाटै जानिन्छ, शास्त्र पढ्नुपर्दैन। दुधे बालक पनि जुनसुकै उपायले पनि आमाको दूध चुस्न खोज्छ। त्यस कारण दुःख गर्ने कुरा छोडनुहोस्, मन लागे जति मोजमज्जा गर्नुहोस्। यसरी इन्द्रियलाई कब्जामा राख्नुपर्छ, यसरी अरिषड्वर्ग (काम क्रोध लोभ मोह मद मात्सर्य) जित्नुपर्छ, यसरी सधैं आफन्त र परचक्रीहरूमा साम दान भेद दण्ड यी उपायको प्रयोग गर्नुपर्छ, कोसंग मेल गर्ने कोसंग झगडा गर्ने भन्ने चिन्ता गरेर समय बिताउनुपर्छ, ऐश आरामको लागि अलिकति पनि मौका दिनु हुँदैन" इत्यादि भनी जो मान्छेहरू उपदेश दिन्छन्, ती बकुल्लाभगत मन्त्रीहरू पनि हजूरलाई ठगेर कमाएको सम्पत्ति कमारीका घरमा बसी सिद्ध्याउँछन्। यी विचराहरू त के हुन् र? खूप शास्त्र जान्ने, शास्त्र बनाउने शुक्र आङ्गिरस विशालाक्ष बाहुदन्तिपुत्र पराशर आदिले के अरिषड्वर्गलाई जितेका थिए? के तिनीहरूले शास्त्रले बताएबमोजिमको काम गरेका थिए? तिनीहरूले गरेका काम पनि केही सफल भए, केही असफल भए। पढैया धेरै मानिसहरू पनि अपढहरूबाट ठगिएका छन्÷।"

(दण्डीको दशकुमारचरितको अष्टम उच्छ्वासको केही भागको भावानुवाद)

÷ कौटल्यले १ दिन =६० घडी = २४ घण्टालाई १६ भागमा बाँडेका छन्। यस कारण एक भागमा पौने चार घडी = डेढ घण्टा = ९०मिनेट पर्न आउँछ। कौटल्यले राजाको कार्यक्रम यसरी दिएका छन्—

बिहान– ६देखि ७।३० बजेसम्म पुलीसविभाग र अर्थविभागको कुरा सुन्ने
७।३० देखि ९ बजेसम्म विन्तिपत्र सुन्ने
९ देखि १०।३० बजेसम्म नुहाउने, खाने, पुस्तक हेर्ने
१०।३०देखि १२ बजेसम्म नगदको जाँच गर्ने, हाकिमहरूसंग भेट्ने

दिउँसो–१२ देखि १।३०बजेसम्म मन्त्रिपरिषद्को बैठक
१।३० देखि ३ बजेसम्म आरामी गर्ने वा विचार गर्ने
३देखि ४।३०बजेसम्म कवाजमा जाने
४।३० देखि ६ बजेसम्म सेनापतिसंग बसी रक्षाविभागको विचार गर्ने साँझमा सन्ध्या गर्ने

बेलुका– ६ देखि ७।३०बजेसम्म गुप्तीविभागलाई भेट्ने
७।३०देखि ९बजेसम्म नुहाउने, खाने, पुस्तक हेर्ने
९ देखि ३ बजेसम्म बाजाको आवाज़साथै सुत्ने र बाजाको आवाजसंगै उठ्ने, निद्रा खुलेमा विचार गर्ने

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

यहाँ विहारभद्रले जुन कुरा बोलेका छन्, सो कुरा शास्त्र पढेकाहरूको र खुद शास्त्रका पनि निन्दा गर्न भनी बोलेका हुन् । झ्वाट्ट हेर्दा उनको कुरा साँचो जस्तो पनि देखिन्छ ।

दशकुमारचरित आख्यायिका (उपन्यास) हो । यस कारण यसका पात्रहरू कल्पित व्यक्ति हुन् । यसो भए तापनि कुरा बङ्ग्याई काम पट्याउने मनुष्यको चित्र यहाँ देखाइएको छ ।

संशोधनमण्डलले अहिलेसम्म १४४ वटा अभिलेखहरूलाई प्रकाश गरायो । अब तिनका व्याख्याहरू पनि प्रकाश गर्ने वेला भयो भन्ने संझी हाम्रा सम्पादकहरूले सोही-बमोजिम गर्ने निश्चय गरेका छन् । यो शुभलक्षण हो । तर यहाँनेर एउटा कुराको मलाई शङ्का लागिरहेछ । सो के हो भने विद्याको नामबाट अविद्या फैलाई छोरा नातिसम्मलाई पुग्ने सम्पत्ति जोड्न लागेका मनुष्यहरूलाई संशोधनमण्डल आँखाको काँढो बनेको छ । किनभने केही नलेखेर बसूँ भने यत्रा विद्वान् भएर पनि तपाईंले पुस्तक किन लेख्नुनभएको ? भनी दुनियाँ ख्याउँ-ख्याउँ गर्छन् । आफ्नो पुरानै बानीअनुसार पुस्तक लेख्दै जाऊँ भने संशोधन निस्कन्छ । आफू पनि परिश्रम गरी शुद्ध ग्रन्थ लेख्ने उद्योगमा लागूँ भने परिपक्व गरी चकाचक पैसा बटुल्ने आफ्नो काममा बाधा पर्छ भन्ने संझी उनीहरू गोल बाँध्न लागेका छन् । यस अवस्थामा स्वार्थरक्षाको लागि उनीहरूले कस्तो कस्तो काम गरे तथा गर्दैछन् भन्ने कुरालाई अनुभवले हाम्रा सम्पादकहरूलाई बताएकै छ । यस कारण हाम्रा सम्पादकहरूले आफ्नो कामलाई सफलै पार्ने विचार गरेका छन् भने आफूमा रहेको कमजोरी-लाई जाँची जाँची हटाउनैपर्छ ।

मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे भयमित्येष न भूतयेऽभिमानः ।
परवृद्धिषु बद्धमत्सराणां किमिव ह्यस्ति दुरात्मनामलङ्घ्यम् ॥

—भारवि

[म ऋषि हुँ, मैले कसैको केही बिगारेको छैन भन्ने अहङ्कार गरी बस्दा भलो हुँदैन । अरूको उन्नति देखेर दहाडो गर्ने दुर्जनहरूले के पो गर्दैनन् ।]

२०२० माघसंक्रान्ति — नयराज पन्त
संशोधनमण्डल
महाबौद्ध काठमाडौं नेपाल ।

विहान— ३ देखि ४।३०वजेसम्म सल्लाह गर्ने र जासूसहरूलाई खटाउने

४।३० देखि ६ बजेसम्म गुरु पुरोहित, वैद्य, ज्योतिषी, भान्सेहरूलाई भेट्ने र दान धर्म गर्ने

यस कार्यक्रमअनुसार साढे१३ घण्टाको काम र साढे १० घण्टा फुर्सद मिल्छ । यो सामान्य नियम हो । यसमा आफ्नो शरीर हेरेर फेरफार गर्ने अनुमति पनि कौटल्यले दिएका छन् । (कौटलीय अर्थशास्त्रको १ अधिकरण १९ अध्याय हेर्नुहोस्)

यहाँ कौटल्यलाई उल्लू बनाउन, कौटल्यको कुरालाई बङ्ग्याई विहारभद्रले वोलेका हुन् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्तव्य

अभिलेखसंग्रहको यस बाह्रौं भागमा शाहकालका १२ वटा अप्रकाशित अभिलेख पारेका छौं । यस कालका धेरैजसा अभिलेख संस्कृतसन्देश, इतिहासप्रकाश आदिमा प्रकाशित भइसकेका छन् । यस कारण यस भागमा हामीले चिताए जस्ता अभिलेख पार्न सकेनौं । तैपनि यस भागमा परेका यी १२ वटा अप्रकाशित अभिलेखले पनि कुनैनकुनै प्रकारले तात्कालिक इतिहासलाई केही अंशमा भए पनि प्रकाशमा ल्याइदिने हुनाले यत्तिकैमा सन्तोष मान्नुपरेको छ ।

यिनमा पहिलो अभिलेख सरूपसिंह कार्कीको हो । उनले चिकंमुगलमा आफ्नो लागि वि. सं १८३३ मा ठूलो घर बनाई त्यसको नाउँ 'जयमन्दिर' राखी यो अभिलेख राख्न लाएका हुन् । पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो जीवनभरको अनुभव र उद्योगद्वारा चलाउन खोजिएको सिद्धान्त र कार्यपद्धतिमा उनको देहावसान हुने बित्तिकै आघात पुऱ्याउन थालिएको संकेत यस अभिलेखबाट हामी पाउँछौं । देशको निर्माण गर्नेतिर लम्कनुपर्ने अवस्थामा भारादार, सिपाही, कर्मचारी वर्ग आदि विलासमा भुले भने त्यो देशको विकास हुन सक्दैन भन्ने कुरा ३२ वर्षसम्मको आफ्नो निरन्तरको उद्योग र त्यसबाट भएको अनुभवले पृथ्वीनारायण शाहको मनमा जमेको थियो । यसैले—

"क्या चुनी सिपाई भया क्या भैभारादार भया इनलाई दवलथ कामाउन नदिनु आदमी हेरि हुर्मत् मात्रै राषी दिनु, क्यान भनौला दवलथ् भयाकाले तरबारमा पसि मर्न मानं सकैनन् र हरिपको चपक् हुन्छ, सिपाहि भै भारादारले स्वष :गरेनन् भन्या चारै षुट्मा मेरो तरवार बजन्यैछ, स्वषमा पस्यो भन्या मेरा साना दुषले आर्ज्याको मलुक होईन··· उप्रान्त ॥ मलाई यवटा कुराको संध्यह लागि रहेछ— कुन्कुरो भन्या मुग्लाना नजिकै रहेछ तेस् जग्गामा छोकडा पत्रीया रह्याछन्. चित्रकार भन्याको कोठामा ढोलक सितार राग तान्मा भुल्नन्. राग तानमा बडो ठूलो मोहो हुन्छ र दबलथ पनि षोलिन्छ···रागको अभ्यास् पनि कसैले नगर्नु···"

इत्यादि कुरा पृथ्वीनारायण शाहले बोलेर गएका छन् । परन्तु उनको मृत्यू हुने बित्तिकै भारादारहरूमा बडे बडे घर बनाई आफ्नो आफ्नो घर खेतको बन्दोबस्त गर्ने होड चलेका देखिन्छ तथा यसरी भारादारहरूले मेरो घरमा सधैं नर्तकीहरूको नाच गान चलिरहोस् [नृत्यन्तु वाराङ्गनाः] भन्ने कामना गरी त्यसलाई अभिलेखमा समेत कुँदाएर राख्नु पृथ्वीनारायण शाहको मनोवृत्तिको एकदम प्रतिकूल कुरा थियो । हुनत सरूपसिंह कार्की उठानदेखि पृथ्वीनारायण शाहकोसहवास पाएका उनका विश्वासपात्र व्यक्ति देखिँदैनन्। पृथ्वीनारायण शाहको समयमा उनले कुनै उल्लेखनीय काम गरेको थाहा पाइएको छैन । प्रताप-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सिंह शाहको शासनकालमा आएर सरूपसिंह कार्की शक्तिशाली काजीको रूपमा पुगेका हुन् । यसैले पृथ्वीनारायण शाहको नीतिको छाप उनको मनमा राम्ररी नपर्नु त्यति आश्चर्यको कुरा छैन । परन्तु अभिमानसिंह बस्नेत आदि भारादारहरू त पृथ्वीनारायण शाहकै देखरेखमा हुर्केर देशनिर्माणकार्यमा पनि निकै अघि बढेका पुरुष हुन् । तर पनि साधारण मनुष्यमा हुने 'आफ्नो केही बन्दोबस्त होस्' आदि कुराले तिनीहरूमा पनि असर पारेको थियो भन्ने कुरा सरूपसिंहले 'जयमन्दिर' बनाएकै साल अभिमानसिंह बस्नेतले पनि बडेमाको 'मानमन्दिर' बनाएकोले देखाउँछ । अझ त्यसमा रहेको अभिलेखले त यस विषयमा बढ्ता कोट्याउनुपर्ने स्थितिमा हामीलाई पुऱ्याउँछ । सरूपसिंहले यहाँ आफ्नो अभिलेखमा जुन भाव व्यक्त गराएका छन्, त्यहीं भाव शब्दान्तरद्वारा मानमन्दिरको अभिलेखमा पनि व्यक्त गरिएको छ× । दुवै अभिलेखका रचयिता पण्डित एउटै हुन गएर पनि यसो भएको हुन सक्छ । परन्तु अभिलेख राख्न लाउनेको मनसाय केही बुझ्दै नबुझीकन नै कविले मात्र यस्तो भाव पोखेको हुनु अलि गाऱ्हो छ । जे होस्, पृथ्वीनारायण शाहको देहावसान हुने बित्तिकै उनको नीतिको ठीक ठीक अनुसरण हुन छोडेको संकेत यताबाट पाइन्छ ।

यसै गरी यस बाऱ्हौं भागमा परेका अरू अभिलेखहरूले पनि तात्कालिक कुरालाई प्रकट गर्छन् ।

—सम्पादकहरू

× संस्कृत-सन्देश १।५ मा मानमन्दिरको सो अभिलेख योगी नरहरिनाथ द्वारा प्रकाशित भएको छ ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

चिकंमुगलको सरूपसिंह कार्कीको अभिलेख

काठमाडौं चिकंमुगलटोलमा अटकनारायणको मन्दिरभन्दा अलि पर गएपछि पुराना छाँटका घर भएको ठाउँ आउँछ। त्यहाँ बायाँपट्टि छेडोबाट भित्र पसेपछि एउटा चोक आउँछ। त्यस चोकको उत्तर पट्टिको लङमा भित्तामा यो अभिलेख▭ कुँदिएको शिलापत्र टाँसी राखिएको छ। यसको बीच भागमा गणेशको मूर्ति छ। मूर्तिको दायाँ बायाँ यो अभिलेख कुँदिएको छ। यसको अभिलेख कुँदिएको भाग एक हात २० अङ्गुल लम्बा, १८ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ शकसंवत् १६६८ दिइएको छ।

१. श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीशाके न- गनन्दभूपतिमिते १६६८ वारे
२. गुरौ चोत्तराभाद्रे वै हरिबोधनी- शुभतिथौ मासे तथा कार्ति-
३. के ॥ चन्द्रे मीनगते गुरौ शुभगते शुद्धे तथा भार्गवे श्रीमत्श्रीजयमं-
४. दिरस्य रचना विस्तीर्ण्णमारब्धवान् ॥१॥ श्रीगोर्षाचलभूपतेरनुचरः
५. सन्तोषिताऽऽभूनरः ॥ पक्षे शीत- करः परेऽहितकरः श्रीकीर्त्तिसिहा-
६. ऽवरः नाम्ना मन्त्रिसरूपसिहनृव- रो गीते स्वयं शङ्करः पूर्णेस्मिञ्जय-
७. मन्दिरे विजयते सम्भाव्यलम्बोदरः ॥ ॥२॥ वल्गन्तां हयकुञ्जराः प्रतिदिशं नृ-
८. त्यन्तु वाराङ्गनाःपठ्यन्तां स्तुतिगाथकाः प्रतिदिनं गर्ज्जन्तु पौराणिकाः ॥ वर्द्धान्तां निज-
बालकाः स्वपुरुषं
९. सामन्तिनी स्पर्द्धतां निःशङ्कञ्जयमन्दिरे निवसतां संशन्तु कीर्त्तिञ्जनाः ॥३॥ शुभमस्तु ॥

—०—

नन्दिकेश्वरबहालको घण्टाको सुवर्णप्रभाको अभिलेख

नक्साल नन्दिकेश्वरबहालको पश्चिमपट्टि एउटा घण्टा रहेको छ। त्यसमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ वि. सं. १८५८ दिइएको छ।

१. श्रीनन्दिकेश्वराय नमः ॥ गजबाणाष्टविधुभिर्म्मिते १८५८ विक्रमवत्सरे ॥ आषाढशुक्ल-
पञ्चम्यां गीष्पतेर्वासरे शुभे ॥१॥ सुवर्णप्रभया राज्या नन्दिकेश्वरतुष्टये ॥ घण्टा समर्पिता भक्त्या यथोक्तफलऌब्धये ॥२॥ संवत् १८५८ शाल आषाढ शुदि पञ्चमी बृहस्पतिवारका दिन श्री ३ नन्दिकेश्वर सदाशिव प्रीति गरी श्रीसुवर्णप्रभा माहारानीले देवल बनाई घंट चढायाको हो. कसैले लोभ गऱ्या पंचमाहापातक लागस् मार्फत को-
२. केलु पुत्रेइ लु-नतवल थाँनि ··· थ्व घंथ ज्याकल यलन कबहालया श्रीतमोधिकजु श्रीघ-
नविधिजु शुभमस्तु (स)वंदा ॥

▭श्रीबखतमानसिंह बस्नेतले हामीलाई यो अभिलेख देखाइदिनुभएको हो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पुरानो गुह्येश्वरीको नरसिंह गुरुङको अभिलेख

बालाजुबाट पाउभर उत्तरतिर 'पुरानो गुह्येश्वरी' भनी प्रसिद्ध देवस्थल छ। त्यहाँ गुह्येश्वरीको मूर्तिको सामुन्ने पूर्वपट्टि पर्खालमा यो अभिलेख कुँदिएको शिलापत्र टाँसी राखिएको छ। यहाँ वि. सं. १८६० दिइएको छ।

१. स्वस्ति ॥ आकाशेशसुताननेभवसुधासंशोभिते हायने ज्यैष्ठे मा-
२. सि सितेऽन्तकस्य सुतिथौ भौमे तथा वासरे ॥ प्राकारं परितः प्र-
३. कल्प्य विमलं गुह्येश्वरीप्रीतये हर्म्यं चारु वृषप्रदं समकरोद्गु-
४. रुत्या नृसिंहाभिधः ॥१॥ अथ देशभाषा ॥ श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् १८
५. ६० साल ज्यैष्ठ शुदि १० रोज ३ एस् दिनमा श्री ३ गुह्येश्वरी प्रीति-
६. निमित्त श्रीकाजी नरसिंहले भक्तिपूर्व्वक यो पर्खाल धर्म-
७. शाला बनाऔं, शुभं भूयात् ।

(यस शिलापत्रको तल्लो भागमा कुँदिएका ७ मूर्तिमा क्रमैले—)

श्रीनरसिंह श्रीपद्मादेवी श्रीसत्यादेवी श्रीलाजसिंह श्रीभूपालसिंह श्रीरत्नभूप,सिंह श्रीमेनादेवी

—०—

नन्दिकेश्वरबहालको सुवर्णप्रभाको अभिलेख

नक्साल नन्दिकेश्वरबहालभित्र मन्दिरको पश्चिमपट्टि घण्टासँगै यो अभिलेख कुँदिएको ठूलो शिलापत्र रहेको छ। यस अभिलेखमा माथि संस्कृतभाषामा तल नेपालीभाषामा कुरा परेका छन्। परन्तु अभिलेख कुँद्नेको प्रमादवश यस अभिलेखको संस्कृत भागमा अर्थको अनर्थ गर्ने धेरै अशुद्धि परेका छन्। यो अभिलेखका रचयिता पण्डित वाणीविलास पाँडेलाई आफ्नो रचना यसरी अशुद्ध रूपमा कुँदिंदा पीर परेको देखिन्छ। यसैले अर्को शिलापत्रमा संस्कृत भाग शुद्ध रूपमा कुँदाई मन्दिरको उत्तरपट्टि राख्न लाइएको छ। त्यस वेला नेपाली भाषाको व्याकरण नबनिसकेको हुँदा नेपालीमा अशुद्धि परे पनि औंला उठाउने कोही नहुने हुँदा नेपाली भागको चाहिं शुद्ध पाठ कुँदाउने आवश्यकता संझिएको देखिदैन।

यस कारण यहाँ संस्कृत भाग उत्तरपट्टिको शुद्ध पाठ भएको शिलापत्रबाट दिइएको छ। यसो गर्दा यहाँ पंक्ति दुइ थरी पर्न गएका छन्। पश्चिमपट्टिको शिलापत्रको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १८½ अंगुल लम्बा, १ हात १३ अङ्गुल चौडा छ। उत्तरपट्टिको शिलापत्रको अभिलेख कुँदिएको भाग १८½ अङ्गुल लम्बा, १८ अंगुलचौडा छ। यहाँ वि सं. १८६५ दिइएको छ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(उत्तरपट्टिको शिलापत्रपाट)

१. श्रीगणपतये नमः ॥ ॥ पृथ्वीनारायणोऽभून्नृपमुकुटमाणश्रेणनीराजिताङ्घ्रिर्वैरिव्रा-
तप्रतापज्वलदनललस-

२. ज्ज्वालशान्त्यम्बुपूरः ॥ एतस्य प्रस्नुषेयं जयति नृपमणेः सत्स्नुषा श्रीप्रतापसिंहस्योदग्रते-
जोनृपतिरणबहादूरसाहस्य भार्या

३. ॥१॥ नेपालेऽत्र विभाति कान्तिनगरे नाम्ना सुवर्णप्रभा रूपेणाऽनुपमा मनोगतविदा
प्राणप्रिया स्वामिनः ॥ पूर्वोपा-

४. र्जितपुण्यपुञ्जवशतो नानागुणालीमणिश्रेणिमण्डितमूर्त्तिरग्र्यमहिषी सिंहासनाध्यासिनी
॥२॥ याऽऽस्ते गोद्विजदेव-

५ तार्थमसुभृद्धर्मैकचर्यापरा दीनानाथदयावती मतिमती नारायणाराधिका ॥ शम्भुश्रीगि-
रिजादिदैवतगणाभेदेन यत्पा-

६. लिते राज्ये नो करभार आस्थित इह स्वानन्दयुक्ताःप्रजाः ॥३॥ यस्या अस्ति च मुक्ति-
नाथसविधे श्रीधर्मशाला परा यस्या यात्रि-

७. कलोकसन्ततिमुदे भात्यत्र सत्रं सदा ॥ श्रीमद्भागवतार्थसंश्रणतः सञ्जातसज्ज्ञानतः सारा-
सारविवेचनेन निखिलस्व-

८. प्नायितं यद्दृशि ॥४॥ अभूतां यत्पुत्रौ सुकृतफलरूपौ निरुपमौ सदा धर्मासक्तौ नय-
विनययुक्तौ जनमतौ ॥ रणोद्योतः

९. साहोऽग्रजनुररिवर्गोग्रमहिमा गुणग्रामोदग्रोऽजनि समरसेरस्तदनुजः ॥५॥ एतौ प्रेमणि
रामलक्ष्मणसमौ नाराय-

१०. णाराधने प्रह्लादध्रुवसच्चरित्रलसितौ कन्दर्पदेवोपमौ ॥ सौन्दर्य्येऽत्र विलोक्य यौ रिपु-
गणा भ्रष्टास्त्रशस्त्रा ह्रिया संनम्रा अपि मु-

११. क्तनीविवसनास्तारुण्यघूर्णाङ्गनाः ॥६॥ श्रीमद्भागवतस्य शास्त्रविधिना सप्ताहयज्ञे कृते
पुत्राभ्यां युतयाऽनया गृह-

१२. महीहैमाम्बरैरर्पितैः ॥ दासीदासगजाश्वहैमवलयैर्मुक्ताफलस्तोषितो वक्ताऽन्ये च धनैर्व-
दद्भूतमिहैतत्तिकपचो गोपरः

१३. ॥७॥ श्रीनन्दीश्वरदेवमन्दिरमिदं नानेन्दिरासुन्दरं श्रीमन्नेत्रचकोरचन्दिरमुपयु द्धे मकु-
म्भान्वितम् ॥ निर्माययात्र च सं-

१४. स्कृतस्त्रिजगतीनाथः शिवोऽभ्यर्च्यते द्वारा विप्रजनस्य सोत्सवमहो राज्ञ्याऽनयाऽहर्नि-
शम् ॥८॥ यस्या देवालयस्याभि-

१५. त उपरचिता धर्मशाला विशाला वासायानाश्रयाणां विलसति नितरामन्नसत्रं च यत्र
दीनाऽनाथान्धखञ्जा-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१६. तिथिवधिरबुभुक्षातुराभ्यागतादिप्रीत्यै केनात्र वर्ण्या नृपवरमहिला श्रीसुवर्णप्रभेयम् ॥ ९ ॥ निर्मायात्र सम-

१७. पिता भगवते राज्याऽनया शम्भवे सत्पुष्पा सुफलस्तनाऽलिकुलसत्केशाङ्गिनवीना वरा ॥ उत्कृष्टावरणा समीक्षकजना-

१८. नन्दप्रदा राधिका देवस्य प्रमदेव भाति निकटे वाटी मनोहारिणी ॥ १० ॥ राज्ञ्या निर्माय भूरिद्रविणवितरणैः स्नानपा-

१९. नावगाहाद्यर्थं भूतव्रजेभ्यो जयति भुवि समुत्सृष्ट एषोऽतिरम्यः ॥ नानाशिल्पैस्तडागो नृपतिरिव नयी जीवना-

२०. धारभूतो गंभीरोऽच्छः सुशीतो गुणगणलसितः पात्रदस्तापहर्ता ॥ ११ ॥ शाके त्रिशम्र-गेन्दु १७३० प्रमितिम-

२१. ति शुचौ मासि पक्षेऽसितेऽन्त्ये भे योगे शोभनाख्ये दितिजगुरुदिने सन्मुहूर्ते नवम्यां ॥ प्रीत्यै देवस्य धर्मोद-

२२ वसितसरसीवाटिकानां प्रतिष्ठां कृत्वा सर्वं न्यवेदीन्नृपवरवनिता श्रीसुवर्णप्रभेयम् ॥ १२ ॥ निर्मायात्र निके-

२३ तनं च परमं संकष्टनिर्मूलिनीं स्पर्शालोकनकीर्तनस्मरणतो लोकस्य भक्तेष्टदाम् ॥ अस्मिन्नेव दि-

२४. ने शुभे सुरवरैरर्च्यार्चितां संकटामूर्त्तिं स्थापितवत्यसौ सुविधिना राज्ञी सुवर्णप्रभा ॥१३॥ इह नवत्यधि-

२५. काष्टशतीमुरि व्यवहृतं विधुमौलिमुदेऽनया ॥ अनुदिनान्नविसर्जनवाञ्छया सजलवप्रमदो विनि-

२६. वेदितम् ॥१४॥ यदवधि स्थिरतां भवति क्षितिर्दिनकरो रचयत्यपि वासरान् ॥ तदवधि क्षितिपाल-

२७. मृगीदृशः स्फुरतु कीर्तिरियं वसुधातले॥१५॥वाणीविलासबुधकीर्तितकीर्तिमालां राज्ञ्या इमां

२८. श्रवणसौख्यकरीं निपीय ॥ लोको विलोक्य च कृतिं शमिहाऽस्त्वमुत्र चेत्या।शर्षं भुवि ददातु ससूनु-

२९. राज्यै ॥१६॥ इति संवत् १८६५ साल मिति आषाड वदि ११ रोज १ शुभम् ।

(पश्चिमपट्टिको शिलापत्रबाट)

२१. ··· और देवल धर्मसाला पाति हिटि वारि पोषरीको चिताई गर्नालाई सदावर्तको गुठियार ··· ···

२२. जना २ ले सिलापत्रमा ल्येष्याको तावापत्रबमोजिमका गुठि जगाको आम्दनि नगदि अन्नले नित्यनैमित्य वर्षबन्धनको षर्च सदावर्त चलाऊ-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२३. नुः॥ नन्दीग्राम लगा सम्पत् सर्व्व रकम् माफ गरि तहलुवा गाऊ १ गुजरांति बाजा
६ नगारा कर्नाल् २ चोक बढान्या कुसल्या २ रः सुनागु-

२४. ठि वेषाहिटी षेत् रोपनि २२२॥ के कुत चावल मुरि २२२। १०।० गहु कुत मुरि ४४।१०।०
पराल मोल कुट रुपैया ६।॥≡। चोष्येलदिहि रोपनि ४४॥

२५. के कुत् धान् मुरि २४।१।० घिऊषानि रुपैया २२। यति आम्दनिले सदावर्तको षर्च
चलाउनु ॥ ॥ भेकि सन्तजनके जना २१ के दिनक्क

२६. पाथि ४ का दरले मैह्ना १ के मुरि ६ वर्ष १ के मुरि ७२ दाल् दिनको मना २ मुथि
१ को दरले वर्ष १ के चावल मुरि ८।८ तुन् दिनको १ मानाका द-

२७. दरले वर्ष १ के मुरि २।५।० के चावल मुरि ११।११।७ बेसार दिनको ५ मुठिको दरले
वर्ष १ को मुरि १।२।४ को चावल मुरि १।१६ घिऊ दि-

२८. नको २१ तोलाको दरले वर्ष १ को धार्नि ३५ के चावल मुरि ११।१५।४ पात दिनको
दुइ पैसाको दरले वर्ष १ को रुपैया ११। ताके चावल मुरि ४

२९. ।१०।० हडिया दिनको २१ का दरले वर्ष १ के ७५६० पान्या कुह्मालके बालि मुरि
१०।१० चावल बोकन्याके सिधा मुरि १।१० वारिका चिताई

३०. दार २ के मुरि ७ गुठियार २ के मुरि १८ वहिदार १ के मुरि ७ पानि बोकन्या
२ के १० तहलुवा २ के मुरि १० सदावर्तको दारु-

३१. वा बोकन्या २ के सिधा मुरि १०।१० वानादार २ के मुरि ७ गु.ठषेतको मोहिनाईक्या
२ के मुरि ६ सदावर्तको चावल फल्दाको घट-

३२. ति मिनाहा मुरि ७।१५।० ॥ ॥ श्रीशंकटाको नित्य नैमित्य वर्षबन्धनका
पूजाके वलि चन्धं. धुप सिन्दुर सुपारि. धागो, नैवेद्य जज्ञ

३३. को सराजाम् गैल्हको षर्च वर्ष १ के रुपैया २९ के पाथि ८ को भावले मुरि ११।१२।
पुजाहारा अचार १ के चावल मुरि ४। काठमाडौं

३४. वतुसालको तेलमध्य बति भिजाउनाके पाथि ३ बाति बाल्नाके पाथि ६ ॥ ॥
बाकि धान चावल गहुँ मध्ये सिवरात्रि रोजिन्दा बाहि-

३५. क रोजिन्नाका सराजामवमोजिम भेकि सन्त ६०० के सिधा डेढ मानाका हिसापले
चावल मुरि ५।१२।४ हाडि पात नुन दाल घिउ ह-

३६. र्दि दारुवा भोजके ज्मा रुपैया १२ हार्दि ६०० के रुपैया २।-॥ घिउ धार्नि ६ सेर
२ के रु ५।=॥। नुन् मना १० के रु ॥≡॥ मास् पाथि ३ म-

३७. ना ३ के रु ॥=॥। हर्दि मना ४ के रु =पात् रु ≡॥ भोजके रु २ ॥ ॥ श्रीजयवागेश्व-
रिको जगा रोपनि १॥। पौने दुइ फुलवारिमा आउदा

३८. तस्को बालि धान मुरि १।१०। सालवसाल भरिदिनु श्रावनभर महिना के रोजको
पाथि ३ को दरले परेवा चुवाउनाके धान् ज-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३९. मा मुरि ४।१०। नन्दीग्रामको दन्द कुन्द पैदावार अपुतालिको नगद जिनिस् बाल्
 खेत्को बालि सुनागुठिका मोहि-
४०. ले ल्याऊन्या दारुवा भारि ३५ के रुपैया ४।= चारदां ठेकिको रु २।ˉ बारिका सिधामा
 झिक्याको चावल मुरि १ पोषरी सोह-
४१. र्याको षाजा मुरि ४ यतिल्य पवित्रारोहमा रु. २७॥ˉ॥।१ लाई षर्च गर्नु त्यतिल्य
 पुगेन भन्या भंडारबात षर्च लाऊनु यो आ-
४२. म्दानि षर्च गुठियार रकमि बसि सालिन्ना बहिमा ल्यषाउनु बाकी रह्याको नगद धान
 चावल गहुं गुठका चावल बेच-
४३. दामा पनि समय सालका भावल्य यति रकमि बसि बेच्नु गुठियारल्य मौवासि औ
 काम नगर्नु सल्लाहासित का
४४. म गर्नु देवल धर्मसाला पाटि हिटि बारि पोषरि बिग्रदामा पनि सल्हासित बाजबि
 षर्च लाई वहिमा लेषाऊ-
४५. नु चाहि आयाको वाजवि काममा षर्च लाई बाकि भण्डारमा जगेरा राषनु साल पुग्या-
 पछि रकमि सब बसि
४६. जगेरा यति रह्यो भनि जमा बहिमा ल्यषाऊनु रकमिल्य आफना २ काममा रुजु रहनु ॥
 यस सिलापत्रमा
४७. लेष्याबमोजिम् धर्म्म चलाया श्री ३ नन्दीकेश्वरको सुदस्ति होला लोभानि पापानि
 जो गर्ला तस्लाई श्री ३ नन्दीकेश्वरको कुदस्ति
४८. पंच महापातक होला बालिमा दैवागत पर्‍यो भन्या जगेराको रुपैयाले सदावर्त चलाऊनु
 तेतिल्ये पुण्य-
४९. न भन्या हाम्रा हजुरमा विंन्ति गर्नू जगेरा जंमा रहन्या ८ पाथिका बिक्रिले रु १२२
 समेहेका बिक्रिको कि-
५०. फाईत् रु. जम्मा रु स्वदत्ता परदत्तां वा यो हरेच्च वसुंधराम् ॥ षष्ठी वर्षस-
 हस्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः ॥ १ ॥ शुभम् ॥ ॥

—०—

पचली लक्ष्मीश्वर–मन्दिरको लक्ष्मीदेवीको अभिलेख

पचलीभैरवको मन्दिरबाट वाग्वतीको घाटतिर ओर्ल्हंदा दायाँपट्टि ठूलो लक्ष्मीश्वरको मन्दिर देखिन्छ । त्यहाँ मन्दिरको संगै पश्चिमपट्टि यो अभिलेख कुँदिएको ठूलो शिलापत्र रहेको छ । यसको अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १२ अङ्गुल लम्बा १ हात ६ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ वि.सं. १८६६ दिइएको छ ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१ श्रीगणेशाय नमः ॥ यद्भ्रूभंगविजृम्भणाज्जगदिदं जन्मादिभाग्जायते यत्पादाम्बुजसेवना-
द्भुवि चतुर्वर्गान्विताः प्राणिनः ॥ जायन्ते, तमजं

२ विभुं त्रिनयनं श्रीपार्वतीवल्लभं वंदे दैवतवृन्दवन्दितपदं लक्ष्मीश्वराख्यं शिवम् ॥ १॥
श्रीमत्पाटलिपुत्रपत्तनपरैकप्रान्तवर्ती वरो ग्रामः क-

३ श्चन गुम्भिजा इति भुवि ख्यातोस्ति तत्स्वाम्यभूत् ॥ श्रीमानत्र गणेशदत्त इति सन्नामो-
पनामान्वितो बौंडीद्वा इति काश्यपान्वयजनिर्नानागु--

४ णालंकृतः ॥२॥ तत्पुत्री द्विजदेवभक्तिनिरता सर्वैर्गुणैः शोभिता प्रारब्धस्य वशात्प्रिया-
रणबहादूरस्य भूमीभृतः ॥ रूपेणानुपमा मनोर-

५ मतनुः सोमानना माननाकृन्मान्यस्य जनस्य शीलजलधिर्लक्ष्मीरितीहोदिता ॥३॥ श्रीसं
वन्नवषड्वसुक्षितिमिते मासे तपस्ये सिताष्टम्यां सौम्य-

६. दिने बवे मृगशिरस्यायुष्मति श्रीमती ॥ लक्ष्मीदेव्यमुमीश्वरं सुरवरं लक्ष्मीश्वराख्यं प्र-
तिष्ठाप्यैवार्चयदीश्वराधिकमुदे प्रीणय्य देवद्विजान् ॥४॥ संव-

७. द्व्योमनगाष्टभूपरिमिते श्रीकार्तिके पाण्डुरे पक्षे विश्वतिथौ वणिक्करणकेऽजांघ्रौ गुरो
र्वासरे ॥ व्याघाते पुनरेतदीश्वरगृहाग्र्यं सर्वतो वेश्मनो

८. निर्मित्यै खननादिकं कृतवती लक्ष्मीश्चतुर्दिक्ष्वपि ॥ ५ ॥ संवद्व्योमाद्रिनागावनिमिति-
कलिते मार्गकृष्णद्वितीयायुक्ते सौम्यस्य वारे गरकरण-

९. युते धातृभे शंभुयोगे ॥ श्रीमत्पञ्चायनार्चार्चनभजनधिया स्थापितान्यावशिष्टादित्यानां
स्थापनाय व्यधित भुवि शिलान्यासनां

१०. सैव(ल)क्ष्मीः ॥६॥ यावद्भूमिरियं विभाति भगवान् भास्वान्सदा वासरान्नित्यस्तन्द्रो
रचयत्यसौ कुमुदिनीनाथोपि यावन्निशाः ॥ यावद्राम-

११ कथास्ति तावदनिशं वागीविलासस्तुता लक्ष्मीनामनृपस्त्रियात्र विहिता कीर्तिर्वरी-
वृत्यताम् ॥ ७ ॥ क्षेत्रस्य विनियोगोस्य नि-

१२ त्ये नैमित्तिकेर्चने ॥ उत्पन्नधान्यानुसारि भाषयालिख्य दर्श्यते ॥८॥ ◉ ॥ स्वस्ति श्रीसम्वत
१८६९ साल फाल्गुण शुक्लाष्टमी

१३ बुधवारका दिन श्रीसाहिला नानीसाहेब लक्ष्मादेवीले वाग्वतीका तीरमा स्थापना
गऱ्याका लक्ष्मीश्वरका नित्य नैमित्तिक पूजा

१४ र देवालय चौघरा घाटका संभार मर्मत गर्नाकन लुभुका अंचल बिसिडोल षेतमध्ये
षेत २।६० ठिमिका अंचल सरस्वतीषेल

१५ मध्ये पाषो षेत १।४० जम्मा षेत ४।० संकल्प गरी गुठि चऱ्हाजा इन षेतका बाली
घ्युषानीका आमदानीले सर्कारबा-

१६. ट बक्स्याका तावापत्रमा लेषियाबमोजिमका पर्व पर्व र नित्यनैमित्तिक पूजालाइ चा-
हिन्या सराजाम पूजा ग-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

१७. न्यां ब्राह्मण १ गुठि षेतको सबूत तल्लास गराइ बाली घ्युषानी गैह्र तहसील गरी चाहिन्या षर्चलाइ समयमा बिक्री ग–

१८. रि षरीद गर्न्या पूजा गैन्हको संराजाम पुन्याउन्या गुठियार जना एक झारु बढार गर्न्या जना १ लक्ष्मीश्वरको टहलुवा जना १ नित्य वि-

१९ ल्वपत्र फूल पहुचाउन्या माली जना १ चौघराको सुसार गर्न्या जना २ नित्य नैमित्तिक पूजा आरतीमा बाजा बजाउन्या

२०. कुसल्या जना ७ नगरा बजाउन्या दमाइ १ जम्मा जना १५ ले तावापत्रमा लेषिया-बमोजीम षानगीं एसै आमदानी-

२१. मा षाई लक्ष्माश्वरको टहल आफु आफुलाई लाग्याको एकचित्त गरि हजू भै गर्नु गुठियारले वर्षदिनको नित्यनैमित्ति-

२२. क पूजा गैरह फाल्गुण शुक्लाऽष्टमीका दिन वर्षबन्धन शिवरात्रिका प्रहर चार्का पूजा ४ भोलीपल्ट फकीर फुकरा षु-

२३. वाउनु वैसाष ज्येष्ठ दुइ महीनामा जलधारा चह्लाउनु भरिचौमासा रुद्रि दिनप्रति आवर्त एक एक गर्नु भ-

२४. रिकार्तिक महिना दीपदान वर्षप्रति देवालय चौघरामा चुन लगाउनालाइ चाहिन्या (स)राजाम गैह्र समय-

२५. मा षरीद गरी तावापत्रमा लेख्यामाफीक कत्ती नघटाइ लाउनु साल पुग्यापछी गुठीया-रले षेतको बालीको आमदा-

२६. नी षर्च बुझी बाकी रह्याको भला मानिस् साक्षी राषी बहिमा लेषी जगेरा राषनु जगेरा मध्ये देवालय चौघरा

२७. घाट प्रबाल् भत्क्या चुह्यामा बनाउनु दैवाधि पऱ्याका समयमा गुठि चलाउनु लेख्या बमोजीममा घटा-

२८. ई लोभमा पस्या पंच महापातक लाग्ला यथोक्त गरी काम गर्नामा पस्या पंच [महाय-ज्ञको पुण्य होला ॥

२९. तपसील ॥ लुभुका षेत् २।६० कुत् चावल मुरी ६०।० तेमध्ये षर्च रुपैया—१२७॥।ऽ॥१ नित्यनैमित्तिक पूजाके दर—

३०. ≡॥१ ताके जम्मा दिन ३६० के जम्मा रु ८०≈॥ शिवरात्रीके ४ प्रहरका पूजा ४ के र भोली(प)ल्ट फकीर फुकरा षुवाना-

३१. के रु १६≡॥२ वर्षबन्धनके रु १०॥≈॥३ वैसाष ज्येष्ठ मैह्नाभरि जल चह्लाउन्या ब्राह्मणके रु –॥ भरि

३२. चौमासा रुद्रि प्रति आवृत्ति १ के दर – ताके रु ७॥ कार्तिक मैन्हाभर दीपदानके रु ३।– गहनाके रु ५ चु-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३३. न लगाउनाके रु ३ प्रतिवर्षका होम पूजा गैह्रका पात तोरण पंच पल्लवके–॥–। वर्षप्र- तिका १२ मैह्ना

३४. का रुमाल १२ के रु ॥।० लुभु षेतको गहु मुरि १८ दर ८ ताके रु ४५ घीउषानि ३०. चार्दामठेकि रु १ऽ। नित्यनैमित्ति–

३५. क पूजालाई लाग्याको तपसील गहु मुरि १८ दर ८ ताके रु ४५ घीउषानि रु ३० मध्ये रु २२॥।ऽ॥ १ चावल मुरि १८ दर

३६. ६ ताके रु ६० बाकी घीउषानि रु ७ ≡।३ दाउवाको रु ≈ चार्दाम ठेकि रु १ऽ। गहु० चावल मुरि ४२ तेमध्ये

३७. षर्च पुजाहारि भट्टके मुरि ८ पुजासुसाऱ्याके मुरि ४ गुठियारके मुरि ५।१० मालिके मुरि ३।१० कुसुल्या जना ७

३८. के मुरि १७।१० नगार्चि जना १ के मुरि ३।१० बाकि रु १६।–॥३ मोहिनाईक्याके दाज्यापाथि ज्म्माबाहेक लिनु दफे ठि-

३९. म्नि सरस्वतिषेल षेत १।४० ताके धान कुत मुरि ३५।० तेमध्ये षर्च चौघरामा काम गर्न्या जना २ के मुरि १८। चो-

४०. क पिढि घाट बढान्र्या कुसल्या जना १ के मुरि ५।० बाकी धान मुरि १२ दर १४ ताके १७=।१ मध्ये षर्च नगारा मोर्न्हाके

४१. छाला मसाला रु १। बाकी १५॥।=।१ साउन्या फागुको रु १। बाकी रु १७= दाज्यापाथि ज्म्मा वाहेक १।१५ ज-

४२. म्मा जगेरा ३३॥ स्वदत्तां वा परदत्तां यो हरेच्च वसुन्धराम्॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते क्रिमिः॥१॥ शुभम्

—०—

बैतडी देवलहाटको अभिलेख

वैतडी देवलहाटमा पिप्पलको रूखमनि यो अभिलेख÷ कुँदिएको शिलापत्र रहेको छ । यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १५३/४ अङ्गुल लम्बा १११/२ अङ्गुल चौडा छ। यसको अलिकता भाग फुटेको छ। यहाँ शकसंवत १७३७ दिइएको छ।

१. स्वस्ति श्रीशाके १७३७ चैत्रसुक्ल १५ रोज

÷२०।२५ वर्ष जति पहिले ख. रामजी वासकोटाले यस अभिलेखको प्रतिलिपि लिनुभएको थियो। यसै गरी पृथ्वीमल्लको प्रसिद्ध कीर्तिस्तम्भ, पाथरन्याउलीको अभिलेख आदि पश्चिमभेकका केही अभिलेखको प्रतिलिपि लिई उहाँले ऐ. शि. बाबुराम आचार्यकहाँ पठाइदिनुभएको थियो। तिनमध्ये केही अभिलेखको प्रतिलिपि ऐ. शि. ज्यूले श्रीगुरु पं. नयराज पन्तज्यूलाई दिनुभएको थियो। त्यतैबाट यो यहाँ प्रकाशित गरिएको हो।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

२. १ मा श्रीगणनाथमा लडाईमा श्रीहस्तद-
३. ल साह पऱ्या. उनका पत्नि सहगमन भयो ये-
४. स पिपलको वृक्षमनि कृयाकर्म श्रीरुद्रवीर
५. ··· ··· बाट भयो श्रीहस्तदल साह प्रितिम-
६. ··· ··· श्रीरुद्रवीर साहले येहि साल आ-
७. ··· ··· बनाया शुभम-

—०—

त्रिपुरेश्वरको घण्टाको अभिलेख

त्रिपुरेश्वरको प्रसिद्ध शिवमन्दिरसंगै दक्षिणपट्टि एउटा ठूलो घण्टा छ। त्यसको चारैतिर यो अभिलेख रहेको छ। यहाँ वि. सं. १८७५ दिइएको छ।

१. स्वस्ति श्रीबाणमुनिवसुवसुंधराप्रमितवैक्रमशके सहसि मासेऽसितपक्षे षष्ठ्यां सुरगुरु-
पुष्यनक्षत्रभूषितायां गिरिराजचक्रचूडामणिमरीचिनीराजितपादपङ्कतुहिनगिरिवरासन्न-
नेपालादिभूमण्डलसाम्राज्यप्रख्याततय-
२. शोधवलितदिक्चक्रवालगोरक्षाधीशमहाराजाधिराजश्रीमद्रणबहादूरशाहदेवधर्मपत्न्या नि-
खिलसाम्राज्यसंभारनिर्वाहमूलसद्धर्मनीतिप्रवीणया श्रीमल्ललितत्रिपुरसुन्दरीदेव्या
स्वपौत्ररत्नमहाराजाधिराजश्रीमद्राजेन्द्रविक्रमशाहदेवानुमत्या स्वपत्यऽपवगार्थं संस्था-
पितदे-
३. वनित्यनैमित्तिकपूजनादिविधिविहितवादनकर्मसिद्धये समर्पिता सुस्वरप्रमोदितदेवनि-
वहा घंटा चिरं श्रीशिवप्रीतये भूयात्, शुभम्।

—०—

गुह्येश्वरीको सिंहध्वजको अभिलेख

गुह्येश्वरीको मन्दिरसंगै, पश्चिमपट्टि माथि सिंह भएको शिलास्तम्भ रहेको छ। त्यसमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अङ्गुल लम्बा १२½ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ वि.सं. १८८०दिइएको छ।

१. श्रीः॥ स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणिमरीचिनीराजि-
२. तपादारविन्दश्रीसिंहप्रतापशाहदेवपट्टराज्ञ्या श्री-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

३. राजेन्द्रलक्ष्मीदेव्या श्रीगुह्येश्वरी प्रीतये तत्सन्निधौ
४. स्थापनाय संकल्पिता हेमसमुज्ज्वला देवीवाहन-
५. सिंहमूर्त्तिस्तद्धर्मपरिपूरणाय तत्स्नुषया श्रीमद्रण-
६. बहादूरशाहदेवपट्टराज्ञ्या श्रीमल्ललितत्रिपुरसुन्द-
७. रीदेव्या स्वपौत्रश्रीमद्राजेन्द्रविक्रमशाहदेवसंमत्या
८. गगननागवसुवसुमतोमितवैक्रमशके १८८०
९. तपस्यासितपञ्चम्यां गुरुवासरे यथोक्तसाङ्गवि-
१०. धानेन प्रतिष्ठापिता चिरं गुह्येश्वरीप्रीतये भूयादिति शिवं ॥

—०—

भीमसेन थापाको धरहराको अभिलेख

भीमसेन थापाले बनाएको धरहराको यो अभिलेख कुँदिएको शिलापत्र× नेपाल म्यूजियममा राखिएको छ। यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग २१½ अङ्गुल लम्बा ३¾ अङ्गुल चौडा छ। यहाँ वि. सं. १८८१ दिइएको छ।

१. स्वस्ति श्रीशाके १७४६ सम्वत् १८८१ साल श्रावणकृष्णसप्तम्यां
२. तिथौ रेवतनक्षत्र शुक्रमयोग रविवासरे. श्रीजनरल भीम-
३. सेन थापाले बनायाको धरहरा शुभम् ॥ ॥

—०—

भक्तपुरदरबार सुनढोकाको राजेन्द्रविक्रम शाहको अभिलेख

भक्तपुर दरबारको सुनढोकाको दायाँतिर भित्तोमा यो ताम्रपत्र टाँसिएको छ। यस ताम्रपत्रको उठानको किनारामा शकसंवत् १७३८ को मोहोरको छाप लागेको छ। यसको अभिलेख भएको भाग २१½ अंगुल लम्बा, ८ अंगुल चौडा छ। यहाँ वि. सं. १८८३ दिइएको छ।

१. स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलीविराजमानमानोन्नत
२. श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजराजेन्द्रविक्रमसाहबहादूरसम्सेरजङ्देवानां सदा सम-
३. रविजयीनाम् — —
४. आगे सहर भादगाऊका अमाली द्वान्या विचारी प्रधान टोलनाइक्या महाजन प्रजा गैह्र प्रति तिमीहरूला-

× यो शिलापत्र यहाँ छ भन्ने कुरा प्रसङ्गवश श्रीबखतमानसिंह बस्नेतबाट हामीले थाहा पाएका हौं।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

५. ई हाम्रा दर्बार आउन्या जान्या तोडा सोरा जंगी कामका षजाँना तोप प्रभृति सराजाम्र बोकदा बनार-

६. मा माहान्याहरूले हुलाक पक्रँदा घरै २।३ पनी पक्रीन्छँ. बितन्या काम पनि हर्कत हुन्छ भनी विन्ती गरी

७. पठायाछौ. हाम्रा हजुरमा जाहेर भयो अबउप्रान्त चौबीस टोलपिछे एक एक जना टोलनाइक्याहरूले ष-

८. टाई लामीपाटीमा दाषील गर्नु पालासंग षटियाका प्रजा जना २४ ली झाराप्रधान जना २ के अर्धोको रुपैया २० हा-

६. ल थप रुपैया ६० ज्मा रुपैया ८० टोलनाइक्या जना १२ के दर्माहा रुपैया २४० अमालीबाट ली ताहा आईपुग्याको हू-

१०. लाक बोकी आफ्ना वडासम्म पुऱ्याउनु. अरू परिआयाको झारा गैऱ्ह काममा हाजीर रहनु. अमालीले खटाया अऱ्हाया

११. बमोजिम गर्नु. बजारमा बीहुर्म्मत गरी प्रजा गैऱ्हलाई नपक्रनु. रोजीना षटियाका प्रजालाई जसले काममा ला-

१२. ऊला तसलाई ५०० रूपैया डंड होला. हुलाक नआइपुग्याका बेलामा दर्बारका अगाडि ज्मा गरी राषनु षटिया.

१३. का २४ जनाले पुगेन भन्या येक दुइ जति चाहीन्छन् टोलपीछे षटाईलिनु हुलमुल गरी प्रजागैऱ्हलाई बजारमा नपक्रनु

१४. झारा लाउन जो आवला उसलाई मानुचावल तिमीहरूले दिनुपर्दैन परीआयाका काम निमित तपसिलबमोजिम

१५. का जना ५१ र लालमोहरले झारा माफ भयाबाहीक झारा माफ गरी बेङ्ग राषन्या र प्रजासंग दाम लि झारा माफ ग-

१६ रीदिन्यालाई भारी डंड होला भनि बंदेज बाँधीबक्स्याको मोहर ताम्वापत्र गरीबक्स्यौ आफना खातीरज्मासंग

१७. बन्देजमा रूजु रहनु तपसील

तहविल कुन्हन्या जना — १६ द्वाऱ्यालाई ज-

१८. ना — ३ विचारीलाई जना — ४ जुवार प्रधान जना २ के — ८ झाराप्रधान जना २ के

१९. — ८ टोल २४ का नाईक्याके रातविरात झारा लाउनाके — १२ इति सम्वत् १८८३ साल मिति मार्ग

२०. वदी ४ रोज७ शुभम् —

—०—

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

त्रिपुरेश्वरको ललितत्रिपुरसुन्दरीको सालिक भएको स्तम्भको अभिलेख

त्रिपुरेश्वरको प्रसिद्ध शिवमन्दिरको सामुन्ने दक्षिणपट्टि ललितत्रिपुरसुन्दरीको सुनको सालिक भएको ठूलो शिलास्तम्भ रहेको छ । त्यसको पश्चिम पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १६ अङ्गुल लम्बा, ११ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ वि. सं. १८६४ दिइएको छ ।

१. स्वस्ति श्रीमद्वेदाङ्कनागभूपरिमिते वैक्रमशके शुचौ ध-
२. वलपक्षे मुनितिथौ सोमवासरे हस्तनक्षत्रे श्रीमन्म-
३. हाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीश्रीश्रीरणबहादूरशाहकनि-
४. ष्ठपट्टराज्ञ्याः श्रीललितत्रिपुरसुन्दरीदेव्याः प्रतिकृतिः
५. श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीराजेन्द्रविक्रमशाहदे-
६. ववरेण तत्पौत्रेण स्थापिता चिरं यथाविहितफलदा-
७. त्री भवतुतराम् ॥ ॥ ॥ ॥ शुभम् ॥ ॥

—०—

पचलीघाटको पाटीको शत्रुभञ्जन शाहको अभिलेख

पचलीको हल्लने पुलवाट अलिकता पश्चिमतिर गएपछि जस्ताको छाना भएको एकतले शिवमन्दिर आउँछ । त्यसको दायाँतिर एउटा पाटी छ । त्यहाँ भित्तामा दुइटा शिलापत्र टाँसी राखिएका छन् । तिनमा पश्चिमतिरको शिलापत्रमा यो अभिलेख कुँदिएको छ । यहाँ अभिलेख कुँदिएको भाग १ हात १ अङ्गुल लम्बा २२ अङ्गुल चौडा छ । यहाँ वि. सं. १८६८ दिइएको छ।

१. श्रीगुरुगणेशाय नमः । देवं दिनेशाग्निशशांकनेत्रं वृषध्वजं पञ्चशरान्तकं च । जगत्त्रयं रक्षक देवदेव गङ्गाधरं शूलधरं सुरेशम् ।
२. सुरारिनाशं त्रिपुरान्तकं च पिनाकधारिडमरुप्रधारं ॥ सर्वात्मकं विश्वपतिं महेशं भवं उमेशं सततं नमामि ॥ ॥ श्रीमान् नृप-
३. वरपृथ्वीनारायणनरोत्तमः । तस्यात्मजो बहादूरः सर्वशत्रुप्रमर्दकः ॥ तस्यापत्यः शत्रु-भञ्जनो नरोत्तम उद्भ-
४. वः कीर्तिवर्धनकृते दक्षो वृत्रहा इव विक्रमः ॥ नरेन्द्रसचित्रः श्रीमान् निःशेषरिपुमर्दनः ॥ सुशीला पतिभ-
५. क्ता च भार्या विरञ्चिना सह । वाग्मत्यग्रे शिलाघट्टं शिवलिङ्गं जनाश्रयम् । कृत्वा मनोरमं चैतत्पुण्यतीर्थं
६. सुशोभनम् ॥ ॥ वस्वङ्कगजचन्द्रेषु विक्रमाब्दगते पुनः । तिथावग्नो सौम्यघस्र हर्षणे चिश्वभेऽपि च ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

७. एतस्मिन् महापर्वदिने नेपालपुण्यभूमौ काष्ठमण्डपे पादेबहालस्थाने गृहेनिवासिकश्रीस-
८. र्दार शत्रुभञ्जनवर्मा विरञ्चिना जायया सह चतुर्वर्गफलप्राप्तिकामनार्थं मासि प्रतिसङ्क्रम-
९. दिने शतजनातीताभ्यागतेभ्यो भोजनं कारयितुं च यथा यथानामक्षेत्र अर्धपादाधिकत्रिंश-
१०. रोपनिका क्षेत्राः सम्प्रदत्ता ॥ ॥ अतः परं स्वदेशभाषा ॥ भादगाउको षेत फसादोल रोपनी २
११. न्हादोल रोपनी २ सासिको रोपनी १ सासिपाको रोपनी १ योगाल रोपनी १ कासा रोपनी १॥=
१२. नदोल रोपनी ४ ठिमीको षेत चषुति रोपनी १० क्वंदोल रोपनी २। भ्येदोल रोपनी २। दोको रो-
१३. पनी ३ भादगाउँको जम्मा षेत रोपनी १२॥= को फलुवा चावल मुरि ।। गहुँ मुरि ।।। ठिमी-
१४. को जमा षेत रोपनी १७॥ को फलुवा चावल मुरि ।। गहुँ मुरि जमा षेत रोपनि ३० कनुवा
१५. = का जम्मा फलुवा चावल मुरि ।। जमा गहुँ मुरि ।। घिउषानिका जमा रुपैया वर्षबन्धन
१६. एति षेतका उपजनी लीकन श्रीवाग्मती पंचनारीतीर्थमा संक्रान्तिप्रति जना १के चावल
१७. माना १॥ दाल मुठि २ घ्यु तोला १ नुन तोला १ दा वा दाम २ बेसार पात हाडि १ सराजा-
१८. म सयके दान दिंदा वर्ष १ को जमा चावल मुरि । । दाल मुरि । । के रुपैया घ्यु धार्नि।।
१९. के रुपैया नुन पाथि । । के रुपैया बेसार पाथिके रुपैया । । दुना गासनाके पात मो-
२०. ल पैसा १= दाउराके पैसा रुपैया हाडि महिनाके १०० का हिसापले वर्षको जमा १२००
२१. के मोहर रुपैया ६ जमा षेत रोपनि ३०= के पोता पैसा रुपैया ० । । नित्य चिताइदार जना २
२२. के धान मुरि टहलुवा जना २ के धान मुरि यति षर्च गरि बाँकी रह्याको चिताइदारले
२३. बाटुलो गरि भडार राषनु. जो चिताइदार भैकन यो सदावर्त बाऱ्है मैन्हा निको गरि चलाउला
२४. तस्को पुत्र पौत्रादि इहलोकमा सुखी भै परलोकमा कैलासवास होला. जसले यो सदावर्त्त
२५. न चलाइ बिगार गर्ला तसलाइ पंच महाहत्या पापले युक्त भै नाश होला. यो सदावर्त्त गुठी
२६. राष्न्या दाताको इहत्र जय २ राज सुषभोग परत्र कैलासवास भै मोक्ष पदवि पा-
२७. उला अत्र पत्रार्थे साक्षिणो यावच्चन्द्रार्कमेदिनी स्वदत्तं परदत्तं वा यो हरति वसुन्धं-
२८. राम् षष्ठीवर्षसहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः । इति सम्वत् १८९८ साल मि
२९. ति पोससुदि १ रोज ४ । शुभम् ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रकाशक—

संशोधन-मण्डल

महाबौद्ध, काठमाडौं, नेपाल.

वि. सं. २०२० माघ-संक्रान्ति

मूल्य- मो. रु. १५०

मुद्रक—

जोरगणेश प्रेस प्राइभेट लिमिटेड

काठमाडौं

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy